National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

EX. A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 68
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

DET FRIA OCH FRIVILLIGA FOLKBILDNINGSARBETET

AVGIVET AV

1944 ÅRS FOLKBILDNINGSUTREDNING

Del I

ALLMÄNT FOLKBILDNINGSARBETE

STOCKHOLM
1946

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. **K.**
2. Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetsminskningen och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllenswärd. Beckman. 115 s. **S.**
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningslagstiftningen m. m. Hæggström. 99 s. **Jo.**
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Petterson. 59 s. **Fö.**
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Petterson. 351 s. **S.**
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman. 153 s. **S.**
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. Beckman. 136 s. **Fö.**
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus. 146 s. **Fi.**
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Hæggström. 62 s. **E.**
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 217 s. **K.**
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 341 s. **E.**
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. Beckman. 216 s. **E.**
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. Marcus. 72 s. **Fi.**
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun. 193 s. **E.**
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun. 253 s. **E.**
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Petterson. 133 s. **Jo.**
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman. 132 s. **S.**
18. P M angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus. 252 s. **Jo.**
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun. 92 s. **Fo.**
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun. 361 s. **S.**
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt. 71 s. **Ju.**
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. Marcus. 144 s. **H.**
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman. 115 s. **S.**
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 200 s. **S.**
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt. 37 s. **Ju.**
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus. 71 s. **H.**
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. vij, 378 s. **Fi.**
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 95 s. **Fi.**
29. 1943 års jordbrukstaxeringssakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. Marcus. 282 s. 3 bil. **Fi.**
30. Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Hæggström. 127 s. **E.**
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. Idun. 194 s. **E.**
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Hæggström. 161 s. **E.**
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt. iv, 150 s. **H.**
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt. vj, 441 s. **H.**
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun. 476 s. **Fo.**
36. Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktingars behandling. Beckman. 500 s. **S.**
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Petterson. 114 s. **S.**
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Hæggström. xiij, 504 s. **Fö.**
39. Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. Idun. 106 s. **Jo.**
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus. 192 s. **H.**
41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Marcus. 430 s. **Jo.**
42. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. Idun. 282 s. **Jo.**
43. Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. Sv. Tryckeri AB. (2) 105 s. **K.**
44. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. V. Petterson. 390 s. **Fi.**
45. Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av ridhästaveln m. m. Norstedt. 94 s. **Fö.**
46. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 2. Idun. 606 s. **Jo.**
47. Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. Av L. Nanneson. Idun. 84 s. **Jo.**
48. 1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. Marcus. 240 s. **Fi.**
49. Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. Norstedt. 192 s. **Ju.**
50. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. Sv. Tryckeri AB. iv, 216 s. **E.**
51. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. V. Petterson. 189 s. **Fi.**
52. Socialvårdskommitténs betänkande. 14. Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m. Beckman. 88 s. **S.**
53. Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. Beckman. 70 s. **S.**
54. Utredning angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. Av E. Schalling. V. Petterson. 254 s. **E.**
55. Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. Hæggström. 103 s. 4 pl. **E.**
56. 1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag angående idrottssammanslutningars beskattning för inkomst. V. Petterson. 198 s. **Fi.**
57. Betänkande angående vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. Norstedt. 330 s. **Ju.**
58. Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. Idun. 153 s. 1 karta. **K.**

(Forts. å omslagets 3:e sida)

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 68
ECKLESIASTIKDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE OCH FÖRSLAG

ANGÅENDE

DET FRIA OCH FRIVILLIGA FOLKBILDNINGSARBETET

AVGIVET AV

1944 ÅRS FOLKBILDNINGSUTREDNING

Del I

ALLMÄNT FOLKBILDNINGSARBETE

STOCKHOLM 1946
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[1570 46]

KUNGL. BIBLIOTEKET STOCKHOLM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

Skrivelse till statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet 5

Kap. 1. Inledning 7

1. Utredningsuppdraget 7
2. Utredningsarbetets bedrivande 11
3. Folkbildningsarbetets terminologi 12

Kap. 2. Historisk översikt över det svenska folkbildningsarbetet 14

Tiden fram till 1923 s. 14. — Folkbildningssakkunnigas betänkande s. 22. — Utvecklingen efter 1923 s. 26.

Kap. 3. Folkbildningsarbetets nuvarande omfattning. Kartläggning och statistik 31

1. Föreläsningsverksamheten 31

De lokala föreläsningsanstalterna s. 31. — Föreläsningsförbund s. 39. — Centralbyråer s. 40. — Föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet s. 40. — Föreläsningsverksamhet i samband med studiecirkelarbete s. 41. — Statsunderstödet till föreläsningsverksamheten s. 43. — Icke statsunderstödd föreläsningsverksamhet s. 45.

2. Folkbildningskurser (flyttande folkhögskolekurser) 47
3. Studiecirklar 51

Studiecirkelverksamhet inom Samverkande bildningsförbunden s. 52. — Studiecirkelverksamhetens finansiering s. 68. — Militära studiecirklar s. 70. — Universitetscirklar s. 71. — Annan studiecirkelverksamhet s. 72. — Gruppverksamheten s. 73.

4. Korrespondensundervisningen 74
5. Radions folkbildningsverksamhet 77
6. Biblioteksverksamhet 80

Kommunala och med dem likställda folkbibliotek s. 80. — Folkbiblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete s. 81. — Central- och landsbibliotek s. 83. — Annan folkbiblioteksverksamhet s. 84. — Statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet s. 85.

7. Annat folkbildningsarbete 87

Hemgårdar och studiehem s. 88. — Kursverksamhet s. 90. — Aftonskolor s. 90.

8. Studieledarutbildningen 91
9. Folkbildningsarbetets organisation 94
10. Folkbildningsarbetets geografi 99

Kap. 4. Folkbildningsarbetets nuvarande läge 101

1. Allmänna förutsättningar 101
2. Brister och svagheter 104

Kap. 5. Folkbildningsarbetets framtida gestaltning 108

1. Inledning 108
2. Allmänna problem 110

a) Uppgifter och mål s. 110. — b) Politiska och religiösa frågor s. 113. — c) Metoder s. 116. — d) Korrespondensundervisning s. 121. — e) Film s. 122. — f) Anknytningen till annat bildningsarbete s. 124. — g) Ungdomen och folkbildningsarbetet s. 127. — h) Landsbygd och städer s. 132. — i) Försvaret och folkbildningsarbetet s. 136. — j) Lokalfrågan s. 139. — k) Hemgårdar och studiehem s. 144. — l) Utbildning av ledare och lärare s. 146. — m) Olika lärarkategoriers utnyttjande i folkbildningsarbetet s. 150. — n) Bokförsörjningsfrågan s. 152.

Sid.

3. Problem inom särskilda områden 156

a) Föreläsningar s. 156. — b) Folkbildningskurser s. 164. — c) Studiecirklar s. 167. — d) Radio s. 178. — e) Bibliotek s. 181. — f) Enskilda studier s. 185. — g) Nya bildningsformer s. 186.

4. Organisations- och samarbetsproblem 187

a) Studieförbund s. 187. — b) Bildningskonsulenter s. 189. — c) Samverkan inom folkbildningsarbetet s. 190. — d) Tillsynsmyndighet s. 194.

Kap. 6. Kostnadsberäkningar 199

1. Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar s. 199. — 2. Understöd för anordnande av folkbildningskurser s. 201. — 3. Resekostnadsersättningar till föreläsare s. 202. — 4. Understöd åt studiecirkelverksamheten s. 202. — 5. Understöd åt universitetscirklar s. 204. — 6. Understöd för inköp av radioapparater till studielokaler s. 205. — 7. Understöd åt folkbiblioteksväsendet s. 205. — 8. Stifts- och landsbibliotek: Avlöningar s. 205. — 9. Understöd åt enskilda studier s. 205. — 10. Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m. s. 205. — 11) Universitetskurser i folkbildningsarbetets metodik s. 206. — 12. Bidrag till studieförbund för organisations- och administrationskostnader s. 206. — 13. Skolöverstyrelsen: Avlöningar s. 207. — 14. Skolöverstyrelsen: Omkostnader s. 208. — 15. Sammanfattning s. 208.

Kap. 7. Framtidsperspektiv 210

Bilagor.

1. Björklund, Sven, Redogörelse för undersökningar rörande folkbildningsarbetets klientel 1945 och 1946 213
2. Sundqvist, Gunnar, Folkbildningsarbetet i England 232
3. Hirdman, Gunnar, Engelsk folkbildning och skolpolitik 240
4. Förslag till Kungl. Maj:ts kungörelse angående understöd till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet 244

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet.

Genom beslut den 13 oktober 1944 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst sju utredningsmän för att inom departementet biträda med utredning och avgiva förslag rörande grunderna för statens understödjande av det fria och frivilliga bildningsarbetet jämte därmed sammanhängande frågor med uppdrag tillika för en av utredningsmännen att såsom ordförande leda utredningsarbetet. Därjämte skulle departementschefen bland annat äga, i den utsträckning sådant befanns påkallat, tillkalla särskilda experter för att stå till utredningsmännens förfogande för överläggningar och samråd.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades samma dag såsom utredningsmän föredragschefen hos aktiebolaget radiotjänst filosofie doktorn Carl Ingvar Andersson, verkställande ledamoten i folkbildningsförbundet, konsulenten i skolöverstyrelsen, filosofie licentiaten Erik Iwan Bolin, riksstudieledaren hos arbetarnas bildningsförbund Gustav Gunnar Hirdman, ledamoten av riksdagens första kammare, egnahemsdirektören Bror Adam Nilsson, ledamoten av riksdagens andra kammare, sekreteraren hos svenska kyrkans diakonistyrelse, studierektorn Erik Gunnar Sundqvist, ledamoten av riksdagens andra kammare, sekreteraren Adolf Valentin Wallentheim samt rektorn vid Katrinebergs folkhögskola Thorsten Gustaf Åberg. Åt Andersson uppdrogs att såsom ordförande leda utredningsarbetet.

Genom beslut den 15 december 1944 bemyndigades departementschefen att tillkalla ytterligare en utredningsman. Med anledning härav tillkallades den 23 mars 1945 fru Helga Kristina Sjöstrand.

På därom av studierektorn Sundqvist gjord framställning entledigades denne den 17 maj 1946 från utredningsuppdraget.

Den 14 december 1944 uppdrog departementschefen åt sekreteraren i statens informationsstyrelse, filosofie licentiaten Per Gudmund Andreen att tjänstgöra såsom sekreterare åt utredningen. Då Andreen icke kunde mottaga uppdraget, uppdrog departementschefen den 16 februari 1945 åt numera förste bibliotekskonsulenten i skolöverstyrelsen Bengt Ossian Hjelmqvist att tjänstgöra såsom utredningens sekreterare.

Den 14 december 1944 uppdrog departementschefen vidare åt assessorn vid

Stockholms rådhusrätt, amanuensen i skolöverstyrelsen Nils Allan Christer Wirgin att tjänstgöra såsom särskild expert med sekreteraråligganden hos utredningen.

Den 4 mars 1946 uppdrog departementschefen åt stadsbibliotekarien i Lidingö Elise Sofie Adelsköld att intill den 30 juni 1946 tjänstgöra såsom biträdande sekreterare hos utredningen.

Utredningen har antagit benämningen 1944 års folkbildningsutredning.

Utredningen får härmed vördsamt överlämna första delen av sitt betänkande, innefattande utredning och förslag rörande det allmänna folkbildningsarbetet. En andra del, behandlande frågor rörande folkbildningsarbetet inom musikens, konstens och teaterns område, räknar utredningen med att kunna överlämna under år 1947.

Utredningen hemställer, att Herr Statsrådet ville föreslå Kungl. Maj:t

dels att hemställa hos riksdagen om anslag till understödjande av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet enligt de grunder, som utredningen föreslagit i betänkandet,

dels och, vid bifall härtill, utfärda föreskrifter i ämnet i huvudsaklig överensstämmelse med ett av utredningen utarbetat och som bilaga till betänkandet fogat förslag till kungörelse angående understöd till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

Stockholm den 12 oktober 1946.

INGVAR ANDERSSON

IWAN BOLIN GUNNAR HIRDMAN B. A. NILSSON

HELGA SJÖSTRAND ADOLF WALLENTHEIM THORSTEN ÅBERG

/ Bengt Hjelmqvist

KAP. 1.

Inledning.

1. Utredningsuppdraget.

Utredningens direktiv återfinnas i ett yttrande till statsrådsprotokollet den 13 oktober 1944 av chefen för ecklesiastikdepartementet av följande lydelse:

»Folkbildningsrörelsen åtnjuter sedan länge understöd av statsmedel, huvudsakligen till föreläsnings- och biblioteksverksamhet. Redan 1885 års riksdag anslog ett mindre belopp såsom bidrag till s. k. föreläsningskurser för arbetsklassen. För innevarande budgetår har riksdagen till understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, anvisat en summa av 205 000 kronor. Understöd till folkbiblioteksväsendet beviljades för första gången år 1905. Statens ekonomiska insatser på detta område ha sedermera steg för steg ökats; de årliga anslagen uppgå numera till närmare två miljoner kronor. Vidare märkas i detta sammanhang anslaget för anordnande av flyttande folkhögskolekurser, bidragen till vissa studieförbund för organisations- och administrationskostnader samt ett under de senaste åren nytillkommet anslag till verksamheten vid hemgårdar och studiehem.

Trots att statsbidrag lämnats i avsevärd omfattning, ha de behov, som anmälts av folkbildningsrörelsens organisationer, icke blivit fullt tillgodosedda. Det statsfinansiella läget har ända sedan depressionsperioden i början av 1930-talet ansetts kräva viss återhållsamhet i fråga om anslag till det frivilliga bildningsarbetet. Emellertid har innevarande års riksdag dels enligt förslag av Kungl. Maj:t, dels med anledning av motionsvis framförda yrkanden beviljat förhöjda bidrag till vissa av de ändamål, som tidigare berörts. Ytterligare statsunderstöd ha ifrågasatts avseende bland annat studiecirkelverksamheten, vilken arbetsform äger central betydelse för det frivilliga bildningsarbetet.

En ingående undersökning rörande det fria och frivilliga bildningsarbetet föreligger i 1920 års folkbildningssakkunnigas betänkande (SOU 1924: 5), som i väsentliga stycken varit vägledande för statsmakternas åtgärder på detta område. Betänkandet innehåller även förslag om bidrag till studiecirkelverksamhet. Sedan den tid, då utredningen avslutades, har emellertid folkbildningsrörelsen genomgått stora förändringar. Det frivilliga bildningsarbetet, för vilket de s. k. bildningscirklarna och arbetareföreningarna i mitten av 1800-talet bröto mark och som sedermera under lång tid var knutet väsentligen till nykterhetsrörelsens och arbetarrörelsens verksamhet, har numera vunnit insteg hos de flesta samhälls- och intressegrupper. Den religiöst orienterade ungdomen, jordbrukarungdomen och tjänstemännen ha alla skapat egna bildningsförbund, de ledande industriella organisationerna ha upprättat en särskild upplysningstjänst o. s. v. Samtidigt har verksamheten utvidgats till nya kulturområden, varjämte nya bildningsmedel och studiemetoder ha tillkommit. Den tidigare utredningen kan under sådana omständigheter icke anses aktuell. Därjämte återstår att klarlägga vissa i sammanhanget betydelsefulla frågor, som 1920 års sakkunniga på grund av bristande tid nödgats helt och hållet förbigå.

Denna fråga uppmärksammades av flera motionärer vid årets riksdag. Herrar Sundqvist m. fl. hemställde i en motion (II: 187), att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående grunderna för statens under-

stödjande av det frivilliga bildningsarbetet. I en annan motion (II: 253) begärde herrar Orgård m. fl. utredning om formerna och sättet för särskilda stödåtgärder och anslag till den fria och frivilliga folkbildningsverksamheten på landsbygden, med särskild hänsyn till skogsbygderna och andra glest befolkade trakter och folkhögskolans uppgift i en sålunda vidgad verksamhet. I anslutning till dessa yrkanden anhöll riksdagen (skrivelse nr 8, p. 225), att Kungl. Maj:t måtte låta verkställa utredning angående grunderna för understödjandet av det fria och frivilliga bildningsarbetet samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde giva anledning. Riksdagen ansåg emellertid icke, att folkhögskolans ställning och organisation borde beröras av denna omprövning.

Jag är ense med riksdagen om att den ifrågavarande utredningen bör komma till stånd. Denna synes böra anförtros åt särskilda inom ecklesiastikdepartementet tillkallade utredningsmän — till antalet högst sju — vilka böra äga att i den utsträckning så befinnes påkallat anlita experter som biträden vid uppdragets fullgörande.

Utredningsmännen böra underkasta folkbildningsarbetet en översiktlig granskning med hänsyn till dess omfattning, syften, metoder, organisatoriska former och resultat. Dock böra de icke ingå på frågor, som röra folkhögskolornas organisation och arbete, i annan mån än vad avser samarbete mellan folkhögskolorna och det frivilliga bildningsarbetets organisationer. Undervisnings- och upplysningsverksamheten för nykterhetens främjande lärer ej behöva bli föremål för behandling i detta sammanhang. Sedan en genomgång av arbetsfältet ägt rum, böra resultaten därav läggas till grund för en bedömning av folkbildningsrörelsens uppgifter, utvecklingsmöjligheter och behov samt omfattning av och villkoren för statens understödjande verksamhet.

Det frivilliga bildningsarbetet präglas av en strävan att göra kulturens förmåner tillgängliga för alla medborgare. För landsbygdens del har denna princip hittills icke kunnat fullständigt genomföras, något som icke minst torde bero på bristande ekonomiska resurser. Detta förhållande är så mycket mera beklagligt, som folkbildningsrörelsen just på landsbygden äger särskilda uppgifter att fylla. Genom att väcka intresse för hembygden, dess liv och traditioner, kan det frivilliga bildningsarbetet verksamt bidraga till att skänka landsbygdens befolkning andligt rotfäste i dess nedärvda miljö. Sedan radio- och brevundervisning tagits i bildningsverksamhetens tjänst, ha dess möjligheter att nå ut till avlägsna och glest befolkade bygder väsentligt ökats. Utredningsmännen böra undersöka, på vad sätt det frivilliga bildningsarbetets utbredande på landsbygden skall kunna främjas, särdeles inom sådana områden, som äro mindre gynnade i kulturhänseende.

Ehuru det för visso är önskvärt, att jämväl äldre personer i största möjliga omfattning deltaga i det frivilliga bildningsarbetet, står det dock klart, att detta i främsta rummet är en angelägenhet för ungdomen. Enligt vad 1939 års ungdomsvårdskommitté framhållit, kan ungdomens fritidsproblem bäst lösas inom föreningslivets ram. Uppenbart är, att bildningsarbetet i detta sammanhang utgör ett viktigt fostrande moment. Samtidigt ligger det i sakens natur, att detta arbete, som ställer krav på intellektuell anspänning, ofta har svårt att tävla om ungdomens intresse med nöjeslivet och sporten. Mellan å ena sidan idrotten och ett sunt nöjesliv, å andra sidan studier eller tillägnelse av konstens, litteraturens och musikens värden finnes dock ingen inre motsättning. Tvärtom synes det för den unga människans harmoniska utveckling önskvärt, att dessa sysselsättningar gå hand i hand. Av befintliga institutioner torde hemgårdarna i viss mån ha lyckats att förverkliga denna tanke. Utredningsmännen böra undersöka, genom vilka medel ungdomen i större utsträckning än för närvarande må kunna vinnas för deltagande i det frivilliga bildningsarbetet. Problemets sammanhang med frågorna om nöjeskulturens höjande och folkets fysiska fostran bör sär-

skilt uppmärksammas. Om så befinnes lämpligt, bör samråd äga rum med 1939 års ungdomsvårdskommitté.

Folkbildningsarbetet bör tillgodose olika intresseriktningar och öppna vägar till skilda kulturområden. I detta hänseende har de senare årens utveckling inneburit viktiga framsteg. Sålunda har folkbildningsrörelsen alltmera kommit att omspänna jämväl konstlivet, inför vilket den tidigare stått i huvudsak främmande. Utredningsmännen böra icke underlåta att pröva de möjligheter, som kunna föreligga att från statens sida främja en folklig konstuppfostran genom förmedling av den bildande konsten, teatern o. s. v. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt folkbildningsarbetet på musikens och sångens område, varvid är att märka den verksamhet, som bedrives av folkliga musikhögskolan i Arvika.

Av gammalt står det frivilliga bildningsarbetet i nära förbindelse med den folkliga självstyrelsens idé. Tanken, att vårt statsskicks rätta funktion är beroende av samhälleliga kunskaper och ett självständigt omdöme hos den enskilde medborgaren, äger för visso alltjämt sin giltighet. En sådan medborgerlig mognad kan icke utan möda vinnas. Skolundervisningen är knappast tillräcklig för dess uppnående, ej heller är skolåldern i detta fall den mest gynnsamma. En ansvarsfylld uppfattning av medborgarskapets betydelse kräver därför av de vuxna fortsatta ansträngningar för den politiska och ekonomiska bildningens fördjupning. Studier i hembygdens och fosterlandets samhällsliv, kultur och historia äro i synnerhet ägnade att levandegöra de nationella värdena. Utredningsmännen böra vid planläggningen av statens understödjande verksamhet taga hänsyn till dessa synpunkter.

Med avseende på studiemetoderna genomgår folkbildningsarbetet en förvandling, som ännu icke är avslutad. Detta innebär icke, att gamla arbetsformer fullständigt skulle sättas ur spel, men väl, att de nya bildningsmedel, i främsta rummet film och radio, som på senare tid vunnit burskap, måste tagas i anspråk för att höja det frivilliga bildningsarbetets effektivitet och bevara dess utvecklingsduglighet.

Biblioteksverksamheten torde vara minst berörd av förändringarna. Utredningsmännen böra härvidlag huvudsakligen undersöka, i vad mån ett ytterligare utbyggande av folkbiblioteksväsendet kan vara erforderligt, samt verkställa därmed sammanhängande kostnadsberäkningar. De böra vara oförhindrade att, om de så finna lämpligt, ingå på frågan om möjligheterna att tillhandahålla allmänheten god litteratur, särskilt klassiska verk, till billiga priser.

Mera invecklad är frågan om den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Av skilda orsaker ha statsmakterna ansett nödvändigt att minska bidragsgivningen till denna gren av folkbildningsarbetet. Föreläsningen torde dock alltjämt ha en uppgift att fylla såsom arbetsform i det frivilliga bildningsarbetet. Personlig kontakt mellan föreläsare och publik kan vara värdefull, särskilt om den utnyttjas till studievägledning och diskussioner. En effektivisering av föreläsningsverksamheten, exempelvis genom ökad användning av film, borde vara genomförbar. Utredningsmännen böra taga sikte på frågorna, i vad mån den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten alltjämt fyller ett väsentligt behov i det frivilliga bildningsarbetet, och, om så befinnes vara fallet, under vilka former verksamheten skall bedrivas.

I detta sammanhang bör frågan om statligt understöd för anordnande av bildningskurser upptagas till behandling. De så kallade flyttande folkhögskolekurserna ha visat sig erbjuda stora fördelar. Det kan sättas i fråga, om icke denna arbetsform borde komma till vidgad användning, varvid en differentiering av kurserna med tanke på olika syften kunde äga rum.

Genom tillvaratagande av radions och brevskoleundervisningens möjligheter har studiecirkelverksamheten på senare tid gjort stora framsteg. Den kämpar emellertid med betydande ekonomiska svårigheter, varför önskemål om stats-

understöd ha framförts. Utredningsmännen böra undersöka denna fråga samt framlägga förslag till de åtgärder, som kunde befinnas erforderliga.

Av grundläggande betydelse för folkbildningsrörelsen i dess helhet är tillgången på kvalificerade föreläsare, lärare och studieledare. Frågan, huruvida staten kan bidraga till att fylla de behov, som i detta hänseende föreligga, påkallar uppmärksamhet. Det bör övervägas, om icke tillfälle bör beredas docenter vid universitet och högskolor samt läroverks- och folkhögskolelärare att i ökad utsträckning medverka i det frivilliga bildningsarbetet. De av 1920 års folkbildningssakkunniga framlagda förslagen rörande dels en nationalekonomisk fortbildningskurs för lärare, dels en allmän utbildningskurs i ekonomiska ämnen för studieledare böra prövas.

Ett stort antal organisationer äro verksamma inom folkbildningsrörelsen. Någon ändring i detta förhållande kan icke ifrågasättas, då studieverksamheten är uppbyggd kring olika specialintressen. Av praktiska och ekonomiska skäl måste emellertid samverkan mellan bildningsorganisationerna eftersträvas. Sådan samverkan har även kommit till stånd dels lokalt, dels länsvis och dels mellan riksorganisationerna. Utredningsmännen böra undersöka, om ytterligare framsteg kunna göras på denna väg. Grunderna för statens bidragsgivning till bildningsförbundens organisationskostnader böra jämväl prövas. Härvid bör man överväga, huruvida en riksorganisation, som bedriver bildningsverksamhet, bör uteslängas från statligt understöd enbart av den anledningen, att dess medlemsantal är jämförelsevis lågt.

Under de senaste åren har folkbildningsarbetets betydelse jämväl för stärkande av den nationella sammanhållningen och försvarsviljan tydligt kunnat skönjas. Av detta skäl bör någon uppmärksamhet ägnas åt erfarenheterna från det under kristiden bedrivna upplysningsarbetet. Samtidigt har ett omfattande folkbildningsarbete vuxit fram inom försvarets ram. Detta har i viss utsträckning organiserats under samverkan mellan militära organ och frivilliga folkbildningsorganisationer till fromma för båda parterna. De möjligheter, som finnas att på denna väg stärka sambandet mellan försvaret och folket, böra beaktas. Utredningsmännen böra ägna uppmärksamhet åt denna verksamhet vid den allmänna översikten av folkbildningsarbetets former samt undersöka i vad mån en ytterligare utbyggnad av samarbetet är möjlig. Vid behandlingen av dessa spörsmål böra utredningsmännen samråda med försvarets upplysningsutredning.

Den personliga valfriheten och det enskilda initiativet utgöra det frivilliga bildningsarbetets livsluft. Om dessa förutsättningar icke respekteras, uppstår fara för att det intresse, som möjliggjort den hittillsvarande framgången, minskas och den idealitet, som givit bildningssträvandena deras spännkraft, försvagas. Någon fortlöpande statlig kontroll av det frivilliga bildningsarbetet har hittills icke förekommit, om man bortser från den verksamhet, som utövas av skolöverstyrelsen genom biblioteksskonsulenterna och konsulenten för nykterhetsundervisning. Det bör icke heller för framtiden ifrågakomma att inrätta någon statlig förvaltningsmyndighet, som skulle kringskära folkbildningsorganisationernas rörelsefrihet. Med beaktande härav bör utredningsnämnden klarlägga, huru det behov, som må befinnas föreligga av en sammanhållande och rådgivande instans, lämpligen bör tillgodoses för framtiden.»

Vissa av de i direktiven angivna frågorna beröra problem, som för närvarande äro under utredning av andra kommittéer. Frågan om ungdomens deltagande i folkbildningsarbetet samt frågan om statligt stöd till hemgårdarna har utredningen sålunda haft gemensamma med ungdomsvårdskommittén. För undvikande av dubbelarbete har därvid överenskommits, att frågan om ungdomen och bildningsarbetet utredes av folkbildningsutredningen,

medan däremot ungdomsvårdskommittén utreder frågan om stöd åt hemgårdarna (fritidsgårdar). Beträffande denna senare fråga kommer utredningen sålunda endast att i ett kort avsnitt beröra vissa speciella problem. Frågan om universitetslärarnas användande i folkbildningsarbetet samt frågan om anordnande av särskilda kurser vid universitet och högskolor i folkbildningsarbetets metodik har utredningen vidare diskuterat med universitetsberedningen, varvid de båda frågorna helt ansetts falla inom folkbildningsutredningens arbetsområde.

Som av direktiven framgår, ingår i utredningsmännens uppdrag att pröva möjligheterna att från statens sida främja en folklig konstuppfostran genom förmedling av den bildande konsten, teatern, musiken och sången. Det har synts utredningen riktigast att i ett särskilt betänkande behandla hela detta frågekomplex i den mån det avser särskilda stödåtgärder utöver det stöd, som enligt utredningens förslag skall tillkomma all studieverksamhet. Vid detta sitt ställningstagande har utredningen framför allt tagit hänsyn till att det frivilliga bildningsarbetet särskilt på musikens område för närvarande är ytterst vagt organiserat, samtidigt som olika aktioner pågå för att ge detta bildningsarbete mera fasta former. Enligt utredningens mening torde det vara möjligt att i början av nästkommande år bättre överblicka läget och föreslå de stödformer, som kunna synas lämpliga.

I enlighet med direktiven har utredningen inte ansett sig böra ingå på grunderna för statens understöd åt folkbiblioteksväsendet. Under utredningsarbetets gång har det emellertid visat sig, att en översyn av dessa grunder skulle vara önskvärd i syfte att möjliggöra en intensifiering av biblioteksarbetet. Det synes utredningen angeläget, att denna fråga utredes på lämpligt sätt.

Det har icke heller ingått i utredningens uppdrag att närmare pröva folkhögskolans ställning och organisation i bildningsarbetet. Enligt utredningens mening torde emellertid en allmän omprövning av folkhögskolans uppgifter och villkor icke utan våda kunna uppskjutas, och utredningen vill för sin del livligt förorda, att en sådan kommer till stånd.

2. Utredningsarbetets bedrivande.

Redan vid sitt första sammanträde, som avhölls den 19 december 1944, beslöt utredningen att lämna de olika bildningsorganisationerna tillfälle att inkomma till utredningen med önskemål och förslag med avseende på folkbildningsarbetet och dess framtid. I detta syfte tillskrev utredningen dels de till Samverkande bildningsförbunden anslutna organisationerna, dels en rad andra organisationer, som voro verksamma inom eller hade anknytning till folkbildningsarbetet. Av de sålunda tillskrivna organisationerna begagnade sig 63 av det gjorda erbjudandet. De inkomna svaren ha i flera avseenden legat till grund för utredningens arbete. Utredningen har vidare vid ett par tillfällen varit i direkt kontakt med representanter för inom landet

verksamma bildningsorganisationer. Dels ha ledamöter av utredningen på inbjudan deltagit i av olika organisationer anordnade konferenser och sammankomster rörande bildningsarbetet, dels har utredningen vid ett par tillfällen själv kallat representanter för bildningsorganisationerna till allmänna överläggningar rörande aktuella bildningsproblem. Sådana överläggningar ha hållits i Stockholm den 16 november 1945 och den 9 maj 1946.

För att erhålla närmare kännedom om vissa med folkbildningsarbetet sammanhängande problem har utredningen vid flera tillfällen på ort och ställe anordnat överläggningar mellan utredningen och representanter för inom orten verksamma folkbildningsorganisationer. Sådana överläggningar ha anordnats i Kinna (Älvsborgs län), Alfshög (Hallands län), Nacka (Stockholms län) samt Turinge (Stockholms län). I särskilda folkbildningsfrågor har utredningen därjämte överlagt med en rad enskilda personer, av vilka här må nämnas kassör Mauritz Andersson, studierektor Henrik Berglind, studierektor Sven Björklund, sekreterare Sture Bohlin, regissör Johan Falck, studierektor Sigfrid Leander, t. f. undervisningsrådet Ragnar Lund, fil. dr John Nihlén, förste intendenten Carl Nordenfalk, docent Gunnar Ollén, rektor Herman Stolpe och förste intendenten Sixten Strömbom. Som ovan nämnts har utredningen därutöver vid olika tillfällen samrått med representanter för andra nu pågående utredningar rörande problem med anknytning till folkbildningsarbetet. Överläggningar ha sålunda förekommit med 1939 års ungdomsvårdskommitté, med försvarets upplysningsutredning, med 1943 års radioutredning och med universitetsberedningen. Vidare har en representant för 1940 års skolutredning för utredningen framlagt vissa med skolans arbete sammanhängande folkbildningsproblem.

Med vederbörligt tillstånd företog utredningen i augusti 1945 en studieresa till vissa folkbildningsinstitutioner i södra delen av Älvsborgs län. På utredningens uppdrag ha vidare ledamöterna Hirdman och Sundqvist i oktober 1945 företagit en studieresa till England. Ledamoten Åberg har slutligen på utredningens uppdrag tagit del av verksamheten vid ett antal hemgårdar.

För av utredningen företagna specialundersökningar redogöres i vederbörligt sammanhang i betänkandet.

3. Folkbildningsarbetets terminologi.

Med den frihet, som utmärkt folkbildningsarbetet, är det naturligt, att detta icke kan uppvisa någon enhetlig terminologi. Å ena sidan kan samma benämning användas för olika begrepp, å andra sidan kan samma begrepp uppträda under en rad olika benämningar. Ur dessa synpunkter torde ett par begreppsbestämningar vara nödvändiga som inledning till den följande översikten över det svenska folkbildningsarbetets historia och nuvarande omfattning.

De anstalter, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, ha som

regel formen av föreningar. Då emellertid undantag finnas, har utredningen icke ansett sig kunna ersätta den hittillsvarande benämningen föreläsningsanstalter med föreläsningsföreningar, något som eljest ur flera synpunkter skulle varit att föredraga. För den föreläsningsverksamhet, som bedrives genom riksförbund för studiecirkelverksamhet, förekomma omväxlande termerna föreläsningsserier, serieföreläsningar och föreläsningskurser. Serieföreläsningar kunna jämväl anordnas av de lokala föreläsningsanstalterna. För riksförbundens föreläsningsverksamhet användes här benämningen föreläsningsserier, som synes minst ägnad att ge anledning till missförstånd.

De kurser i allmän och medborgerlig bildning, som anordnas med statsunderstöd av vissa föreningar, ha hittills kallats folkbildningskurser eller flyttande folkhögskolekurser. Den senare benämningen är numera oegentlig och bör icke vidare användas. De anordnande föreningarna bära omväxlande namnen folkbildningskursföreningar, folkhögskolekursföreningar, folkbildningsförbund eller bildningsförbund. Benämningen bildningsförbund begagnas samtidigt av vissa riksförbund för studieverksamhet, t. ex. Arbetarnas bildningsförbund, Sveriges kristliga bildningsförbund, varjämte sammanslutningen av dessa riksförbund har benämningen Samverkande bildningsförbunden. Folkbildningsförbundet är vidare namn på en förening med säte i Stockholm; i denna ingå numera bland annat nyssnämnda folkbildningskursföreningar som medlemmar. Det riktigaste hade enligt utredningens mening varit att beträffande de föreningar, som anordna folkbildningskurser, använda benämningen länsbildningsförbund, men då vissa av dessa föreningar ha ett annat område än ett län till verksamhetsområde, synes denna benämning inte kunna komma i fråga. Under sådana omständigheter har utredningen stannat för att i sina olika förslag nedan kalla dessa förbund för folkbildningsförbund och använda benämningen studieförbund för riksförbunden för studieverksamhet.

För de olika slag av studiecirklar, som förekomma, redogöres nedan i anslutning till översikten över den nuvarande studiecirkelverksamheten. Till en definition av begreppet studiecirkel, sådant detta enligt utredningens mening bör bestämmas, återkommer utredningen i sitt förslag angående statsunderstöd till studiecirkelverksamheten.

KAP. 2.

Historisk översikt över det svenska folkbildningsarbetet.

Tiden fram till 1923.

Det svenska folkbildningsarbetets historia har sina rötter i den katolska och senare den protestantiska kyrkans undervisande verksamhet. En stor del av dess pedagogiska uppgifter övertogs efter hand av skolan, tidigast av den högre skolan, senare även av folkskolan. Ett fritt folkbildningsarbete i modern mening kan emellertid knappast föras längre tillbaka än till slutet av 1700-talet. Upplysningstidens utilitariska strävanden och rationalistiska inställning bildade en fruktbar jordmån för intresset för folkuppfostran och tron på nyttiga kunskapers spridande.

Förutsättningarna för en nydaning på folkbildningens område voro dock ännu vid 1800-talets ingång ganska små. Vid denna tid ägde det gamla ståndssamhället fortfarande orubbat bestånd. Allmogen levde alltjämt i byalagens strängt sammanhållna gemenskap. Dess bildningsbehov tillfredsställdes i stort sett av den gamla traditionen, vars huvudbeståndsdelar utgjordes av religionskunskap och praktisk lantbrukskunskap av ålderdomligt snitt. För fantasiens behov svarade arvet av sagor och sägner, folkdikt och folkmusik, som ännu utgjorde ett levande inslag i den folkliga bildningen. Den stora striden om den obligatoriska folkskolan pågick, och ett fritt folkbildningsarbete kunde ej komma i gång, så länge de konservativa skikten i göticismens och romantikens samhälle intogo en hållning, som fann ett typiskt uttryck hos Tegnér: »Den arbetande klassens bildning bör vara väsentligt religiös. Varje annan kunskap anses ej blott umbärlig utan även skadlig.»

Det bildningsarbete, som under denna tid började växa fram, fann under sådana omständigheter endast sporadiska uttryck. Med bokens centrala betydelse är det naturligt, att de begynnande folkbildningssträvandena i första hand inriktade sig på att skapa för allmänheten tillgängliga bibliotek. Bland föregångsmännen kan nämnas Jesper Svedberg, vilken som stiftschef i Skara (1702—35) verkade för lånbibliotek vid kyrkorna. På 1750-talet grundade i Stockholm den bekante boktryckaren Lars Salvius det första kända lånbiblioteket i anslutning till den bokhandelsrörelse, som han bedrev. Han fick många efterföljare både i Stockholm och i landsortsstäderna, och den lånbiblioteksrörelse, som på detta sätt framväxte som en gren av bokhandeln, kan betraktas som den egentliga föregångaren till det moderna folkbiblioteksväsendet vid sidan om de »läsesällskap», som under 1700-talets senare del tillkommo här och var i landet i syfte att skaffa deltagarna tillgång till tidningar och böcker.

En av de äldsta uppgifterna om landsbygdens bibliotek hänför sig till början

av 1790-talet, då Rutger Maclean, den bekante förespråkaren för enskiftets genomförande, skänkte ett litet bibliotek till Skurups skola. Samlingen var uttryckligen avsedd för hemlån och omfattade arbeten i naturkunnighet, lantbruk, historia etc. Märkligt är, att just den man, som gick i spetsen för omdaningen av den gamla bysamfälligheten och dess traditioner, på detta sätt visade sig förstå, att en ny bas för en folklig bildningstradition borde skapas med bokens hjälp. Från övergången mellan 1700- och 1800-talen äro ytterligare ett par sockenbibliotek kända, bland annat det »barn- och socknebibliotek» i Lekeryds socken i Växjö stift, som grundlagts av komministern Jonas Johan Lagergren. Dessa sockenbibliotek, som framväxte i kyrkans hägn och hade ett utpräglat filantropiskt drag, togo sikte på allmogens bildningsbehov, och bokbeståndet sammansattes efter utpräglade nyttosynpunkter, där intresset för upplysning i jordbruk och lanthushåll dominerade.

Under 1800-talets förra del skedde en fullständig omdaning av det svenska samhällets struktur. Genom den fortsatta exceptionellt starka befolkningstillväxten under de första årtiondena skapades ett nytt samhällselement, ett landsbygdsproletariat, som saknade all bildningstradition. De gamla, fast sammanhållna byalagen, som inneslöto huvuddelen av det dåtida Sveriges befolkning, sprängdes sönder genom skiftena. För städernas del inträffade upplösningen av de gamla grupperna något senare. De liberala idéerna och näringsfrihetens genombrott ledde till skråväsendets upplösning vid århundradets mitt. Med industrialismens framväxande uppstodo nya samhällsklasser, som likaledes saknade samband med de gamla bildningsformerna. 1862 års kommunallagar och representationsreformen 1865 gåvo slutligen individen större inflytande i kommun och stat men ställde även ökade krav på hans allmänna och medborgerliga bildning.

Det är, som redan antytts, mot bakgrunden av denna tids sociala omdaningsprocess, som man får se den folkbildningsverksamhet, som nu mera målmedvetet började arbeta sig fram, till en början alltjämt med starka drag av filantropi. Direkta impulser kommo utifrån. Under en resa 1830—31 studerade Frans Anton Ewerlöf det engelska folkbildningsarbetet och stiftade bekantskap med en av dettas föregångsmän, lordkanslern H. P. Brougham. Ewerlöf översatte dennes skrift Practical observations upon the education of the people och försåg den med ett tillägg om de samtida engelska folkbildningsinstitutionerna. Den utgavs 1832 av publicisten och bibliotekarien P. A. Wallmark under titeln Om folkbildning. Redan denna skrift upptog folkbildningsarbetets gängse former: här förordades s. k. hantverksinstitut — ett slags arbetarföreningar — med föreläsningar, biblioteksverksamhet och aftonskolor på programmet, utgivandet av folkskrifter och inrättande av folkbibliotek på landsbygden etc. Ungefär samtidigt (1833) framlade ledamoten av bondeståndet Pehr Sahlström sina bekanta förslag om inrättande av sockenbibliotek.

Ewerlöfs skrift nådde en viss publicitet genom recensioner i pressen. Hans försök att intressera kronprins Oscar, vilkens liberala idéer och stora in-

tresse för folkskolefrågan voro nogsamt kända, synas ej ha krönts av någon framgång. På Ewerlöfs och Wallmarks initiativ stiftades 1833 Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande, varvid man i detalj följde engelska förebilder. Huvudsyftet var att utgiva folkskrifter, och 1834 började sällskapets välkända tidskrift Läsning för folket att utkomma. Bildningsarbetet mötte till en början många svårigheter, och Ewerlöf befarade, »att 'the march of intellect' blir hos oss långsam, särdeles om Regeringen skulle vara mindre benägen att lätta den».

Med Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande som mönster bildades i Karlstads stift år 1835 Föreningen till spridande av nyttig folkläsning. Under biskop C. A. Agardhs ledning bedrev föreningen en energisk propaganda för bibliotek och folkskrifter. Under loppet av mindre än tio år inrättades sockenbibliotek i 38 av stiftets 42 socknar, varvid även socknarna själva lämnade tillskott till biblioteken. Bokbeståndet dominerades av »nyttig folkläsning», lantbrukslitteratur och dylikt, och böckerna präglades av en obestridlig torrhet.

Vid seklets mitt var överhuvud folkbildningsarbetets aktuella problem främst att åstadkomma nyttig folkläsning. Belysande är, vad en amerikansk resenär, Charles Loring Brace, berättar i en reseskildring från 1850-talet. Brace hade öppen blick för det fria folkbildningsarbetets betydelse och återger bland annat ett samtal med en socialt intresserad godsägare om svårigheterna att skaffa god läsning för folket. Någon litteratur, som kunde tjäna till stöd och utgångspunkt för bildningsarbetet, fanns inte, heter det. Amerikanen föreslog Fredrika Bremers böcker, men svensken fann dem alltför komplicerade och speciella. Bägge voro emellertid eniga om att krafttag behövdes, om Sverige skulle kunna komma ur sin efterblivenhet på det fria bildningsarbetets område.

Skråväsendets upplösning 1846 medförde en ny sönderspräng ning av traditioner, som även innefattat en bildningsform, låt vara av föråldrad typ. Behovet av nya bildningsformer gjorde sig även härvid gällande. Ett intressant experiment är 1840—50-talens bildningscirklar, som upplevde en kort men intensiv blomstringstid. Initiativtagare voro ett par gesäller i skräddarskrået, som hösten 1845 under ledning av läkaren Johan Ellmin bildade »en allmänlig, mänsklighetens gagn åsyftande anstalt». Mönstret var lord Broughams hantverksinstitut, och syftet var att hos »medlemmar av hantverks- och fabriksklasserna väcka och underhålla håg och sinne för tanke- och sedebildande sysselsättningar på helgdagsaftnarne — — — samt att bringa ovannämnda samfunds medlemmar i förädlande beröring med varandra och med bildade personer ur andra samhällsklasser». Cirkeln startade med 12 medlemmar och fick en rekordsnabb anslutning. Efter något år deltogo 700 à 1 000 personer i sammankomsterna. Nya cirklar bildades på ett 30-tal platser. Föreläsningar och bibliotek spelade en stor roll i cirklarnas bildningsarbete. Cirklarnas livslängd blev i allmänhet ganska kort, vilket kan tillskrivas såväl ståndsmotsättningarna som bristande ledning. Mot slutet av 1850-talet hade de flesta bildningscirklarna upphört med sin verksamhet.

För folkbildningsarbetets vidare utveckling blev 1842 års folkskolestadga av genomgripande betydelse. Folkskolestadgans målsmän visade sig även uppskatta betydelsen av de vuxnas bildningsarbete, i det att till stadgan knöts en formlig föreskrift om sockenbibliotek: »För underhållande av de i skolan förvärvade kunskaperna och synnerligen för befrämjandet av en sann kristelig bildning — — — åligge det ock prästerskapet att uppmuntra till inrättandet och begagnandet av sockenbiblioteker samt därtill tjänliga böcker föreslå.» Härmed hade statsmakterna i princip fastslagit bibliotekens betydelse för bildningsarbetet, men något statligt stöd lämnades ej trots upprepade riksdagsmotioner. På 1860-talet nådde sockenbiblioteksrörelsen sin första kulmen, till stor del tack vare folkskolinspektörernas insats, och bibliotek funnos då i 1 437 socknar. Med 1870-talet inträdde en stagnation, och vid sekelskiftet var verksamheten ganska ringa. På grund av föråldrat bokbestånd, svag ekonomi och bristande intresse från myndigheternas och allmänhetens sida nedlades ett stort antal bibliotek.

Landsbygdens bildningsarbete hade då erhållit en ny medelpunkt i folkhögskolorna. Böndernas nyvunna maktposition på 1860-talet väckte hos dem själva insikt om behovet av en ökad medborgerlig bildning. Män ur allmogens egna led — Ola Andersson i Nordanå och Sven Nilsson i Everöd — framlade förslag om en skola för den vuxna bondeungdomen 1867 — utan kännedom om den då mer än 20-åriga danska folkhögskolan. Kommittéer togo hand om uppslaget och utarbetade i samverkan med danska folkhögskolemän en för svenska förhållanden avpassad form. Redan 1868 kunde de tre första folkhögskolorna, Hvilan, Önnestad och Herrestad, mottaga sina första elever. 1872 beviljade riksdagen det första anslaget till verksamheten, och 1900 var antalet folkhögskolor uppe i 29. Folkhögskolornas föreläsningar voro i viss utsträckning öppna för ortens befolkning, och lärarna deltogo verksamt i bygdens bildningsarbete.

Såväl sockenbiblioteken som folkhögskolorna hade tagit sikte på landsbygdsbefolkningens kunskapsbehov. Under senare delen av 1800-talet försköts tyngdpunkten i bildningsarbetet till städerna, som nu tillväxte snabbt. Denna förskjutning hängde samman såväl med folkökningen som industrialismens genombrott på 1880-talet. Vad som tidigare gällde om landsbygdens proletariserade skikt, kom nu att gälla om städernas och industriorternas, där arbetarklassens bildningsproblem aktualiserades. Det nya samhällets arbetsliv var mera ensidigt än det gamlas, men det ställde också större krav på den arbetandes speciella fackskicklighet och krävde ofta av honom möjlighet att tillägna sig nya kunskaper, ej blott genom själva arbetet, utan även genom teoretiska studier. Utvecklingen följde två linjer. Dels togos alltjämt initiativ till olika former av bildningsarbete bland arbetarna av företrädare för de bildade klasserna, som kände förpliktelse att dela med sig av den högre bildning, av vilken de själva voro delaktiga, dels hade arbetarklassens framsteg i politiskt och socialt avseende möjliggjort, att den själv i betydande omfattning kunde övertaga ledningen av sitt bildningsarbete.

Mot bakgrunden av 80-talets grundsatser, på det filosofiska och estetiska området hämtade från positivismen och naturalismen, på det naturvetenskapliga från utvecklingsläran, erhöll folkbildningsarbetet under 1800-talets sista decennier en ny prägel. De kulturradikala strömningarna fingo sitt starkaste uttryck i Stockholms arbetareinstitut. Den kände stockholmsläkaren Anton Nyström fick under intryck av sina erfarenheter under den första stora strejken och arbetarmötet 1879 uppslaget till institutet och lyckades förverkliga sina planer 1880. Enligt Nyströms programuttalande avsåg institutet att »till arbetare och andra, såväl kvinnor som män, vilka under uppväxten varit i saknad av bildning, meddela en vetenskaplig, humanistisk och estetisk skolning». Undervisningen hade ej yrkesskickligheten utan den allmänt mänskliga bildningen till mål. Arbetet bedrevs i form av föreläsningar, biblioteksverksamhet etc. Redan första verksamhetsåret uppgick antalet föreläsningar till 224 och åhörarna till 21 500.

Med Stockholms arbetareinstitut som förebild upprättades dylika bildningsanstalter i flera städer. Syftet var att giva städernas arbetare en motsvarighet till landsbygdens folkhögskola. Undervisningen skedde huvudsakligen i form av föreläsningar. Från 1884 beviljade riksdagen årliga anslag till »föreläsningskurser för arbetarklassen», till en början endast inom städerna. Understöden, vilka ända fram till 1908 hade denna beteckning, fördelades mellan arbetarinstituten. Benämningen innebar emellertid icke, att föreläsningsverksamheten var en arbetarklassens uteslutande angelägenhet; åhörarskarorna rekryterades till stor del även från medelklassen.

1800-talets båda sista årtionden fingo sin särprägel av det starka akademiska inslag, som folkbildningsarbetet då kunde uppvisa. Tanken på en samverkan mellan universitet och folkbildning ledde sitt ursprung från England och fick där fast form i den s. k. university extension. På ett folkhögskolemöte i Uppsala 1892 framlade professor J. A. Lundell ett förslag om en svensk »universitetsutvidgning». Främst professor Harald Hjärne hävdade starkt universitetens förpliktelser att »med personliga krafter och de för studierna avsedda hjälpmedel som stå dem till buds, på sitt särskilda sätt deltaga i samtidens strävanden för den allmänna bildningens förkovran». Från 1893 medverkade universitetslärarna vid av universiteten anordnade sommarkurser, till vilka statsanslag utgingo från 1903. Kursdeltagarna, till stor del lärare och lärarinnor, entusiasmerades att bilda föreläsningsföreningar på sina hemorter. År 1893 tilldelades även landsbygdens föreläsningsanstalter statsunderstöd. I Lund gingo vetenskapsmännen i spetsen för föreläsningsverksamheten, och på initiativ från universitetshåll bildades 1898 Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, som alltid haft ett nära samband med universitetet. Med denna centralbyrå som mönster organiserades Västra Sveriges folkbildningsförbund 1901 i Göteborg och Centralföreningen för populärvetenskapliga föreläsningar (sedermera Folkbildningsförbundet) i Stockholm 1902. Även från universitetet i Uppsala bedrevs en betydelsefull populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet.

Också studenterna rycktes med i folkbildningsarbetet. Forum blevo politiska och sociala studentföreningar såsom Studenter och arbetare, Verdandi och Heimdal, alla i Uppsala. Mellan Verdandi och Heimdal uppstod en ädel tävlan till folkbildningens fromma. Föreningarna gjorde framför allt sin insats med de bekanta småskriftsserierna, men också på folkbiblioteksväsendets område voro de verksamma genom utredningar och rådgivning, kataloger och vandringsbibliotek etc.

Efter 1901 års stora folkbildningsmöte visade studenternas folkbildningsintresse tecken på avmattning. Under det nya seklet blev det i stället de under 1800-talet framvuxna folkrörelserna, som kommo att dominera bildningsarbetet. Att dessa målmedvetet engagerade sig i detta, skulle bli av största betydelse för den kommande utvecklingen. Folkrörelsernas uppkomst stod i direkt samband med samhällets omdaning och demokratisering. De växte fram som nya gruppbildningar, och de tillfredsställde många av de behov, som de gamla gruppernas upplösning hade skapat, däribland också vissa bildningsbehov. Tidigast framträdde de religiösa väckelserörelserna, som i början av 1700-talet nådde Sverige men erhöllo sitt egentliga genombrott på 1850-talet. I den demokratiska utvecklingen spelade de en viktig roll därigenom att de tillkämpade sig mötesfrihet och organisationsrätt. Redan tidigt skilde sig väckelsernas medlemsskaror från andra genom att de sysslade med böcker, voro »läsare». Deras studier av bibel och postillor och icke minst missionslitteratur inneburo i vissa fall även en intellektuell väckelse, som utvecklades genom en senare metodisk studie- och biblioteksverksamhet.

Stor betydelse för bildningsarbetet fick även nykterhetsrörelsen. I sitt tidigare skick hade den under Peter Wieselgrens ledning kulminerat med 1855 års avskaffande av husbehovsbränningen. Nya impulser kommo från de anglosaxiska länderna, och bildandet av godtemplarloger i Sverige från 1870-talet betecknade uppkomsten av en omfattande folkrörelse. Inom folkbildningsarbetet ha nykterhetsordnarna utfört ett pionjärarbete, som redan från början syftade vida över den blotta nykterhetsupplysningen. Hos I.O.G.T. växte den moderna studiecirkelrörelsen fram. Initiativet togs 1902 av sedermera lektor Oscar Olsson, som utbildade en för svenska förhållanden lämpad studiemetod med grupparbetet som det centrala. Cirkelns arbete byggde på det egna biblioteket, och jämsides med studiecirklarna utvecklades föreningsbiblioteken, som icke blott tillgodosågo cirkelstudierna utan även fungerade som små folkbibliotek. De första flyttande folkhögskolekurserna funno även ett verksamt stöd hos nykterhetsrörelsen, som bildade de första folkhögskolekursföreningarna och utdelade de första anslagen till denna bildningsgren. Vid sidan om I.O.G.T. ha andra nykterhetsorganisationer uppstått. Sveriges blåbandsförening (1883) har ensam bland de stora nykterhetsorganisationerna behållit den religiösa läggning, som ursprungligen präglade alla. Nationaltemplarorden (N.T.O.) bildades 1922 genom en sammanslagning av de tidigare Nationalgodtemplarorden och Templarorden. Den angav sig redan från början som religiöst och politiskt neutral. Folkbildningsarbetet och

fredsfrågan intogo ett framträdande rum på dess program. Liksom Nationalgodtemplarorden tillkom även den arbetarrörelsen närstående nykterhetsorden Verdandi (N.O.V.) genom utbrytning ur I.O.G.T. (1896). Alla dessa organisationer ha bedrivit och flertalet bedriver alltjämt självständigt studiearbete. Sveriges blåbandsförenings studieverksamhet bildades 1908 och Nationaltemplarordens studieförbund 1922. I.O.G.T:s riksförbund fick sin organisatoriska form 1928. N.O.V. bedrev från början egen studieverksamhet men anslöt sig 1913 till Arbetarnas bildningsförbund, som bildats föregående år.

Redan före 1912 hade inom arbetarrörelsen bedrivits en systematisk bildningsverksamhet. Studiecirkelverksamhet hade sålunda förekommit — förutom inom N.O.V. — inom socialdemokratiska ungdomsförbundet. Även annat bildningsarbete hade förekommit. I syfte att åstadkomma större effektivitet i detta bildningsarbete bildades — efter en konferens på inbjudan av socialdemokratiska partistyrelsens verkställande utskott — Arbetarnas bildningsförbund i november 1912. Det nya förbundet var en samorganisation, »en sammanslutning av fackliga, politiska, kooperativa och kulturella huvudorganisationer inom den svenska arbetarrörelsen». De anslutna huvudorganisationerna utgjorde från början 6, bland dem Landsorganisationen, Kooperativa förbundet och Socialdemokratiska arbetarpartiet. Initiativtagare till förbundet var dåvarande folkhögskolläraren Rickard Sandler. På A.B.F:s program upptogs redan från början de verksamhetsgrenar, som alltjämt dominera förbundets arbete: instruktionskurser, studiecirkel- och biblioteksverksamhet samt föreläsningsverksamhet. Genom A.B.F:s stiftande intensifierades folkbildningsarbetet inom arbetarvärlden. Ett nytt genombrott kom med författningens ytterligare demokratisering och 8-timmarslagens antagande av urtima riksdagen 1919. Fritidsproblemet blev en fråga av stora dimensioner, och folkbildningsarbetet kom att inta en central plats i detta.

I syfte att bereda landsbygdens ungdom samma möjligheter till föreningsteknisk skolning och medborgerlig utbildning, som arbetarrörelsens ungdom erhållit i sina organisationer, startades 1917 Svenska landsbygdens ungdomsförbund (S.L.U.) och 1918 Jordbrukarungdomens förbund (J.U.F.).

En ny form för bildningsarbete tillkom, då rektor Uno Stadius år 1905 efter mönster från Finland anordnade de första flyttande folkhögskolekurserna, vilka mottogos med stort intresse. Som redan nämnts upptog I.O.G.T. denna kursverksamhet på sitt program; från 1907 lämnade orden ett årligt understöd på 2 000 kronor, varjämte verksamheten erhöll anslag från landsting och kommuner. Till 1918 anordnade I.O.G.T. så gott som alla dessa kurser; som lokala anordnare stodo olika loger. Sedermera bildades i länen särskilda föreningar, vilka hade till uppgift att anordna flyttande folkhögskolekurser.

Fram till 1900-talets början hade folkhögskolan framför allt varit bondeungdomens skola. När samhället omdanades genom industrialiseringen och städernas starka tillväxt, kommo folkhögskolorna att stå främmande för stora

lager av folket och hotades av en viss stagnation. En förnyelse inträdde genom att även folkhögskolorna i viss utsträckning vunno anknytning till folkrörelserna. År 1906 upprättades Brunnsviks folkhögskola för arbetarungdom; den blev den första »rörelseskolan» och sedan medelpunkten för A.B.F:s studieverksamhet. År 1908 öppnade nykterhetsrörelsen en folkhögskola på Wendelsberg, och senare ha även andra folkrörelser — den ungkyrkliga rörelsen och frikyrkorörelserna, kooperationen och idrottsrörelsen — grundat egna folkhögskolor.

Parallellt med det övriga folkbildningsarbetet hade även folkbiblioteksrörelsen kraftigt utvecklats, varvid städernas bibliotek gingo i spetsen för utvecklingen. År 1905 erhöllo folkbiblioteken för första gången understöd av statsmedel. Detta maximerades till 75 kronor per bibliotek, och under det första året utgingo sammanlagt 32 000 kronor till 634 bibliotek. Trots de låga beloppen medförde statsunderstöden ett påtagligt uppsving i biblioteksrörelsen. Genom danska och amerikanska impulser — förmedlade genom professor Andreas Schack Steenberg och fil. dr Valfrid Palmgren — spreds den amerikanska grundsynen på biblioteksverksamheten: biblioteken skulle vara avsedda för alla samhällsklasser, alla åldrar och alla studie- och läsintressen; biblioteken fordrade ändamålsenliga lokaler med öppna hyllor och specialutbildad personal, och biblioteksarbetet skulle anknytas till bildningsarbetet i alla dess former. Efter en på offentligt uppdrag verkställd utredning av dr Palmgren tillkom 1912 års biblioteksförfattning, som avsevärt ökade understödsbeloppen för de kommunala biblioteken (maximum 400 kronor), varjämte skol- och studiecirkelbibliotek även blevo berättigade till statsunderstöd (maximum 150, respektive 400 kronor). Redan första året utgick nära 100 000 kronor i statsunderstöd, och detta ökades kraftigt under de följande åren. Samtidigt tillsattes två bibliotekskonsulenter i ecklesiastikdepartementet (sedermera i skolöverstyrelsen) som rådgivande och kontrollerande myndighet. Under 1920-talet erhöllo även sjukhusbiblioteken statsunderstöd.

Den utomordentligt snabba utveckling, som det fria och frivilliga folkbildningsarbetet genomgick under 1900-talets två första årtionden, uppenbarade även påtagliga brister. Eftersom föreskrifter om samverkan mellan olika grenar av folkbildningsarbetet saknades, utvecklades detta ofta med en viss brist på planmässighet och effektivitet. På grund av allt för små ekonomiska tillgångar kunde biblioteken ej fylla sin uppgift i samhället; både lokaler och bokbestånd voro otillräckliga och utbildad personal saknades. Trots ett omfattande och betydelsefullt arbete erhöllo vissa grenar av folkbildningsarbetet såsom de flyttande folkhögskolekurserna och studiecirkelarbetet icke något statsunderstöd. Mot bakgrunden härav och utan tvivel även under intryck av förhållanden, som hängde samman med det definitiva demokratiska genombrottet 1918, ställdes från olika håll krav på en allmän översyn av folkbildningsarbetets villkor. Vid 1920 års riksdag framlades dessa krav i ett flertal motioner, den mest omfattande av lektor Oscar Olsson och numera statsrådet P. E. Sköld. Med anledning av motionerna begärde

riksdagen utredning om dels på vad sätt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet borde omläggas och utvecklas för att bättre kunna fylla sin uppgift att nå vidast möjliga kretsar av de bildningssökande i vårt land och verka höjande på folkets andliga och fysiska hälsa, dels huru statsmakterna bäst skulle kunna stödja och främja ifrågavarande arbete. Med anledning av riksdagens beslut tillkallades i juli 1920 fem sakkunniga med uppdrag att verkställa den begärda utredningen. De sakkunniga voro professor Knut Kjellberg, ordförande, riksdagsman Per Nilsson i Bonarp, lektor Oscar Olsson, förste biblioteksskonsulent Fredrik Hjelmqvist och folkhögskolläraren Yngve Hugo. Efter Kjellbergs död utsågs professor Claes Lindskog till ledamot och ordförande i kommittén.

Som följd av den stora kommittéindragningen upplöstes kommittén i slutet av maj 1923. Då förelåg ett preliminärt förslag till utlåtande, som de sakkunnigas ordförande sedermera fick i uppdrag att överarbeta och slutredigera. Det slutliga förslaget avlämnades i oktober 1923 (SOU 1924: 5).

Folkbildningssakkunnigas betänkande.

Då många av de problem, som behandlades i de folkbildningssakkunnigas betänkande, alltjämt äro aktuella, och betänkandet därtill i mycket kommit att bilda utgångspunkten för de senare decenniernas folkbildningsdiskussion, torde en kort redogörelse för betänkandets huvudpunkter vara på sin plats.

De sakkunniga framhöllo inledningsvis, att de avstått från att granska folkbildningsarbetet i hela dess vidd utan koncentrerade sig — efter en orientering om folkbildningsarbetets uppgifter — på en utredning av de tre huvudgrenarna, folkbibliotek, föreläsnings- och studiecirkelverksamhet, vartill kom ett förslag om inrättande av särskilda folkbildningsavdelningar vid universiteten. Av hänsyn till det statsfinansiella läget utarbetade de sakkunniga mer detaljerade förslag endast beträffande sådana åtgärder, som under då rådande förhållanden ansågos möjliga att vidtaga, samt rekommenderade, att den allsidiga utredningen senare fullföljdes. Av återstående frågor, som enligt riksdagens skrivelse och enskilda motioner hänskjutits till utredningen, borde enligt de sakkunniga speciellt följande utredas: 1) möjlighet att bereda lärare vid olika undervisningsanstalter tjänstledighet för att under viss begränsad tid deltaga i det fria och frivilliga folkbildningsarbetet; 2) möjligheterna till folklig konstuppfostran i folkbildningsarbetet genom att i detta taga till hjälp den bildande konsten, tillämpad konst (med konsthantverk och slöjd), musiken och sången samt teatern; 3) åtgärder för utgivande av folkupplagor av klassiska verk; 4) åtgärder för nöjeskulturens höjande; 5) åtgärder för folkbildningsarbetets medverkan i vårt folks fysiska fostran; 6) åtgärder för skapande av bygdegårdar och folkbildningshem. Flertalet av dessa frågor till hör de uppgifter, som föreliggande utredning fått sig förelagda.

Enligt de sakkunniga vore någon prinicipiell omläggning av det nuvarande folkbildningsarbetet ej behövlig eller önsklig. De dåvarande kommunala och enskilda folkbildningsorganisationerna fyllde på det hela taget väl sin uppgift.

De föreslagna åtgärderna gingo följaktligen i huvudsak ut på att stärka och vidare utveckla dessas verksamhet samt att åstadkomma ett intimare samarbete mellan dem.

I fråga om folkbiblioteken framhöllo de sakkunniga, att dessas verksamhet borde utvecklas mot starkare koncentration och större effektivitet. Behovet av böcker borde tillgodoses dels genom ett bättre samarbete mellan olika lokalbibliotek, dels genom inrättandet av supplerande centralbibliotek. Biblioteken måste förses med tidsenliga lokaler. För att uppmuntra till ett mera rationellt biblioteksarbete i de större biblioteken föreslogos väsentligt höjda statsanslag (maximum 10 000 kronor) samt efter danskt mönster tilläggsunderstöd till bibliotek med läsrum och lämpligt sammansatt handbokssamling samt till bibliotek med utbildad personal. Endast ett bibliotek eller system av bibliotek i varje borgerlig kommun föreslogs skola kunna erhålla statsbidrag. Frågan om bättre understödsvillkor för skolbiblioteken hänsköts till skolöverstyrelsen.

De sakkunniga föreslogo vidare, att statsunderstöd skulle utgå till biblioteksverksamhet, som bedrevs genom studiecirklar och andra föreningar, för så vitt föreningen i fråga var ansluten till och ansökte om statsunderstöd genom riksförbund av viss storlek. Villkoren för understöden voro så avvägda, att planmässig studiecirkelverksamhet skulle bli särskilt uppmuntrad. Understödet skulle sålunda i vissa fall utgå med hälften av och i andra fall med samma summa som ortsbidraget; i regel skulle för varje förening och studiecirkelbibliotek statsunderstödet uppgå till hälften av ortsbidraget, men bokanskaffning i samband med på visst sätt kvalificerat studiecirkelarbete (»planmässigt» arbete under minst 10 sammanträden under läsåret) skulle berättiga till statsunderstöd lika med ortsbidraget, dock blott för det belopp, som använts just för bokanskaffningen i fråga. För denna typ av bibliotek skulle understödsmaximum vara 1 000 kronor per år och riksförbund, med det undantag att statsunderstödet till biblioteksverksamhet i samband med kvalificerat studiecirkelarbete ej skulle drabbas av annan maximibestämmelse än att högst 400 kronor skulle kunna utgå för varje studiecirkel enligt dessa grunder. Föreningsbiblioteken skulle kostnadsfritt ställas till allmänhetens förfogande och vara underkastade samma fordringar i fråga om bokbestånd och öppethållande som ett kommunalt bibliotek. Beträffande studiecirkelbiblioteken föreslog lektor Olsson i en reservation i vissa avseenden gynnsammare understödsvillkor.

Vad föreläsningsverksamheten beträffade, föreslogo de sakkunniga, att statsanslaget skulle få karaktären av förslagsanslag och uppföras å ordinarie stat. Den mest genomgripande av de förändringar, som i övrigt föreslogos, var, att de sakkunniga förordade ett genomförande av en resekostnadsfördelning, avsedd att minska kostnaderna för de avlägset liggande trakterna. Förslaget gick i stort sett ut på att varje föreläsningsanstalt skulle erlägga en viss avgift för varje föreläsning, som anstalten anordnade, och denna avgift, som skulle årligen fastställas av skolöverstyrelsen, skulle med vissa undantag vara lika

med halva den beräknade medelkostnaden för föreläsning, varvid hänsyn dock endast skulle få tagas till utgifter för föreläsarnas honorar, resa och vivre. Den andra hälften skulle bestridas av statsmedel. Avgiften skulle sänkas med hälften i fråga om vissa underhållningar med sång, musik eller uppläsning under förutsättning att dessa fyllde rimliga krav på konstnärlighet samt hade folkbildande värde. Katalogen över föreläsare skulle utgivas av skolöverstyrelsen. Förbudet mot politiska eller religiösa ämnen borde enligt de sakkunniga borttagas.

Beträffande de s. k. flyttande folkhögskolekurserna föreslog betänkandet understöd till undervisningsverksamheten och därtill administrationsanslag till de föreningar, som anordnade kurserna. Understödet till undervisningsverksamheten föreslogs skola utgå med hälften av lärarnas honorar, reseersättning och traktamente, dock högst 125 kronor för föreläsningsvecka med minst 10 undervisningstimmar och sammanlagt högst 4 500 kronor per år och förening. Folkhögskola, som förband sig att under minst 12 veckor av läsåret ställa lärare till förfogande för undervisningsverksamhet vid flyttande folkhögskolekurser eller kombinerade föreläsnings- och studiecirkelkurser, skulle för anställande av en e. o. lärare vid skolan erhålla ett särskilt statsbidrag uppgående till författningsenligt utgående minimiavlöning jämte dyrtidstillägg. Av folkhögskolekursförening fast anställd lärare skulle slutligen enligt vissa grunder i tjänste-, löne- och pensionsavseende jämställas med ordinarie folkhögskollärare. För kurser i ekonomiska frågor föreslogs ett statsunderstöd om sammanlagt 60 000 kronor. Befattningen som föreläsningskonsulent, som då ännu fanns uppförd på skolöverstyrelsens stat, föreslogs skola bliva ordinarie heltidsbefattning, varvid innehavaren på samma gång skulle få till uppgift att vara konsulent även för studiecirkelverksamheten (frånsett den del därav, som gällde biblioteksarbetet) och nykterhetsundervisningen.

I fråga om studiecirkelverksamheten föreslogo de sakkunniga, att understöd skulle utgå icke endast till cirklarnas biblioteksverksamhet utan även till arvode åt lärare och föreläsare, varjämte bidrag liksom tidigare skulle utgå till bestridande av studieförbundens organisations- och administrationskostnader. Till studiecirklar i sådana elementära ämnen, vilka ingingo i folkskolans undervisningsplan, skulle statsunderstödet utgå med högst en fjärdedel av uppburet lärararvode och högst 50 kronor för varje årskurs. Arbetstiden skulle för sådan studiecirkel omfatta minst 24 veckor med minst 1 timme i veckan och deltagarantalet uppgå till minst 10. För studiecirklar i främmande språk skulle statsunderstödet utgöra högst två tredjedelar av lärararvodet, dock högst 240 kronor under läsår. Kompetent språkman skulle vara anställd som lärare. Arbetstiden skulle utgöra 2 år med minst 24 sammankomster varje läsår och deltagarantalet uppgå till minst 10. Förutom till dessa båda grupper av studiecirklar föreslogs understöd skola utgå till studiecirklar, som arbetade i förening med under hela vinterhalvåret pågående föreläsningskurser. Understödet skulle utgå med två tredjedelar av lärararvodet inklusive ersättning för resa och vivre. Vissa cirklar förutsattes skola

som ledare ha akademiska lärare (s. k. universitetscirklar). För dessa lärare skulle arvodet utgöra 75 kronor för dubbeltimme och årskostnaden för staten 1 600 kronor per studiecirkel. För universitetscirkel beräknades arbetstiden till i regel minst 2 år med årligen minst 24 sammankomster, omfattande 1 timmes föreläsning och 1 timmes studiecirkelarbete. För andra cirklar av denna typ beräknades arvodet till 50 kronor för dubbeltimme och arbetstiden till 1 år med 24 sammankomster per år. Deltagarantalet föreslogs i fråga om båda cirkeltyperna till minst 10. Deltagarna skulle förbinda sig att efter lärarens anvisning utarbeta ett visst antal skriftliga uppsatser i ämnet.

Ledningen av universitetscirklarna skulle tillkomma vid universitet inrättade folkbildningsavdelningar. Som självskriven ordförande för en sådan avdelning föreslogs universitetets rektor och därutöver skulle avdelningen bestå av 5 universitetslärare, valda av det större akademiska konsistoriet, och 5 representanter för folkbildningsorganisationerna. Avdelningen skulle hos sig ha anställd en sekreterare och verkställande ledamot. Som lärare i universitetscirklarna räknade de sakkunniga i första hand med universitetens docenter, och de sakkunniga föreslogo, att docent, som innehade docentstipendium, skulle kunna med kanslers medgivande utbyta den honom åliggande undervisningsskyldigheten mot ledande av universitetscirkel.

De sakkunniga föreslogo slutligen, att de inom skolöverstyrelsen anställda folkbildningskonsulenterna (de 3 biblioteksskonsulenterna samt föreläsnings- och studiecirkelkonsulenten) skulle sammanföras till en särskild rotel med en av konsulenterna som undervisningsråd och chef. För årliga konferenser mellan skolöverstyrelsen och representanter för folkbildningsorganisationerna föreslogs ett särskilt anslag om 2 000 kronor.

Folkbildningssakkunnigas betänkande väckte på ett par punkter kritik från olika håll. I fråga om biblioteksverksamheten framställdes sålunda yrkanden, att understöd till föreningsbiblioteken skulle utgå efter samma grunder som för de kommunala biblioteken. Den föreslagna resekostnadsfördelningen vid de populärvetenskapliga föreläsningarna avstyrktes från flera håll, då förslaget ansågs alltför komplicerat. I stället föreslogs från något håll, att resekostnadsbidragen till föreläsare skulle utgå efter liberalare grunder. De föreslagna folkbildningsavdelningarna vid universiteten tillstyrktes med vissa modifikationer. Det föreslogs sålunda från universitetshåll, att representanterna för folkbildningsorganisationerna icke skulle intaga samma ställning som universitetens representanter utan bilda en rådgivande nämnd. Förslaget om docents rätt att utbyta ordinarie undervisningsskyldighet mot ledande av universitetscirkel tillstyrktes endast av en minoritet bland de hörda universitetsinstanserna.

Med ledning av de inkomna remissyttrandena omarbetade skolöverstyrelsen förslaget på vissa punkter. I fråga om biblioteken föreslogs, att samma anslagsbestämmelser skulle gälla för alla bibliotek. För samtliga inom en kommun befintliga bibliotek föreslogs ett gemensamt maximum om 15 000 kronor. Statsunderstödet skulle utgå efter en fallande skala. För att und-

vika att premiera en splittring av biblioteksväsendet skulle därvid vid beräkning av den procentsats, efter vilken statsunderstödet skulle utgå till föreningsbiblioteken, samtliga föreningsbibliotek i kommunen räknas som en enhet. I fråga om skolbiblioteken framlade överstyrelsen ett förslag, som innebar väsentligt förhöjda statsunderstöd. Vad föreläsningsverksamheten angick, förordade överstyrelsen i stort sett ett bibehållande av då gällande bestämmelser och avstyrkte förslaget om resekostnadsfördelning och därmed sammanhängande förslag angående statsunderstödets utbetalande m. m. Däremot tillstyrkte överstyrelsen förslaget, att anslaget skulle uppföras som förslagsanslag. I fråga om folkhögskolekurserna avstyrkte överstyrelsen förslaget att låta lärare vid dylika kurser få delaktighet i folkhögskolans pensionsanstalt liksom förslaget om extra statsanslag till folkhögskola för folkbildningsarbete, som ej hade direkt sammanhang med skolan. I fråga om kursernas längd föreslog överstyrelsen, att minst 3 veckor som regel skulle föreskrivas med minst 10 undervisningstimmar i veckan.

Beträffande studiecirkelverksamheten tillstyrkte skolöverstyrelsen i princip förslaget om understöd men föreslog vissa ändringar i grunderna för understöds utgående. För studiecirklar i elementära ämnen föreslogs sålunda en sänkning av maximibeloppet från 50 till 30 kronor och arbetstidens längd från 24 veckor med minst 1 timmes undervisning i veckan till 8 veckor men med bibehållet antal undervisningstimmar. För studiecirklar i främmande språk föreslogs, att statsunderstöd skulle utgå med högst hälften av utbetalt lärararvode med ett maximum av 120 kronor för år. Med studiecirklar i främmande språk jämställdes studiecirklar i svenska språket med uppsatsskrivning med den skillnaden, att man i fråga om dessa cirklar inte krävde tvåårig arbetstid. Vad universitetscirklarna angick, godtog överstyrelsen i stort sett de sakkunnigas förslag. I likhet med universitetsmyndigheterna föreslog överstyrelsen i fråga om universitetens folkbildningsavdelningar, att representanterna för folkbildningsorganisationerna skulle utgöra en rådgivande nämnd. Slutligen avstyrkte överstyrelsen förslaget om en särskild folkbildningsrotel inom överstyrelsens folkskolavdelning. I stället för inrättandet av en särskild befattning som konsulent för föreläsnings-, folkbildnings- och nykterhetsfrågor föreslogs, att tre särskilda arvodesbelopp skulle utgå för ändamålet med rätt för överstyrelsen att anpassa sig efter för handen varande omständigheter. Överstyrelsen ansåg ej uteslutet, att det i en framtid skulle kunna komma att visa sig önskvärt, att en mera fristående ställning i skolöverstyrelsen bereddes åt hithörande ärenden genom en särskild folkbildningsavdelning inom skolöverstyrelsen, sidoordnad med läroverks-, folkskol- och yrkesskolavdelningarna.

Utvecklingen efter 1923.

På grund av det då rådande statsfinansiella läget kom de sakkunnigas förslag rörande det fria och frivilliga folkbildningsarbetet aldrig att framläggas i sin helhet. Vissa av de i betänkandet behandlade frågorna gjordes emeller-

tid senare till föremål för riksdagsbehandling. Efter motion genomfördes sålunda vid 1928 års riksdag understöd till de flyttande folkhögskolekurserna i huvudsak i överensstämmelse med skolöverstyrelsens ovan refererade förslag. Vid nästa års riksdag genomfördes den ur statsfinansiell synpunkt mest ingripande reformen, frågan om folkbiblioteksväsendets omorganisation. Propositionen följde i huvudsak skolöverstyrelsens förslag, dock med vissa ändringar i fråga om maximiunderstödets storlek. Vidare ställdes frågan om ändrade understödsvillkor för skolbiblioteken på framtiden. Propositionen tillstyrktes av ett enhälligt statsutskott med den ändringen, att anslaget i motsats till vad propositionen föreslagit erhöll natur av förslagsanslag, och antogs utan debatt eller votering. Den ännu gällande kungl. kungörelsen angående understödjande av folkbiblioteksväsendet utfärdades i januari 1930. Här kan även nämnas, att nya bestämmelser angående understöd till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten utfärdades i juli 1929; de togo i flera avseenden hänsyn till de folkbildningssakkunnigas förslag.

Under de följande åren företogos vissa ändringar i bestämmelserna rörande statsunderstöden till folkbildningsarbetets olika grenar. År 1931 genomfördes de förbättrade understödsvillkoren för skolbiblioteken. Samma år erhöll Svenska sjömansbiblioteket understöd av statsmedel. 1932 indrogs befattningen som föreläsningskonsulent hos skolöverstyrelsen, vilket föranledde vissa ändringar i kungörelsen angående understöd till populärvetenskapliga föreläsningar. År 1933 utvidgades statsunderstödet till skolbibliotek att omfatta även bibliotek vid folkhögskolor och liknande läroanstalter.

De nya understödsbestämmelserna rörande biblioteken, föreläsningsverksamheten och de flyttande folkhögskolekurserna bildade grundvalen för en synnerligen kraftig utveckling av hela folkbildningsarbetet. Dock hejdades denna utveckling av den ekonomiska depressionen under 1930-talets första hälft, som satte sin prägel på hela samhällslivet, icke minst på det kulturella området. Den allmänna ekonomiska krisen, som börjat i Amerika 1929, blev märkbar i Sverige 1931, och till jordbrukets kris kom även industriens. Den kulminerade 1932 och följdes av en ytterst omfattande arbetslöshet. För folkbildningsarbetets del fick depressionsperioden vittgående följder. På grund av den alltmer ökade arbetslösheten — i slutet av 1932 voro 160 000 personer anmälda som arbetslösa — ägnade sig allt större skaror åt studiearbete för att motverka den nödtvungna sysslolösheten. Folkbibliotekens utlåningssiffror sprungo i höjden, och folkhögskolorna fylldes till bristningsgränsen. Å andra sidan blevo krisens verkningar omedelbart märkbara genom starka nedskärningar av anslagen, främst till föreläsnings- och folkbiblioteksverksamheten. Anslaget till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten minskades från 402 000 kronor 1931/32 till 200 000 kronor åren 1933/34 och 199 300 1935/36. Denna nedskärning av anslaget medförde en stark begränsning av verksamheten, ett 100-tal föreläsningsanstalter nedlade arbetet, och det årliga antalet föreläsningar minskade med omkring 3 000. De författningsenligt utgående understöden till folkbiblioteken reducerades från och med

senare halvåret 1932 med 20 %. Budgetåret 1933/34 nedskuros de — med vissa undantag — med ytterligare 20 %, och denna nedsättning ägde bestånd till och med 1935. Från 1936 lättades bestämmelserna och 1937 upphörde reduktionen. Då den ständigt stegrade lånefrekvensen samtidigt ställde ökade krav på bokbestånd och personal, fick reduktionen ytterst kännbara verkningar för bibliotekens ekonomi.

Med den allmänna återhämtningen under 1930-talets senare del följde en period av jämn utveckling av folkbildningsarbetet. Vid det andra världskrigets utbrott hade det fria folkbildningsarbetet uppnått en sådan position, att det kunde bilda en fast grundval för den inre beredskapen. Aktuella ämnen som luftskydd, beredskapstjänst och folkförsörjningsfrågor upptogos flerstädes på folkbildningsorganisationernas program. Med stöd av statliga och kommunala myndigheter sökte folkbildningsorganisationerna hålla bildningsarbetet uppe i normal omfattning, till en början under mottot »andlig beredskap», som ursprungligen täckte ett djupt behov, men senare fick en något klichémässig prägel. Det statsfinansiella läget framtvingade även denna gång en minskning av de understöd, som utgingo till folkbildningsarbetet. Med hänsyn till bibliotekens rekordartat ökade lånefrekvens blevo biblioteksanslagen denna gång relativt obetydligt nedsatta. Anslaget till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten nedskars till 161 000 kronor för budgetåret 1940/41. Däremot blevo anslagen till föreläsningsverksamhet i samband med studiecirkelarbete samt till flyttande folkhögskolekurser tämligen oberörda av krisen. Under budgetåren 1940/41 till 1944/45 (undantag 1941/42) utgingo särskilda anslag till föreläsningar i av krigstiden föranledda aktuella frågor.

Under krigsåren växte ett folkbildningsarbete av stora mått fram inom försvarsväsendet. Vid försvarsstaben upprättades en särskild detalj med uppgift att organisera bildningsverksamheten vid beredskapsförbanden. En omfattande fältbiblioteksverksamhet kom till stånd; då verksamheten avvecklades våren 1946 uppgick det sammanlagda bokbeståndet till omkring 155 000 band. Vidare förekom föreläsnings- och studiecirkelverksamhet vid förbanden, och även till enskilda korrespondensstudier utgick understöd. På detta sätt kommo stora befolkningskategorier, som förut saknat varje kontakt med folkbildningsarbetet, att lära känna dess olika verksamhetsgrenar. Även vid depåförbanden upptogs bildningsarbete som ett led i den personalvårdande verksamheten. Vid 1940 års riksdag beviljades — på grundval av ett sakkunnigbetänkande angående den andliga vården vid försvarsväsendet — statsunderstöd till biblioteks- och föreläsningsverksamhet vid truppförbanden. Sedermera har även statsunderstöd utgått till en omfattande frivillig fritidsundervisning med syfte att ge den värnpliktiga ungdomen tillfälle att förkovra de i folkskolan inhämtade kunskaperna.

Även i andra avseenden har folkbildningsarbetet under de senaste årtiondena gjort landvinningar. Nya befolkningsgrupper kommo sålunda i kontakt med bildningsarbetet, och nya former tillkommo i och med de tekniska framsteg, som radion och korrespondensundervisningen inneburo.

Ett av de mera markanta inslagen i 1920- och 1930-talens politiska historia bildades av jordbrukarnas ekonomiska och politiska föreningsrörelser. I anslutning härtill växte bland landsbygdens ungdom upp en ny folkrörelse med bland annat studieverksamhet på programmet. Som organ för denna rörelse, förebådad av tidigare ansatser, bildades 1930 Svenska landsbygdens studieförbund (S.L.S.). Också tjänstemännen engagerade sig i bildningsarbetet, i det att ett stort antal tjänstemannaorganisationer år 1935 sammanslöto sig till Tjänstemännens bildningsverksamhet (T.B.V.). Ännu en ny, hela riket omfattande bildningsorganisation, byggd på grund från 1800-talets folkrörelser, såg dagen under 1930-talet genom samarbetsorganisationen Sveriges kristliga bildningsförbund (S.K.B.), som tillkom år 1931 och i sig inneslöt ett flertal kristliga bildnings- och ungdomsorganisationer. Med uppkomsten av dessa nya sammanslutningar med folkbildningsarbete på sitt program ökades behovet av planmässigt samarbete, och år 1936 bildade de 7 då verksamma studieförbunden, A.B.F., I.O.G.T., J.U.F., N.T.O., S.B.F., S.L.S och S.K.B., en samarbetsorganisation, Samverkande bildningsförbunden. I organisationen inträdde senare T.B.V. samt år 1940 det då nybildade studieförbundet Medborgarskolan (S.F.M.), grundat i anslutning till högerns organisationer. Utanför Samverkande bildningsförbunden står det år 1945 bildade Svenska fiskarenas studieförbund. Ett mer eller mindre omfattande bildningsarbete upptogs även av andra organisationer, såsom Husmödrarnas riksförbund.

Till det nya under de sista årtiondena hör även det förnyade intresse för folkbildningsarbete, som kom till synes bland yngre akademiker. Med början vid Stockholms högskola uppstod en omfattande föreläsnings- och studiecirkelverksamhet, organiserad och bedriven av universitetens och högskolornas studenter. Genom nya uppslag och ett omväxlande program lyckades denna bildningsverksamhet nå befolkningsgrupper, som tidigare endast till en mindre del varit engagerade i folkbildningsarbetet, såsom kontorister och affärsanställda. Efter hand erhöll den ekonomiskt stöd för sin verksamhet av den år 1917 bildade Folkuniversitetsföreningen, som tidigare hade anordnat kurser, publicerat översikter över vetenskaplig forskning m. m. samt planerat ett »folkuniversitet» med syfte att »giva ökad klarhet och styrka åt vårt folks ideella kulturträvanden». De organisationer, som bedriva kursverksamhet vid universiteten och högskolorna, ingå numera som sektioner i folkuniversitetet med folkuniversitetets nämnd som samarbetsorgan. Verksamheten omfattar även sommarkurser och utbildningskurser för studieledare.

Av de nya former, i vilka bildningsarbetet bedrives, har korrespondensundervisningen fått en synnerligen stor omfattning. Vid sidan av de kommersiellt upplagda korrespondensinstituten, som i första hand inriktat sig på yrkesutbildning och skolkurser, uppstodo under perioden också korrespondensinstitut i anslutning till en rad bildningsorganisationer.

Även radion har med stor framgång kunnat utnyttjas i bildningsarbetet. Redan i det första avtalet mellan Radiotjänst och telegrafverket stadgades,

att »rundradiorörelsen skall så bedrivas, att folkupplysningen och folkbildningsarbetet därigenom befrämjas». På tidigt stadium upprättades även kontakt mellan Radiotjänst och folkbildningsorganisationerna, som då fingo disponera vissa programtider. De med särskild tanke på folkbildningsarbetet upplagda föredragsserierna togo sin början 1931. Genom studiecirklar i anslutning till föredragsserierna, genom studiebrev och boklistor, genom instruktionskurser och konferenser har Radiotjänst sedermera på olika sätt sökt främja folkbildningsarbetet. Till radions insatser i detta hör även de folkbildningsprogram, för vilka 20 à 30 minuter varje söndagsmorgon brukat reserveras.

Genom beslut vid 1946 års riksdag har ett särskilt statsunderstöd beviljats till bildningsverksamhet bland sjöfolket. Till grund för riksdagens beslut låg en särskild sakkunnigutredning, som underströk bland annat vikten av ekonomiskt stöd till bildningsarbete inom en i många avseenden missgynnad socialgrupp.

KAP. 3.

Folkbildningsarbetets nuvarande omfattning.

Kartläggning och statistik.

En fullständig redogörelse för allt fritt och frivilligt arbete, som syftar till bildning i vårt land, kan inte lämnas här. Mycket av föreningslivet, som överhuvud har varit en stor folkuppfostrare, har sådant syfte eller åtminstone sådan verkan, även om det inte uppställer bildningsverksamhet som sitt egentliga mål. Men allt detta kan endast antydas här. Den enskildes kanske i undangömdhet, rent av i hemlighet förda bildningskamp undandrar sig av naturliga skäl en kartläggning, fast många av folkbildningens bästa resultat nåtts och nås på sådan väg. Vad den här lämnade redogörelsen måste inskränka sig till, är det egentliga, statistiskt åtkomliga fria bildningsarbetets nuvarande omfattning, i den mån denna är fastställbar utan omfattande, vetenskapliga specialundersökningar, vilka, i den mån sådana äro möjliga att genomföra, måste förbehållas framtiden.

I den följande redogörelsen för folkbildningsarbetets nuvarande omfattning komma särskilda avsnitt att ägnas bildningsverksamhetens olika grenar — föreläsningsverksamhet, folkbildningskurser, studiecirklar, korrespondensundervisning, radions folkbildningsarbete, biblioteksverksamhet och övrig folkbildningsverksamhet. Därpå följer ett avsnitt om ledarutbildningen och ett om bildningsarbetets organisation och som avslutning ett försök att i en redogörelse för bildningsarbetets geografiska utbredning bestämma några av dess lokala särdrag.

1. Föreläsningsverksamheten.

Den statsunderstödda populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten är för närvarande knuten dels till lokala föreläsningsanstalter (föreläsningsföreningar), dels till riksförbunden för studiecirkelverksamhet. Som lokala föreläsningsanstalter fungera därvid även föreläsningsanstalternas länssammanslutningar — föreläsningsförbunden — som med särskilt statsunderstöd anordna föreläsningar på sådana orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas, eller genom andra organisationer än dylika. Vidare bedrives statsunderstödd föreläsningsverksamhet vid de militära förbanden. Vid sidan av den statsunderstödda föreläsningsverksamheten anordnas av olika organisationer ett mycket stort antal allmänbildande föreläsningar och föredrag.

De lokala föreläsningsanstalterna.

Statens understöd till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten regleras genom en kungl. kungörelse den 5 juli 1929 med däri den 3 juni 1932

vidtagna ändringar. Enligt denna får som regel endast en föreläsningsanstalt finnas i varje kommun. Föreläsningsanstaltens angelägenheter skola vårdas av en styrelse, som antager föreståndare och föreläsare. Minst 10 föreläsningar skola anordnas under året, varvid föreläsare och föreläsningsämnen skola väljas ur särskilda förteckningar, uppgjorda av de s. k. centralbyråerna för föreläsningsverksamheten, eller eljest vara godkända av skolöverstyrelsen. Verksamhetens omfattning under perioden 1931/32—1946/47 visas av tabell 1.

Tab. 1. Föreläsningsanstalternas verksamhet 1931/32—1945/46.

Å r	Antal föreläsnings-anstalter	Antal före-läsningar	Medeltal åhörare per föreläsning	Lokala inkomster c:a
1931/32	729	12 372	101	819 500
1932/33	666	10 178	112	700 000
1933/34	642	9 325	116	650 000
1934/35	631	9 249	111	630 000
1935/36	630	9 238	107	660 000
1936/37	626	9 199	110	675 000
1937/38	637	9 147	109	700 000
1938/39	637	9 101	99	700 000
1939/40	650	7 709	97	700 000
1940/41	517	6 732	109	700 000
1941/42	546	6 954	109	700 000
1942/43	544	7 059	109	700 000
1943/44	554	6 675	112	750 000
1944/45	569	6 931	112	700 000
1945/46	597	—	—	720 000

Av tabellen framgår, att antalet föreläsningsanstalter minskat från 729 år 1931/32 till 517 år 1940/41 för att sedan åter sakta stiga till 597 år 1945/46. I förhållande till 1931/32 har alltså antalet föreläsningsanstalter nedgått med 18 %. Nedgången är en direkt följd av det minskade stödet till föreläsningsverksamheten. Statsunderstödets nedgång har dels lett till att en rad anstalter själva nedlagt verksamheten, dels från den anslagsbeviljande myndighetens sida framtvingat krav på ett relativt högt minimiantal åhörare vid föreläsningarna, varvid anstalter, som icke fyllt dessa krav, fått avslag på sina ansökningar om statsunderstöd. Som regel har skolöverstyrelsen icke ansett sig kunna bevilja statsunderstöd till anstalter, som genomsnittligt haft mindre än 50 åhörare på sina föreläsningar. Restriktionerna ha även medfört, att tidigare nedlagda anstalter, som önskat återupptaga sin verksamhet, ävensom nya anstalter endast undantagsvis erhållit understöd under krisåren.

Av tabellen framgår vidare, att antalet föreläsningar under perioden nedgått från 12 372 till 6 931. I jämförelse med nedgången av antalet föreläsningsanstalter är denna nedgång förhållandevis stark eller omkring 44 %. Det bör emellertid framhållas, att nedsättningen av statsunderstöden är procentuellt sett ännu starkare eller cirka 78 %.

Ser man slutligen till antalet åhörare på föreläsningarna har medelsiffran

under perioden undergått förhållandevis små förskjutningar. Den har hela tiden hållit sig omkring 100 åhörare per föreläsning. Vid krigsutbrottet sjönk siffran till 97 men har sedan kunnat uppvisa en jämn ökning upp till 112 åhörare 1944/45.

Redovisningsåret 1944/45 — det sista år, för vilket fullständig statistik över föreläsningsverksamheten föreligger — uppgick antalet föreläsningsanstalter till 569. Det betyder, att föreläsningsanstalter funnos i cirka 23 % av landets 2 514 kommuner. Om siffran för det antal föreläsningsanstalter, som 1945/46 erhöllo statsunderstöd, lägges till grund, blir procentsiffran 24. Som av tabell 2 framgår, fanns 1944/45 det största antalet föreläsningsanstalter i Jönköpings, Kalmar och Kopparbergs län. Varje anstalt anordnade i medeltal 12 föreläsningar per läsår, varvid anstalter i städer anordnade fler föreläsningar än anstalter på landsbygden. Mindre än 10 föreläsningar anordnade sålunda icke mindre än 254 föreläsningsanstalter. Medeltalet åhörare varierade starkt i olika län och var avsevärt högre i städerna än på landsbygden. De högsta siffrorna härrörde från Göteborgs och Bohus län med 173 åhörare och Östergötlands län med 153 åhörare. Lägsta antalet åhörare samlade anstalterna i Gotlands och Jämtlands län; dessa båda län uppvisa jämväl det lägsta antalet föreläsningar. Tabellen upptager även en kolumn, som sätter det samman-

Tab. 2. Föreläsningsanstalternas verksamhet 1944/45.

Län	Antal föreläsningsanstalter	Antal föreläsningar	Medeltal föreläsningar	Medeltal åhörare	Åhörare i % av länets invånare
Stockholms stad	3	239	80	126	4·6
Stockholms län	21	217	10	95	6·6
Uppsala län	22	219	10	130	19·8
Södermanlands län	27	285	11	92	13·2
Östergötlands län	20	300	15	153	13·9
Jönköpings län	42	527	13	128	27·0
Kronobergs län	23	242	11	90	14·2
Kalmar län	39	458	12	102	20·3
Gotlands län	4	32	8	81	4·3
Blekinge län	16	188	12	124	15·8
Kristianstads län	21	231	11	85	7·8
Malmöhus län	30	443	15	109	8·8
Hallands län	19	252	13	85	13·9
Göteborgs och Bohus län	17	309	18	173	10·6
Älvsborgs län	21	211	10	113	7·1
Skaraborgs län	17	212	12	141	12·2
Värmlands län	24	281	12	107	11·1
Örebro län	28	335	12	115	16·5
Västmanlands län	26	299	12	105	17·5
Kopparbergs län	37	442	12	114	19·9
Gävleborgs län	32	380	12	122	16·9
Västernorrlands län	30	358	12	90	11·6
Jämtlands län	6	77	13	78	4·2
Västerbottens län	17	172	10	83	6·3
Norrbottens län	27	222	8	97	9·4
Summa	**569**	**6 931**	**12**	**112**	**11·8**

lagda antalet åhörare under året i relation till invånarantalet i vederbörande län. Den högsta procentsiffran visar Jönköpings, Kalmar och Kopparbergs län, alltså de tre län, som jämväl hade det största antalet föreläsningsanstalter.

I de ovan angivna siffrorna för föreläsningsverksamheten 1944/45 redovisas icke de föreläsningar, som anordnats genom föreläsningsförbunden på sådana orter, där lokala föreläsningsanstalter saknas, eller genom andra organisationer än dylika anstalter. Dessa föreläsningar uppgingo under året till 429.

För nio år sedan gjordes på initiativ av Föreläsningsförbundens riksorganisation en specialundersökning i syfte att klarlägga föreläsningspublikens sammansättning och karaktär. Vid undersökningen, som bearbetades av fil. lic. Iwan Bolin och läroverksadjunkten Albert Sjöstrand och publicerades i Tidskrift för föreläsningsverksamheten 1938/39, inkommo sammanlagt 8 294 svar från åhörare av föreläsningarna. 425 av de 648 tillfrågade föreläsningsanstalterna voro därvid representerade. Av de återlämnade formulären hade cirka 62 % ifyllts av män och 38 % av kvinnor. Av undersökningen framgick, att praktiskt taget alla åldrar och yrken voro företrädda bland föreläsningspubliken. Barn under 15 år medtogos icke i undersökningen. Åldersgruppen 15—19 år räknade 806 personer (10 %), gruppen 20—29 år 1 464 personer (18 %), 30—39 år 1 615 (20 %), 40—49 år 1 773 (22 %), och 50-åringar och däröver 2 472 personer eller 30 %. Uppdelningen efter yrken visade ingen påfallande övervikt för någon grupp. Gruppen »husmödrar och i hushållsarbete sysselsatta» var den största (16 %), och gruppen lärare var mycket starkt representerad (11 %), större än gruppen »jordbrukare och i jordbruk anställda» (8 %) och »industriarbetare» (10 %), vilket närmast torde berott på att lärarna i regel mangrant fyllt i formuläret, under det att man inom andra grupper hyst en viss motvilja mot att ifylla formulär eller känt svårigheten att i skrift ge uttryck åt sin uppfattning och därför underlåtit att lämna något svar.

Av svaren framgick även, att föreläsningsföreningarna kunna räkna med en trogen stampublik. Av dem som besvarat formulären, förklarade icke mindre än två tredjedelar, att de regelbundet brukade besöka föreläsningarna, medan de återstående voro tillfälliga besökare.

Undersökningen sökte även fastställa besökarnas motiv för att gå på en föreläsning. Formuläret föreslog två alternativ — »av intresse för det ämne, som behandlas» och »för att få lärorik underhållning» — samt lämnade plats för andra skäl. Av de tillfrågade uppgåvo 81 %, att de gått till föreläsningen av intresse för det behandlade ämnet. För många sammanföllo synpunkterna, och 47 % svarade, att syftet även var att få lärorik underhållning. Bland övriga motiv kunna anföras följande, vilka återkommo rätt ofta: »allmänt bildningsintresse», »behov av omväxling i enformig tillvaro», »för att få vidgad synkrets», »intresse för föreläsaren personligen», »vetgirighet», »för att få sammanträffa med folk» o. s. v.

Undersökningen belyste även avståndens roll för besöksfrekvensen. Den övervägande delen av publiken eller 84 % hade högst två kilometer att tillryggalägga mellan bostaden och föreläsningslokalen, 12 % av deltagarna hade

3—5 km väg och endast 4 % bodde på ett avstånd på över 5 km från lokalen. Av stort intresse är föreståndarnas uppgift, att cirka 15 % av föreläsningsföreningarna genom att anordna bussresor till föreläsningslokalen gjort det möjligt för de mera avlägset boende att kunna besöka föreläsningarna.

Enquêten visade slutligen, att endast 14 % av åhörarna uppgåvo sig vara medlemmar av studiecirklar, en siffra som torde få anses visa, att föreläsningarna i icke ringa utsträckning nå personer, vilka av olika anledning icke ha kontakt med andra former av frivilligt bildningsarbete.

1937 års undersökning kan på vissa punkter kompletteras av den stickprovsundersökning, som folkbildningsutredningen 1946 lät utföra inom ett antal kommuner i olika delar av landet (se bil. 1). I stort sett är bilden densamma. Då materialet är betydligt mindre än det som framkom vid 1937 års undersökning, som ju vände sig till landets samtliga föreläsningsanstalter, får man givetvis akta sig för att draga alltför bestämda slutsatser, men vissa tendenser torde man ha rätt att framhålla. Man kan sålunda konstatera, att det stora flertalet som motiv för att de besökt föreläsningen lämnat uppgiften »för att bli mera allmänbildad», några »för att det är ett intresse» och ett fåtal »för att få avkoppling och förströelse». Man kan vidare konstatera, att medelåldern är förhållandevis väl representerad bland åhörarna och att ett relativt stort antal åhörare uppge, att de även deltaga i kurser och studiecirklar. Ganska många nämna, att de följa radions undervisning.

Frågan om åhörarfrekvensen och dess relation till föreläsare, ämnesval och andra omständigheter, som kunna inverka, belyses av en undersökning inom folkbildningsutredningen på grundval av uppgifter som skolöverstyrelsen på begäran av utredningen hösten 1945 infordrade från föreläsningsanstalterna inom Stockholms, Jönköpings, Malmöhus och Västernorrlands län. De begärda uppgifterna, som skulle avse höstterminen 1945, gällde föreläsare, ämnen, antalet besökare över och under 15 år samt föreståndarnas kommentarer till osedvanligt höga eller låga siffror. Som exempel på omständigheter, som positivt eller negativt kunde inverka på besöksfrekvensen, angåvos i det cirkulär, vari uppgifterna infordrades: ämnesval och ämnesformulering, reklamåtgärder, föreläsare känd genom radio eller på annat sätt, servering eller underhållning vid sidan om föreläsningen, dåligt väder, andra tillställningar på orten. På cirkulärskrivelsen ingingo svar från 104 föreläsningsföreståndare, medan 28 lämnade den utan avseende.

Av de inkomna uppgifterna äro särskilt föreståndarnas kommentarer av intresse. Åhörarsiffrorna variera från ett 10-tal personer, som noterades i 4 fall, till cirka 425. Bottenrekordet är 4 åhörare i en nystartad förening med en krigstidsföreläsning på programmet. Skillnaden mellan publiksiffrorna i städer och på landsbygden är självfallet mycket stor och framgår av tabell 3. Som tabellen utvisar, är medeltalet vuxna åhörare vid en föreläsning i städerna 136 och på landsbygden 73. Beträffande besökare under 15 år föreligger en något större frekvens på landsbygden (16 % av samtliga).

Den vanligaste orsaken till fåtalig publik är enligt föreståndarnas uppgift

Tab. 3. Åhörarnas fördelning på städer och landsbygd höstterminen 1945.

Län	Städer				Landsbygd			
	Antal föreläsningar	Antal åhörare			Antal föreläsningar	Antal åhörare		
		Vuxna	Ungdom	Summa		Vuxna	Ungdom	Summa
Stockholms län ..	41	5 053	807	5 860	52	2 598	563	3 161
Jönköpings län ..	58	10 269	1 008	11 277	124	10 101	1 827	11 928
Malmöhus län ..	120	13 583	432	14 015	94	7 012	1 087	8 099
Västernorrlands län.....	27	4 597	285	4 882	141	10 209	2 512	12 721
Summa	**246**	**33 502**	**2 532**	**36 034**	**411**	**29 920**	**5 989**	**35 909**
Medeltal åhörare per föreläsning		136	10	146		73	14	87

konkurrens med andra tillställningar i orten: biograf- och cirkusföreställningar, idrottsevenemang, fester, utställningar, konserter, teaterföreställningar o. s. v. Till avgörande yttre omständigheter hör även vädret. Ett ruskväder eller dåligt väglag avskräcker lika mycket, som månsken och gott väglag bidrager till att höja åhörarsiffrorna. En föreläsningsföreståndare framhåller, att invånarna på hans ort i regnig väderlek helst sitta hemma och spela bridge eller lyssna på radio.

Orsakerna till goda publiksiffror kunna i allmänhet sammanföras i tre grupper: högt invånarantal på orten, känd och populär föreläsare eller lockande ämne samt extra publikdragande arrangemang. Som redan nämnts, inverkar vidare väderlek och väglag, varjämte även en välskött reklam i många fall bidragit till ökade åhörarsiffror. Samarbete med andra föreningar eller anknytning till andra tillställningar — hembygdsfester och dylikt — visar sig ha stor betydelse. Höga åhörarsiffror ha konstföreläsningar i samband med vernissage på konstutställningar, liksom föreläsningar i anslutning till folkbildningskurser. Att ljusbilder och film, liksom kaffeservering och allsång medför en extra lockelse är givet, även om några föreläsningsföreståndare med stolthet omtala, att filmen ej utövar någon dragningskraft på deras publik och att de ej behövt tillgripa sådana lockelsemedel som servering och enklare underhållning.

Det som till sist ändå är avgörande för frågan, om en föreläsning samlar publik eller inte, är programvalet. Vid en konferens mellan föreläsningsföreståndare och föreläsare för någon tid sedan framhöll en föreståndare, att han i sin verksamhet prövat en rad olika reklamåtgärder men att ingen av dessa gick upp mot den reklam, som goda föreläsare i sig själva utgjorde.

Självfallet är också ämnesval och ämnesformulering av betydelse. I tabell 4 återfinnes en sammanställning av ämnesfördelningen i fråga om de föreläsningar, som under verksamhetsåret 1945, respektive 1943/44 förmedlats av Folkbildningsförbundet i Stockholm och av centralbyrån i Lund. Uppställningen följer det klassifikationssystem, som användes inom folkbiblioteken.

Tab. 4. Föreläsningarnas fördelning på olika ämnesgrupper 1945, resp. 1943/44.

Ämnesgrupp	Folkbildningsförbundet 1945		Centralbyrån i Lund 1943/44	
	Antal föreläsningar	%	Antal föreläsningar	%
A. Bok- och biblioteksväsen	—	—	—	—
B. Allmänt och blandat innehåll	9	0·3	—	—
C. Religion	41	1·3	16	1·9
D. Filosofi (inkl. psykologi)	107	3·4	8	0·9
E. Uppfostran och undervisning	32	1·0	19	2·2
F. Språkvetenskap	16	0·5	25	3·0
G. Litteraturhistoria	84	2·7	52	6·1
I. Skön konst	162	5·1	64	7·6
J. Arkeologi	26	0·8	5	0·6
K. Historia (inkl. aktuell politik och kulturell folkberedskap)	255	8·0	240	28·3
L. Biografi	83	2·6	12	1·4
M. Antropologi och folkkunskap	128	4·0	18	2·1
N. Geografi	918	29·0	151	17·8
O. Samhälls- och rättsvetenskap	32	1·0	15	1·8
P. Teknologi	29	0·9	4	0·5
Q. Ekonomi (med kommunikationer etc.)	82	2·6	38	4·5
R. Gymnastik, sport, lek, spel	26	0·8	—	—
S. Krigsväsen	148	4·7	4	0·5
T. Matematik	—	—	—	—
U. Naturvetenskap	331	10·4	63	7·4
V. Medicin	56	1·8	58	6·8
Musik och uppläsningar	604	19·1	56	6·6
	3 169	**100·0**	**848**	**100·0**

Vad angår de av Folkbildningsförbundet i Stockholm förmedlade föreläsningarna utgöres den största gruppen av föreläsningar i ämnet geografi, d. v. s. reseskildringar och dylikt (29 % av samtliga). Den därnäst största gruppen faller under rubriken musik och uppläsningar (19,1 %). Sammanlagt faller alltså ungefär hälften av föreläsningarna på dessa båda grupper. Siffran har i stort sett varit konstant under de sista åren, men man kan iakttaga en procentuell ökning av antalet musik- och uppläsningsaftnar och en motsvarande minskning av antalet reseskildringar. I fråga om Folkbildningsförbundet i Stockholm är vidare att anteckna, att avdelningen naturvetenskap är förhållandevis väl representerad. Statistiken från Lund visar en något annorlunda karaktär. Här utgöres den största gruppen av föreläsningar i historia inklusive aktuell politik och kulturell folkberedskap (28,3 %). Reseskildringarna komma i andra rummet (17,8 %), medan tredje rummet intas av föreläsningar i skön konst (7,6 %). Musik- och uppläsningsaftnar komma först på sjätte plats (6,6 %). Den skillnad mellan Folkbildningsförbundet i Stockholm och centralbyrån i Lund, som kan iakttagas i denna statistik, beror säkerligen icke på någon tillfällighet utan sammanhänger med de olika rekryteringsmöjligheter, som stå de båda förmedlingsanstalterna till buds.

Tab. 5. Föreläsningarnas fördelning på olika ämnesgrupper inom Stockholms, Jönköpings, Malmöhus och Västernorrlands län höstterminen 1945.

Ämnesgrupp	Antal föreläsningar	%	Medeltal vuxna åhörare per föreläsning
A. Bok- och biblioteksväsen	—	—	—
B. Allmänt och blandat innehåll	1	0·1	55
C. Religion	17	2·4	62
D. Filosofi	17	2·4	96
E. Uppfostran och undervisning	18	2·6	88
F. Språkvetenskap	12	1·7	70
G. Litteraturvetenskap	31	4·4	95
I. Skön konst	44	6·3	89
J. Arkeologi	12	1·7	101
K. Historia (inkl. aktuell politik)	73	10·4	71
L. Biografi	34	4·9	99
M. Antropologi och folkkunskap	15	2·1	86
N. Geografi	202	28·9	99
O. Samhälls- och rättsvetenskap	19	2·7	78
P. Teknologi	3	0·4	63
Q. Ekonomi (med kommunikationer etc.)	19	2·7	107
R. Gymnastik, sport, lek, spel	5	0·7	48
S. Krigsväsen	14	2·0	121
T. Matematik	—	—	—
U. Naturvetenskap	69	9·9	99
V. Medicin	26	3·7	149
Musik och uppläsningar	70	10·0	119
	701	**100·0**	**95**

Den nyssnämnda undersökningen från höstterminen 1945 gav vissa upplysningar om ämnesvalet och förhållandet mellan ämnesval och åhörarantal.

Enligt tabell 5, som jämväl upptar vissa i tabell 3 av olika skäl ej redovisade föreläsningar, intar avdelningen geografi första rummet, varvid procentsiffran är praktiskt taget densamma, som statistiken från Folkbildningsförbundet i Stockholm kunde uppvisa. Därnäst följer avdelningen historia (10,4 %), musik- och uppläsningsprogram (10 %) samt föreläsningar i naturvetenskap (9,9 %). Det kan påpekas, att samma ordningsföljd skulle uppkomma, om man sammanförde statistiken från Folkbildningsförbundet i Stockholm och centralbyrån i Lund.

Undersöker man medeltalet vuxna åhörare per föreläsning, finner man, att de medicinska föreläsningarna ha lockat det största antalet åhörare. Här kan man göra gällande, att det föreligger ett behov av saklig medicinsk upplysning. En bidragande orsak till dessa föreläsningars stora popularitet torde också vara, att de som regel hållits av ortens läkare. På andra plats komma underhållningsprogram. De lägsta siffrorna uppvisa föredrag inom avdelningen gymnastik, sport, lek och spel. Siffermaterialet är för litet för att man här skall kunna draga den slutsatsen, att friluftsfolk inte tillhör föreläsningarnas stampublik, även om man av andra skäl skulle vara böjd för ett sådant antagande. En detaljgranskning visar, att mera exklusivt

manliga ämnen som krigsvetenskap, radioteknik, atomenergi o. s. v. ha en mycket god publik, medan kvinnligt betonade ämnen om hemmet, kvinnosaken etc. — som för övrigt äro relativt sparsamt förekommande — rönt ganska liten framgång. Även här torde emellertid materialet inte tillåta några alltför bestämda slutsatser.

Föreläsararvode utgår för föreläsare inom Folkbildningsförbundet i Stockholm och Västra Sveriges folkbildningsförbund för enkel föreläsning med 30 kronor, för dubbel föreläsning 50 kronor (föreläsaren dock obetaget att i hemorten föreläsa för 5 kronor lägre arvode). Om 2 eller 3 föreläsningar hållas samma dag på olika platser av samma föreläsare, utgår ett arvode av 27: 50 per föreläsning. Härtill komma fria resor samt erlagda kostnader för vivre och logi, dock ej överstigande 20 kronor för helt dygn räknat och 12 kronor för hel dag. Vid längre resor, 150 km eller däröver, utgår ersättning för resa i II klass å tåg och I klass å båt, för kortare resor för resa i III klass, om annan överenskommelse ej träffats. Om flera än en föreläsning hållas under samma resa, skall den verkliga kostnaden för resa och vivre fördelas på de olika föreläsningsplatserna. Till länsförbunden erlägges i regel 1 krona i förmedlingsavgift för varje föreläsning. Vid föreläsningar förmedlade genom centralbyrån i Lund utgår föreläsararvodet med 35 kronor (30 kronor, om 2 eller flera föreläsningar hållas samma dag och av samma föreläsare). I övrigt äro villkoren samma som gälla för Folkbildningsförbundet i Stockholm och Västra Sveriges folkbildningsförbund.

Föreläsningsförbund.

För att åstadkomma nödig samverkan ha föreläsningsanstalterna inom vissa större områden sammanslutit sig till föreläsningsförbund. För närvarande finnas 19 förbund, vilka vanligen ha ett län, i några fall (Uppland, Gästrikland) ett landskap eller (Norra Kalmar län, Södra Kalmar län) ett landstingsområde till verksamhetsområde. De tre centralbyråerna för populärvetenskapliga föreläsningar (se nedan) fungera därjämte som föreläsningsförbund inom närliggande län. Förbunden ha till uppgift att förmedla föreläsningar, ordna föreläsningsturnéer samt i övrigt befordra samarbetet, t. ex. genom konferenser med föreståndarna. Som ovan nämnts, tjänstgöra de dessutom som lokala föreläsningsanstalter, i det de anordna föreläsningar på orter utan egna föreläsningsanstalter. Inom varje förbund ombesörjas de löpande ärendena av en föreståndare. I Västmanlands län ingår åliggandet att vara föreståndare i den av landstinget avlönade bildningskonsulentens uppgifter. I övriga förbund är föreståndarskapet en arvodesbefattning. Av de 18 föreståndarna äro 6 folkskollärare, 6 seminarie- eller läroverkslärare, 2 redaktörer, 1 folkhögskollärare, 1 bibliotekarie, 1 komminister och 1 brukstjänsteman. Arvodena variera mellan 150 och 750 kronor (i medeltal cirka 480 kronor). Föreläsningsförbunden, som åtnjuta statsunderstöd (se nedan), äro sammanslutna i Föreläsningsförbundens riksorganisation (F.R.O.) och genom denna numera anknutna till Folkbildningsförbundet.

Centralbyråer.

Såsom förmedlingsanstalter för de populärvetenskapliga föreläsningarna fungera tre centralbyråer, nämligen: Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, Folkbildningsförbundets centralbyrå i Stockholm (tidigare Folkbildningsförbundet i Stockholm) och Västra Sveriges folkbildningsförbund i Göteborg. De ha till uppgift att tillhandagå föreningar och anstalter, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, med förmedling av föreläsningar samt med råd och anvisningar samt utgiva förteckningar över lämpliga föreläsare och ämnen, vilka förteckningar skola godkännas av skolöverstyrelsen. De fungera därutöver, som nämnt, som föreläsningsförbund i de län och områden, som sakna sådana, i regel närliggande län. Under senaste redovisningsår utgjorde antalet förmedlade föreläsningar vid centralbyrån i Lund 1 541, vid Folkbildningsförbundet 3 169 och vid Västra Sveriges folkbildningsförbund 918. Personalen utgöres för närvarande av: i Lund 1 byråföreståndare (lön 4 050 kronor) och 1 verkställande ledamot (arvode 1 200 kronor); i Stockholm 1 byråföreståndare (lön 4 950 kronor), 1 kassörska (lön 3 600 kronor) samt 1 verkställande ledamot (arvode 900 kronor) och i Göteborg 1 byråföreståndare (arvode 1 400 kronor). Dessutom utgå mindre belopp till skrivhjälp vid de olika byråerna.

Kataloger över lämpliga föreläsare och ämnen ha centralbyråerna som regel utgivit vart tredje år med supplement under mellanliggande år. Medan tidigare varje centralbyrå utgivit sin egen katalog, har från och med 1936 utgivits endast två kataloger, i det Folkbildningsförbundet utgivit gemensam katalog för detta och Västra Sveriges folkbildningsförbund. Föreläsarna erlägga en särskild avgift för att bli upptagna i katalogen.

Föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet.

Inom försvarsväsendet har föreläsningsverksamhet förekommit sedan budgetåret 1940/41. De närmare bestämmelserna angående verksamheten återfinnas i ett kungl. brev av den 22 januari 1943. Enligt dessa skall verksamheten omhänderhavas av vederbörande truppförbandschef med biträde av personalvårdsofficer och bildningsråd. Föreläsare och föreläsningsämnen skola vara godkända av vederbörande truppförbandschef och antingen vara utvalda ur de vanliga föreläsningskatalogerna eller på förhand godkända av skolöverstyrelsen eller chefen för försvarsstaben. För närvarande bedrives föreläsningsverksamhet vid 75 förband med i medeltal 6 föreläsningar per budgetår. Medeltalet åhörare per förband och föreläsning utgör 90 man. I själva verket har antalet föreläsningar per förband varit långt större, då man i förhållandevis stor utsträckning anlitat föreläsare, som icke fyllt de ovan angivna villkoren.

I många fall ha föreläsningarna varit förlagda till tjänstetid och då givetvis med obligatoriskt deltagande. I andra fall har begränsat obligatoriskt deltagande förekommit. Vid något förband har förekommit, att förbandet icke ordnat egen föreläsningsverksamhet utan i stället ställt visst antal medlemskort i garnisonsstadens föreläsningsförening till förfogande för personalen.

Vid sidan om den här berörda föreläsningsverksamheten förekomma också föreläsningar i anslutning till den frivilliga fritidsundervisningen vid truppförbanden. Dessa föreläsningar — minst 4 per år och förband — skola »inleda, utgöra en del av och avsluta den kurs och annan studieverksamhet, vilken skall äga rum under hösten och vintern». Enligt försvarsstabschefens allmänna anvisningar äro därvid följande ämnesgrupper särskilt lämpliga: religiösa och etiska frågor, sociala frågor, nykterhetsfrågor, sexualetik, hembygdskunskap, svensk historia, speciellt bygde- och regementshistoria samt utrikespolitisk orientering. Under budgetåret 1944/45 anordnades 150 dylika föreläsningar inom armén, 30 vid marinen och 60 vid flygvapnet. Det totala åhörarantalet uppgick till 90 000, varav 8 000 frivilliga åhörare.

Den nu berörda föreläsningsverksamheten har endast haft avseende på depåförbanden. Vid sidan om denna har — med särskilda statsmedel — under beredskapsåren försiggått en omfattande föreläsningsverksamhet vid fältförbanden. För att belysa verksamhetens omfattning kan nämnas, att under första halvåret 1944, då organisationen var fullt utbyggd, höllos 1 000 fältföreläsningar för en publik, som torde kunna uppskattas till 80 000 man.

Föreläsningsverksamhet i samband med studiecirkelarbete.

För anordnande av föreläsningsserier och kurser, omfattande var och en minst 3 föreläsningar, utgår statsunderstöd till riksförbund för studiecirkelverksamhet. Understödet utbetalas till Arbetarnas bildningsförbund, som efter överenskommelse mellan 6 av riksförbunden — A.B.F., I.O.G.T., J.U.F., N.T.O., S.L.S. och T.B.V. — handhar verksamheten. Statsunderstöd sökes, fördelas och redovisas sålunda genom A.B.F:s centralbyrå, som även förmedlar föreläsningarna.

Verksamhetens omfattning under perioden 1931/32—1945/46 framgår av tabell 6.

Tab. 6. Av ABF:s centralbyrå förmedlad föreläsningsverksamhet 1931/32—1945/46.

År	Antal			Kostnader	Statsunderstöd till		
	serier	föreläsningar	deltagare i serierna		serieföreläsningar	krisföreläsningar	brandskyddsföreläsningar
1931/32	334	2 148	24 233	80 456: 35	26 000	—	—
1932/33	313	1 708	26 729	63 521: 90	20 000	—	—
1933/34	261	1 381	20 971	53 797: 83	13 300	—	—
1934/35	247	1 327	17 061	50 986: 76	13 300	—	—
1935/36	307	1 638	24 457	65 753: 99	13 300	—	—
1936/37	434	2 291	38 791	94 660: 90	29 000	—	—
1937/38	488	2 546	47 823	120 725: 29	38 000	—	—
1938/39	585	2 951	50 384	132 884: 17	48 000	—	—
1939/40	426	2 685	39 539	126 563: 64	48 000	5 000: —	—
1940/41	481	2 857	45 689	127 257: 05	45 000	17 706: 78	—
1941/42	531	3 421	58 591	160 013: 14	45 000	—	10 000
1942/43	529	3 368	49 897	153 553: 04	45 000	10 000: —	—
1943/44	531	3 297	52 816	173 402: 91	45 000	11 605: —	5 000
1944/45	554	3 664	46 639	179 130: 07	45 000	5 000: —	5 000

Som av tabellen framgår, anordnades det lägsta antalet föreläsningsserier under verksamhetsåret 1934/35. Sedan dess ha statsunderstöden befunnit sig i en jämn ökning, och detsamma kan sägas om verksamheten, om man bortser från det avbräck, som inkallelserna medförde under de första krigsåren. Under de sista 4 verksamhetsåren ha i medeltal anordnats 530—550 serier med 3 300—3 600 föreläsningar. Medeltalet deltagare per kurs har under denna tid varierat mellan 94—110.

Som anordnare av föreläsningsserierna stå som regel studieförbundens lokalavdelningar. Om lokalavdelning icke finnes, kan en studiecirkel stå som anordnare. Ett flertal kurser äro anordnade gemensamt av två eller flera av de 6 studieförbundens lokala organisationer. Om lokal föreläsningsanstalt finnes på platsen, skall samråd sökas med föreläsningsanstaltens styrelse, varjämte de statsunderstödda folkbildningsorganisationerna skola sättas i tillfälle att inkomma med förslag till föreläsningar.

De flesta föreläsningsserierna anordnas under lördagar och söndagar och omfatta då som regel 4 föreläsningar. De längre serierna, från 10 föreläsningar och uppåt, anordnas med två föreläsningar per vecka och med föreläsare, bosatt på den ort, där kursen hålles. Under arbetsåret 1945/46 har ett försök gjorts att samordna en serie föreläsningar med ett antal på olika platser ordnade studiecirklar i fackföreningskunskap. Föreläsaren tjänstgjorde närmast som ett slags reseinstruktör och reste från studiecirkel till studiecirkel. Som regel besökte han varje plats var fjortonde dag. Förutom föreläsningar ålåg det honom att rätta svaren på uppgifterna till den korrespondenskurs, som låg till grund för de olika cirklarnas arbete.

Tab. 7. Föreläsningsseriernas fördelning på olika ämnesgrupper 1944/45.

Ämnesgrupp	Antal serier	%
A. Bok- och biblioteksväsen	—	—
B. Allmänt och blandat innehåll	—	—
C. Religion	9	1·6
D. Filosofi	13	2·3
E. Uppfostran och undervisning	44	7·9
F. Språkvetenskap / G. Litteraturvetenskap	14	2·5
I. Skön konst	42	7·6
J. Arkeologi	—	—
K. Historia (inkl. aktuell politik)	139	25·1
L. Biografi	—	—
M. Antropologi och folkkunskap	—	—
N. Geografi	7	1·3
O. Samhälls- och rättsvetenskap	201	36·3
P. Teknologi	3	0·5
Q. Ekonomi (med kommunikationer etc.)	33	6·0
R. Gymnastik, sport, lek, spel	—	—
S. Krigsväsen	—	—
T. Matematik	—	—
U. Naturvetenskap	1	0·2
V. Medicin	48	8·7
	554	**100·0**

Som villkor för understöd till en föreläsningsserie kräves, att föreläsningarna skola anordnas i samband med studiecirkelarbete i kursens ämne. Vid ansökan om en kurs måste således arrangörerna anmäla om en cirkel arbetar i ämnet eller förberedes, alternativt om föreläsningsserien är avsedd att avsluta cirkelns arbete i ämnet.

De ämnen, som föreläsningsserierna behandla, framgår av tabell 7, som hänför sig till verksamheten under budgetåret 1944/45. Som av tabellen framgår, äro de oftast förekommande ämnena att hänföra till gruppen samhälls- och rättsvetenskap, framför allt socialpolitik och fackföreningskunskap. Den därnäst största gruppen utgöres av serier i ämnet historia inklusive aktuell politik och efterkrigsproblem. Uppfostringsfrågor, skön konst (inklusive sång, musik, film- och teaterkunskap) samt medicin äro också förhållandevis starkt representerade vid ämnesvalet. Mera underhållningsbetonade inslag förekomma icke i föreläsningsserierna.

Vad angår den ekonomiska sidan av föreläsningsserierna, svarar A.B.F:s centralbyrå för kostnaderna för föreläsarnas arvoden, resor och vivre, medan rekvirenten har att betala en fast avgift enligt följande grunder:

för 3—4	föreläsningar	.....	kronor 65
» 5	»	.....	» 70
» 6	»	.....	» 75
» 7	»	.....	» 90

samt 10 kronor för varje föreläsning därutöver och för varje övnings- eller frågetimme erlägges 5 kronor. Det tillämpade systemet innebär, att kostnaden för föreläsningarna blir densamma, vare sig föreläsaren bor i närheten eller långt borta. För att nedbringa resekostnaderna brukar centralbyrån i största möjliga utsträckning anordna föreläsningsturnéer. Under åren 1943/46 uppgick medelkostnaden per föreläsning till kronor 5: 26. Reseersättning utgick vid kortare resor efter resa i tredje klass, vid längre i andra. Föreläsarna erhöllo i arvode 20 kronor per föreläsning och 10 kronor per övnings- och cirkeltimme samt reseersättning och traktamente efter fastställda grunder. Av rekvirenternas avgifter beräknas 5 kronor avse administrationskostnaderna.

Statsunderstödet till föreläsningsverksamheten.

Som redan nämnts, regleras statsunderstödet till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten genom en kungl. kungörelse den 5 juli 1929 med däri den 3 juni 1932 vidtagna ändringar. Enligt kungörelsen kan lokal föreläsningsanstalt erhålla högst 3 000 kronor och lägst 200 kronor i understöd för budgetår. Som villkor gäller, att från kommunalt eller enskilt håll skall tillskjutas minst lika stort belopp som statsunderstödet. Under de senaste tio budgetåren ha dessa lokala tillskott, som framgår av tabell 1, utgjort cirka 700 000 kronor för år. I samband med den starka reduktion, som statsunderstödet undergått från och med budgetåret 1940/41, har den angivna

minimisiffran, 200 kronor, nedsatts till 75 kronor, varjämte antalet föreläsningar, som en lokal föreläsningsanstalt minst skall anordna för att erhålla statsunderstöd, på motsvarande sätt nedsatts från 10 till 4. Utöver här nämnt anslag kan till anstalter på avlägsna och ekonomiskt mindre bärkraftiga orter utgå ett särskilt statsunderstöd för ersättandet av föreläsarnas resekostnader. Understödet kan utgå med högst tre fjärdedelar av det belopp, varmed resekostnad, bestående av utgifter för järnvägs- och ångbåtsbiljetter samt för skjutslega, i genomsnitt för varje föreläsning för budgetår överstigit 4 kronor. Understödet fördelas av skolöverstyrelsen.

Till föreläsningsförbund och centralbyråer utgå särskilda statsunderstöd, som likaledes fördelas av skolöverstyrelsen. Till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet utgår jämväl ett särskilt anslag, vilket fördelas av chefen för försvarsstaben. Enligt gällande bestämmelser kan truppförband erhålla i understöd högst 300 kronor för helt budgetår, dock högst 50 kronor för varje anordnad föreläsning. Anslaget till föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet utgår, som redan nämnts, till Arbetarnas bildningsförbunds centralbyrå, som fördelar anslaget. I fråga om dessa föreläsningar gäller, att den lokale anordnaren skall tillskjuta ett minst lika stort belopp som statsunderstödet.

Från och med budgetåret 1944/45 har ett särskilt anslag utgått för anordnande av föreläsningar på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas eller genom andra organisationer än dylika anstalter. Anslaget har av skolöverstyrelsen fördelats mellan centralbyråerna och föreläsningsförbunden, som omhänderhaft denna föreläsningsverksamhet.

Slutligen kan här nämnas, att under de senaste krigsåren ett särskilt anslag utgått till föreläsningar i av krigstiden föranledda aktuella frågor. Av anslaget har en viss del använts för anordnande av föreläsningsserier genom A.B.F:s centralbyrå och återstoden av skolöverstyrelsen fördelats mellan centralbyråer och föreläsningsförbund. Enligt överstyrelsens beslut har därvid minst två tredjedelar av beloppet skolat användas för anordnande av föreläsningar å orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas eller genom andra organisationer än dylika anstalter, varjämte föreskrivits, att kommuner eller enskilda skola, i vad avser föreläsningar, som anordnas genom lokala föreläsningsanstalter, tillskjuta minst lika stort belopp som statsunderstödet för ifrågavarande ändamål.

Det till föreläsningsverksamheten utgående statsunderstödet och dess fördelning enligt vederbörande kungl. brev under perioden 1931/32—1946/47 framgår av tabell 8. Då de angivna maximibeloppen icke alltid utgått, har understödet till de lokala föreläsningsanstalterna vid den av skolöverstyrelsen företagna slutliga fördelningen som regel kommit att något överstiga de i tabellen angivna beloppen.

Som tabellen utvisar, har anslaget under depressionen i början av 1930-talet och under krigsåren blivit synnerligen hårt beskuret. Under budgetåren 1940/41 och 1941/42 utgick det totala anslaget med endast 161 000 kro-

Tab. 8. Fördelning av statsunderstödet till föreläsningsverksamheten 1931/32—1946/47.

År	Lokala föreläsningsanstalter	Resekostnader	Centralbyråer	Föreläsningsförbund	Föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet	Föreläsningar inom försvarsväsendet	Krigstids föreläsningar	Föreläsningar på orter där anstalter saknas	Tidskrift för föreläsningsverksamheten	Föreläsningskonsulent, amanuens	Summa
	Kronor	Högst Kronor	Högst Kronor	Högst Kronor	Högst Kronor	Högst Kronor	Högst Kronor	Minst Kronor	Kronor	Kronor	Kronor
1931/32	332 800	10 000	18 000	10 000	26 000	—	—	—	1 500	3 700	402 000
1932/33	239 800	10 000	18 000	10 000	20 000	—	—	—	1 500	700	300 000
1933/34	146 500	10 000	18 000	10 000	13 300	—	—	—	1 500	700	200 000
1934/35	146 500	10 000	18 000	10 000	13 300	—	—	—	1 500	700	200 000
1935/36	146 500	10 000	18 000	10 000	13 300	—	—	—	1 500	—	199 300
1936/37	146 200	10 000	18 000	10 000	30 000	—	—	—	1 500	—	215 700
1937/38	146 500	10 000	18 000	10 000	40 000	—	—	—	1 500	—	226 000
1938/39	162 500	10 000	18 000	10 000	50 000	—	—	—	1 500	—	252 000
1939/40	162 500	10 000	18 000	10 000	50 000	—	—	—	1 500	—	252 000
1940/41	72 500	2 000	15 000	8 000	45 000	17 000	—	—	1 500	—	161 000
1941/42	72 500	2 000	15 000	8 000	45 000	17 000	—	—	1 500	—	161 000
1942/43	72 500	2 000	15 000	8 000	45 000	17 000	50 000	—	1 500	—	211 000
1943/44	71 000	2 000	16 500	8 000	45 000	21 000	25 000	—	1 500	—	190 000
1944/45	76 000	2 000	16 500	8 000	45 000	21 000	25 000	10 000	1 500	—	205 000
1945/46	81 000	2 000	17 500	9 000	60 000	22 500	25 000	10 000	1 500	—	228 500
1946/47	122 500	5 000	18 000	10 000	75 000	22 800	—	20 000	1 500	—	274 800

nor, vilket i förhållande till läget 1931/32 innebar en nedsättning med cirka 60 %. För budgetåret 1946/47 utgör nedsättningen i förhållande till 1931/32 omkring 32 %. De lokala föreläsningsanstalternas understöd ha procentuellt sett beskurits ännu kraftigare, eftersom i det totala anslaget ingått en del särskilda, av krigsåren föranledda anslagsposter. För budgetåret 1943/44 utgjorde anslaget till föreläsningsanstalterna 71 000 kronor, vilket betyder en nedsättning i förhållande till 1931/32 med 79 %. Motsvarande procentsiffra för budgetåret 1946/47 utgör 63 %.

Icke statsunderstödd föreläsningsverksamhet.

Vid sidan av den statsunderstödda föreläsningsverksamheten bedrives såväl hos de lokala föreläsningsanstalterna som inom försvarsväsendet och riksförbunden för studiecirkelverksamhet en omfattande föreläsningsverksamhet med anslag från olika enskilda organisationer eller med bidrag från andra statliga anslag än föreläsningsanslaget. Denna föreläsningsverksamhet avser framför allt sådana områden, där en saklig upplysningsverksamhet av olika skäl anses påkallad. Bland organisationer, som lämna anslag till dylik upplysningsverksamhet, kunna nämnas Föreningen för främjande av pensionsstyrelsens verksamhet (10—25 kronor per föreläsning), Föreningen mellan-

folkligt samarbete för fred (5 kronor per dubbelföreläsning, 10 kronor per föreläsningsserie), Föreningen Norden (10—20 kronor per föreläsning), Föreningen Sveriges flotta, Herman J. Rosenkvists fond för folkhälsans främjande, Lantbruksförbundets föredragsbyrå (kostnadsfria föreläsningar på ungdomsskolor, hos bildningsorganisationer och hos konsumentsammanslutningar), Mjölkpropagandan (20 kronor per föreläsning), Nationalföreningen mot tuberkulos (30 kronor per föreläsning), Riksförbundet för Sveriges försvar (25 kronor per föreläsning samt hälften av traktamentsersättningen), Riksidrottsförbundets samarbetskommitté, Skid- och friluftsfrämjandet, Sparfrämjandet, Sparpropagandan, Svenska föreningen för folkbad, Svenska försäkringsföreningens upplysningsbyrå (10 kronor per föreläsning), Svenska turistföreningen, Sverige-Amerika-stiftelsen (15 kronor per föreläsning, hälften av traktamentsersättningen samt den del av resekostnaderna, som överstiger 10 kronor), Sveriges Scoutförbund (30 kronor per föreläsning), Sveriges pomologiska förening (15 kronor per föreläsning) och Utrikespolitiska institutet (10 kronor per föreläsning samt vad som överstiger 75 kronor för resor och traktamenten). Bidrag lämnas vidare från Centralförbundet för nykterhetsundervisning, Familjevärnet, Samfundet för hembygdsvård och Svenska brandskyddsföreningen. Här kan även omnämnas den omfattande föreläsningsverksamhet, som bedrives genom hushållningssällskapen.

Inom en rad enskilda organisationer förekommer dessutom en rikt förgrenad föreläsningsverksamhet. Hit hör såväl en intern verksamhet i föreningsfrämjande och underhållande syfte som en planmässigt bedriven studie- och upplysningsverksamhet. En stor del av denna föreläsningsverksamhet riktar sig uteslutande till föreningarnas egna medlemmar, medan en annan del även är avsedd för allmänheten. Det är omöjligt att framlägga någon fullständig statistisk översikt över denna omfattande, dels offentliga, dels enskilda verksamhet. Den innefattar för det första föreläsningar i upplysnings- och propagandasyfte med anslag från samma ideella organisationer, som enligt vad nyss anförts lämna stöd till föreläsningar vid de statsunderstödda föreläsningsanstalterna. Till denna grupp kan även föras den föreläsningsverksamhet, som bedrives av Industriens upplysningstjänst i kontakt med andra bildningsorganisationer och som under åren 1942—1945 bland annat omfattade föreläsningskurser på 21 platser under den samlande rubriken Svenska industriproblem. För det andra innefattar den föreläsningar, som avse yrkesutbildning eller ha till ändamål att främja den egna organisationens syften och verksamhet. Hit är att räkna t. ex. Köpmannainstitutets yrkesundervisning och Kooperativa förbundets föreläsningsverksamhet rörande kooperationen. Slutligen är för det tredje att nämna den stora mängden föreläsningar i allmänbildande ämnen med eller utan underhållande karaktär. Som exempel kan anföras föreläsningsverksamheten inom Sveriges Husmodersföreningars riksförbund, som under år 1945 anordnade 1 633 föreläsningar, främst vid föreningarnas ordinarie möten men även vid offentliga möten och i samarbete med andra organisationer.

2. Folkbildningskurser (flyttande folkhögskolekurser).

Folkbildningskurserna, som avse att för en viss tid koncentrera studieverksamheten i en bygd efter enhetlig plan och meddela allmän och medborgerlig bildning, anordnas av särskilda folkbildningskursföreningar (folkhögskolekursföreningar, folkbildningsförbund, bildningsförbund). Endast en folkbildningskursförening inom ett och samma område kan erhålla statsunderstöd. För närvarande finnas 29 st. folkbildningskursföreningar. Som regel utgöres vederbörande förenings verksamhetsområde av ett län men i några fall (Hälsingland, Gästrikland, Medelpad) av ett landskap eller (Ådalen och norra Ångermanland) av en landskapsdel. En folkbildningskursförening har som verksamhetsområde Härjedalen och södra Jämtland. För ordnande av folkbildningskurs å plats, som ej är belägen inom folkbildningskursförenings område, kan statsunderstöd utgå till kursbestyrelse för dylik fristående kurs. För folkbildningskursförening skall finnas en styrelse, i vilken envar av de inom föreningens område belägna statsunderstödda folkhögskolorna skall äga att utse en representant. Styrelsen tillsätter föreståndare antingen för varje särskild kurs eller för föreningens hela verksamhet samt antager på förslag av föreståndaren föreläsare och lärare. Föreläsare och föreläsningsämnen skola vara på förhand godkända av skolöverstyrelsen, som också skall godkänna arbetsplan för anordnad kurs. Vid anordnande av folkbildningskurs skall enligt gällande bestämmelser förening eller kursbestyrelse samarbeta med de statsunderstödda folkbildningsorganisationer, som äro verksamma på den plats, där kursen skall hållas. Denna senare bestämmelse tillämpas vanligen så, att en särskild kursbestyrelse tillsättes med representanter för de organisationer och föreningar, som äro företrädda på platsen. I fråga om folkbildningskursernas längd föreskrives, att folkbildningskurs skall omfatta minst 3 veckor med minst 10 undervisningstimmar i veckan i form av föreläsningar, övningar och studiecirkelarbete, varvid likväl alltid sammanlagt minst 10 timmar skola ägnas åt föreläsningar. Från denna bestämmelse kan skolöverstyrelsen medgiva undantag. Där särskilda förhållanden så påkallat, har skolöverstyrelsen i enlighet härmed medgivit nedsättning av antalet undervisningstimmar, dock i allmänhet ej längre än till 6 timmar i veckan.

Verksamhetens omfattning under perioden 1931/32—1945/46 framgår av tabell 9. Det angivna antalet kurser utgör för de tidigare åren det minimiantal, som enligt skolöverstyrelsens föreskrifter skulle anordnas för att det beviljade statsunderstödet skulle utgå.

Som tabellen utvisar, har antalet kurser befunnit sig i stadigt stigande, trots att statsunderstödet under åren 1940/41 —1943/44 utgick med ett reducerat belopp. Ökningen är i sin mån ett vittnesbörd om att folkbildningskurserna tillvunnit sig ett allt större förtroende. Ej minst på de platser i landet, där annan bildningsverksamhet är svagt utvecklad eller helt och hållet

Tab. 9. Folkbildningskurser 1931/32—1945/46.

Å r	Antal kurser	Statsunderstöd Kronor
1931/32	83	40 000
1932/33	87	40 000
1933/34	99	40 000
1934/35	98	40 000
1935/36	98	40 000
1936/37	109	45 000
1937/38	141	55 000
1938/39	159	60 000
1939/40	159	70 000
1940/41	169	60 000
1941/42	171	60 000
1942/43	171	65 000
1943/44	179	65 000
1944/45	181	70 000
1945/46	197	75 000

saknas, ha folkbildningskurserna fått en mycket stor betydelse och ofta medfört ett fortsatt bildningsintresse på platsen.

Under budgetåret 1944/45 anordnades 181 kurser. Kursernas geografiska fördelning och storleken av de anslag, som utgingo till de olika folkbildningskursföreningarna, framgår av tabell 10. I medeltal anordnades 6 kurser per folkbildningskursförening. Det övervägande antalet kurser voro förlagda till landsbygden. Fördelningen mellan städer och tätorter å ena sidan och landsbygden å den andra under perioden 1938/39—1944/45 framgår av tabell 11. Tabellen grundar sig liksom tabell 12 på till skolöverstyrelsen insända kursplaner. Då en del av de planerade kurserna icke kommo till stånd och å andra sidan andra kurser tillkommo, avvika siffrorna för antalet kurser något från de i tabell 9 meddelade.

Studiet vid folkbildningskurserna är som regel koncentrerat på några få ämnen. Enligt praxis godkänner skolöverstyrelsen icke arbetsplaner upptagande enstaka föreläsningar inom ett flertal ämnesgrupper. Inom olika folkbildningskursföreningar har utbildats olika kurstyper. I Västmanland brukar ett kursprogram upptaga förutom inlednings- och avslutningssamkväm två ämnen på vardera 3 dubbeltimmar; den återstående hälften ägnas åt ett praktiskt ämne som svenska, matematik, samaritvård och dylikt. Hallands folkbildningsförbund upptar endast ett ämne på varje kursprogram, varvid man kombinerar föreläsningar för allmänheten och cirkeltimmar.

I fråga om ämnesvalet råder full valfrihet. I något mer än en tredjedel av samtliga kurser ingå på kursschemat elementära ämnen, vanligen modersmålet eller räkning. Förekomsten av elementära ämnen i de folkbildningskurser, som anordnats åren 1938/39—1944/45, framgår av tabell 12. Tabellen utvisar, att av 1 262 kurser ha 448 eller omkring 35 % upptagit elementära ämnen på schemat.

Tab. 10. Folkbildningskurser 1944/45.

Anordnare	Antal kurser	Utanordnat statsunderstöd Kronor
Bestyrelsen för sjömännens yrkesbestämda folkhögskolekurs i Stockholm	1	1 000
Stockholms läns bildningsförbund	6	2 000
Upplands folkhögskolekursförening	4	1 600
Södermanlands läns bildningsförbund	6	2 400
Östergötlands folkhögskolekursförbund	6	2 400
Bildningsförbundet för Jönköpings län	10	3 500
Kronobergs läns bildningsförbund	6	2 200
Kalmar läns folkhögskolekursförening	8	3 200
Gotlands folkbildningsförbund	3	1 200
Blekinge läns bildningsförbund	6	2 400
Kristianstads län folkhögskolekursförening	7	2 800
Malmöhus läns folkbildningskursförening	7	2 400
Hallands folkbildningsförbund	12	4 000
Göteborgs och Bohus läns bildningsförbund	7	2 800
Älvsborgs bildningsförbund	8	3 000
Dalslands bildningsförbund	3	1 200
Skaraborgs folkhögskolekursförening	8	2 800
Värmlands folkbildningsförbund	6	2 400
Örebro läns allmänna bildningsförbund	6	2 400
Västmanlands läns bildningsförbund	8	3 200
Dalarnas folkhögskolekursförening	7	2 500
Hälsinglands bildningsförbund	7	2 800
Gästriklandskretsen av Gävleborgs läns bildningsförbund	4	1 600
Medelpads folkhögskolekursförening	5	1 800
Ådalens folkhögskolekursförening	4	1 600
Norra Ångermanlands folkhögskolekursförening	3	1 200
Härjedalens och Södra Jämtlands folkhögskolekursförening	6	2 000
Jämtlands läns folkbildningsförbund	6	2 400
Västerbottens läns folkbildningskursförening	6	2 400
Norrbottens läns bildningsförbund	5	2 800
Summa	**181**	**70 000**

Tab. 11. Folkbildningskursernas fördelning på städer och tätorter samt landsbygd 1938/39—1944/45.

År	Städer och tätorter		Landsbygd		Summa
	Antal	%	Antal	%	
1938/39	31	19	131	81	162
1939/40	39	22	142	78	181
1940/41	43	24	137	76	180
1941/42	34	20	137	80	171
1942/43	40	21	149	79	189
1943/44	38	19	158	81	196
1944/45	26	14	157	86	183
	251	**19·9**	**1 011**	**80·1**	**1 262**

Tab. 12. Elementär undervisning vid folkbildningskurserna 1938/39—1944/45.

Anordnare	Antal kurser med elementär undervisning	Antal kurser utan elementär undervisning
Bestyrelsen för sjömännens yrkesbestämda folkhögskolekurs i Stockholm	6	—
Stockholms läns bildningsförbund	13	3
Upplands folkhögskolekursförening	35	2
Södermanlands läns bildningsförbund	22	15
Östergötlands folkhögskolekursförbund	1	42
Bildningsförbundet för Jönköpings län	55	13
Kronobergs läns folkhögskolekursförening	—	41
Kalmar läns folkhögskolekursförening	1	55
Gotlands bildningsförbund	—	9
Blekinge läns bildningsförbund	—	45
Kristianstads läns folkhögskolekursförening	—	59
Malmöhus läns folkbildningskursförening	—	40
Hallands folkbildningsförbund	2	92
Göteborgs och Bohus läns bildningsförbund	7	35
Älvsborgs läns bildningsförbund	42	12
Dalslands bildningsförbund	2	18
Skaraborgs folkhögskolekursförening	41	3
Värmlands folkbildningsförbund	—	45
Örebro läns allmänna bildningsförbund	12	37
Västmanlands läns bildningsförbund	25	29
Dalarnas folkhögskolekursförening	4	52
Hälsinglands bildningsförbund	32	13
Gästriklandskretsen av Gävleborgs läns bildningsförbund	—	22
Medelpads folkhögskolekursförening	25	9
Ådalens folkhögskolekursförening	—	35
Norra Ångermanlands folkhögskolekursförening	20	1
Härjedalens och Södra Jämtlands folkhögskolekursförening	34	4
Jämtlands läns folkbildningsförbund	41	7
Västerbottens läns folkbildningskursförening	23	33
Norrbottens läns bildningsförbund	5	43
Summa	**448**	**814**

Bland ämnen, som i övrigt förekomma mera regelbundet, kan nämnas samhällsfrågor, samtidens historia, livsåskådningsfrågor, kommunalkunskap m. m. Folkbildningskurser i allmänna ämnen ha anordnats under rubriker som: livsduglig ungdom, vår bygd och vår tid, nordisk gemenskap, biblioteket i centrum, vårt arv och eget, hem och samhälle, efterkrigsproblem, svensk bonderörelse o. s. v. I många fall anknyter hela kursen eller vissa föreläsningar till hembygden. Även ämnen, som direkt beröra yrkesarbetet, t. ex. jordbrukskemi, fiskeribiologi, förekomma. I ett stort antal kurser ingå ett par orienterande föreläsningar om folkbildningsarbetet. Vid alla kurser söker man väcka intresse för bokläsning och cirkelstudier.

Föreläsarna vid folkbildningskurserna erhålla som regel ett föreläsningsarvode om 40 kronor för dubbeltimme jämte resekostnader i förekommande fall. För studiecirkel- och lektionstimme utgör arvodet vanligtvis 5—10 kronor. I fråga om lärare med kompetens som ämneslärare med fast anställning vid folkhögskola och med tjänstgöring under minst 24 veckor per år med i

medeltal minst 10 timmars tjänstgöring i veckan gäller, att han skall tillförsäkras en kontant lön, som motsvarar begynnelselönen för folkhögskollärare med fast anställning vid huvudkurs.

Folkbildningskursföreningarnas föreståndare erhålla som regel arvoden. Endast en folkbildningskursförening har oavlönad kursföreståndare. I Västmanlands län ingår uppgiften att vara kursföreståndare i den av landstinget avlönade bildningskonsulentens åligganden. I 16 folkbildningskursföreningar utgår till föreståndaren ett särskilt arvode per kurs, vilket varierar mellan 50 och 125 kronor och uppgår till 60 kronor i medeltal. I 10 folkbildningskursföreningar har föreståndaren årsarvode, lägst 150 och högst 600 kronor eller 450 kronor i medeltal. Till särskild kassör utgår i 11 folkbildningskursföreningar ett arvode av 25—300 kronor per år och i 3 föreningar ett arvode av 15—25 kronor per kurs. På några håll utgår därjämte ersättningar till styrelse och revisorer.

Inom Göteborgs och Bohus läns bildningsförbund är verksamhetsområdet indelat i kretsar med respektive folkhögskolor och ungdomsskolorna i Dingle som medelpunkter. Inom varje krets fungerar en vid skolorna anställd lärare som kretskonsulent, med uppgift att tillhandagå bildningsverksamheten inom kretsen med råd och anvisningar samt stimulera till nya bildningsföretag.

Folkbildningskursföreningarna ingå numera som medlemmar i Folkbildningsförbundet. Tidigare voro folkbildningskursföreningarna sammanslutna i en riksorganisation med namnet Bildningsförbundens riksorganisation (B.R.O.).

Statens understöd för anordnande av folkbildningskurser utgår enligt bestämmelser i en kungl. kungörelse av den 13 september 1928 med ändringar den 3 juni 1932. Understöden fördelas av skolöverstyrelsen. Enligt praxis utgår för varje kurs ett understöd av omkring 400 kronor. Som villkor för understöd gäller, att kommun eller enskilda skola för arvode till lärare vid elementär undervisning i sådana ämnen, som ingå i folkskolans undervisningsplan, tillskjuta minst tre gånger så stort belopp och för övriga utgifter minst lika stort belopp som statsunderstödet för nämnda ändamål. Statsunderstödets storlek under perioden 1931/32—1945/46 framgår av tabell 9.

Förutom av staten åtnjuta folkbildningskursföreningarna understöd av landsting och kommuner. I budgeten för 1946 upptaga sålunda 17 landsting anslag till kursverksamhet med sammanlagt 35 550 kronor. Även övriga landsting lämna stöd till folkbildningskurserna. Beloppens storlek kan icke angivas, då de ingå i större poster för gemensamma folkbildningsändamål. Inom åtskilliga landstingsområden utgår understödet med ett visst belopp (100—200 kronor) per folkbildningskurs. I Kopparbergs län utgår understödet med 15 kronor per föreläsning.

3. Studiecirklar.

Studiecirkelverksamheten av i dag har nått en utomordentligt vid omfattning och representerar en mycket stor del av folkbildningsarbetet. Studie-

cirklarna äro som regel anslutna till något av de 9 riksförbund för studiecirkelverksamhet, som äro sammanslutna till Samverkande bildningsförbunden. Även inom vissa andra organisationer förekommer studiecirkelarbete, ursprungligen i ganska begränsad omfattning men under senare år i mer ökad utsträckning. Fristående studiecirkelverksamhet i anslutning till folkbiblioteken förefinnes som en teoretisk möjlighet, i det statsunderstöd kan utgå till de böcker, som en sådan studiecirkel inköper, men i praktiken har studiecirkelverksamhet av detta slag icke kommit till stånd. Närbesläktad med men i viss grad artskild från studiecirkelverksamheten är den kooperativa gruppverksamheten.

Studiecirkelverksamhet inom Samverkande bildningsförbunden.

Studiecirkelverksamhetens utveckling inom de till Samverkande bildningsförbunden hörande studieförbunden framgår av tabell 13, som visar verksamheten under perioden 1931/32—1944/45. Då enhetliga normer för studiecirklarnas statistiska redovisning saknas, kan det inte undvikas, att vissa bristfälligheter vidlåda såväl denna som övriga tabeller, som behandla cirkelverksamheten. En normering av statistiken måste betraktas som synner-

Tab. 13. Studiecirkelverksamheten inom Samverkande bildningsförbunden 1931/32—1944/45.

Å r	Antal cirklar	Antal cirkel-deltagare	Antal cirkel-samman-komster
1931/32	7 440	97 343	—
1932/33	9 019	118 765	—
1933/34	10 415	130 339	—
1934/35	10 638	127 163	155 328
1935/36	9 959	118 723	148 657
1936/37	11 641	140 764	177 786
1937/38	11 900	141 272	188 358
1938/39	13 141	154 228	196 730
1939/40	12 775	152 042	164 316
1940/41	12 284	148 684	175 485
1941/42	14 114	167 817	191 889
1942/43	14 802	171 238	200 330
1943/44	15 398	179 242	208 510
1944/45	17 053	198 685	232 406

ligen påkallad; den torde utan särskilda åtgärder komma till stånd, om verksamheten, som utredningen förordar, erhåller statligt stöd.

Av tabellen framgår, att verksamheten uppvisar en i stort sett kontinuerlig ökning. Den livligare verksamheten under åren 1932/33 och 1933/34 torde sammanhänga med den då rådande arbetslösheten och det därav föranledda ökade deltagandet i bildningsarbetet. Tillbakagången 1939/40 och 1940/41 torde få skrivas på de militära inkallelsernas konto. Nedgången i antalet cirklar utgjorde omkring 7 %. Den procentuellt kraftigaste nedgången

Tab. 14. Studiecirkelverksamheten inom Samverkande bildningsförbunden 1944/45.

Organisation	Antal cirklar	Antal cirkeldeltagare		Antal cirkelsammankomster	
		Totala antalet	Per cirkel	Totala antalet	Per cirkel
ABF	8 153	106 904	13·1	122 925	15·1
IOGT	1 489	18 211	12·2	26 732	17·9
SLS	2 665	20 420	7·7	26 908	10·1
NTO (1943/44)	949	8 450	8·9	9 436	10·0
JUF	775	6 244	8·1	6 833	8·8
SBF	237	1 991	8·4	1 334	5·6
SKB	2 138	23 518	11·0	27 794	13·0
TBV	603	7 520	12·5	6 762	11·2
SFM	444	5 427	12·2	3 682	8·3
	17 053	**198 685**	**11·7**	**232 406**	**13·6**

träffade I.O.G.T:s och A.B.F:s cirklar (20,3 % respektive 17,5 %), medan S.L.S., J.U.F., S.B.F. och S.K.B. kunde uppvisa ökning, ett förhållande som delvis torde sammanhänga med de olika studieförbundens skiftande rekryteringsmöjligheter.

Antalet under arbetsåret 1944/45 verksamma studiecirklar fördelar sig på de olika studieförbunden enligt tabell 14.

A.B.F. har såväl de flesta studiecirklarna som de flesta cirkeldeltagarna. Närmast följa S.L.S och S.K.B., S.L.S. med de flesta cirklarna och S.K.B. med de flesta cirkeldeltagarna. Nummer fyra i ordningen är I.O.G.T.

Medeltalet deltagare i varje cirkel uppgår till icke fullt 12 och antalet sammankomster per cirkel till icke fullt 14. Såväl i fråga om deltagarantal som antal sammankomster förekomma stora variationer mellan studieförbunden. Medan medeltalet deltagare i A.B.F., T.B.V., S.F.M., I.O.G.T. och S.K.B. överstiger 11 per cirkel, uppgår det i fråga om de fyra övriga förbunden till 8 à 9. Förhållandet sammanhänger otvivelaktigt med att dessa fyra förbund äro utpräglade landsbygdsförbund. I fråga om antalet sammankomster per cirkel har I.O.G.T. den högsta siffran med 18 sammankomster per cirkel. Den därnäst högsta (15) har A.B.F., och den lägsta siffran har S.B.F. med omkring 6 sammankomster per cirkel.

Den övervägande delen av studiecirklarna är att finna på landsbygden. Fördelningen mellan städer (tätorter) och landsbygd växlar emellertid mycket starkt med de olika förbunden. S.L.S. och J.U.F. ha sålunda, som man kan vänta, sin verksamhet nästan uteslutande förlagd till landsbygden, medan cirklarna inom A.B.F. fördela sig ganska jämnt på städer och landsbygd. Detsamma gäller om S.F.M. Inom nykterhetsorganisationerna äro de flesta cirklarna verksamma på landsbygden. För S.B.F. och S.K.B. saknas uppgifter. Cirkelmedlemmarna inom T.B.V. äro slutligen hundraprocentigt bosatta i städer och tätorter. Fördelningen framgår av följande tabell, som avser förhållandena under verksamhetsåret 1943/44.

Tab. 15. Studiecirklarnas fördelning mellan städer och landsbygd 1943/44.

Organisation	Städer och tätorter %	Landsbygd %
ABF	55·1	44·9
IOGT	20·9	79·1
SLS	0·8	99·2
NTO	18·5	81·5
JUF	0·3	99·7
TBV	100·0	—
SFM	41·4	58·6
	39·4	**60·6**

Inom de olika studieförbunden varierar studiearbetets intensitet och omfattning i hög grad i olika distrikt och landsdelar. I tabell 16 återfinnes en översikt över cirkeldeltagarnas fördelning på olika län, varvid även anges hur många procent av länets invånare, som deltaga i cirkelarbetet. För N.T.O. avser tabellen verksamhetsåret 1942/43, för övriga förbund verksamhetsåret 1943/44. Uppgifter saknas från S.B.F. och S.K.B. Då verksamheten

Tab. 16. Studiecirkelmedlemmarnas fördelning på olika län 1943/44.

Län	ABF	IOGT	SLS	NTO 1942/43	JUF	TBV	SFM	Summa	Medlemmar i procent av länens invånare
Stockholms stad	9 179	—	—	316	—	2 188	508	12 191	1·9
Stockholms län	4 909	1 589	530	81	96	23	536	7 764	2·5
Uppsala län	1 714	986	425	216	196	97	—	3 634	2·5
Södermanlands län	4 201	882	832	555	111	241	94	6 916	3·5
Östergötlands län	6 863	469	596	238	89	433	287	8 975	2·7
Jönköpings län	3 469	473	980	534	86	28	257	5 827	2·3
Kronobergs län	1 463	554	1 167	326	177	54	174	3 915	2·6
Kalmar län	2 561	171	1 553	336	82	5	239	4 947	2·1
Gotlands län	357	153	504	54	113	23	172	1 376	2·3
Blekinge län	1 926	362	316	139	65	66	119	2 993	2·0
Kristianstads län	2 720	1 043	977	152	445	126	46	5 509	2·2
Malmöhus län	9 774	1 133	2 017	332	14	788	390	14 448	2·6
Hallands län	2 503	313	1 167	151	611	179	32	4 956	3·2
Göteborgs och Bohus län	7 816	289	692	340	260	568	171	10 136	2·0
Älvsborgs län	4 382	1 154	1 805	440	443	104	313	8 641	2·6
Skaraborgs län	2 848	711	731	200	475	88	222	5 275	2·2
Värmlands län	4 220	1 255	399	432	498	144	62	7 010	2·6
Örebro län	4 796	1 024	648	551	229	180	106	7 534	3·2
Västmanlands län	3 797	308	147	209	—	467	95	5 023	2·8
Kopparbergs län	4 212	455	423	492	81	118	115	5 896	2·3
Gävleborgs län	2 639	572	503	997	—	329	57	5 097	1·8
Västernorrlands län	3 527	652	460	359	—	136	53	5 187	1·9
Jämtlands län	517	600	91	33	234	25	71	1 571	1·1
Västerbottens län	2 005	363	117	76	336	26	43	2 966	1·3
Norrbottens län	2 654	2 234	142	139	303	20	390	5 882	2·6
Summa	**95 052**	**17 745**	**17 222**	**7 698**	**4 944**	**6 456**	**4 552**	**153 669**	**2·3**

redovisas distriktsvis och distrikten icke alltid följa länsindelningen, har en på alla punkter exakt sammanställning icke kunnat åstadkommas. Felprocenten torde emellertid icke vara så stor att resultatet påverkas i nämnvärd utsträckning.

Av tabellen framgår, att det största antalet cirkelmedlemmar i förhållande till länets invånare fanns i Södermanlands, Hallands och Örebro län, det lägsta i Stockholms stad samt i Västernorrlands, Gävleborgs, Västerbottens och Jämtlands län. A.B.F. var starkast företrätt i Södermanlands, Östergötlands, Västmanlands och Örebro län, I.O.G.T. i Norrbottens, Uppsala, Stockholms och Värmlands län, S.L.S. i Kronobergs, Gotlands, Hallands och Kalmar län, N.T.O. i Gävleborgs län, J.U.F. i Hallands län, T.B.V. i Stockholm samt Västmanlands län, S.F.M. i Gotlands och Norrbottens län. Enligt uppgift från S.B.F. är detta starkast representerat i Värmlands, Stockholms, Uppsala och Västerbottens län.

A.B.F., I.O.G.T. och S.L.S. lämna uppgift på antalet kvinnliga deltagare i studiecirklarna. Som tabell 17 utvisar, uppgick det sammanlagda antalet cirkelmedlemmar i dessa 3 förbund under verksamhetsåret 1943/44 till 125 244, varav 44 755 eller 35,7 % voro kvinnor. I fråga om I.O.G.T. är därvid varje medlem endast räknad en gång, även om han eller hon deltager i två eller flera cirklar. Medan procentsiffran för I.O.G.T. i stort sett hållit sig konstant under senare år, har den både för A.B.F. och S.L.S. befunnit sig i stigande. Inom A.B.F. utgjorde antalet kvinnliga medlemmar under verksamhetsåret 1931/32 24,4 %. Siffran för 1939/40 betecknar toppunkten. Då utgjorde de kvinnliga medlemmarna 38,5 %, vilket möjligen kan bero på det stora antal sjukvårdskurser, som då anordnades. Inom A.B.F:s distrikt är det kvinnliga deltagandet störst inom Västernorrlands län med procentsiffran 49 under verksamhetsåret 1943/44. Inom S.L.S. har procentsiffran stigit från 22,6 % år 1938/39 till 31,8 år 1943/44.

Över cirkelmedlemmarnas ålder föreligger icke någon uttömmande statistik. Det enda studieförbund, som lämnar en fortlöpande åldersredovisning, är S.L.S. Inom detta utgjorde medelåldern under verksamhetsåret 1939/40 24 år. Under året 1943/44 utgjorde den 22,9 år. En för ungdomsvårdskommitténs räkning år 1943 utförd undersökning angående åldersfördelningen inom A.B.F:s cirklar i Halmstad, Karlskrona, Norrahammar, Nynäshamn, Söder-

Tab. 17. Antalet manliga och kvinnliga cirkelmedlemmar 1943/44.

Förbund	Män		Kvinnor		Summa
	Antal	%	Antal	%	
ABF	61 456	64·7	33 596	35·3	95 052
IOGT	7 279	56·1	5 691	43·9	12 970
SLS	11 754	68·2	5 468	31·8	17 222
	80 489	**64·3**	**44 755**	**35·7**	**125 244**

tälje och Västerås visar, att 24 % av cirkelmedlemmarna voro under 20 år, 19 % mellan 21 och 25 år, 19 % mellan 26 och 30 år, 22 % mellan 30 och 40 år och 16 % över 40 år. Av den förut omnämnda stickprovsundersökning, som utredningen under våren 1946 låtit utföra inom ett antal kommuner i olika delar av landet, framgår, att nära hälften av medlemmarna i de redovisade cirklarna tillhörde åldersgruppen 26—46 år, medan något mer än tredjedelen tillhörde yngre årsklasser.

Med hänsyn till arbetsformerna brukar man indela cirklarna i olika typer, som emellertid endast mera sällan förekomma i renodlad form. Den enklaste typen av studiecirklar är *läsecirkeln,* där man samlas till högläsningskvällar eller samtal omkring någon bok, som deltagarna läst. Större anspråk på deltagarnas självverksamhet ställer *referatcirkeln,* där deltagarna i anslutning till en studieplan referera olika arbeten, som belysa det ämne man studerar. Liknande form har *diskussionscirkeln* eller *samtalscirkeln.* Understundom skiljer man mellan diskussionscirkel och *studieplanscirkel.* Den senare termen, som framför allt användes inom S.L.S., får då beteckna en cirkel, som arbetar med ledning av en bestämd, vanligen tryckt studieplan, medan benämningen diskussionscirkel användes för en cirkel, som arbetar under något lösare former enligt en plan, som uppgjorts av cirkelmedlemmarna själva. En diskussionscirkel, som arrangeras i anslutning till en föreläsningskurs, brukar kallas *föreläsningscirkel.* En särskild typ av föreläsningscirkel är *radiocirkeln* eller *lyssnargruppen,* som arbetar kring en serie radioföreläsningar, ofta med s. k. lyssnarbrev till vägledning. När cirkeln ledes av en lärare, kallas den för *lärarcirkel* eller *lektionscirkel.* En mera kvalificerad form av lärarcirkel är *universitetscirkeln,* som ledes av akademisk lärare eller annan person med högre akademisk kompetens. I *korrespondenscirkeln* har korrespondensinstitutet trätt i lärarens ställe och tillhandahåller studiematerialet. Icke sällan arbetar korrespondenscirkeln som lärarcirkel med korrespondenskursen som underlag för cirkelns arbete. Som *övningscirkel* betecknar man en cirkel, som sysslar med praktiskt arbete som slöjd och dylikt. Slutligen använder man utan hänsyn till arbetsmetoderna benämningen *ungdomscirkel* för cirklar med medlemmar i åldern 14—18 år. Mellan dessa olika typer finns en rad blandformer. Överhuvudtaget är en systematisering svår att genomföra i fråga om en verksamhet, som just utmärker sig genom sina fria arbetsformer. Inom studieförbunden är för övrigt terminologien växlande. Den statistik, som framlägges i det följande, får följaktligen mot bakgrunden av dessa förhållanden tagas med en viss reservation.

Under arbetsåret 1936/37 företogs en ingående undersökning av den svenska studiecirkelverksamhetens innehåll och arbetsmetoder. Materialet, som bearbetades av sekreterare A. Wallentheim, publicerades i Folklig kultur 1940 under rubriken Studiecirklarna. Undersökningen berörde cirkelverksamheten inom 5 av studieförbunden, nämligen A.B.F., I.O.G.T., J.U.F., N.T.O. och S.L.S. Inom dessa förbund arbetade under året 9 488 cirklar, av

Tab. 18. De »renodlade» studiecirklarnas fördelning på olika huvudtyper 1936/37.

Organisation	Diskussions-cirklar		Läse- o. referat-cirklar		Föreläsnings-cirklar		Lärar- o. lektionscirklar		Korrespondens-cirklar		Summa
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	
ABF	55	9·5	16	2·8	3	0·5	336	58·1	168	29·1	578
IOGT	11	12·9	6	7·1	—	—	45	52·9	23	27·1	85
JUF.....	3	17·6	1	5·9	—	—	6	35·3	7	41·2	17
NTO	6	23·1	7	26·9	—	—	11	42·3	2	7·7	26
SLS.....	73	38·2	21	11·0	1	0·5	63	33·0	33	17·3	191
	148	**16·5**	**51**	**5·7**	**4**	**0·4**	**461**	**51·4**	**233**	**26·0**	**897**

vilka endast 2 511 lämnade in uppgifter. Materialet härrörde alltså allenast från 26,5 % av de tillfrågade cirklarna. Vid undersökningen av cirklarnas studiemetoder visade det sig, att det i det övervägande antalet fall förelåg en blandning av olika metoder. Av 2 416 cirklar, som lämnat uppgift om arbetssätt, voro 897 eller 37 % renodlade, medan 1 519 eller 63 % måste föras till den blandade gruppen. Fördelningen på renodlade och blandade cirklar växlade starkt hos olika förbund, liksom terminologien. De renodlade cirklarnas fördelning på olika huvudtyper framgår av tabell 18.

Till jämförelse med förhållandena under verksamhetsåret 1936/37 kunna anföras motsvarande siffror från året 1943/44 för A.B.F., N.T.O., S.L.S. och T.B.V., som alla föra fortlöpande statistik över studiecirklarnas metoder.

Tab. 19. De »renodlade» studiecirklarnas fördelning på olika huvudtyper 1943/44.

Organisation	Läse- o. diskussions-cirklar		Studieplans-cirklar		Föreläsnings-cirklar		Lärar- o. lektionscirklar		Korres-pondens-cirklar		Övnings-cirklar		Summa
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	
ABF ..	1 194	16·9	—	—	182	2·6	3 053	43·3	2 629	37·2	—	—	7 058
NTO ..	178	19·7	—	—	—	—	57	6·3	416	46·1	252	27·9	903
SLS ..	112	5·9	753	40·1	—	—	105	5·6	909	48·4	—	—	1 879
TBV ..	43	8·8	—	—	—	—	226	46·5	217	44·7	—	—	486
Summa	**1 527**	**14·8**	**753**	**7·3**	**182**	**1·8**	**3 441**	**33·3**	**4·171**	**40·4**	**252**	**2·4**	**10 326**

Siffrorna för 1943/44 visa till en början, att cirklarna i större utsträckning arbeta i fastslagna former. Av inom dessa fyra studieförbund redovisade 10 588 cirklar äro 10 326 eller 97,5 % uppförda som renodlade cirklar. Sannolikt är siffran för hög, beroende på att studieförbundens klassificering av naturliga skäl inte torde vara så exakt som klassificeringen vid 1936/37 års undersökning. Man kan vidare konstatera, att en förskjutning inträtt till förmån för korrespondenscirklarna, närmast på lärar- och lektionscirklarnas bekostnad. Utvecklingen av korrespondenscirklarna framgår av tabell 20, som visar antalet korrespondenscirklar inom 6 av studieförbunden (A.B.F., I.O.G.T., N.T.O., S.L.S., T.B.V. och S.F.M.) under perioden 1939/40—1943/44

Tab. 20. Antal korrespondenscirklar 1939/40—1943/44.

Organisation	1939/40		1940/41		1941/42		1942/43		1943/44	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
ABF	2 310	37·6	2 064	36·3	2 525	37·5	2 639	37·7	2 629	36·1
IOGT	652	37·3	401	28·5	537	33·1	442	28·9	261	19·1
NTO	178	22·1	194	22·3	440	46·7	416	45·3	—	—
SLS	229	16·9	287	20·4	468	30·9	441	26·9	909	47·9
TBV	191	74·0	184	68·1	189	55·8	217	50 7	217	44·7
SFM	—	—	—	—	81	30·7	105	35·0	177	46·7

samt det procentuella förhållandet mellan dessa och samtliga av vederbörande förbund redovisade cirklar. Hos A.B.F. har procenttalet i stort sett varit konstant. Hos N.T.O., S.L.S. och S.F.M. har däremot korrespondensmetoden använts i allt större utsträckning, vilket utan tvivel sammanhänger med att dessa förbund ha antingen egna brevskolor eller nära anknytning till korrespondensinstitut. Hos I.O.G.T. och T. B. V. visar korrespondensmetoden tillbakagång.

Undersökningen av studiecirkelarbetet 1936/37 ingick även på vissa andra frågor i anslutning till studiearbetets pedagogiska uppläggning. Undersökningen visade sålunda, att grundbok eller lärobok användes i det övervägande antalet cirklar. Om korrespondenskurscirklarna medräknades, utgjorde antalet cirklar med grundbok eller lärobok 69 % av samtliga. Om korrespondenskurscirklarna icke medräknades, blev procentsiffran 55. Vidare framgick av undersökningen, att i närmare hälften av de redovisade cirklarna förekom hemarbete, medan däremot studiebesök och demonstrationer förekom i ytterst ringa omfattning. Vidare framgick, att det stora flertalet cirkelsammankomster omfattade 2 timmar. I några fall räknade emellertid sammanträdestiden ända upp till och över 5 timmar. Samtliga cirklar med denna långa sammanträdestid voro att återfinna på den rena landsbygden. Av de undersökta förbunden hade A.B.F. den kortaste och S.L.S. den längsta genomsnittliga längden på sammankomsten.

Med frågan om studiecirkelarbetets metoder sammanhänger även frågan om studiecirklarnas livslängd. I vissa fall utgöres en cirkel av en sammansvetsad grupp, som fortsätter arbetet år efter år, medan cirkeln i andra fall endast lever under en enda studiesäsong. Vid studiecirkelundersökningen 1936/37 gjordes nedanstående sammanställning (tabell 21) av de undersökta cirklarnas livslängd, vilken bland annat visar, att den ettåriga cirkeln var vanligast inom A.B.F., medan däremot den fleråriga cirkeln övervägde i de andra studieförbunden. Detta torde sammanhänga med att cirkelbildandet inom A.B.F. tillgår så, att man inbjuder till deltagande i en cirkel i ett visst ämne, medan man inom de övriga studieförbunden som regel först bildar cirkeln och därefter bestämmer, vilket ämne som skall studeras.

För S.L.S:s vidkommande föreligger en motsvarande statistik för arbets-

Tab. 21. Studiecirklarnas livslängd 1936/37.

Organisation	Antal cirklar	31—40 år	21—30 år	11—20 år	6—10 år	5—2 år	1 år
ABF	1 412	—	4	31	79	390	908
IOGT	219	4	25	23	20	66	81
JUF	96	—	—	27	28	33	8
NTO	67	1	10	21	16	17	2
SLS	555	—	—	9	80	348	118
Summa	**2 349**	**5**	**39**	**111**	**223**	**854**	**1 117**

året 1943/44. Enligt denna ha av sammanlagt 1 898 cirklar 282 ägt bestånd över 10 år, 499 mellan 5 och 10 år, 233 under 4 år, 245 under 3 år, 299 under 2 år och 340 under 1 år. I sin kommentar till dessa siffror meddelar S.L.S., att den största bortfallsfrekvensen förekommer under eller strax efter det första verksamhetsåret. Om en cirkel överlevat de 2 första åren, brukar livskraften vara betydligt starkare. De mångåriga cirklarna omfatta sällan samma medlemmar under samtliga år utan en successiv förnyelse brukar äga rum genom att medlemmarna utträda genom avflyttning eller andra orsaker och genom att nya medlemmar inträda i stället. Cirklarna ha dock bevarat en viss stomme av medlemmar, som uppehållit kontinuiteten. Under de tre senaste åren har antalet upplösta cirklar inom S.L.S. avsevärt ökat. Enligt förbundets ledning har den främsta orsaken härtill varit beredskapsinkallelserna, eftersom jordbrukarna huvudsakligast inkallats under vinterhalvåret. Eljest kunna enligt studieledningen följande orsaker ha bidragit: cirkelns studiemetod har ej passat eller ej verkat tilldragande på medlemmarna, ämnet har varit för svårt eller ointressant, deltagarnas studieintresse har varit för svagt, kostnaderna har varit alltför stora, cirkeln har haft olämplig ledare. Som framgår av tabell 22 har bortfallsfrekvensen varit olika stor inom olika cirkeltyper. Procentsiffran anger procent av under året verksamma cirklar av ifrågavarande typ. Sammanställningen utvisar, att inom den lilla gruppen läse- och diskussionscirklar har avfallet varit mycket stort, vilket studieledningen tillskriver den omständigheten, att flertalet cirklar i denna grupp ut-

Tab. 22. Antalet upplösta cirklar inom SLS 1939/40—1942/43.

År	Korrespondens-cirklar		Lärar-cirklar		Studieplans-cirklar		Läse- och diskussions-cirklar		Summa
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal
1939/40	22	9·6	6	11·3	50	4·8	18	46·2	96
1940/41	45	15·7	7	18·9	64	6·1	17	60·7	133
1941/42	62	13·2	17	28·8	79	8·5	25	55·6	183
1942/43	93	21·1	20	34·5	92	8·6	34	49·3	239
Summa	**222**	**15·6**	**50**	**24·2**	**285**	**7·0**	**94**	**51·4**	**651**

göres av sådana, som ej kunnat bestämma sig för någon av de mera fasta studieformerna. Det ganska stora avfallet inom gruppen lärarcirklar bör enligt studieledningen sättas i relation till det ringa arvode, som utgått till lärarna.

Även studiecirkelutredningen 1936/37 sökte utreda »befrämjande» eller »hindrande» faktorer i cirkelarbetet. Eftersom endast en fjärdedel av de tillfrågade cirklarna lämnade svar, måste man förutsätta, att de som svarade, överhuvud tillhörde de mer intresserade och positivt inställda cirklarna. Det är under sådana omständigheter icke förvånande, att det största antalet eller 1 764 cirklar rapporterade befrämjande faktorer, medan endast i 575 fall angåvos de hindrande faktorerna. Bland de senare nämndes framför allt följande hinder och svårigheter för studiearbetet: lång arbetstid eller skiftarbete (138 fall), lokalsvårigheter (106 fall), brist på ledare och material (91 fall). Dessutom framhöllos ekonomiska svårigheter samt de långa avstånden på landsbygden, det senare hindret det vanligaste inom S.L.S. Endast i 34 fall anfördes bristande intresse; det förefaller dock, som om denna siffra skulle vara alltför låg för att motsvara de verkliga förhållandena.

Som nyss nämnts, var den större delen av svaren positivt hållen. Som den viktigaste befrämjande faktorn anfördes i över hälften av de positiva svaren ett förefintligt allmänt intresse. Tillgången på lärare, studielokaler och studiematerial samt kamratanda och gott resultat ansågos likaledes inverka stimulerande på arbetet. Dessutom framhöllos i ett mindre antal fall den praktiska nytta, som deltagarna kunde ha av arbetet, bristen på andra nöjen etc. Anmärkningsvärt är att föreläsningskurser endast i ett fåtal fall upptogos bland de befrämjande faktorerna; till en del kan detta dock ha sammanhängt med frågeformulärets avfattning.

Undersökningen 1936/37 sökte även utröna, om cirklarna vuxit fram som resultat av yttre propaganda av olika slag eller av inre behov, individuellt hos de deltagande medlemmarna eller rent lokalt i anledning av speciella förhållanden på orten. Av 2 519 cirklar uppgåvo 1 620, att de startat på grund av yttre propaganda, medan 899 hade vuxit fram på grund av »inre behov». I fråga om propagandan härrörde den i två tredjedelar av fallen från olika organisationer av bildande, facklig, politisk eller annan art och i en tredjedel från enskilda personer. Bland de »inre behov», som angåvos ha framkallat studieverksamhet, nämndes i flertalet fall intresse för studier i allmänhet eller för det speciella ämnet (i 702 av 899 fall), medan intresse för föreningsliv eller tanken på praktisk nytta kom i andra hand (128 fall). Behovet av förströelse angavs endast i några stänkfall.

Folkbildningsutredningens förut omnämnda stickprovsundersökning har bland annat tagit sikte på de psykologiska synpunkterna. Deltagarna i undersökningen ha sålunda fått redogöra för det sätt, på vilket de kommit i kontakt med cirkelarbetet, varför de deltogo i verksamheten och huru länge de hållit på med regelbundet bildningsarbete. Resultatet av undersökningen i Surahammar är av särskilt intresse. Den visar, att cirklarnas publik är en elit, »som troligen ofta från början spontant sökt sig mot studier och mot

Tab. 23. Studiecirklarnas ämnesval 1943/44.

	ABF	IOGT	SLS	JUF 1944/45	S.Ky.B. 1939/40	SMU 1942	TBV	SFM	Summa	Summa summarum
Bibliotekskunskap	1	9	—	—	—	—	—	—	10	10
Religionshistoria	—	—	—	—	40	—	3	—	43	
Bibelkunskap	—	—	—	—	551	437	—	—	988	
Kyrkohistoria	—	—	1	—	34	47	—	—	82	
Livsåskådningsfrågor	—	—	—	—	83	19	—	—	102	
Missionskunskap	—	—	—	—	103	51	—	—	154	
Psalmkunskap	—	—	—	—	69	—	—	—	69	
Själavård	—	—	—	—	—	73	—	—	73	
Världsreligionernas kärnord	—	3	2	—	—	—	—	—	5	1 516
Filosofi, psykologi	132	6	4	—	93	27	5	1	268	
Att tänka och diskutera	—	—	6	—	—	—	2	—	8	276
Uppfostran och undervisning	—	7	—	—	—	17	—	—	24	
Skolan och folket	—	—	—	—	—	—	—	1	1	25
Språk	—	—	—	—	52	—	—	—	52	
Danska	2	2	—	—	—	—	—	—	4	
Engelska	544	36	22	—	—	—	57	7	666	
Esperanto	66	2	—	—	—	—	—	—	68	
Finska	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Franska	23	—	—	—	—	—	4	—	27	
Latin	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
Norska	2	3	—	—	—	—	—	—	5	
Ryska	4	—	—	—	—	—	2	—	6	
Spanska	2	—	—	—	—	—	4	2	8	
Svenska	378	56	289	49	—	6	14	7	799	
Tyska	94	3	3	—	—	—	25	—	125	
Främmande språk	—	—	—	16	—	1	—	—	17	1 779
Praktisk skrivkurs	—	—	111	25	—	—	—	3	139	
Stenografi och maskinskrivning	87	3	3	—	16	2	34	—	145	
Talteknik	—	8	49	—	—	—	41	12	110	
Välskrivning	—	2	—	—	—	—	—	—	2	396
Litteraturhistoria och skönlitteratur	174	90	52	20	41	4	4	43	428	428
Film	—	2	—	—	—	—	—	3	5	
Hemslöjd, sömnad	—	79	11	—	—	—	—	2	92	
Konsthistoria	13	—	—	—	—	—	4	—	17	
Museibesök	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Målning	—	—	—	—	—	—	11	—	11	
Slöjd	320	11	5	40	—	—	—	—	376	
Sång och musik	555	205	27	—	—	15	10	6	818	
Teater och talkör	262	283	71	—	—	—	5	24	645	
Teckning och textning	127	5	—	—	—	—	5	—	137	
Musik, sång, teater, folkdans	—	—	—	46	—	—	—	—	46	2 148
Historia	15	8	13	2	27	—	1	—	66	
Aktuella politiska frågor	—	4	12	—	12	—	—	5	33	
Bonden i svensk historia	—	—	1	—	—	—	—	—	1	
Efterkrigsproblem	—	5	—	—	—	—	—	1	6	
Den svenska livsformen	26	14	16	—	—	—	—	—	56	
Norden	—	—	—	—	—	—	—	1	1	163
Svensk bondekultur	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1

	ABF	IOGT	SLS	JUF 1944/45	S.Ky.B. 1939/40	SMU 1942	TBV	SFM	Summa	Summa summarum
Geografi och hembygdskunskap	9	29	25	20	19	1	—	1	104	
Norrland	—	—	—	—	—	—	—	13	13	117
Alkoholfrågan	15	23	—	—	—	—	—	—	38	
Allmän förenings- och organisationskunskap	887	74	186	68	—	3	78	77	1 373	
Arbetarrörelsens historia	48	—	—	—	—	—	—	—	48	
Arbetarskydd	47	—	—	—	—	—	3	—	50	
Bankkunskap	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
Bostadsfrågan	7	—	2	—	—	—	—	2	11	
Demokratiens problem	8	—	1	—	—	—	—	1	10	
Fackföreningskunskap	353	—	—	—	—	—	—	—	353	
Familjefrågor	17	—	—	—	—	—	—	—	17	
Internationella frågor, fredsfrågan	177	5	—	—	—	—	—	—	182	
Juridik	3	—	1	—	—	—	25	1	30	
Kooperation	35	1	—	—	—	—	—	—	36	
Kvinnofrågan	—	7	1	—	—	—	—	—	8	
Nationalekonomi	51	—	3	—	—	—	6	2	62	
Nöjesfrågan	—	—	—	—	—	—	—	1	1	
Propaganda och medlemsvård	89	5	—	—	—	—	—	—	94	
Samhällslära, -orientering	—	—	—	—	62	13	1	2	78	
Samhällsåskådningar	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
Skattelagstiftning, självdeklaration	104	—	24	10	—	—	—	2	140	
Socialism	155	2	—	—	—	—	—	—	157	
Sociallagstiftning, -politik	4	1	13	—	—	—	5	3	26	
Stats- och kommunalkunskap, medborgarkunskap	439	21	66	14	—	—	10	66	616	
Sveriges politiska partier	—	—	5	—	—	—	—	31	36	
Syndikalism	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
Ungdomsfrågor	17	46	4	—	—	17	—	2	86	3 455
Byggnadslära	17	—	—	—	—	—	—	—	17	
Elektroteknik	26	—	3	—	—	—	—	—	29	
Film och fotografering	11	1	2	—	—	—	7	—	21	
Jordbruksmaskiner	—	—	23	—	—	—	—	—	23	
Modellbygge	—	3	—	—	—	—	—	—	3	
Motorlära	21	1	1	—	—	—	—	—	23	
Tekniska ämnen	—	—	—	—	—	—	35	—	35	
Yrkeskunskap	177	—	—	—	—	—	—	—	177	328
Aktuella ekonomiska frågor	80	2	—	—	—	—	25	—	107	
Bokföring	333	24	12	76	—	—	—	2	447	
Filateli	5	8	—	—	—	—	—	—	13	
Födoämneslära	—	—	1	—	—	—	—	1	2	
Försäljningsteknik	—	—	—	—	—	—	5	—	5	
Hemkunskap och hemvård	135	14	64	27	—	1	1	1	243	
Industriorganisation	—	—	—	—	—	—	15	—	15	
Konservering, matlagning	—	—	—	—	—	—	—	2	2	
Kontorsorganisation	—	—	—	—	—	—	2	—	2	
Navigation	8	—	—	—	—	—	—	—	8	
Näringsgeografi	—	—	7	—	—	—	—	6	13	
Papperskunskap	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
Reklamteknik	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Skogsvård	—	—	17	—	—	—	—	—	17	
Staten och näringslivet	—	3	1	—	—	—	—	—	4	
Stålfrågor	—	—	—	—	—	—	2	—	2	
Tidsstudier	109	—	—	—	—	—	—	—	109	
Trafikkunskap	1	—	—	—	—	—	—	1	2	993

	ABF	IOGT	SLS	JUF 1944/45	S.Ky.B. 1939/40	SMU 1942	TBV	SFM	Summa	Summa summarum
Husdjurslära	3	1	28	—	—	—	—	—	32	
Jordbruksekonomi	—	—	11	—	—	—	—	1	12	
Jordbruksfrågor	—	1	12	68	—	—	—	—	81	
Jordbrukslära	—	—	22	—	—	—	—	—	22	
Jordbrukets ekonomiska föreningsrörelse	—	—	3	—	—	—	—	—	3	
Jordens gödsling	—	—	22	—	—	—	—	—	22	
Lantbruksbokföring	—	—	238	—	—	—	—	3	241	
Lanthushållet	—	—	20	—	—	—	—	—	20	
Lantmannabyggnader	—	—	7	—	—	—	—	—	7	
Ogräs	—	—	14	—	—	—	—	—	14	
Trädgårdsskötsel	30	—	22	—	—	—	3	—	55	
Växtodlingslära	—	1	17	—	—	—	—	—	18	
Växtsjukdomar	—	1	21	—	—	—	—	—	22	549
Bordtennis	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Folkdans	—	39	—	—	—	—	—	1	40	
Frisksport	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Gymnastik	165	34	—	—	—	—	—	—	199	
Idrott	—	7	—	—	—	—	7	—	14	
Orientering	81	32	5	29	—	—	—	—	147	
Schack	4	1	—	—	—	—	—	—	5	407
Hemskydd	5	1	—	—	—	—	—	—	6	
Hemvärn	—	—	—	—	—	—	1	—	1	
Lottaexpeditionstjänst	—	—	—	—	—	—	—	10	10	17
Räkning	670	47	290	56	—	2	29	8	1 102	
Algebra, geometri	—	—	13	—	—	—	—	—	13	
Räknestickan	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1 116
Botanik	—	—	2	—	—	—	—	—	2	
Fysik och kemi	9	—	2	—	—	—	—	—	11	
Naturkännedom	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Svampkännedom	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Ärftlighetslära	—	—	4	—	—	—	—	—	4	19
Barnavård	—	2	9	—	—	—	—	—	11	
Husdjurens sjukdomar	—	—	2	—	—	—	—	—	2	
Hälso- och sjukvård	83	7	25	5	38	1	1	—	160	
Medicinalväxter	—	1	—	—	—	—	—	—	1	
Sexualkunskap	—	1	—	—	—	—	—	—	1	175
Ej specificerade ämnen	17	73	—	35	22	75	—	20	242	242
	7 285	**1 372**	**1 950**	**606**	**1 262**	**812**	**494**	**379**	**14 160**	**14 160**

cirkelns sociala kontakt». Vad rekryteringen angår, uppge två tredjedelar, att de fått reda på studieverksamheten genom personlig propaganda från studieledare och genom anvisningar av vänner och bekanta. Bland motiven dominerar önskan att bättre kunna deltaga i förenings- och samhällsliv. Närmast följer intresse för ämnet eller för studier överhuvudtaget samt önskan att bli allmänbildad.

Den frihet, som karakteriserar studiearbetet, tar sig inte minst uttryck i studiecirklarnas ämnesval. Även om man kan konstatera, att vissa ämnes-

Tab. 24. Ämnesfördelningen inom olika åldersgrupper bland deltagarna i ABF:s studiecirklar i Halmstad, Karlskrona, Norrahammar, Nynäshamn och Södertälje 1943.

Ämnen	Åldersgrupp				
	under 20 %	21—25 %	26—30 %	30—40 %	över 40 %
Sociala och ekonomiska ämnen ..	39	35	38	46	46
Yrkeskunskap och praktiska ämnen	32	33	35	39	45
Sång och musik	17	14	13	8	5
Språk	10	11	10	5	3
Humanistiska ämnen	2	7	4	2	1
Summa	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

grupper dominera inom de olika studieförbunden, är ämnesvalet som helhet betraktat synnerligen mångskiftande. I tabell 23 angivas de ämnen, som behandlats under arbetsåret 1943/44. Uppgifter saknas från N.T.O. och S.B.F. S.K.B. representeras av Sveriges kyrkliga bildningsförbund och Svenska missionsförbundets ungdom. I fråga om J.U.F. avse uppgifterna arbetsåret 1944/45, i fråga om Sveriges kyrkliga bildningsförbund 1939/40 och i fråga om Svenska missionsförbundets ungdom 1942. Uppställningen följer i stort sett folkbibliotekens klassifikationssystem.

Av tabellen framgår, att samhällsfrågorna dominera inom A.B.F., liksom religiösa frågor inom S.Ky.B. och S.M.U. och lanthushållnings- och jordbruksfrågor hos S.L.S. och J.U.F. Det ämne, som samlat de flesta cirklarna, är »förenings- och organisationskunskap» (9,7 % av samtliga). Därnäst kommer »räkning» (7,8 %), »bibelkunskap» (7 %), »sång och musik» (5,8 %), »svenska» (5,6 %), »engelska» (4,7 %), »teater, talkör» (4,6 %), »medborgarkunskap» (4,4 %), jordbruksämnen (3,9 %) och »bokföring» (3,2 %). Om man som elementära ämnen räknar svenska, räkning, flertalet språkcirklar, bokföring, stenografi och maskinskrivning uppgår antalet cirklar i elementära ämnen till ungefär en fjärdedel av samtliga.

Den tidigare omnämnda, för ungdomsvårdskommitténs räkning verkställda undersökningen angående åldersfördelningen 1943 inom A.B.F:s studiecirklar i Halmstad, Karlskrona, Norrahammar, Nynäshamn, Södertälje och Västerås visade även ämnesfördelningen för de olika åldersgrupperna inom de fem förstnämnda orterna. En sammanställning återfinnes i tabell 24.

Studiearbetets kvalitet sammanhänger icke minst med kvaliteten å ena sidan hos de studieplaner och grundböcker, som komma till användning, och å andra sidan hos de lärare, som medverka i cirkelarbetet. Rörande studieplanernas och grundböckernas kvalitet torde man som ett allmänt omdöme kunna säga, att de av studieförbunden utgivna studieplanerna och de av dem rekommenderade grundböckerna fylla de krav man har anledning att ställa i fråga om sakligt innehåll. Vad lärarnas kvalitet angår, ägnades denna fråga

särskild uppmärksamhet i 1936/37 års undersökning. Av 1 143 undersökta lärarcirklar hade 431 särskilt tillkallade facklärare och 712 studieledare, som samtidigt fungerade som lärare. Inom A.B.F. utgjorde cirklarna med facklärare 44 %, medan motsvarande siffra inom S.L.S. var 10 %. Den höga siffran för A.B.F. torde ha sammanhängt med den stora plats, som språkcirklarna intogo.

Vad först studieledarna beträffar, framgick av undersökningen 1936/37, att den största gruppen av studieledare utgjordes av arbetare. 1 776 cirklar lämnade uppgifter om studieledarna. Av dessa voro 1 090 arbetare, 125 folkskollärare eller studerande, 119 kontorister eller tjänstemän, 11 journalister eller ombudsmän, 293 jordbrukare, 22 agronomer eller assistenter, 47 fruar, medan 69 tillhörde diverse andra kategorier. Av studieledarna voro 6,1 % under 20 år, majoriteten eller 48,9 % mellan 20 och 30 år, 31,5 % mellan 31 och 40 år, 11,1 % mellan 41 och 50 år samt 2,4 % över 50 år. Endast inom nykterhetsorganisationerna förekommo i någon mer framträdande grad studieledare över 50 år.

I de 469 cirklar, som hade fackutbildade lärare, utgjordes lärarna i 240 fall av folkskollärare, läroverks- och folkhögskollärare eller studenter, i 115 fall av arbetare, som specialutbildat sig för vissa uppgifter, i 3 fall av jordbrukare, i 70 fall av kontorister eller tjänstemän samt i 41 fall av personer, som tillhörde diverse andra yrken. Lärarnas åldersgruppering framgår av följande sammanställning: under 20 år 1,3 %, mellan 21 och 30 år 31,9 %, mellan 31 och 40 år 41,2 %, mellan 41 och 50 år 20,4 % samt över 50 år 5,2 %. Beträffande lärarnas kvalifikationer kan anföras, att 28 personer hade genomgått folkhögskola, 7 avlagt realskoleexamen, 32 studentexamen, 43 akademisk examen, 127 voro folkskollärare, 15 ingenjörer, 17 hade genomgått handelsskola och 3 socialpolitiskt institut eller dylikt, 14 hade musikutbildning o. s. v. Det stora flertalet av facklärarna voro alltså folkskollärare samt lärare med akademisk examen. Materialet är dock för begränsat för att kunna tjäna som grundval för mera bestämda slutsatser.

För att erhålla jämförelsematerial till 1936/37 års undersökning har utredningen hos de olika studieförbunden anhållit om uppgift på kvalifikationer hos de inom förbunden under arbetsåret 1945/46 verksamma studieledarna och lärarna. Fullständiga uppgifter i detta avseende ha därvid erhållits från N.T.O., S.L.S., S.B.F. och T.B.V. En sammanställning av dessa uppgifter återfinnes i tabell 25.

Därutöver har A.B.F. meddelat, att flertalet av lärarna i språk och elementära ämnen torde ha lärar- eller akademisk examen. I övriga ämnen (framför allt sociala ämnen) torde kompetensen främst ha erövrats genom folkhögskola, Landsorganisationens skola och praktisk erfarenhet. Enligt vad förbundet uppger, torde majoriteten av de engagerade lärarna vara personer utan examenskvalifikationer, som på nu nämnda vägar jämte deltagande i kurser av annat slag (A.B.F:s studieledarkurser, förbundskurser etc.) skaffat sig kompetens.

Tab. 25. Lärares och studieledares utbildning.

Studieförbund	Folkskola	8-klassig flickskola	Folkhögskola, lantmannaskola etc.	Realskoleexamen	Studentexamen	Akademisk examen	Folkskollärarexamen	Ingenjörsexamen	Handelsskola	Socialexamen	Annan utbildning
NTO	270	6	182	54	16	15	44	4	44	—	32
SLS	1 084	14	862	86	9	13	110	1	21	—	35
SBF	134	—	17	1	1	2	33	2	2	—	5
TBV	71	3	1	19	10	61	7	34	25	3	9
	1 559	**23**	**1 062**	**160**	**36**	**91**	**194**	**41**	**92**	**3**	**81**

På grund av materialets ringa omfattning kunna givetvis endast begränsade slutsatser dragas av de i tabell 25 meddelade siffrorna. I fråga om N.T.O. och S.L.S. kan man dock konstatera, att studieledare och lärare i stor utsträckning hämtats bland dem, som genomgått folkhögskola eller lantmannaskola. Uttalandet från A.B.F. tyder på att studieledarna även här i förhållandevis stor utsträckning genomgått folkhögskola. På denna punkt gav undersökningen 1936/37 betydligt mindre positiva resultat. Det framhölls i denna det förvånande i att eleverna från folkhögskolor utgjorde en så obetydlig grupp bland lärarna. Tabell 25 visar för övrigt, att folkskollärarna äro relativt starkt företrädda inom S.L.S. och S.B.F., medan, som man kan vänta, de akademiskt utbildade lärarna dominera i T.B.V.

I fråga om studieledarnas ålder föreligga nyare uppgifter endast från S.L.S. Inom detta förbund voro under arbetsåret 1945/46 9,6 % av studieledarna och lärarna under 20 år, 63,1 % mellan 20 och 30 år samt 27,3 % över 30 år. Siffrorna visa, att studieledarna inom S.L.S. alltjämt till närmare tre fjärdedelar eller 72,7 % tillhöra åldrarna under 30 år. 1936/37 utgjorde motsvarande procenttal 72,5, medan medeltalet för samtliga studieorganisationer utgjorde 55 %. Det förmodades då, att förhållandet för S.L.S:s vidkommande sammanhängde med att studieorganisationen var relativt nybildad. Att procentsiffran efter 10 år i stort sett är densamma, visar emellertid, att även andra omständigheter måste ha medverkat.

Ett av de utmärkande dragen i det svenska folkbildningsarbetet är, att det kämpat sig fram under stor fattigdom. Frivilligheten har inte bara betytt, att deltagandet har varit frivilligt, utan även att mycket av det arbete, som studieledare och lärare utfört, varit frivilligt och oavlönat. En undersökning av de lärar- och ledararvoden, som för närvarande utbetalas, visar, att man alltjämt i stor utsträckning måste lita till frivilligt intresse. I enlighet härmed föreligga icke heller några utbildade normer för lärarnas arvoden per cirkelsammankomst. Av de uppgifter, som utredningen erhållit från studieförbunden, framgår, att arvode utgått inom A.B.F. med 1—14 kronor per studietimme, inom Sveriges kyrkliga bildningsförbund med 5—25 kronor för studiekväll och inom T.B.V. med 1: 50—20 kronor per studietimme. I.O.G.T:s

studieledning har icke lämnat några bestämda sifferuppgifter men framhållit, att lärararvodena ofta äro för låga, emedan deltagarna själva ha att bestrida dem. Inom J.U.F. förekomma arvoden endast i undantagsfall, liksom inom N.T.O. och S.F.M. Inom S.L.S. uppgick verksamhetsåret 1943/44 kostnaden för lärarcirkel, där läraren uppbar arvode, till i medeltal 34 kronor. 1940/41 utgjorde motsvarande belopp 42 kronor. Vid de av S.L.S. under verksamhetsåren 1938/39—1943/44 anordnade lärarcirklarna har arvode endast utgått i 50 % av cirklarna. A.B.F. meddelar, att det högsta arvodet förekommer i språkcirklarna. Inom T.B.V., som lämnat ett 20-tal specificerade uppgifter om lärarnas arvode, ligger genomsnittet vid 3: 50—5 kronor per timme.

Detaljerade uppgifter angående det arvode, som utgår till studieledarna, föreligga endast från T.B.V. I de 5 fall, som förbundet redovisar, utgjorde arvodet lägst 1 krona och högst kronor 2: 50 i timmen.

I ett par fall förekomma av statliga myndigheter fastställda arvodesbelopp. Inom de militära studiecirklarna utgår sålunda enligt kungl. brev den 28 juli 1944 arvoden med lägst 5 och högst 7 kronor per timme. I regel uppgår det till 5—6 kronor per timme. I fråga om den studiecirkelverksamhet, som genom A.B.F. anordnas för vissa arbetslösa, har lärararvodet enligt arbetsmarknadskommissionens beslut utgått med högst kronor 6: 50 per timme.

Beträffande kostnaderna för korrespondenskurserna föreligga uppgifter endast från S.L.S. Inom förbundet uppgick under verksamhetsåret 1943/44 kostnaderna till i medeltal 47 kronor per cirkel. Under arbetsåret 1938/39 utgjorde motsvarande belopp 62 kronor. Vid Brevskolan uppgår kursavgifterna för studiecirklar till i medeltal kronor 6: 45 per cirkelmedlem. Om man räknar med att cirkeln i genomsnitt har 10 medlemmar, blir alltså kostnaden kronor 64: 50 per cirkel.

Vad slutligen angår kostnaderna för studieplaner och grundböcker, föreligga likaledes detaljerade uppgifter från S.L.S. Under budgetåret 1943/44 utgjorde dessa i medeltal 28 kronor per cirkel. Under de sista 6 verksamhetsåren har beloppet växlat mellan 33 och 24 kronor.

Till studiecirklarnas problem hör även lokalfrågan. För att få denna närmare belyst, har utredningen från de olika studieförbunden begärt uppgifter om de av studiecirklarna använda lokalerna. Fullständiga sådana uppgifter ha lämnats av A.B.F., I.O.G.T., S.L.S. och T.B.V. En sammanställning av de inkomna uppgifterna lämnas i tabell 26, där lokalerna klassificerats i huvudtyperna: moderorganisationernas lokaler (studiehem, ordenshus, bygdegårdar, föreningslokaler), annan organisations lokaler, skolor, bibliotek eller andra kommunala lokaler, hemmen, övriga lokaler (hemgårdar, företag, pensionat, kaféer, konditorier). Uppgifterna för S.L.S. äro grundade på uppgifter rörande studiecirkelbibliotekens lokaler och antalet till varje cirkelbibliotek anslutna cirklar. Då man inte kan förutsätta, att alla till ett bibliotek anslutna cirklar ha haft lokaler för sin verksamhet i biblioteket, kan man räkna med att de till hemmen förlagda cirklarna varit flera än vad i tabellen uppgives. N.T.O. uppger, att studiecirklarna i regel haft sina sam-

Tab. 26. Studiecirklarnas lokaler 1943/44.

Organisation	Moderorganisationens lokaler, (studiehem, ordenshus, bygdegårdar, föreningslokaler o. s. v.)		Annan organisations lokaler		Skolor, bibliotek och andra kommunala lokaler		Hem		Övriga lokaler		Summa
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	
ABF	3 790	52·0	—	—	1 724	23·7	951	13·0	820	11·3	7 285
IOGT	622	59·0	88	8·3	217	20·6	128	12·1	—	—	1 055
SLS	295	22·5	24	1·8	129	9·8	766	58·4	98	7·5	1 312
TBV	93	19·1	—	—	295	60·7	16	3·3	82	16·9	486
Summa	**4 800**	**47·3**	**112**	**1·1**	**2 365**	**23·3**	**1 861**	**18·4**	**1 000**	**9·9**	**10 138**

manträden i moderföreningarnas lokaler. I några enstaka fall torde studiecirklar inom orden haft tillträde till studiehem, tillhörande andra organisationer. I vissa icke alltför få fall ha studiecirklarna hållit till i skolhus, kommunalhus eller biblioteksslokaler, varjämte ett hundratal fått hålla till i hemmen. Från S.K.B. har meddelats, att cirkelsammankomsterna som regel varit förlagda till moderorganisationens lokaler, d. v. s. församlingshus, missionshus och kapell m. m., medan de endast i begränsad omfattning anordnats i hemmen. S.F.M. har uppgivit, att hemmen inom detta förbund anlitats som lokal för mer än 80 % av cirklarna.

Av tabellen framgår, att i det närmaste hälften av de redovisade studiecirklarna ha tillgång till av moderorganisationen disponerade lokaler, medan skolor, bibliotek och andra kommunala lokaler användas i något mindre än en fjärdedel av fallen. Som man kan vänta, är procentsiffran därvid högst för T.B.V. (60,7 %). I icke fullt en femtedel av fallen användas hemmen som lokaler. Påfallande är, att procentsiffran för S.L.S. här uppgår till icke mindre än 58,4.

Studiecirkelverksamhetens finansiering.

I stort sett har studiecirkelverksamheten finansierats av deltagarna själva och deras organisationer, varjämte understöd av kommuner och landsting utgått. Om man bortser från universitetscirklarna (se nedan), har statsunderstöd till studiecirkelverksamhet endast förekommit i den formen, att riksförbund för studiecirkelverksamhet erhållit statsunderstöd för folkbiblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Vidare har statsunderstöd utgått till de militära studiecirklarna.

Rörande kommunernas understöd till studiecirkelverksamheten torde några mera detaljerade uppgifter icke kunna erhållas. Då understöd utgår till såväl studiecirkelarbete som till biblioteksverksamhet och administrationskostnader, är det icke möjligt att specificera de kommunala anslagen. Det kan emellertid nämnas, att under 1944 A.B.F.-avdelningarna i 868 kommuner erhöllo

kommunalt anslag med sammanlagt kronor 429 808: 11 eller i medeltal kronor 49: 52 per kommun. Då A.B.F. detta år bedrev verksamhet i 1 295 kommuner, lämnade alltså 67 % av kommunerna anslag. I.O.G.T. erhöll 1943/44 i kommunalt anslag till cirkelverksamhet kronor 10 898: 96. S.L.S. bedrev år 1943/44 studie- och biblioteksverksamhet i 1 019 kommuner, av vilka 448 eller 44 % lämnade anslag, som uppgick till 22 654 kronor eller i medeltal kronor 50: 57 per kommun. För övriga förbund saknas uppgifter.

För år 1946 beviljade landstingen ett sammanlagt understöd till studiecirkelverksamhet om 210 450 kronor. Därjämte utgick för gemensamma folkbildningsändamål sammanlagt 71 150 kronor, av vilket belopp en icke oväsentlig del torde ha tillförts studiecirkelverksamheten. Som regel utgå landstingsbidragen som stöd till studiecirklarnas biblioteksverksamhet, men inom några landstingsområden utgår understöd även för andra studiecirkeländamål. Anslagen utgå vanligen med visst belopp för varje cirkel, som är ansluten till riksorganisation med statsunderstöd för biblioteksverksamhet. Beloppen variera mellan 10 och 35 kronor per studiecirkel. För instruktions- och upplysningsverksamhet disponeras per cirkel 3 kronor i Kristianstads och Örebro län, 5 kronor i Jönköpings och Malmöhus län och 10 kronor i Värmlands län.

Beträffande de av landstingen fastställda grunderna för bidrag till studiecirkelverksamheten äro särskilt de, som gälla Hallands, Värmlands och Kopparbergs län av intresse. Inom Hallands län utgår understöd av 25 kronor till envar inom länet arbetande s. k. kvalificerad studiecirkel, som haft minst 8 medlemmar och hållit minst 8 sammanträden under året. Då särskilda skäl därtill föreligga, kan fördelningskommittén likväl medgiva bidrag till cirklar med ned till 6 medlemmar. Varje annan inom länet arbetande studiecirkel, som fyller samma villkor, erhåller ett understöd om 15 kronor. 2 000 kronor utgår till studieförbundens distriktsorganisationer för instruktionsverksamhet i proportion till antalet vederbörande organisation tillhörande studiecirklar. Slutligen må ett belopp om högst 200 kronor användas till studiecirklar, som idka amatörteaterstudier, dock under villkor att vederbörande cirklar från annat håll erhålla anslag med minst samma belopp, som det landstinget lämnar. Inom Värmlands län föreskrives, att cirkel skall uppgiva minst ett ämne för sina studier, äga minst 5 medlemmar samt hålla minst 5 sammanträden per år. Cirkel bör antingen använda viss studieplan, korrespondenskurs eller grundbok eller ledas av lärare i respektive ämnen. Varje cirkel skall av andra medel än landstingsanslag åtnjuta minst lika stort anslag eller inkomst som det sökta anslaget och kunna uppvisa egna inkomster i form av medlemsavgifter. Sång- eller musikcirklar, som bedriva regelbundna övningar i körsång eller underhållningsmusik, kunna likställas med övriga anslagsberättigade cirklar. Däremot böra icke anslag utgå till amatörteatergrupper, handarbetsföreningar eller gymnastikföreningar, även om dessa kalla sig studiecirklar, såvida ej verkligt studiearbete i dramatik, slöjd eller fysisk fostran bedrives. Inom Kopparbergs län föreskrives, att anslaget utgår till

studiecirklar, vilka ha till syfte att meddela kunskaper i visst teoretiskt ämne eller färdighet i sång och musik, allt enligt särskilt uppgjord plan. Anslaget avser bidrag till inköp av böcker och noter för studier i ämnet, till korrespondenskurser, till annan för cirkelns planmässiga arbete behövligt åskådnings- och undervisningsmaterial, ävensom till lärararvoden, allt intill hälften av cirkelns för studiearbetet nödvändiga utgifter, dock högst 35 kronor per cirkel. Anslaget utgår icke till sådana böcker och noter, som äro avsedda att stanna hos studiecirkelmedlemmarna. Till lärararvode utgår anslaget icke med högre belopp än 2 kronor per timme.

Landstingsunderstöden utgå i många fall direkt till folkbildningsorganisationerna med rätt för dessa att förfoga över dem mer eller mindre obundna av villkor. I vissa fall är det folkbildningsförbunden, som disponera anslagen, i andra fall utgå de direkt till olika organisationer. Inom 10 landstingsområden fördelas anslagen till studiecirkelverksamheten av förvaltningsutskottet. I Hallands län omhänderhas denna fördelning av en blandad kommitté, i vilken landstingets förvaltningsutskott utser 2 och länets bildningsförbund 3 ledamöter och där centralbibliotekarien är föredragande vid behandlingen av studiecirkelbibliotekens ansökningar. 7 landsting ha slutligen helt och hållet centraliserat sin verksamhet på området till en landstingskommitté.

För de bidrag, som studieförbunden själva och dem närstående organisationer lämna till studiecirkelverksamheten, hänvisas till översikten nedan angående studieförbunden. Någon fullständig statistik över kostnaderna för de enskilda studiecirkelmedlemmarna kan inte framläggas. Till belysande av frågan kan emellertid nämnas att cirklarnas medlemsavgifter inom A.B.F. uppgingo till kronor 3: 22 per medlem år 1943/44 och kronor 3: 34 år 1944/45.

Militära studiecirklar.

Inom den militära fritidsundervisningen förekommer även studiecirkelverksamhet parallellt med klass- eller kursundervisning. Erfarenheten har visat, att relativt få studiecirklar kommit till stånd. För år 1944/45 redovisas endast 108 studiecirklar, medan lärarkursernas antal uppgick till 470. För 1945/46 utgjorde motsvarande siffror 797 och 124. I vissa fall har fritidsundervisningen varit knuten till civila studiecirklar (i Stockholm bland annat anordnade av A.B.F. och Stockholms högskolas kursverksamhet). Till verksamheten utgår statsunderstöd, som medför, att kostnaderna för deltagarna inskränka sig till en anmälningsavgift om 3 kronor. Under 1945/46 uppgick medelbruttokostnaden för cirkelverksamheten till 15 kronor per deltagare; för lärarkurser uppgick den under samma år till kronor 17: 60 per deltagare och för enskild korrespondensstuderande till 26 kronor.

Under den förstärkta försvarsberedskapen utgick ett särskilt stöd för deltagare i korrespondenscirklar liksom för enskilda korrespondensstudier. Stödet uppgick till 75 % av bruttokostnaderna för kursen, dock högst 6 kronor för varje deltagare.

Universitetscirklar.

De enda studiecirklar, som åtnjutit statsunderstöd för sin studieverksamhet, äro universitetscirklarna. Några sådana torde för närvarande icke vara verksamma. Då emellertid universitetscirkelverksamhet — ehuru icke statsunderstödd — förekommit ännu för något år sedan, har det synts utredningen önskvärt att i översikten över folkbildningsarbetets nuvarande omfattning intaga en redogörelse jämväl för universitetscirklarna.

De första universitetscirklarna tillkommo, som ovan nämnts, efter engelskt mönster på initiativ av 1920 års folkbildningssakkunniga, som från enskilt håll lyckades anskaffa medel för 2 cirklar i nationalekonomi. Efter motion vid 1924 års riksdag beviljades ett särskilt statsunderstöd för fullföljande av den sålunda började verksamheten. Sedermera utgick statsunderstöd till och med budgetåret 1939/40. Understödets storlek liksom det antal universitetscirklar, för vars anordnande beloppet var avsett, framgår av nedanstående sammanställning.

Tab. 27. Statsunderstödets storlek till universitetscirklarna 1924/40.

Budgetår	Anslagets storlek	Antalet cirklar
1924/25	2 600	2
1925/27	3 900	3
1927/31	13 000	10
1931/32	13 650	11
1932/33	10 000	10
1933/37	6 000	8
1937/39	7 600	9
1939/40	100	—

Att anslagsposten under budgetåret 1939/40 endast uppfördes med 100 kronor sammanhängde med att vid utgången av 1937/38 en reservation å anslaget förelåg på inte mindre än kronor 10 681: 19, beroende på att under senare år ett mindre antal universitetscirklar anordnats än tidigare.

Trots att statsunderstöd icke utgått efter budgetåret 1939/40, har dock verksamheten i begränsad omfattning upprätthållits. Under budgetåren 1940/41—1943/44 anordnades sålunda av Malmö föreläsningsförening i samråd med centralbyrån i Lund sammanlagt 7 universitetscirklar — i konsthistoria, litteraturhistoria, musikhistoria samt ekonomisk geografi.

Till en början utgick understöd till två cirklar i Stockholm och Malmö under kontroll den ena av föreläsningsbyrån vid Uppsala universitet och den andra av centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar. Då anslagsposten ökades, utgick understöd även till verksamhet, som organiserats från högskolorna i Stockholm och Göteborg. Från och med budgetåret 1935/36 avstod föreläsningsbyrån vid Uppsala universitet från att begära fortsatt anslag för ändamålet under framhållande av att någon cirkelverksamhet icke

kunde anordnas, så länge gällande bestämmelser föreskrevo, att bidrag finge utgå allenast till ledarens arvode och icke till hans kostnader för resor och traktamente.

Förutom i nationalekonomi ha universitetscirklar bland annat anordnats i statskunskap, ekonomisk geografi, litteraturhistoria, konsthistoria och historia. Som villkor för statsunderstöd gällde, att cirklarna skulle anordnas i huvudsaklig överensstämmelse med 1920 års folkbildningssakkunnigas förslag. Till en början föreskrevs, att varje cirkel skulle omfatta minst 24 sammanträden och varje sammanträde 2 timmar. Efter förslag av lärarrådet vid Stockholms högskola sänktes antalet sammanträden från och med budgetåret 1930/31 till 12. I övrigt föreskrevs bland annat, att viss andel av anslagsposten skulle användas för att bestrida kostnaderna för kontroll och inspektion; återstoden skulle användas för täckande av högst två tredjedelar av kostnaden för ledningen av cirklarna. Av det ursprungliga understödet om 1 300 kronor per cirkel skulle 100 kronor användas för kontroll och inspektion och 1 200 kronor till ledararvode, vilket innebar, att arvodet beräknades utgöra 75 kronor per sammanträde.

Annan studiecirkelverksamhet.

Vid sidan av det studiecirkelarbete, som bedrives av organisationer anslutna till de Samverkande bildningsförbunden, har studiecirkelverksamhet upptagits av en rad riksförbund och organisationer. I flertalet fall berör detta bildningsarbete den anordnande organisationens egna syften, men i ganska stor utsträckning har man även tagit upp rent allmänbildande ämnen. Liksom i fråga om den icke statsunderstödda föreläsningsverksamheten är det omöjligt att framlägga en fullständig statistisk översikt över detta omfattande studiearbete, men några exempel på verksamhet med rent allmänbildande syfte skola lämnas här.

Den år 1945 bildade organisationen för fiskarenas studie- och kulturarbete, Svenska fiskarenas studieförbund, har på sitt program studie- och kursverksamhet med allmänbildande syfte. De ämnen, i vilka studiearbete i första hand ha förekommit, ha varit föreningskunskap, föreningsbokföring, medborgarkunskap och samhällslära, svenska språket, matematik, engelska, hembygdsvård och hembygdskunskap. Därutöver har studiearbete bedrivits i mera yrkesbetonade ämnen, sådana som navigation, motorlära, fiske och fiskevård, fiskeribiologi och fiskets ekonomiska frågor. Rörande verksamheten 1945/46 kan meddelas, att under detta år sammanlagt omkring 50 studiecirklar anordnats med omkring 600 medlemmar.

Genom Folkuniversitetets nämnd och de till denna anslutna kursverksamheterna vid landets universitet och högskolor bedrives en mycket omfattande studiecirkelverksamhet med unga akademiker som cirkelledare. Under kalenderåret 1945 anordnades sammanlagt 733 studiecirklar med cirka 12 500 deltagare. Cirkelverksamheten har bedrivits såväl i universitetsstäderna som på vissa närbelägna platser. Finansieringen har skett dels och huvudsakligen

genom deltagaravgifter, dels genom anslag från olika institutioner och enskilda, varjämte folkuniversitetsföreningen även lämnat bidrag.

Inom flera kvinnoorganisationer bedrives även studiecirkelarbete av allmänbildande karaktär. Inom Sveriges husmodersföreningars riksförbund har antalet studiecirklar ökats från 108 år 1940/41 till 363 år 1944/45. Sistnämnda år utgjorde antalet deltagare 3 639. Bland studieämnena märkas dels allmänna ämnen såsom samhällskunskap, efterkrigsproblem, konsthistoria, dels ämnen som direkt beröra kvinnofrågan eller husmoderns arbete i hemmet såsom »hemkvinnans ställning i sitt sociala sammanhang», »handarbete, vävning och textilstudier», »växtfärgning», »linodling». Dessutom ha förekommit teater-, sång- och gymnastikcirklar. Till studiecirklarna ha i många fall utgått anslag från kommuner och landsting. Även inom Fredrika Bremerförbundet förekommer studiecirkelarbete. I medeltal har en studiecirkel per krets och år anordnats under de sista åren. Ämnena ha varit till cirka 60 % sociala och kulturella, 40 % politiska.

Gruppverksamheten.

Jämsides med det systematiska bildningsarbetet, sådant detta bedrives i studiecirkelns form, försiggår ett omfattande bildningsarbete av delvis annan karaktär. Inom konsumentkooperationen har man närmast efter engelskt mönster upptagit diskussionsgruppsmetoden. Denna ställer icke samma krav på systematiska studier som studiecirkelmetoden. Man utgår från deltagarnas praktiska erfarenhet och de åsikter de förvärvat, varefter man genom erfarenhets- och tankeutbyte i diskussionens form söker väcka till eftertanke.

Antalet inom Kooperativa förbundet verksamma diskussionsgrupper utgjorde under år 1945 3 325, och antalet medlemmar uppgick till 45 342. Under åren 1929—44 ha inalles 24 136 grupper anmälts med omkring 300 000 deltagare. Av 1945 års deltagare voro 62 % kvinnor och 38 % män. Det kvinnliga inslaget har starkt ökats under senare år. 1937 utgjorde det 33 %, 1939 42 % och 1942 59 %. Bland gruppdeltagarna var åldersgruppen över 40 år den största; till denna hörde 53 % av samtliga. 30-åringarna utgjorde 30 % samt ton- och 20-åringar 17 %. Under senare år har man kunnat konstatera en tendens till ökning av 40-åringarnas deltagande och motsvarande minskning av de yngsta åldersklassernas. Studieämnena beröra främst kooperationen och ekonomiska spörsmål. Av de under åren 1929—44 anmälda grupperna ha 48 % ägnat sig åt kooperativa ämnen, 13 % åt föreningsekonomiska ämnen, 25 % åt hem- och familjefrågor, 2 % åt ämnen för ungdomsgrupper samt 12 % åt Brevskolans ämnen. Som kvinnorna under de senare åren utgjort majoriteten av deltagarna, ha de hem- och familjeekonomiska frågorna skjutits i förgrunden. Till grund för diskussionerna inom den kooperativa gruppverksamheten ligger en handledning, skriven till en aktuell bok eller broschyr. Denna och boken studeras samtidigt, varvid man söker besvara handledningens frågor. Vissa huvudfrågor besvaras av deltagarna och granskas av gruppverksamhetens centrala studieledning.

4. Korrespondensundervisningen.

En mycket stor del av såväl enskilt som gruppvis bedrivet studiearbete försiggår i form av studier per korrespondens. Korrespondensundervisningen har under senare år genomgått en betydande utveckling. För närvarande räknar man med, att cirka 300 000 personer årligen studera per korrespondens. Siffran måste dock betecknas som oviss, då den kommersiella uppläggning som utmärker stora delar av korrespondensundervisningen omöjliggör en fullständig statistisk överblick. Vid bedömandet av siffran 300 000 får man också ha i minnet, att i denna ingår till mycket stor del korrespondensundervisning i anslutning till realskole- och gymnasiestudier.

Korrespondensundervisning bedrives dels av ett antal privata korrespondensinstitut, dels av brevskolor i anslutning till folkbildningsorganisationerna. En mellanställning intar den s. k. Brevskolan, som är knuten till Kooperativa förbundet, men som har nära förbindelse med en rad folkbildningsorganisationer. Av de privata korrespondensinstituten äro Hermods och N.K.I.-skolan de största.

Omfånget och karaktären av den vid de tre stora korrespondensinstituten, Hermods, N.K.I.-skolan och Brevskolan, bedrivna undervisningen framgår av uppgifter, som ställts till ungdomsvårdskommitténs förfogande och av vilka denna låtit folkbildningsutredningen få del. Uppgifterna avse 1942 eller 1943. Materialet har tillkommit på så sätt, att Hermods gjort en stickprovsundersökning på 5 000 nyanmälningar, Brevskolan en liknande undersökning på 14 000 anmälningar, medan N.K.I.-skolan lämnat procentuella uppgifter på grundval av en undersökning av samtliga aktivt arbetande elever. Med ledning av detta material kan lämnas följande sammanställningar rörande fördelningen på åldersgrupper, på män och kvinnor samt på städer, tätorter och landsbygd.

Tab. 28. Korrespondensinstitutens elever. Procentuell fördelning på åldersgrupper.

Korrespondensinstitut	Åldersgrupper					
	Under 16 år %	16—20[1] år %	21—25 år %	26—30 år %	Över 30 år %	Summa %
Brevskolan	1	22	23	19	34	100
Hermods	14	32	26	13	15	100
NKI-skolan	—	45	26	16	13	100

[1] NKI-skolan: 15—20 år.

Tab. 29. Korrespondensinstitutens elever. Procentuell fördelning på män och kvinnor samt på städer, tätorter och landsbygd.

Korrespondensinstitut	Män %	Kvinnor %	Summa %	Städer %	Tätorter %	Landsbygd %	Summa %
Brevskolan	82	18	100	25	34	41	100
Hermods	73	27	100	46	12	42	100
NKI-skolan	82	18	100	56		44	100

Tab. 30. Anmälningar vid Brevskolan, fördelade efter ämnesval, 1943.

Studium	Antal	%
Kurser i svenska språket	4 384	8·5
Engelska och tyska	1 936	3·7
Föreningstekniska ämnen	6 771	13·1
Stats- och kommunalkunskap	2 182	4·2
Bokföring (flera kurser)	2 503	4·8
Föreningsbokföring (flera kurser)	2 261	4·4
Praktisk räkning	1 013	2·0
Standardkursen för biträden	987	1·9
Varukontroll	269	0·5
Styrelsekursen	1 042	2·0
Propaganda och medlemsvård	1 367	2·6
Aktuella ungdomsfrågor	715	1·4
Orienteringskursen	1 021	2·0
Fackförbundskurser	1 215	2·4
Tekniska kurser	18 019	34·9
Övriga	5 969	11·6
	51 654	**100·0**

Av tabellerna framgår, att de yngre ålderskategorierna äro starkt företrädda inom Hermods och N.K.I.-skolan. 72, respektive 71 % tillhöra åldersgrupperna under 25 år, medan motsvarande siffra för Brevskolans elever utgör 46. Skillnaden mellan å ena sidan Hermods och N.K.I.-skolan och å andra sidan Brevskolan torde sammanhänga med att Brevskolans kursplaner inte i samma utsträckning som de andra korrespondensinstituten upptaga skol- och yrkesbetonade ämnen. Vad angår fördelningen mellan städer, tätorter och landsbygd, visa siffrorna från de tre instituten en påfallande överensstämmelse, i det landsbygdseleverna genomgående utgöra något mer än 40 % av samtliga. Att icke landsbygden är företrädd med en större procent, trots att korrespondensundervisningen särskilt väl lämpar sig för landsbygdens befolkning, kan tänkas sammanhänga med ekonomiska förhållanden. Den låga siffran för kvinnliga deltagare torde måhända kunna tillskrivas samma anledning.

I fråga om ämnesval saknas uppgifter från N.K.I.-skolan. Från Brevskolan föreligga uppgifter rörande ämnesvalet vid nyanmälningarna 1943 och för Hermods en liknande undersökning beträffande vissa nyanmälningar 1942. De lämnade uppgifterna framgå av tabellerna 30 och 31. I statistiken från Hermods ingå icke anmälningar till studiecirklar.

De båda tabellerna äro inte direkt jämförliga på grund av den olika ämnesgrupperingen. Man kan emellertid konstatera en bestämd skillnad i ämnesvalet. Medan Hermods elever i stor utsträckning välja skol- och yrkesinriktade ämnen, återfinner man hos Brevskolan flertalet av de ämnen, som dominera allmänt medborgerligt bildningsarbete. Till en del torde skillnaden sammanhänga med att statistiken från Hermods inte tar hänsyn till studiecirkelanmälningarna, men helt torde den inte förklaras härav.

Tab. 31. Anmälningar vid Hermods korrespondensinstitut. Procentuell fördelning efter ämnesval vid stickprovsundersökning 1942.

Studium	%
Grundläggande allmänbildning	20
Socialt medborgerligt studium	2
Ämneskurser på realskolestadiet	12
Ämneskurser på gymnasiestadiet	5
Gymnasiekurser inklusive fullständiga studentkurser	3
Målnings-, foto- och musikkurser	5
Fackkurser för jordbrukare	4
Merkantil fackutbildning	24
Realkurser inklusive fullständiga realskolekurser	6
Utländska språk	6
Teknisk fackutbildning	13
	100

Tab. 32. Nyanmälda och avslutade ordinarie kurser vid Brevskolan 1937—1945.

År	Antal nyanmälningar till ordinarie kurser			Personer som avslutat ordinarie kurser
	Medlemmar i studiecirklar	Enskilda studerande	Summa	Antal
1937	15 561	12 925	28 486	9 189
1938	22 030	11 307	33 337	10 655
1939	22 042	11 039	33 081	13 239
1940	26 987	10 752	37 739	11 382
1941	28 590	14 549	43 139	14 482
1942	35 525	15 505	51 030	16 061
1943	32 725	18 929	51 654	21 357
1944	43 785	21 727	65 512	27 158
1945	49 772	22 782	72 554	31 438
Summa	**277 017**	**139 515**	**416 532**	**154 961**

I fråga om studiemetoderna kan man inom Brevskolan konstatera en tendens i riktning mot studiecirkelmetoden. Av Brevskolans elever år 1945 voro 31 % enskilda studerande, medan 69 % deltogo i studiecirklar. 1937 utgjorde motsvarande siffror 45 och 55.

Av intresse äro Brevskolans uppgifter rörande avslutade studier och fullföljda kurser (tab. 32). Då man kan räkna med att en kurs endast sällan avslutas under det år den påbörjats, synes det riktigast att jämföra antalet påbörjade kurser med antalet avslutade kurser 1 à 2 år senare. En jämförelse mellan antalet påbörjade kurser 1940—43 och antalet avslutade kurser 1942—45 visar, att mot 183 562 påbörjade kurser svara 96 014 avslutade eller 52 %. Räknar man med en förskjutning på 3 år, blir procentsiffran 58.

Vid sidan av den verksamhet, som bedrives av de egentliga korrespondensinstituten, ha, som redan nämnts, olika folkbildningsorganisationer organi-

serat egna brevskolor. De torde som regel vara avsedda för organisationernas egna medlemmar. Sådana brevskolor ha upprättats av Lantbruksförbundets tidskriftsaktiebolag (L.T.K.-skolan), N.T.O. (Brevstudio), Frälsningsarmén, Svenska missionsförbundet, Sveriges kyrkliga bildningsförbund och S.F.M. Dessutom har ett antal kyrkliga institutioner och organisationer gemensamt upprättat Kyrkans brevskola. Av dessa brevskolor torde L.T.K.-skolan ha den största omfattningen med något över 21 000 studerande under arbetsåret 1945.

5. Radions folkbildningsverksamhet.

Som av den tidigare lämnade historiska översikten framgår, har radion redan på ett tidigt stadium av sin verksamhet uppmärksammat folkbildningsarbetet och efter hand ägnat det ökad uppmärksamhet, ehuru den begränsade sändningstid, som kan förbehållas åt dylika programinslag, nödvändiggjort, att endast ett fåtal regelbundet återkommande program med enbart folkbildningssyfte kunnat anordnas. Av samma skäl ha dessa program till stor del måst ha experimentkaraktär. Vissa tillgängliga siffror kunna i någon mån belysa omfattningen av radions folkbildningsarbete.

De för lyssnargrupper avsedda föreläsningsserierna, i regel två per säsong, kunna bedömas, med avseende på det antal lyssnare som systematiskt följt dem, genom uppgifter på anmälda lyssnargrupper och senare genom upplagan av de »lyssnarbrev», som utgått i samband med föreläsningarna.

Härvid bör märkas, att av redovisade grupper säkerligen en del ha varit fåtaliga eller kanske »enmansgrupper»; det är ej heller alltid möjligt att av studiebrevens antal sluta sig till antalet av de lyssnare, som aktivt ha följt serien, då understundom flera lyssnare kunna ha begagnat samma material. Någon enhetlig statistik innebära alltså ej de här lämnade sifferuppgifterna, men de kunna ändå ge en viss föreställning om, hur antalet aktiva lyssnare har skiftat efter seriernas ämne och uppläggning. Antalet »oorganiserade» lyssnare överstiger givetvis de här lämnade siffrorna i hög grad; här kan hänvisas till uppgifter från 1943 års Gallupundersökning (407 lyssnarbrev svarade våren 1943 mot omkring 400 000 påkopplade högtalare under ett program i serien »Svenska sägner»).

1932 (våren): Nutida svenskt arbetsliv, 298 grupper anmälda.
1933 (våren): Mellanfolkligt samarbete, 530 grupper.
1933—34: Svensk självstyrelse, 534 cirklar rekvirerade studiebrev. Internationella ekonomiska frågor, 469 cirklar rekvirerade studiebrev.
1934—35: Moderna svenska berättare. Psykologi, 1 319 rekv. av studiematerial.
1935 (våren): Barnets vård, 2 000 rekv. av material.
1935—36: Befolkningsfrågan, 300 grupper.
1936—37: De svenska folkrörelserna. Ryktbara romaner. Våra barn i lekåldern. Statistiskt material ej tillgängligt, då publikationen »Kring högtalaren» ersatte studiebreven denna säsong.
1937—38: Norden och världen (gemensam för de fyra nordiska länderna). Sveriges ekonomiska historia under 1500- och 1600-talen. Det svenska riksspråket. Svenskar i västerled. Statistiskt material ej tillgängligt.

1938—39: Landsbygdens bostadsfrågor. Våra barn i skolåldern. Vad jorden gömmer. Statistiskt material ej tillgängligt.
1939—40: Ungdomens värld, 1 180 rekvirerade studiebrev. Franska revolutionen. Ett tryggare Sverige, 550 ex.
1940—41: Vardagens psykologi, 2 789 rekvirerade studiebrev. Från representationsreformen till samlingsregeringen (modern svensk historia och skönlitteratur), 587 rekvirerade studiebrev.
1941—42: Bonde i by och gård (hösten 1941), 740 ex. Vi och vårt arbete, 1 165 ex. Vår stämma (våren 1942), cirka 700 ex. Livets och dödens problem (våren 1942), 1 600 ex.
1942—43: Under knapphetens kalla stjärna, elementär nationalekonomi (hösten 1942), 1 392 ex. Arvet från Athen (hösten 1942), 856 ex. Svensk industri på frammarsch (våren 1943), 4 297 ex. Svenska sägner (våren 1943), 407 ex.
1943—44: Världsreligionernas kärnord, 1 224 ex. God svenska, 15 310 ex.
1944—45: Lyriken och vi, 15 000 ex. av till serien utarbetad grundbok. Den svenska skogen, 1 250 ex.
1945—46: Den svenska jorden, 2 400 ex. De stora arbetarskildringarna, 1 700 ex.

Även i anslutning till de av radioteatern framförda serierna av skådespel ha sedan år 1932 utsänts studiebrev och pjäsexemplar till s. k. teatercirklar, vilka studerade de framförda dramerna gruppvis. Antalet cirklar av detta slag, i regel högt kvalificerade, har skiftat i hög grad, och vissa av de största fluktuationerna i nedan angivna siffror ha till stor del sin grund i ändringar av kostnaderna för materialet. Följande siffror äro tillgängliga:

1932—33: Det moderna dramat, 132 cirklar.
1933—34: Strindbergsserie (hösten), 320 cirklar. Shakespeareserie (våren 1934), 431 cirklar.
1934—35: Problem under debatt (hösten 1934), 170 cirklar. Ibsenserie (våren 1935), 305 cirklar (2 311 rekvirerade brev).
1935—36: Bernhard Shaw-serie (hösten 1935), 294 cirklar, 1 981 brev. Komedien genom tiderna (våren 1936), 297 cirklar, 2 091 brev.
1936—37: Nationernas drama, omkring 195 cirklar, omkring 1 100 brev.
1937—38: Modern svensk dramatik, omkring 215 cirklar, omkring 1 350 brev.
1938—39: De stora tragedierna (hösten 1938), 91 cirklar, 747 brev. Stat och individ (våren 1939), 111 cirklar, 708 brev.
1939—40: Hjalmar Bergman-serie, omkring 85 cirklar, omkring 600 brev.
1940—41: O'Neill-serie (inga pjäsex. kunde utsändas), 176 brev.
1941—42: Tor Hedberg-serie, 452 brev.
1942—43: Kaj Munk-serie, 1 351 brev.
1943—44: Frihetens drama, 1 713 brev.
1944—45: Sigfrid Siwertz-serie, 5 431 brev (efterfrågan kunde ej tillgodoses).
1945—46: Berömda nordiska dramatiker, 4 680 brev.

Dessutom ha vid olika tillfällen på Radiotjänst anordnats teatercirklar under sakkunnig ledning, vilka tilldragit sig stort intresse.

Liksom teateravdelningen har även musikavdelningen anordnat särskilda program med folkpedagogiskt syfte. Studiebrev till vissa musikprogram förekommo redan 1935—36, och senare ha sänts olika studieserier med studiebrev och dylikt. Exempel:

Vad tonerna skildra (1936).
Krönikespel kring berömda tonsättare (flera säsonger).
Musikens former (1939—40).
Att höra musik (1945—46) med omkring 5 000 rekvirerade studiebrev.

Från år 1939 har också förekommit samarbete med landets musikcirklar, varvid sammanställning av typprogram, tillhandahållna av Radiotjänst och kompletterade med studiebrev, som ta sikte på det musikaliska utförandet, samt med reallexikon och personlexikon, har varit Radiotjänsts viktigaste insats. Efter hand förelågo 7 dylika typprogram, vilka för närvarande hålla på att utökas med två nya, samtidigt som kommentarmaterialet aktualiseras.

Samarbetet med bildningsarbetets folk äger rum dels genom årliga konferenser angående folkbildningsserierna — centrala eller lokala, de senare i regel på folkhögskolor —, dels genom Radiotjänsts folkbildningskommitté, rekryterad från dess styrelse, dels genom en särskild musikcirkelkommitté, i vilken bland annat musikkonsulenterna för Upplands och Västmanlands läns musikcirklar medverkat. Viss programtid (söndagsmorgnarna) står till folkbildningsorganisationernas förfogande för kontakt mellan ledningen och de bildningsarbetande ute i landet. Vissa av dessa program anordnades till en början direkt av olika bildningsorganisationer, t. ex. under 1932 av A.B.F. (23 föredrag), J.U.F. (10), Nykterhetsorganisationernas bildningsförbund (3) och S.K.B. (3). Numera anordnas alla föredrag av Radiotjänsts föredragsavdelning, men traditionellt äga folkbildningsorganisationerna att på dylik tid presentera sitt arbetsprogram för säsongen och lämna speciellt betydelsefulla tillkännagivanden. Tillgängliga statistiska uppgifter (Gallupundersökning 1943) visa dock, att dessa föredrag höra till de avgjort minst avlyssnade i veckoprogrammet. Radiotjänst har även gjort vissa experiment med utbildning av ledare för lyssnargrupper (Sigtuna 1943, Sånga-Säby 1945). Som ett eftersträvansvärt ideal har framhållits, att varje ort i landet borde ha ett ombud för Radiotjänst, som kunde orientera om de folkbildande inslagen i radioprogrammen. Sedan till en början Radiotjänsts föredragsavdelning som sådan omhänderhaft även de direkt folkbildningssyftande programinslagen, bildades 1939 en särskild sektion för folkbildning inom föredragsavdelningen, från 1942 sammanslagen med skolradion till en gemensam sektion. I mån av behov har den som nämnt samarbetat med musik- och teateravdelningarna. I samband med skolradions expansion och en allmän organisatorisk omläggning av programarbetet har folkbildningsärendena från hösten 1946 lagts direkt under föredragschefen.

Vid sidan av de med tanke på det fria folkbildningsarbetet anordnade programmen har ett annat av radions programinslag visat sig ha avsevärt intresse för folkbildningsarbetets klientel, nämligen de av föredragsavdelningen anordnade språkkurserna. Dylika ha hittills hållits i engelska, tyska, franska, finska, spanska och ryska (nybörjarkurser i alla utom i franska), varförutom allmänt orienterande serier ha anordnats i danska och norska. Till dessa språkkurser ha inga studiebrev i regel utsänts (understundom har dock material publicerats i Röster i radio), utan ett text- och grammatikhäfte utgivits. Av upplagornas storlek under senare år kan man avläsa den tidvis mycket stora anslutningen till dessa kurser:

Engelsk nybörjarkurs (tre terminer med början hösten 1945)		70 000 ex.
Rysk nybörjarkurs (1945—46)		20 000 »
Spansk nybörjarkurs (1945—46)		25 000 »
Fortsättningskurser i engelska	omkring	10 000—12 500 »
» » tyska	»	8 000—12 000 »
» » franska	»	5 000— 6 000 »

Av skolradions olika program kunna i detta sammanhang nämnas de lektioner i engelska för folkskolan, som man för närvarande experimenterar med, varvid undervisning per radio och korrespondens kombineras. Metodiskt torde de vara av stort intresse för radions kommande folkbildningsverksamhet. Under krigsåren gjordes vid två tillfällen experiment med aktuella serier i kombination med korrespondensundervisning och radiobrevlåda. Den ena av dessa, i samarbete med Brevskolan och arméstaben behandlande folkförsvaret år 1940, följdes systematiskt av omkring 50 000 lyssnare, den andra, en därefter följande orientering för hemvärnet, anordnad i samarbete med hemvärnsstaben, av omkring 70 000. Även de under dessa serier gjorda erfarenheterna torde vara av betydelse för den kommande utvecklingen och omnämnas därför här, ehuru de ej falla inom ramen för Radiotjänsts egentliga folkbildningsverksamhet.

6. Biblioteksverksamhet.

Folkbiblioteksverksamhet bedrives dels av kommunala och med dem likställda, av lokala föreningar upprättade folkbibliotek, dels i sammanhang med studiecirkelarbete. Vissa kommunala bibliotek tjänstgöra vidare som centralbibliotek för sina respektive län. Inom vissa län finnas i stället av staten ägda s. k. landsbibliotek med i stort sett samma funktioner som centralbiblioteken. Vidare förekommer folkbiblioteksverksamhet vid sjukvårdsinrättningar och truppförband, och av samma natur är den verksamhet, som bedrives av svenska sjömansbiblioteket.

Kommunala och med dem likställda folkbibliotek.

Enligt gällande bestämmelser för statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet får i varje borgerlig kommun i regel förekomma endast *ett* kommunalt eller därmed likställt bibliotek. Därutöver föreskrives, att biblioteket skall ha en styrelse och en av denna utsedd bibliotekarie, det skall vara uppställt i en lämplig lokal, det skall vara kostnadsfritt tillgängligt för allmänheten på regelbundna tider minst en gång i veckan, bokbeståndet skall vara tillfredsställande ur moralisk och konstnärlig synpunkt och biblioteket skall vid sin bokanskaffning i möjligaste mån främja den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten, om sådan finnes inom kommunen. I bestämmelserna ingå vidare föreskrifter om att bibliotekarierna vid de inom området för en borgerlig kommun arbetande statsunderstödda folkbiblioteken minst 2 gånger om året skola sammanträda för att överlägga om bokinköpsförslag,

Tab. 33. Kommunala och med dem likställda bibliotek 1930—1944.

Å r	Antal	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
1930	1 250	2 166 248	4 830 113	502 669
1931	1 267	2 325 617	5 653 511	571 597
1932	1 232	2 489 248	6 836 763	542 740
1933	1 250	2 611 126	8 075 167	427 327
1934	1 274	2 772 559	8 405 935	378 792
1935	1 297	2 912 593	8 203 461	378 356
1936	1 348	3 095 331	8 043 550	604 111
1937	1 367	3 276 584	7 945 891	775 630
1938	1 396	3 476 107	8 362 803	853 995
1939	1 408	3 655 558	8 613 266	893 166
1940	1 395	3 768 372	9 394 791	875 405
1941	1 428	3 962 036	10 612 732	856 622
1942	1 454	4 470 883	11 394 074	955 345
1943	1 466	4 593 280	10 711 961	1 072 395
1944	1 524	4 852 381	10 691 749	1 145 334

tryckning av gemensam katalog och andra frågor, rörande vilka samverkan kan synas önsklig. När statsunderstödet till en och samma kommun uppgår till sammanlagt 8 000 kronor, föreligger slutligen skyldighet för samtliga bibliotek inom kommunen att kostnadsfritt låna ut böcker inom ett visst — för varje särskilt fall fastställt — område utanför den egna kommunen.

Biblioteksverksamhetens omfattning under perioden 1930—1944 framgår av tabell 33. Som tabellen visar, uppgick antalet bibliotek år 1944 till 1 524. Då landets kommuner uppgå till 2 514, saknades kommunalt bibliotek i 990 kommuner eller omkring 39 % av samtliga. De kommuner, som sakna kommunalt bibliotek, torde i många fall ha tillgång till studiecirkelbibliotek. De kommuner, som helt sakna bibliotek, torde som regel vara obetydliga i fråga om invånarantal. Av tabellen framgår i övrigt, att bokbeståndssiffran visar en kontinuerlig ökning. Utlåningssiffran visar en mycket stark ökning i samband med kriserna 1932—33 och 1939—42. Senare har utlåningen minskat något men överstiger alltjämt vida siffrorna för 1939.

Folkbiblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete.

För att ett studiecirkelbibliotek skall erhålla statsunderstöd kräves, att det är anslutet till ett riksförbund för biblioteks- och studiecirkelverksamhet med minst 20 000 medlemmar. Statsunderstöd utgår till riksförbundet men beräknas med ledning av uppgifter från varje särskilt till förbundet anslutet bibliotek. Omfattningen av studiecirkelbiblioteksverksamheten under perioden 1930—1944 framgår av tabell 34.

Verksamhetens fördelning på de olika studieförbunden åren 1938/39 och 1944/45 framgår av tabell 35.

Som de båda tabellerna utvisa, har antalet bibliotek under senare år nedgått, i första hand sammanhängande med en fortgående kommunalisering av studiecirkelbiblioteken. Det största antalet bibliotek visar året 1938/39. Ned-

Tab. 34. Biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete 1930—1944/45.

Å r	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
1930	3 464	1 033 571	1 271 294	216 305
1931	3 964	1 131 489	1 657 544	286 076
1932	4 241	1 192 659	2 029 956	276 742
1933	4 496	1 310 414	2 394 748	168 250
1934	4 711	1 389 711	2 346 602	139 304
1935/36	5 250	1 544 745	2 311 399	142 423
1936/37	5 511	1 949 716	2 538 600	268 376
1937/38	5 400	1 596 194	2 150 704	327 860
1938/39	5 514	1 721 749	2 216 243	326 991
1939/40	5 067	1 741 311	2 262 548	345 712
1940/41	5 026	1 798 805	2 298 470	363 780
1941/42	4 999	1 878 197	2 755 184	322 651
1942/43	4 958	1 945 880	2 871 522	350 584
1943/44	4 950	2 006 938	2 711 587	409 554
1944/45	4 918	2 069 286	2 674 656	439 264

Tab. 35. Biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete 1938/39 och 1944/45.

Studie-förbund	Antal bibliotek		Bokbestånd		Utlåning		Statsunderstöd	
	1938/39	1944/45	1938/39	1944/45	1938/39	1944/45	1938	1944
ABF	1 539	1 416	575 072	760 107	1 097 082	1 328 852	156 914	224 409
IOGT	1 662	1 600	787 707	840 212	756 570	855 018	94 122	109 049
JUF	305	290	50 965	69 488	59 752	66 709	14 468	14 816
NTO	619	591	141 352	163 138	128 429	148 329	19 121	23 803
SLS	578	663	39 356	104 233	83 119	180 280	23 312	47 712
SBF	257	236	63 370	68 072	47 097	51 783	8 240	8 826
SKB	[1] 554	122	63 927	64 036	44 194	43 685	10 814	10 646
Summa	**5 514**	**4 918**	**1 721 749**	**2 069 286**	**2 216 243**	**2 674 656**	**326 991**	**439 264**

[1] Därav 239 med statsunderstöd.

gången är störst för biblioteken inom S.K.B., S.B.F. och A.B.F., vad A.B.F. beträffar beroende på att detta förbund konsekvent överlämnat sina bibliotek till kommunen, när förutsättningar funnits för en effektiv kommunal biblioteksverksamhet. S.L.S. är det enda förbund, inom vilket biblioteken ökat i antal under perioden 1938/39—1944/45; inom detta förbund visar utlåningsverksamheten under samma tid en mycket markant ökning (117 %).

För att belysa, i vilken utsträckning landsbygdens biblioteksbehov kan sägas vara täckt av den folkbiblioteksverksamhet, som för närvarande bedrives, har utredningen låtit sammanställa uppgifter rörande biblioteksverksamheten på landsbygden inom 8 län. Förutom bokbestånd och utlåning upptar sammanställningen även biblioteksslokalens karaktär och eventuellt kommunalt stöd.

Tab. 36. Biblioteksverksamheten på landsbygden inom vissa län 1944.

	Uppsala län	Kristianstads län	Göteborgs och Bohus län	Skaraborgs län	Västmanlands län	Gävleborgs län	Jämtlands län	Västerbottens län	Summa
Antal kommuner på landsbygden	85	148	85	258	64	51	61	30	782
Därav utan bibliotek	17	17	18	98	9	8	5	2	174
Antal bibliotek på landsbygden	168	293	139	334	157	230	225	174	1 720
Bokbestånd									
Över 2 000	6	20	5	3	13	18	3	7	75
1 000—2 000	16	55	18	25	27	36	12	22	211
200—1 000	104	143	75	206	84	139	161	93	1 005
Under 200	41	75	41	100	33	37	49	52	428
Utan uppgift	1								1
Utlåning									
Över 1 000	25	78	32	37	32	55	17	35	311
500—1 000	13	66	23	61	29	39	49	35	315
100—500	99	111	57	176	50	95	114	66	768
Under 100	29	37	27	60	46	41	45	38	323
Utan uppgift	2	1							3
Lokal									
Egen lokal	29	98	43	49	25	55	40	58	397
Skola	45	51	21	96	26	28	33	28	328
Samlingslokal	63	100	51	111	78	122	91	39	655
Privat bostad	30	44	24	78	26	25	60	49	336
Utan uppgift	1				2		1		4
Kommunalt anslag									
Över 200	15	72	18	19	28	30	13	24	219
100—200	20	67	36	40	30	19	37	18	267
Under 100	71	53	50	151	46	118	109	64	662
Intet anslag	62	101	35	124	53	63	66	68	572

Sammanställningen visar, att 25 % av de befintliga biblioteken hade ett bokbestånd om mindre än 200 band och 19 % en årlig utlåning om mindre än 100 volymer. Av biblioteken saknade 33 % kommunalt anslag. Slutligen voro 20 % av biblioteken belägna i privatbostäder. Egen lokal hade omkring 23 %.

Central- och landsbibliotek.

Enligt den organisationsplan, som låg till grund för 1929 års beslut om folkbiblioteksreformen, skulle i varje län upprättas ett central- eller landsbibliotek. Som centralbibliotek kan ett kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek godkännas av kungl. maj:t. Landsbibliotek äro upprättade på grundval av tidigare stiftsbibliotek. För närvarande finnas 2 landsbibliotek

och 16 centralbibliotek. Från och med 1 januari 1947 tillkomma ytterligare 2 centralbibliotek. Därmed komma central- eller landsbibliotek att finnas i 20 av landets 24 län.

Tab. 37. Central- och landsbibliotek 1930—1945. Låneverksamhet utanför den egna kommunen.

År	Antal bibliotek	Enstaka boklån			Vandringsbibliotek			
		Direkta lån	Låntagare	Lån genom förmedling av bibliotek	Antal utsända bibliotek	Antal band i dessa	Lån i återkomna bibliotek	Låntagare i dessa
1930	2	1 166	110	23	25	510	—	—
1931	4	8 772	[1] 457	153	111	2 772	4 251	987
1932	6	23 537	1 465	769	233	5 920	9 028	2 716
1933	6	26 222	1 681	1 006	441	11 971	18 708	5 065
1934	6	22 641	1 425	1 066	505	14 621	38 799	9 198
1935	6	25 197	1 742	1 216	552	15 449	46 652	12 044
1936	8	35 006	3 204	1 560	695	21 375	50 066	12 436
1937	9	40 590	3 157	2 192	871	26 907	68 677	17 172
1938	11	48 682	3 597	2 639	993	31 597	82 878	19 045
1939	12	51 365	3 606	2 347	1 088	35 251	90 344	22 247
1940	14	64 424	4 398	2 822	1 539	53 187	107 439	28 459
1941	14	73 807	4 543	3 127	2 067	67 367	145 795	38 192
1942	14	79 492	5 290	3 302	2 747	84 533	173 396	52 947
1943	14	77 988	5 331	3 486	3 200	93 507	188 834	47 549
1944	14	86 086	5 292	3 735	2 915	91 292	183 610	47 417
1945	16	92 467	6 238	4 580	2 782	89 447	180 596	46 546

[1] Uppgift saknas för 1 bibliotek.

Central- och landsbiblioteken ha till uppgift att inom sina respektive län supplera de lokala bibliotekens arbete genom direkt och kostnadsfri utlåning av böcker, som behövas i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk vägledning. Låneverksamheten utanför den egna kommunen under perioden 1930—1945 framgår av tabell 37. Tabellen visar en stark ökning av antalet utsända vandringsbibliotek. Mellan åren 1940—1943 blev antalet mer än fördubblat. Sedermera har någon tillbakagång skett, framför allt sammanhängande med att vandringsbibliotek under de första krigsåren i betydande utsträckning utsändes till militära förläggningar. Denna uppgift övertogs sedermera av försvarsstabens fältbibliotek. Tabellen visar även en kontinuerlig ökning av de enstaka boklånen. År 1930 utgjorde dessa lån 594 per centralbibliotek, medan motsvarande siffra för år 1945 utgjorde 6 065.

Annan folkbiblioteksverksamhet.

Omfattningen av den biblioteksverksamhet, som bedrives vid sjukhus och truppförband samt genom Svenska sjömansbiblioteket, framgår av tabell 38, som avser verksamhetsåret 1944, respektive 1944/45.

Tab. 38. Annan folkbiblioteksverksamhet.

	Antal bibliotek	Bokbestånd	Utlåning	Statsunderstöd
Sjukhusbibliotek	132	172 707	639 885	44 558
Truppförbandsbibliotek	79	117 845	229 876	69 191
Svenska sjömansbiblioteket	1	31 890	18 071	10 000

Statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet.

De grundläggande bestämmelserna för statsunderstöd till folkbiblioteksväsendet återfinnas i en kungl. kungörelse den 24 januari 1930 med däri senare gjorda ändringar och tillägg. Enligt denna kungörelse utgår även understöd till skolbibliotek av olika slag, ehuru dessas verksamhet inte är att räkna som folkbiblioteksverksamhet i egentlig mening.

Som villkor för statsunderstöd till kommunalt eller därmed likställt folkbibliotek stadgas, att tillskott av andra medel än statsmedel, s. k. ortsbidrag, skall lämnas för bibliotekets utveckling och vård för det arbetsår, för vilket statsunderstöd sökes. Understödet utgår i proportion till ortsbidraget, som måste uppgå till minst 40 kronor. Som allmän regel gäller, att ett bibliotek i statsunderstöd erhåller samma belopp som ortsbidraget, vid ortsbidrag om 400 kronor och däröver dock endast, om biblioteket fyller särskilda krav i fråga om läsrum och handbokssamling samt personal. Fyller biblioteket icke dessa krav, erhåller det endast det s. k. grundunderstödet. Vid ortsbidrag intill 400 kronor utgår detta med samma belopp som ortsbidraget men vid högre ortsbidrag utgår det enligt en fallande skala. Vid ortsbidrag över 4 000 kronor utgår det sålunda med hälften av ortsbidraget, dock minst 2 400 kronor och högst 5 000 kronor. Har biblioteket läsrum och handbokssamling av en viss beskaffenhet, erhåller det utöver grundunderstödet ett tilläggsunderstöd, som utgår med hälften av skillnaden mellan ortsbidraget och grundunderstödet. Har biblioteket på visst sätt kompetent personal, erhåller det likaså ett tilläggsunderstöd, som även det utgår med hälften av skillnaden mellan ortsbidraget och grundunderstödet, dock högst med tredjedelen av det lönebelopp, som utgår till den kompetenta personalen. Sammanlagt uppgå sålunda grundunderstöd och tilläggsunderstöd till högst samma summa som ortsbidraget.

Vad angår biblioteksverksamheten i sammanhang med studiecirkelarbete ha statsunderstöden liksom vid de kommunala biblioteken formen av grundunderstöd och tilläggsunderstöd, men i motsats till vad som gäller för de kommunala biblioteken utgår statsunderstödet i proportion inte till de medel, som ställas till de anslutna bibliotekens förfogande för det år, för vilket statsunderstöd sökes, utan till de lokala utgifter, som biblioteken föregående år haft för sin verksamhet och för vilka andra medel än statsmedel tagits i anspråk. I borgerlig kommun, där de sammanlagda lokala utgifterna för samtliga bibliotek, anslutna till riksförbund, uppgå till högst 400 kronor, beräk-

nas statsunderstödet till de enskilda cirkelbiblioteken utgå med samma belopp som de lokala utgifterna. Vid högre sammanlagda utgifter tillämpas en fallande skala identisk med den som gäller för de kommunala biblioteken och med samma möjlighet för de enskilda biblioteken till tilläggsunderstöd som dessa. Understöd utgår icke till bibliotek med lokala utgifter understigande 25 kronor.

Enligt biblioteksförfattningen kan vidare statsunderstöd utgå till s. k. fristående studiecirklar anslutna till de kommunala folkbiblioteken. Några sådana cirklar åtnjuta för närvarande icke statsunderstöd.

Det sammanlagda årliga statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet inom en och samma borgerliga kommun är maximerat till 10 000 kronor, varvid det kommunala biblioteket har förmånsrätt till 7 000 och studiecirkelbiblioteken till 3 000 kronor.

Anslagen till landsbiblioteken utgå endast till en mindre del ur folkbiblioteksanslaget, i det 3 000 kronor årligen utgå till varje landsbibliotek för upprättande och underhåll av vandringsbiblioteksförråd. Övriga kostnader äro uppförda under en särskild post på åttonde huvudtiteln. Vid dessa bibliotek bestrider statsverket kostnaderna för bibliotekarie, amanuens och vaktmästare samt lämnar ett årligt tillskott för bokinköp och omkostnader. Övrig personal bekostas av vederbörande stad, som även tillhandahåller erforderliga lokaler.

Till centralbiblioteken utgår utöver till dem i egenskap av kommunala bibliotek utgående understöd ett årligt anslag om 10 000 kronor. Av detta belopp skall som regel minst 3 000 kronor årligen användas till inköp och inbindning av böcker för vandringsbiblioteksförrådet. I övrigt är beloppet avsett för avlöning av en med centralbiblioteksverksamheten särskilt sysselsatt tjänsteman samt övriga på verksamheten belöpande utgifter.

Till bibliotek vid sjukvårdsinrättning utgår statsunderstöd med kronor 1: 50 per sängplats och år. Även i detta fall föreskrives, att tillskott av andra medel än statsmedel skall lämnas för biblioteksverksamheten till minst samma belopp som det begärda statsunderstödet,

Understöd till bibliotek vid truppförband utgår med samma belopp som ortsbidraget, dock med högst 1 500 kronor för år räknat.

Till Svenska sjömansbiblioteket utgår slutligen bidrag med högst 25 000 kronor, dock med högst dubbelt så stort belopp som det tillskott för bibliotekets utveckling och vård, vilket av andra medel än statsmedel lämnas för det år, för vilket statsunderstöd sökes.

Ur folkbiblioteksanslaget utgå vidare anslag för lands- och centralbibliotekens inspektionsverksamhet, för utgivande av tillägg till den s. k. grundkatalogen över böcker lämpliga för folk- och skolbibliotek, för understöd till vissa biblioteks- och folkbildningstidskrifter samt för kostnader för bibliotekskurser.

Understödet till folkbiblioteksväsendet är av förslagsanslags natur och fördelas av skolöverstyrelsen, som genom sina bibliotekskonsulenter utövar in-

Tab. 39. Statsunderstödet till folkbiblioteksväsendet 1930/31—1946/47.

Å r	Kronor	Å r	Kronor	Å r	Kronor
1930/31	860 000	1936/37	1 089 000	1942/43	1 757 000
1931/32	902 500	1937/38	1 273 000	1943/44	1 834 000
1932/33	850 000	1938/39	1 485 000	1944/45	1 943 500
1933/34	800 000	1939/40	1 579 800	1945/46	2 132 000
1934/35	800 000	1940/41	1 600 000	1946/47	2 341 000
1935/36	1 042 300	1941/42	1 640 000		

spektion över de berörda biblioteken. Understödets storlek under perioden 1930/31—1946/47 framgår av tabell 39, som anger den i riksstaten uppförda anslagspostens storlek. Den fortgående utvecklingen av folkbiblioteksväsendet har medfört, att posten som regel överskridits.

Den kraftiga nedsättningen av statsunderstöden, som ägde rum åren 1932/33—1935/36, sammanhängde med de besparingsåtgärder, som då företogos inom statsförvaltningen. För att möjliggöra dessa besparingsåtgärder sattes bibliotekskungörelsens bestämmelser på vissa punkter ur kraft. Sålunda var statsunderstödet nedsatt ända till 60 % av det belopp, som enligt kungörelsen skulle ha utgått. En liknande procentuell nedsättning, fast mindre ingripande till sin natur, förekom åren 1940/41—1942/43. För närvarande gäller alltjämt den inskränkningen, att bibliotek, som tidigare icke erhållit understöd, kan erhålla understöd endast om biblioteket kan sägas fylla ett påtagligt behov eller eljest särskilda skäl prövas föreligga. Prövningen verkställes av skolöverstyrelsen, som på ansökan kan företaga denna redan innan det planerade biblioteket börjat sin verksamhet. Före prövningen inhämtar därvid överstyrelsen yttranden från centralbibliotekarier och studieförbund.

Förutom staten lämnar även landsting, kommuner och enskilda organisationer bidrag till biblioteksverksamheten. Landstingsbidrag utgår dels till centralbiblioteken, dels till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Till central- och landsbiblioteken ha landstingen för år 1946 beviljat sammanlagt 68 250 kronor. Det belopp, som avser studiecirkelbiblioteksverksamheten, kan inte närmare specificeras, då det redovisas tillsammans med övriga anslag till studiecirkelverksamheten. Till kommunala och med dem likställda folkbibliotek utgingo under år 1945 bidrag från respektive kommuner med sammanlagt 4 547 477 kronor.

7. Annat folkbildningsarbete.

I en översikt över svenskt folkbildningsarbete får icke saknas en redogörelse för det bildningsarbete, som bedrives utanför de hävdvunna former, för vilka redovisats i det föregående, även om en sådan redogörelse med nödvändighet måste bli summarisk till sin karaktär. Den verksamhet, det här

är fråga om, är skiftande till form och innehåll, Hit kan föras åtskilligt av den fritidssysselsättning, som anordnas inom storstäderna i kommunal regi. Hit hör det musikaliska folkbildningsarbete, som bedrives i andra former än studiecirkelns och föreläsningens. Hit kan även räknas bildningsverksamheten inom hemgårdar och studiehem, i den mån den icke är att hänföra till de redan behandlade studieformerna. Av olika organisationer anordnade kurser och aftonskolor äro likaså att nämna i detta sammanhang. Av all denna verksamhet skall här endast något mera utförligt beröras hemgårdar och studiehem, kurser samt aftonskolor. Till den musikaliska folkbildningsverksamheten återkommer utredningen i det särskilda betänkande angående folkbildningsarbetet inom musikens, konstens och teaterns område, som utredningen har för avsikt att avgiva.

Hemgårdar och studiehem.

Enligt stadgarna för Riksförbundet Sveriges hemgårdar förstås med hemgård »ett socialt arbetscentrum, som har till syfte att verka för gemenskap och förståelse mellan människor, tillhörande olika åsiktsriktningar, arbetsområden och livsintressen såväl som olika åldrar, samt att söka befrämja ömsesidigt bistånd i strävandet för fortsatt personlig utveckling». Sitt syfte söker hemgårdarna i första hand förverkliga genom kurser, föredrag, fria överläggningar samt sällskaplig samvaro i hemliknande omgivning.

Omfattningen av den svenska hemgårdsrörelsen framgår av tabell 40, som hänför sig till förhållandena under 1945.

Den studiecirkelverksamhet, som redovisas i tabellen, anordnas icke sällan i samarbete med något studieförbund, men även helt fristående studieverksamhet förekommer. Ett av de viktigaste inslagen i hemgårdsarbetet är klubbverksamheten samt den s. k. öppna linjen, d. v. s. den verksamhet, som tar emot även ungdom som ej anslutit sig till någon klubb. Mellan 50 och 90 % av den ungdom, som samlas i hemgårdarna, torde vara föreningslös.

Medan hemgårdarnas verksamhet är inriktad både på sociala uppgifter och bildningssträvanden ha de till studieförbunden anslutna studiehemmen tyngdpunkten av sin verksamhet förlagd till bildningsområdet. Verksamheten omfattar sålunda främst föredrag, studiecirklar och biblioteksverksamhet. På sina håll förekommer emellertid även hobbyverksamhet och dylikt. Statsunderstödda studiehem finnas inom A.B.F., I.O.G.T. och K.F.U.M. Antalet framgår av tabell 41.

Statsunderstöd till hemgårdarna har utgått sedan budgetåret 1941/42 och till studiehemmen sedan budgetåret 1942/43. Storleken av statsunderstödet framgår av tabell 42. Av anslaget till hemgårdarna utgår ett belopp om 1 000 kronor som administrationsbidrag till Riksförbundet Sveriges hemgårdar. Som villkor för understöden till hemgårdar och studiehem gäller, att dessa skola vara öppna även för icke-föreningsmedlemmar. Statsunderstödet fördelas av skolöverstyrelsen. Till hemgårdarna utgår därjämte särskilt statsunderstöd till daghem, barnträdgårdar, eftermiddagshem och sommarkolonier.

Tab. 40. Verksamheten vid till Riksförbundet Sveriges hemgårdar anslutna hemgårdar 1945.

Namn	Antal inskrivna deltagare				Antal studie-cirklar	Stats-understöd
	Under skol-åldern	I skol-åldern	Ungdom	Vuxna		
Stockholm:						
Birkagården	158	314	377	550	[1]	1 500
Kvinnornas hemgård	—	—	157	291	—	1 250
Mäster-Olofsgården	52	144	560	250	177	1 250
Stefansgården	—	120	325	637	61	1 250
Södergården	—	430			7	—
Uppsala: Fyrisgården	—	285			6	2 000
Norrköpings hemgård	50	70	550	65	16	1 000
Linköping: Folkungagården—Risbrinksgården	—	98	741	196	[1]	1 250
Jönköping: Talavids ungdomsgård	60	21	118	121	[1]	1 000
Växjö ungdomsgård	Uppgifter saknas					500
Hälsingborg: Hemgården	—	575	180	110	2	1 500
Lunds hemgård	—	55	138	398	4	1 500
Malmö: Hemgården	25	109	94	120	5	1 500
Trelleborgs hemgård	55	100	64	11	1	1 250
Göteborg:						
Burås ungdomsgård	23	342	142	12	4	—
Gamlestadens ungdomsgård	56	267	208	55	2	—
Lundby ungdomsgård	30	229	126	75	4	—
Majornas ungdomsgård	30	453	338	157	7	—
Studiehemmet Nordgården	30	124	203	288	12	2 000
Bofors ungdomsgård	10	175	225	90	8	—
Örebro:						
Örebro stads ungdomsgård	—	161	117	—	[1]	—
Vintergården	50	72	47	260	6	1 000
Gävle: Hemgården	—	155	237	398	7	2 000
Kramfors: Studiehemmet	130	40	140	330	45	2 500
Sundsvalls ungdomsgård	35	150	180	90	9	1 750
Timrå hemgård	—	83	72	37	7	2 500
Örnsköldsviks ungdomsgård	—	—	105	—	2	500
Summa	**794**	**3 857**	**6 159**	**4 541**	**392**	**29 000**

[1] Studiecirkelverksamhet förekommer, men uppgift om antalet cirklar saknas.

Tab. 41. Studiehem 1945.

Organisation	Hela antalet studiehem	Antal rtudiehem med statsunder-stöd	Statsunderstöd
A. B. F.	487	79	24 000
I. O. G. T.	21	16	3 500
K. F. U. M.	56	8	2 500
Summa	**564**	**103**	**30 000**

Tab. 42. Statsunderstöd till hemgårdar och studiehem.

Å r	Hemgårdar Kronor	Studiehem Kronor
1941/42	5 000	—
1942/43	20 000	10 000
1943/44	20 000	10 000
1944/45	30 000	20 000
1945/46	30 000	30 000
1946/47	30 000	30 000

Kursverksamhet.

Genom olika organisationer bedrives en omfattande kursverksamhet av allmänbildande karaktär. Den mest betydande torde vara den sommarkursverksamhet, som anordnas av Folkuniversitetet genom dennas sektioner vid universitet och högskolor. I samverkan med olika föreningar och institutioner anordnades under år 1945 30 folkuniversitetskurser av detta slag med sammanlagt 1 753 deltagare. Av kurserna, som voro förlagda till skilda delar av landet, voro 19 språkkurser. Bland övriga ämnen kunna nämnas: skolåldern, den svenska fjällvärlden, Ölands geografi, den aktuella utrikespolitiken, elementär matematikundervisning, morgondagens stad, musikkultur, konst. Kurserna ha en varaktighet av 1 à 2, undantagsvis 3 veckor och ha formen av föreläsningar och övningar. Inom vissa kurser har med framgång prövats grupparbete i kombination med till varje deltagare på förhand utdelade arbetsuppgifter. Kurserna finansieras genom kursavgifter samt anslag från Folkuniversitetsföreningen och andra intresserade organisationer.

Inom landsorganisationen och de till denna anslutna fackförbunden förekommer även kursverksamhet berörande fackliga och sociala frågor. Den är lokaliserad dels till LO:s skola i Brunnsvik, som började sin verksamhet 1929, dels till andra skolor, främst förbundsskolan Bommersvik.

Aftonskolor.

Aftonskoleundervisning förekommer som regel vid anstalter för yrkesundervisning samt vid vissa privata skolor som förbereda för realskole- och studentexamina. Inom vissa kommuner förekommer emellertid även aftonskolekurser i allmänbildande ämnen och det fria bildningsarbetets former. Någon statistisk översikt över denna verksamhet kan inte lämnas på grund av materialets svåråtkomlighet. Som exempel på en aftonskoleundervisning av denna friare karaktär kan emellertid nämnas den aftonskola, som upprättades av Bollnäs bildnings- och ungdomsråd år 1941. Vid sidan av en rent yrkesbetonad linje inrymde denna en studiecirkellinje med cirklar i bland annat religiösa, psykologiska, litterära och sociala frågor. Sedan yrkesskolor på hösten 1943 inrättats i staden, nedlades den yrkesbestämda avdelningen. För framtiden planerar bildnings- och ungdomsrådet att låta aftonskolan genom anordnande av fritidssysselsättningar och studiecirkelverksamhet komplettera

yrkesskolornas och bildningsorganisationernas verksamhet. Bollnässkolan har finansierats genom elevavgifter och några mindre anslag från understödjande organisationer.

Ett annat exempel på aftonskolor med allmänbildande syfte lämnar Fredrika-Bremer-förbundets aftonskola i Stockholm, grundad 1923. Den samlar årligen omkring 200 deltagare till kurser i olika ämnen: språk, litteraturhistoria, konsthistoria, samhällskunskap o. s. v. Verksamheten finansieras genom kursavgifter.

Även inom fackförbunden anordnas aftonskolor. Undervisningen, som avser fackliga och sociala ämnen, har i viss omfattning kombinerats med statsunderstödda föreläsningsserier.

8. Studieledarutbildningen.

För att skaffa bildningsarbetet tillgång till studieledare ha praktiskt taget alla bildningsorganisationer anordnat särskild kursverksamhet för utbildning av ledare. Med stöd av ett särskilt statsanslag ha även under några år statliga ledarutbildningskurser anordnats. Vidare ha Samverkande bildningsförbunden stått som anordnare av ledarutbildningskurser; sådana ha även förekommit inom länens folkbildningsförbund. Radiotjänst och Folkuniversitetet ha likaledes ägnat ledarfrågan ett aktivt intresse. En systematisk ledarutbildning bedrives slutligen vid vissa folkhögskolor.

Man kan i stort sett urskilja två grupper av kurser för utbildning av ledare. Den ena gruppen utgöres av sådana kurser, där man avser att ge deltagarna förkovran och kunskaper i ett visst ämne, den andra där man mera inriktar sig på att ge inblickar i det frivilliga bildningsarbetets metodik och då främst i studiecirkelns arbetssätt. Givetvis förekomma de båda grupperna sällan renodlade, i det kurserna kring ett bestämt ämne vanligen även syssla med metodiska frågor och de metodiska kurserna ofta kompletteras med studiet av vissa bestämda ämnen. Till de metodiska kurserna äro i första hand att hänföra de med statligt understöd anordnade kurserna åren 1937/38—1939/40. Samma uppläggning ha som regel de kurser haft, som anordnats av länens folkbildningsförbund.

Statsunderstöd till ledarutbildning utgick under åren 1937/38—1939/40. Understödet, som tillkom på framställning av skolöverstyrelsen, utgick under vartdera året med 5 000 kronor. Skolöverstyrelsen hade att besluta om anslagets fördelning och skulle utse kursstyrelse. Sammanlagt anordnades nio kurser eller tre kurser under vartdera året. Två av de tre årliga kurserna voro förlagda till Brunnsvik och avsedda för deltagare från A.B.F. De övriga kurserna höllos i Sigtuna och voro avsedda för deltagare från övriga studieförbund. Kurserna omfattade 7—13 dagar. Vid Brunnsvikskurserna förekommande ämnen voro: organisationskunskap, engelska språket, språkundervisning samt Vår kulturs historiska grundvalar. Vid Sigtunakurserna förekommo föreläsningar över psykologiska, pedagogiska och metodiska

frågor. Därutöver ingick i Sigtunakurserna ett antal övningstimmar i olika ämnen i anslutning till deltagarnas skilda studieintressen. Övningskurserna behandlade följande ämnen: religionskunskap, livsåskådningsfrågor, svensk nutidshistoria, aktuella sociala frågor, den andliga försvarsberedskapens problem, jordbrukets ekonomiska och organisatoriska problem, jordbrukets organisation och vår folkförsörjning.

Statsunderstödet var avsett dels till bestridande av kostnaderna för kursernas anordnande och dels till traktaments- och resekostnadsbidrag till deltagarna, som skulle erlägga en avgift av 50 kronor eller det lägre belopp, som skolöverstyrelsen kunde finna skäligt. Traktamentsersättning utgick med högst 6 och lägst 4 kronor per dag samt resekostnadsbidrag efter biljett i III klass.

De inom de olika studieförbunden förekommande ledarutbildningskurserna omfatta dels längre kurser med deltagare från hela landet, dels kortare vecko-, veckosluts- och endagskurser, oftast med deltagare endast från det närmaste distriktet. Bland de längre kurserna äro att märka de av A.B.F. anordnade 14-dagarskurserna på Brunnsvik. Under 1945 anordnades 19 sådana kurser, varav likväl några voro förlagda till annan plats än Brunnsvik. Antalet deltagare uppgick till 447, varav 116 kvinnliga. Dessutom bevistades kurserna av 35 deltagare från de nordiska länderna. Brunnsvikskurserna karakteriseras av att varje kurs är samlad kring *ett* ämne och *en* lärare och arbetar som en studiecirkel. Studiearbetet avser alltså både kunskapsinhämtande och metodik. Ett 10-tal timmar ägnas åt metodik- och principfrågor samt sång och allmän instruktion i bildningsarbetet. Bland ämnen, som behandlades vid 1945 års kurser, märkas sociala och ekonomiska frågor, arbetarrörelsens efterkrigsprogram, ledarskapets psykologi o. s. v.

Den närmaste motsvarigheten till Brunnsvikskurserna utgöra inom I.O.G.T. de åttadagars utbildningskurser, som detta förbund sedan 1925 anordnat årligen med undantag för åren 1940—1944, då de av ekonomiska skäl måste inställas. I samband med de egentliga kurserna hölls dessutom åren 1925—1934 en instruktionskurs i studiecirkelarbete på 2 dagar samt åren 1935—1939 en motsvarande kurs i alkoholfrågan, likaledes på 2 dagar. Vid 1945 års kurs, då behandlingen av alkoholfrågan ingick i själva kursplanen, omfattade kursen 10 dagar. Bland de ämnen, som i övrigt behandlats vid kurserna, kunna nämnas statskunskap, ekonomisk geografi, nationalekonomi, psykologi, litteraturhistoria, historia, musik och sång.

Inom N.T.O. har distriktsstudieledarna och andra intresserade vartannat år samlats till en s. k. kulturvecka på ordens folkhögskola, Wendelsberg. Vid dessa kulturveckor har ledarproblemet alltid stått i förgrunden. Även inom S.K.B. ha anordnats liknande rikskurser för utbildning av ledare.

Vid sidan av rikskurserna förekomma inom flertalet studieförbund kortare distriktskurser. Inom A.B.F. förekomma veckoslutskurser och midsommar-(semester-)kurser. Under 1945 anordnades sålunda sju semesterkurser, som regel förlagda till folkhögskolor. Arrangörer ha varit A.B.F:s distrikts-

organisationer, i en del fall i samarbete med andra bildningsorganisationer. Inom S.L.S. har riksorganisationen under de senaste åren i samverkan med vederbörande distrikt anordnat 10—15 endags studieledarkurser per år, varjämte distrikten själva eller i samverkan med andra studieförbunds länsorganisationer anordnat ett liknande antal en- eller tvådagarskurser. Tack vare anslag från landsting och hushållningssällskap har Skånedistriktet under flera år kunnat anordna veckokurser för utbildning av ledare. Även inom N.T.O., S.K.B., S.B.F. och S.F.M. ha kortare distriktskurser anordnats.

De av Samverkande bildningsförbunden anordnade ledarkurserna ha haft varierande längd och karaktär. I huvudsak ha de avsett sådan bildningsverksamhet, som varit av gemensamt intresse för studieförbunden. De senaste årens ledarkurser ha behandlat ämnen som familjekunskap, jordbruksfrågor och livsåskådningsfrågor, varjämte särskilda 14-dagars musikledarkurser anordnats. Även instruktörskurser för amatörteaterledare ha förekommit.

Den av länens bildningsförbund anordnade ledarutbildningen har som redan nämnts i första hand tagit sikte på metodiska frågor. Sådana studieledarkurser ha anordnats inom t. ex. Hallands folkbildningsförbund. I samarbete med Samfundet för hembygdsvård har vidare Hallands folkbildningsförbund vid ett par tillfällen anordnat studieledarkurser rörande hembygdsvård och hembygdskunskap, varvid bland andra även elever från länets folkhögskola deltogo.

Radiotjänsts studieledarutbildning har främst åsyftat att utbilda ledare av lyssnargrupper; kurser för detta ändamål ha årligen anordnats i skilda delar av landet. Ett antal av Folkuniversitetets ovan omnämnda sommarkurser ha även direkt haft till ändamål att utbilda studieledare.

Jämte den särskilda ledarutbildning, som här berörts, förekomma även inslag i ledarutbildande syfte i upplysningskurser o. dyl. Så är t. ex. ofta förhållandet vid de olika fackförbundens upplysningskurser liksom vid specialkurser anordnade för vissa grupper, t. ex. sjöfolket, hembiträden, de dövstumma o. s. v.

Förutom den ledarutbildning, som försiggår vid kurser av olika slag, är även att nämna, att flera korrespondenskurser behandla ämnet. Sådana korrespondenskurser ha utarbetats såväl inom de kommersiella korrespondensinstituten som vid olika organisationers brevskolor.

Vid folkhögskolorna torde systematisk ledarutbildning i huvudsak förekomma inom rörelseskolorna. Som exempel kan nämnas, att vid folkhögskolan i Sigtuna en vinterkurs varit helt ägnad åt ledarutbildning. Vid Wendelsbergs folkhögskola har en genomförd ledarutbildning sedan en följd av år ägt rum. Vid varje vinterkurs anordnas sålunda särskilda studiecirklar i ledarskap och ledarpsykologi. Som en direkt fortsättning av vinterkursens ledarutbildning har under skolans vårtermin anordnats specialkurser för utbildning av instruktörer inom folkligt föreningsliv i allmänhet och inom Nationaltemplarorden i synnerhet.

9. Folkbildningsarbetets organisation.

Till en framställning av bildningsarbetets nuvarande omfattning hör även en redogörelse för de organisationer, som bära upp det fria bildningsarbetet i vårt land. Vad föreläsningsverksamhet och folkbildningskurser angår, har en sådan redogörelse redan lämnats i det föregående. Även studieförbunden ha berörts i olika sammanhang, men en samlad redogörelse för deras syften, omfattning och allmänna organisation synes vara på sin plats. Redogörelsen för bildningsarbetets organisation bör även omfatta de olika former av samverkan, som förekomma mellan organisationerna inbördes, dels av lokal karaktär och dels innefattande landet som helhet. De statliga organ, som äro verksamma inom folkbildningsarbetet, torde även böra i korthet omnämnas.

De till Samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden äro i bokstavsordning följande: Arbetarnas bildningsförbund, Godtemplarordens studieförbund, Jordbrukare-ungdomens förbund, Nationaltemplarordens studieförbund, Studieförbundet Medborgarskolan, Svenska landsbygdens studieförbund, Sveriges blåbandsförening, Sveriges kristliga bildningsförbund samt Tjänstemännens bildningsverksamhet. Av dessa bedriva samtliga föreläsnings-, kurs-, studiecirkel- och instruktionsverksamhet. Flertalet bedriva även egen biblioteksverksamhet; undantag härifrån utgöra Studieförbundet Medborgarskolan samt Tjänstemännens bildningsverksamhet.

Arbetarnas bildningsförbund anger som sitt syfte att »genom en fri och frivillig, partipolitiskt obunden och religiöst neutral bildningsverksamhet, på demokratisk grund, fostra sina medlemmar för arbetarrörelsen och samhället samt göra kulturvärdena tillgängliga för alla medborgare». Till förbundet, som är en samarbetsorganisation, äro för närvarande följande 14 riksorganisationer anslutna: Landsorganisationen, Kooperativa förbundet, Socialdemokratiska arbetarepartiet, Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Sveriges kommunistiska parti, Sveriges arbetares centralorganisation, Unga örnars riksförbund, Svenska frisksportförbundet, Nykterhetsorganisationen Verdandi, Svenska tullmannaförbundet, Järnvägarnas kontorspersonal- och arbetsledareförbund, Sveriges kronotorpare- och kolonistförbund, Svenska vävlagareförbundet och Fyrpersonalens förening. Medlemsantalet uppgick år 1945 till 2 610 804.

Förbundets högsta beslutande myndighet utgöres av ett representantskap, som utses av de olika riksorganisationerna i proportion till dessas medlemsantal. Av representantskapet utväljes sedan styrelsen, som består av 7 medlemmar. Representantskapet utser vidare studierektor, kassör och sekreterare. Förbundets övriga personal utses av styrelsen.

Verksamheten var 1945 uppdelad på 31 distrikt och 801 lokalavdelningar. Distrikten utgjordes i regel av ett län, men städerna Stockholm, Göteborg, Malmö, Hälsingborg och Norrköping bildade egna områden. I samtliga distrikt funnos instruktörer, som regel en, men i ett par fall två. I Göteborgs stad fanns en särskild instruktör för sjöfolket. Dessutom funnos instruktörer inom vissa lokalavdelningar. Förbundets, inklusive distriktens och lokalavdelningar-

nas, inkomster och utgifter balanserade år 1944/45 på kronor 1 954 816: 61. Av inkomsterna utgjordes 17,4 % av statsunderstöd, i huvudsak till administrationskostnader samt föreläsnings- och biblioteksverksamhet, 5 % av landstingsbidrag, 22 % av kommunala bidrag samt 48,3 % av medlemmars och organisationers avgifter och bidrag. För de kollektivt anslutna medlemmarna utgjorde årsavgiften 5 öre per medlem; den har från och med 1946 höjts till 7 öre per medlem. Till förbundet är knuten en centralbyrå, som omhänderhar förmedlingen av de statsunderstödda föreläsningsserierna.

Förbundets organ är A.B.F. — tidning för Arbetarnas bildningsförbund. Av en studiecirkel inom förbundet utgives tidskriften Studiekamraten.

Godtemplarordens studieförbund omhänderhar den studieverksamhet, som bedrives i anslutning till Godtemplarorden. År 1945 hade orden 175 674 medlemmar, fördelade på 3 563 lokala loger, samordnade i 237 kretsloger och 30 distriktsloger med Sveriges storloge av I.O.G.T. som riksorganisation.

Studieförbundet ledes av en styrelse, som tillika fungerar som studiekommitté inom orden. Den består av 9 personer. Ordförande i studiekommittén är ordensstudieledaren. Inom distrikten äro distriktsstudieledare anställda. Inkomster och utgifter för bibliotek och studiecirklar balanserade år 1944/45 på 329 420 kronor. Av inkomsterna utgjordes 29,3 % av statsunderstöd, 7,6 % av landstingsbidrag, 20,8 % av kommunala bidrag samt 15 % av medlemmars och organisationers avgifter och bidrag. De centrala utgifterna för studieverksamheten utgjorde samma år 33 025 kronor; däri ingick statsbidrag till studiehem med 2 500 kronor.

Förbundet har ingen egen tidskrift. Godtemplarorden utger veckotidningen Reformatorn samt tidskriften Vi kan.

Jordbrukare-ungdomens förbund anger som sitt mål att i praktiskt arbete fostra landsbygdens ungdom till dugande jordbrukare och samhällsmedlemmar. Förutom bildningsverksamhet förekommer inom förbundet en omfattande klubbverksamhet för ungdomar i åldern 12—17 år. År 1945 hade förbundet 26 707 medlemmar fördelade på 603 avdelningar och 24 distrikt. Klubbverksamheten hade under året 14 687 deltagare.

Styrelsen består av 10 personer, och förbundsrådet omfattar 24 medlemmar. Studiearbetet ledes av en riksstudieledare. I varje distrikt finnes en distriktsstudieledare. Förbundets inkomster och utgifter för studieverksamheten balanserade år 1945 på kronor 25 229: 12. Av inkomsterna utgjordes 58,7 % av statsunderstöd till biblioteksverksamheten. Återstoden utgjordes i huvudsak av bidrag från förbundets allmänna kassa.

Nationaltemplarordens studieförbund omhänderhar den bildningsverksamhet, som bedrives i anslutning till Nationaltemplarorden. År 1945 hade orden 49 409 medlemmar, fördelade på 1 657 avdelningar, vilka länsvis voro sammanförda till 29 distrikt.

Studieförbundet har som verkställande organ ett bildningsråd på fem personer med ordensstudieledaren som ordförande. Förbundets inkomster och utgifter för den centrala verksamheten balanserade år 1944 på kronor 6 853: 65. Av inkomsterna utgjordes större delen av anslag från ordenskassan.

Förbundet har egen brevskola, Brevstudio, och egen tidskrift, Ariel.

Studieförbundet Medborgarskolan är enligt sitt program en opolitisk riksorganisation med syfte att intressera medborgare, särskilt ungdom, av alla yrken och samhällsklasser för fritt och frivilligt bildningsarbete i studiecirklar och annan bildningsverksamhet. Fosterlandet är både grunden och målsättningen i förbundets strävanden för medborgerlig bildning. Till förbundet äro anslutna Högerns riksorganisation, Högerns kvinnoorganisation och Högerns ungdomsförbund. Antalet kollektivt anslutna medlemmar uppgick år 1945 till cirka 124 000.

Förbundets högsta beslutande myndighet utgöres av ett representantskap, som utses av de anslutna riksorganisationerna. Riksstudierådet, som är förbundets ledning, består av 9 medlemmar, däribland förbundets studierektor. Verksamheten är organiserad i 29 distrikt med ett distriktsstudieråd på tre personer och en distriktsstudieledare i varje distrikt. I en del distrikt har kvinnoorganisationen egen distriktsstudieledare.

Förbundet har icke någon egen biblioteksverksamhet men bedriver korrespondensverksamhet, delvis i samarbete med Hermods korrespondensinstitut. Förbundets inkomster och utgifter för centrala ändamål balanserade år 1945 på kronor 29 213: 33, varvid dock är att märka, att vissa personalkostnader ej bestredos av förbundsmedel. Av inkomsterna utgjordes 7 % av statsunderstöd. Återstoden utgjordes i huvudsak av medlemsavgifter.

Förbundets organ är Gimo-kamraten.

Svenska landsbygdens studieförbund har enligt sitt program till syfte »att samla landsbygdens folk, särskilt dess ungdom, för att på politiskt neutral grund bedriva för landsbygdens befolkning avpassad studie- och bildningsverksamhet». Till förbundet äro kollektivt anslutna Svenska landsbygdens ungdomsförbund, Svenska landsbygdens kvinnoförbund och Jordbrukargruppen inom Kooperativa förbundet. Vidare är Riksförbundet landsbygdens folk samt Sveriges lantbruksförbund anknutna till S.L.S. på så sätt, att dessa organisationer lämna årliga anslag och i gengäld äro representerade i förbundets studieråd. Sammanlagda medlemsantalet uppgick år 1945 till 248 638.

Förbundets ledning utövas av ett studieråd, som består av för närvarande 14 personer. För de löpande ärendena finnes ett arbetsutskott på 7 personer. Studieledningen handhaves av en riksstudieledare. Verksamheten var 1945 fördelad på 26 distrikt och 370 lokalavdelningar. Distrikten omfattade som regel vardera ett län. I varje distrikt funnos distriktsstudieledare. Förbundets inkomster och utgifter för den centrala verksamheten, däri inräknad biblioteksverksamheten, balanserade år 1944/45 på kronor 118 318: 65. Av inkomsterna utgjordes 46,7 % av statsunderstöd till administrationskostnader och biblioteksverksamhet samt 22,5 % av bidrag från landsting. De aktiva medlemmarna betalade en årsavgift av 25 öre, och för de kollektivt anslutna utgick en årsavgift av 5 öre per medlem.

Förbundet har intet eget organ men disponerar utrymme i S.L.U.-bladet och Svenska landsbygden.

Sveriges blåbandsförening har till syfte att i kristlig anda verka för nykterhetens främjande. År 1945 hade föreningen 29 977 medlemmar, fördelade på 905 lokalavdelningar, sammanförda till 22 blåbandsförbund.

Studieverksamheten ledes av ett bildningsråd på tre personer med en riksstudieledare som verkställande ledamot. Inkomster och utgifter för föreningens centrala verksamhet balanserade år 1945/46 på kronor 4 675: 78. Av inkomsterna utgjordes 64,2 % av statsunderstöd.

Sveriges kristliga bildningsförbund är en samarbetsorganisation för kristliga bildnings- och ungdomsförbund. Enligt sitt program utgör S.K.B. ett forum för överläggningar om aktuella bildningsproblem ur kristlig synpunkt och ett organ för gemensamma initiativ till studieverksamhetens befrämjande inom de anslutna organisationerna samt för gemensamt framträdande utåt. Till förbundet äro anslutna följande organisationer: Sveriges kyrkliga bildningsförbund, Svenska baptisternas ungdomsförbund, Kristliga föreningen av unga kvinnor, Kristliga föreningen av unge män, Metodistkyrkans ungdomsförbund, Svenska folkskolans vänner, Fria kristliga seminarist- och lärareförbundet, Svenska missionsförbundets ungdom, Svenska missionsförbundets juniorer samt Frälsningsarméns ungdomsförbund. Sammanlagda medlemsantalet uppgick 1945 till 210 895.

Förbundets ledning utövas av en centralstyrelse på 30 medlemmar. Inom centralstyrelsen tillsättes ett arbetsutskott, som enligt stadgarna utgöres av de anslutna organisationernas riksstudieledare eller motsvarande funktionärer. Studieverksamheten organiseras av de olika delorganisationerna i anslutning till deras särskilda behov och intressen och redovisas i stort sett av varje organisation för sig. Förbundets inkomster och utgifter för den centrala verksamheten, däri inräknad biblioteksverksamheten, balanserade år 1945 på kronor 16 982: 08. Av inkomsterna utgjordes 61,9 % av statsunderstöd till biblioteksverksamheten. Särskilda korrespondensinstitut finnas upprättade i anslutning till Sveriges kyrkliga bildningsförbund, Frälsningsarmén, Svenska missionsförbundet och Metodistkyrkans ungdomsförbund.

Tjänstemännens bildningsverksamhet är en sammanslutning av de såväl privat som kommunalt och statligt anställdas fackliga organisationer med syfte att främja och leda studiearbetet inom de anställdas organisationer, varvid särskild hänsyn skall tagas till dessas behov av utbildade funktionärer. Till T.B.V. äro anslutna följande 23 organisationer: Arbetsförmedlingstjänstemännens riksförbund, Försäkringstjänstemannaförbundet, Försvarets civila tjänstemannaförbund, Handelstjänstemannaförbundet, Kvinnliga telefontjänstemannaföreningarnas centralförening, Personalföreningen vid Statens vattenfallsverk, Riksbankstjänstemännens förening, Svenska bankmannaförbundet, Svenska industritjänstemannaförbundet, Svenska järnvägarnas kontorspersonal- och arbetsledareförbund, Svenska maskinbefälsförbundet, Svenska polisförbundet, Sveriges allmänna lantbrukstjänstemannaförbund, Sveriges allmänna tulltjänstemannaförening, Sveriges arbetsledareförbund, Sveriges grafiska faktorsförbund, Sveriges kommunaltjänstemannaförbund, Sveriges tek-

niska apotekspersonalsförbund, Systembolagens personalförening och Tjänstemannaförbundet för hotell och restauranger. Medlemsantalet uppgick 1945 till 128 744.

Studieverksamheten ledes av ett bildningsråd på 15 ordinarie ledamöter. Någon egen biblioteksverksamhet bedrives icke inom förbundet, som träffat överenskommelse med A.B.F. om gemensam bokförsörjning. Förbundets inkomster och utgifter för den centrala verksamheten balanserade år 1945 på kronor 36 773: 73, varav statsunderstöd 15 %.

De nu nämnda studieförbunden äro samtliga anslutna till Samverkande bildningsförbunden. Utanför denna organisation står *Svenska fiskarenas studieförbund,* som är ett centralorgan för studieverksamhet bland fiskets folk. Till förbundet äro följande fiskareorganisationer anslutna: Svenska västkustfiskarnas centralförbund, Svenska ostkustfiskarenas centralförbund, Svenska sydkustfiskarnas centralförbund, Svenska insjöfiskarnas centralförbund, Malmöhus läns havsfiskeförening, Blekinge läns havsfiskeförening och Stockholms läns fiskeriförening. Medlemsantalet utgör cirka 15 000. Förbundets ledning utövas av ett studieråd om 9 personer. Förutom studie-, kurs- och föreläsningsverksamhet bedriver förbundet tävlings- och premieringsverksamhet samt klubbverksamhet.

Ur understödet till vissa bildningsförbund för organisations- och administrationskostnader utgår även bidrag till *Folkuniversitetets nämnd.* Nämnden utgör ett samarbetsorgan mellan de till Folkuniversitetet knutna sektionerna, som för närvarande äro sju till antalet: Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar, Folkbildningsförbundet, Västra Sveriges folkbildningsförbund, Kursverksamheten vid Stockholms högskola, Göteborgsstudenternas kursverksamhet, Lundastudenternas kursverksamhet och Uppsalastudenternas kursverksamhet. Varje sektion har en representant i nämnden, vars ordförande och sekreterare utses av Folkuniversitetsföreningen. För sin verksamhet erhåller Folkuniversitetets nämnd liksom de olika sektionerna vissa administrationsanslag från Folkuniversitetsföreningen. Studiecirkel- och kursverksamhet, som bedrives genom de till Folkuniversitetets nämnd anslutna sektionerna vid universitet och högskolor, har redovisats i det föregående.

Som framgår av det föregående, lämnar staten vissa bidrag till studieförbundens organisations- och administrationskostnader. Bidragen uppgå för 1946/47 till 82 000 kronor, fördelade med 55 000 kronor till A.B.F., 12 000 kronor till S.L.S., 7 000 kronor till T.B.V., 3 000 kronor till S.F.M. och 5 000 kronor till Folkuniversitetets nämnd. Som villkor gäller, att vederbörande organisation skall visat sig hava under budgetåret erhållit minst lika stort belopp från annat håll. Under nykterhetsanslaget utgår vidare understöd för studieverksamhet med 20 000 kronor till I.O.G.T., 3 000 kronor till S.B.F. och 6 000 kronor till N.T.O. Till J.U.F. utgå under nionde huvudtiteln 125 000 kronor, som dock icke avser förbundets allmänna bildningsverksamhet. Till Svenska fiskarenas studieförbund utgå under samma huvudtitel 15 000 kronor.

För samverkan mellan bildningsorganisationerna ha tillkommit olika organ.

Lokal samverkan förekommer endast sporadiskt och förmedlas då vanligen genom något lokalt bildningsråd. Som exempel på en sådan samverkan kan nämnas det samarbetsorgan, som år 1930 bildades i Vånga kommun i Östergötlands län som följd av ett samgående mellan socialdemokratiska ungdomsklubben och godtemplarlogen. Efter hand ha socknens samtliga organisationer med intresse för folkbildningsarbete erhållit möjlighet att låta representera sig vid överläggningar med samorganisationens styrelse, vilken utses av ett årsmöte med säsongens aktiva cirkelmedlemmar. Förutom studiecirkelverksamhet anordnar samorganisationen föreläsningar och kurser, sockensamling valborgsmässoaftnar och midsommaraftnar, lekaftnar, cykelutflykter etc. Efterskoleungdomens fritidsfråga har även tagits upp.

För samarbetet mellan länens bildningsorganisationer svara folkbildningsförbunden, främst tillkomma för att anordna folkbildningskurser. Motsvarande sammanslutningar inom föreläsningsverksamheten utgöras av föreläsningsförbunden, vilka liksom folkbildningsförbunden berörts i det föregående.

För samverkan inom landet har — som framgår av det föregående — nio av studieförbunden sammanslutit sig till *Samverkande bildningsförbunden.* Denna organisation har till ändamål »att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom att driva bokförlagsrörelse samt genom utgivandet av tidskrifter och andra publikationer». Vid sidan av dessa i stadgarna angivna uppgifter har organisationen kommit att bliva ett organ för lösande av vissa gemensamma uppgifter. Det praktiska samarbetet har därvid framför allt gällt kursverksamhet och konferenser. Inom Samverkande bildningsförbunden har vidare bildats en särskild centralkommitté för musikalisk folkbildning. En av organisationens huvuduppgifter är utgivandet av den gemensamma tidskriften Folklig kultur.

Styrelsen består av en representant från envar av de anslutna organisationerna. De löpande ärendena handhavas av ett arbetsutskott på 5 personer. Inkomster och utgifter balanserade år 1945 på kronor 25 797: 26. I inkomsterna ingick ett statsunderstöd för utgivandet av tidskriften Folklig kultur om 3 000 kronor och anslag från de anslutna organisationerna om 6 000 kronor. I löner utbetalades under året kronor 7 688: 80.

Den statliga tillsynen över folkbildningsarbetet är begränsad till den inspektions- och kontrollverksamhet, som är en följd av statsunderstödet till föreläsningar, folkbildningskurser och biblioteksverksamhet. Denna tillsyn utövas av skolöverstyrelsen. Ärenden rörande föreläsningar och folkbildningskurser handläggas inom folkskolavdelningens fjärde rotel, som har en halvtidsanställd amanuens som särskild föredragande för dessa ärenden. Ärenden rörande folkbiblioteksverksamheten handläggas av skolöverstyrelsens biblioteksrotel med en förste bibliotekskonsulent som föredragande. Till roteln äro i övrigt knutna två bibliotekskonsulenter.

10. Folkbildningsarbetets geografi.

Av den föregående framställningen framgår, att folkbildningsarbetet i fråga om intensitet och omfattning företer vissa regionala särdrag. Dessa särdrag

sammanhänga å ena sidan med skiljaktigheter i fråga om befolkningens sammansättning och karaktär, å andra sidan med sådana yttre betingelser som avstånd och isolering samt den större eller mindre propaganda, som bildningsorganisationerna ha bedrivit. Utan tvivel skulle en närmare undersökning av de här berörda regionala särdragen vara av ett stort intresse, som komplement till de undersökningar rörande folkrörelsernas utbredning, som under senare år ha företagits i olika sammanhang. Här kunna endast vissa antydningar göras om de mera utpräglade av dessa särdrag. Av detta skäl omnämnas endast sådana områden, där siffrorna ge mera påfallande utslag.

Vad man först och främst kan konstatera är, att bildningsarbetet har sin minsta omfattning i vissa av de norrländska länen, i första hand Jämtlands och Västerbottens län. Inom dessa visa både föreläsningsverksamheten och studiecirklarna en förhållandevis ringa anslutning, och detsamma gäller även om biblioteksverksamheten. I Norrbottens län äro förhållandena något bättre. Går man längre söderut, finner man en jämförelsevis mycket stark bildningsverksamhet i Mellansverige, i Kopparbergs, Västmanlands och Örebro län, Här har studiecirkelrörelsen liksom biblioteksverksamheten en av sina starkaste förankringar. Detsamma gäller om Södermanlands och Östergötlands län. Också i Hallands län är studiecirkelverksamheten livlig. Ur folkbildningssynpunkt mindre utvecklade områden äro utom de nämnda norrländska länen Blekinge län (utom beträffande föreläsningsverksamheten) och Stockholms län. I Västgöta- och Skånelänen, som helhet tagna, har bildningsarbetet även förhållandevis lägre intensitet.

En genomförd orsaksanalys skulle här kräva en omfattande undersökning. Här kunna endast vissa faktiska omständigheter av betydelse påpekas, med bortseende från alla spekulationer över eventuellt förefintliga landskapslynnen. Det torde icke vara oberättigat att framhålla, att en viss allmän belysning av bildningsarbetets utbredning ges av de religiösa rörelsernas utbredning med ett — schematiskt uttryckt — lågkyrkligt Nordsverige, frikyrkligt Mellansverige och gammalkyrkligt Syd- och Västsverige. De långa avståndens betydelse kan avläsas på förhållandena i övre Norrland, där dock gruvdistrikten i Norrbottens län ge sin särskilda nyans åt bilden. Bruks- och övriga industribygder i Mellansverige ha gett sin prägel åt bildningsarbetet där; det är ingen tillfällighet, att A.B.F. är särskilt väl företrätt i Örebro och Västmanlands samt Södermanlands och Östergötlands län. Sammanhanget med de väl utvecklade jordbruksorganisationerna i Hallands län är påtagligt. De allmänna ekonomiska förhållandenas återverkan torde kunna avläsas såväl i vissa Norrlandslän som i Blekinge län och delvis i Västgötalänen. I de sistnämnda torde den på sina håll förekommande starka kommunsplittringen i vissa avseenden ha varit ett hinder för ett effektivt bildningsarbete. Vad Stockholms län beträffar, kunna svårigheterna säkerligen till någon del tillskrivas närheten till huvudstaden. I viss mån torde även kustbebyggelsens art bidraga att förklara en bristande utbredning av bildningsarbetet (Blekinge, Stockholms och Göteborgs och Bohus län).

KAP 4.

Folkbildningsarbetets nuvarande läge.

1. Allmänna förutsättningar.

I föregående kapitel har utredningen sökt giva en bild av det svenska folkbildningsarbetets nuvarande omfattning, sedd mot bakgrunden av den utvecklingsprocess, som folkbildningsarbetet genomgått i vårt land. Som utgångspunkt för de förslag, som komma att framläggas i kap. 5, har utredningen för avsikt att i detta kapitel sammanfattningsvis söka precisera folkbildningsarbetets nuvarande läge, å ena sidan dess allmänna förutsättningar, å andra sidan dess brister och behov.

Om man vill fastställa folkbildningsarbetets nuvarande förutsättningar, kan man utgå från det självklara faktum, att det fria bildningsarbetet till sin omfattning och sina syften är på det närmaste avhängigt av den allmänna bildningsnivån i landet, i första hand av den bildningsnivå, som folkskolan kan skapa. Det behöver inte särskilt understrykas, att en förbättrad grundläggande skolundervisning i vissa avseenden minskar kraven på folkbildningsarbetet, samtidigt som den i andra avseenden leder till en kvalitetshöjning. Som läget för närvarande är, kan man inte undgå att konstatera, att det fria bildningsarbetet i mycket stor omfattning sysslar med meddelande av elementära kunskaper. Det är en direkt följd av skolbildningens brister. Även om det svenska undervisningsväsendet alltsedan mitten av 1800-talet genomgått en kvalitativt synnerligen kraftig utveckling, motsvarar det icke på långt när de krav man i en kulturstat har anledning att ställa. Den föreslagna utbyggnaden av den grundläggande medborgarskolan är således önskvärd också från den synpunkten, att den kommer att medföra, att folkbildningsarbetet åtminstone delvis befrias från en belastning, som nu många gånger verkar starkt betungande. Ökade möjligheter för studiebegåvad ungdom att komma i åtnjutande av högre skolbildning torde komma att verka i samma riktning. Men så länge vår svenska skola befinner sig på sitt nuvarande stadium, måste man räkna med att den enskilde medborgaren alltjämt måste på frivillighetens väg skaffa sig sådana kunskaper, som skolan rätteligen borde förmedla.

Ser man till bildningsarbetets sociala förutsättningar, är det lätt att konstatera, att dessa starkt förskjutits parallellt med den utveckling, som det svenska samhället genomgått under de sista mansåldrarna. Den filantropiska karaktär, som utmärkte folkbildningsarbetet i dess tidigare skeden, är helt borta. Man får utvecklingen i ett nötskal, om man jämför titeln på en av de tidigaste populärvetenskapliga skriftserierna »Läsning för folket» med

titeln på en av de senaste, »Orientering i aktuella ämnen». Utvecklingen har gått från för »folket» mer eller mindre tillrättalagd kunskap till den orientering, som medborgaren av i dag frivilligt skaffar sig. I och med att folkbildningsarbetet blivit en allmän medborgerlig angelägenhet, har dess sociala underlag vidgats. Föreläsningarnas och studiecirklarnas publik är att finna inom alla samhällsklasser: jordbruksbefolkning, industriarbetare, tjänstemän, lärare, läkare, officerare och präster.

En annan förutsättning för denna utveckling ligger i det moderna samhällets ständigt stegrade arbetsspecialisering. Det äldre allmänna bildningsidealet har i viss utsträckning efterträtts av specialiserade bildningsformer. En påtaglig konsekvens härav är att olika specialistgrupper i det moderna samhället se sig hänvisade till det fria bildningsarbetet för att vidga sina perspektiv och utbygga basen för sin personliga bildning. Å andra sidan har man hävdat, att bildningsarbetet även borde tillgodose specialisternas särintressen, och i själva verket torde en stor del av det bildningsarbete, som för närvarande bedrives, syfta till ren yrkesutbildning. Principiellt sett är detta icke en angelägenhet för det fria bildningsarbetet, men så länge det allmänna icke på annat sätt sörjer för tillgodoseendet av yrkesutbildningens krav, är det naturligt, att det fria bildningsarbetet söker ersätta bristerna. Vid en redogörelse för folkbildningsarbetets förutsättningar kan man icke bortse från det faktiska läget. Man måste ta konsekvenserna av det faktum, att den svenska yrkesundervisningen — trots den utveckling denna genomgått på senare år — icke ensam förmår tillgodose varje medborgares rätt att erhålla en efter hans eller hennes förutsättningar lämpad yrkesutbildning. Till detta kommer, att det fria bildningsarbetet har direkta uppgifter att fylla i samband med medborgarens yrkessysselsättning. I den mån ett fritt bildningsarbete kan bidraga att inställa yrkeslivet i ett större sammanhang utan att därför övergå till att bli ren yrkesutbildning, har det utan tvivel en viktig funktion i det moderna samhället.

Den som studerar det svenska folkbildningsarbetets historia, kan inte undgå att konstatera, att denna i mycket fått sin prägel av de ekonomiska svårigheter, under vilka bildningsarbetet vuxit fram. Även om den allmänna standardhöjningen — och som ett viktigt led i denna åttatimmarsdagen — numera skapat förutsättningar för ett fritt bildningsarbete, som ej ha någon motsvarighet i tidigare skeden, kan det icke förnekas, att deltagandet i bildningsarbetet i många fall fortfarande är förenat med avsevärda ekonomiska uppoffringar. Det stöd, som lämnats från det allmännas sida, har, som av det föregående framgår, i huvudsak tagit sikte på föreläsningar, folkbildningskurser, biblioteksverksamhet samt bildningsarbetets organisationskostnader. Till den mycket viktiga del av svenskt bildningsarbete, som tagit sig studiecirkelns form, utgår icke något statligt stöd, och det stöd, som landsting och kommuner till äventyrs lämna, är ytterst ojämnt till sin natur. Det kan inte undvikas, att deltagandet i bildningsarbetet härigenom blir kringgärdat av ekonomiska och regionala skrankor. Det förefaller sannolikt, att bildnings-

arbetet, om den enskildes kostnader kunde nedbringas, skulle erhålla betydligt vidgade möjligheter att göra sig gällande i samhällslivet. Samma ojämnhet i bildningsarbetets yttre villkor kommer till synes, om man jämför förhållandena i tätorter och på landsbygd, mellan orter, belägna i närheten av kulturcentra, och platser i de kulturella utkanterna. Även den glesa bebyggelsen i vissa landsdelar förtjänar att uppmärksammas i detta sammanhang.

Till folkbildningsarbetets förutsättningar hör även förefintligheten av organisationer, som antingen tillkommit i syfte att tjäna bildningsarbetet eller tagit detta i sin tjänst. Det är typiskt för svenskt bildningsarbete, att detta till så stor del uppbäres av de stora folkrörelserna. Även ungdoms- och intressesammanslutningar samt andra organisationer av liknande slag ha på sitt program upptagit en ökad folkbildning och därigenom givit bildningsverksamheten resurser och stimulans, samtidigt som bildningsarbetet utan tvivel utgjort ett verksamt propagandamedel för organisationerna. Just denna omständighet, att bildningsarbetet i så utpräglad grad uppbäres av folkrörelser och organisationer, gör det möjligt att lämna arbetet ett statligt stöd utan att därför behöva skapa former, som kunna leda till en statlig byråkratisering av verksamheten.

Om man från folkbildningsarbetets skolmässiga, sociala, ekonomiska och organisatoriska förutsättningar vänder sig till de tekniska och metodmässiga, kan man konstatera, att dessa under de senaste decennierna undergått högst avsevärda förändringar. Radions framträdande vid mitten av 1920-talet och dess efter hand utvidgade intresse för den direkt folkbildande sidan av programverksamheten har ställt ett nytt meddelelsemedel i folkbildningens tjänst och torde kunna övervinna vissa av de lokala och regionala svårigheterna. Även film och grammofon ha öppnat nya möjligheter för kunskapsmeddelelse och åskådliggörande. I detta sammanhang böra icke heller utelämnas de möjligheter till mångfaldigande av studiematerial, som exempelvis stencilförfarandet innebär. I fråga om de metodmässiga förutsättningarna för bildningsarbetet skall här endast erinras om de betydande landvinningar, som korrespondensundervisningen gjort under senare år. Denna undervisningsforms möjligheter att nå fram även till avlägsna orter liksom dess förmåga att lösa lärarfrågan har gjort, att den kommit till användning inom praktiskt taget alla de organisationer, som syssla med bildningsarbete. Härtill kommer, att den visat sig icke minst användbar för den som utan förbindelse med någon organisation önskar bedriva studier på egen hand. De experiment, som gjorts med kombinerad radio- och korrespondensundervisning, torde också öppna nya vägar för det frivilliga bildningsarbetet.

Till slut finns här anledning att påpeka de förbättrade förutsättningar för folkbildningsarbetet, som blivit en följd av folkbiblioteksväsendets utveckling. Av de förslag, som 1920 års folkbildningssakkunniga framlade, blev, som redan nämnts, biblioteksreformen den som tidigast och mest fullständigt förverkligades. Sedan central- eller landsbibliotek snart torde vara inrättade i samtliga län, böra organisatoriskt sett möjligheter finnas för en effektiv bokförsörjning av det fria bildningsarbetet.

När man talar om folkbildningsarbetets förutsättningar, får man till slut inte bortse från de förutsättningar, som ligga i själva tidsläget. Inte minst i England har man mycket starkt understrukit folkbildningsarbetets betydelse i en tid, som har att återuppbygga inte endast de materiella delarna av en förödd värld utan även det andliga livet. Det gäller om de länder, som direkt varit utsatta för förödelse, men det gäller även om vårt land. Det kräves en mental återuppbyggnad, det gäller, som någon uttryckt det, »att vänja människor att tänka för sig själva», om man vill förhindra nya katastrofer. Kraven på folkbildningsarbetet äro utomordentligt stora, och däri ligger måhända den viktigaste förutsättningen för ett framgångsrikt bildningsarbete.

Avslutningsvis bör framhållas, att grundförutsättningen för bildningsarbetet — med all hänsyn tagen till tekniska och metodiska nyheter — ligger i själva samhällets struktur. Då man söker finna de praktiska och organisatoriska formerna för att stabilisera, utvidga och höja det fria bildningsarbetet, är det därför av största vikt, att dessa former nära ansluta sig till samhällets byggnad och behov och att de kunna tillväxa och modifieras i enlighet med samhällets fortsatta organiska utveckling.

2. Brister och svagheter.

Det svenska folkbildningsarbetet företer både positiva och negativa drag. De ljusa sidorna ligga i öppen dag. De ha avsatt betydande spår i svenskt samhällsliv. Hänsynen till dem får emellertid inte hindra den självbesinning och självprövning, som måste prägla all andlig verksamhet. Intet kan vara riktigare än att folkbildningsarbetets egna målsmän kritiskt granska detta arbetes form och innehåll, analysera dess svaga punkter och avslöja bristfälligheterna, allt i syfte att befordra en sund utveckling och bortoperera sjukliga utväxter.

Mycket av det som brister sammanhänger med de kulturella, sociala och ekonomiska förhållanden, som berörts i föregående avsnitt. Andra svagheter få ses mot bakgrunden av den konservatism, som så lätt präglar all verksamhet, som har sina kampår bakom sig. Åter andra kunna återföras till bildningsarbetets på ekonomiska och idéella skäl grundade behov av att hävda sig genom höga siffror för sin verksamhet.

Den vanligaste anmärkningen mot folkbildningsarbetet är, att det till sin karaktär är ytligt och alltför ofta tar hänsyn till enkla reklamsynpunkter, att det saknar kvalitet i egentlig mening. En kritisk granskning av föreläsningsföreningarnas ämnesval visar en tendens i riktning mot det underhållande. Vid programvalet inta »reseskildringar» en påfallande stor plats liksom även rena underhållningsprogram som visaftnar och dylikt. En kritiker har till och med gjort gällande, att de lokala föreningarnas schema domineras av en klatschig programtyp. Häremot kan visserligen invändas, att klatschigheten ofta mera utmärker titeln än föredraget, men detta till trots torde på-

ståendet rymma en sanning om än med modifikation. Bakom denna benägenhet för underhållande program kan man många gånger urskilja samma medvetna strävan efter att förena det nyttiga med det nöjsamma, som kan spåras t. ex. i radions föredragsverksamhet och som föreläsningspublikens ökade anspråk gjort nödvändig. Men alltför ofta är programvalet samtidigt ett uttryck för en — medveten eller omedveten — önskan att locka till sig åhörare i konkurrens med biografer och annan lättare underhållning, en önskan som i och för sig kan vara berättigad, så länge man har klart för sig, att ändamålet icke helgar vilka medel som helst. Den psykologiska förutsättningen för de exotiska ämnenas popularitet behöver här ej närmare anges.

Motsvarande anmärkningar kunna riktas mot vissa folkbildningskurser, vilka fått en oorganiskt sammanplockad eller ytlig karaktär, stundom sammanhängande med ett alltför starkt beroende av lokala föreläsningskrafter eller en alltför villig anpassning efter tillfälliga önskemål.

I fråga om studiecirklarna ger också ämnesvalet anledning till reflexioner. Som redan understrukits i föregående avsnitt syssla cirklarna till mycket stor del antingen med rent elementära uppgifter av den art, som närmast borde tillhöra skolundervisningen, eller med nyttobetonade ämnen, där bildningsmomentet i dess rena form spelar en relativt obetydlig roll. Det är säkert inte för djärvt att påstå, att det högre kvalificerade studiearbetet förekommer endast i ett mera begränsat antal studiecirklar. Siffermässigt kan man räkna med att fjärdedelen av de studiecirklar, som studieförbunden redovisa, syssla med elementära ämnen, och även inom återstoden torde rymmas åtskilligt, som inte gör skäl för namnet studier i dess betydelse av djupare inträngande i ett ämne. Här ligger en risk för att dylikt elementärt och rutinbetonat arbete kommer att uppfattas som fritt bildningsarbete i egentlig mening. Men detta betyder icke, att den skolmässiga och nyttoinriktade studiecirkelverksamheten skulle vara mindervärdig ur samhällets synpunkt. Den förtjänar utan all tvekan statens stöd. De nämnda kvalitetsbristerna få icke heller undanskymma det faktum, att det fria bildningsarbetet i sina bästa former uppnått en synnerligen hög kvalitet. De kritiska synpunkterna framföras här för att understryka detta.

Som motsvarighet till den ytlighet hos det egentliga bildningsarbetet, som här har påtalats, kan man på biblioteksområdet många gånger konstatera en benägenhet att ge den enklare underhållningslitteraturen och den aktuella bestsellern företräde framför den kvalitetsmässigt värdefullare litteraturen. Efter upphävandet av den tidigare bestämmelsen, att bibliotekens statsunderstöd i viss omfattning skulle utgå i form av böcker, valda ur en särskild mönsterkatalog, har denna tendens tilltagit i styrka. Den är förklarlig såsom innebärande ett hänsynstagande till önskemålen hos en ofta säkerligen stark opinion, men den får inte leda till att biblioteken åsidosätta sin uppgift i bildningsarbetets tjänst.

Med risken för ytlighet i bildningsarbetet sammanhänger den mer eller mindre tydliga tendens till slentrianmässighet, som stundom framträder.

Det kan inte utan fog göras gällande, att bildningsarbetet på sina håll stelnat i formerna. De metoder, som en gång införts, ha mångenstädes envist hållit sig kvar även i en tid, där undervisnings- och meddelelsemetoderna undergått och undergå starka förändringar. Det slentrianmässiga kan komma till synes i en föreläsning i dålig katederstil, det kan visa sig i försummelse att utnyttja film, grammofon och andra tekniska hjälpmedel, det kan avslöja sig i ett alltför stelt fasthållande vid studiecirkelns former på bekostnad av dess levande innehåll, det kan slutligen framträda i slentrianmässiga yttre anordningar. Slentrianmässigheten sammanhänger med den konstanta bristen på lämpliga föreläsare, lärare och ledare inom folkbildningsarbetet och detta i sin tur med svårigheterna att anordna en tillfredsställande systematisk läraroch ledarutbildning.

Man kan kritisera bildningsarbetet även från organisatoriska synpunkter. Ser man historiskt på saken, är det naturligt, att bildningsarbetet med sin djupa förankring i folkrörelser av skilda slag kommit att bliva ett propagandainstrument eller, som det någon gång uttryckts, en tjänarinna åt folkrörelserna. Med en annan bild kan det betecknas som en folkrörelsernas andliga vapensmedja. Detta folkbildningsarbetets nära förhållande till folkrörelserna har fört till en splittring, i det snart sagt varje större organisation med självaktning ansett sig böra organisera ett bildningsarbete för sina medlemmar. Anknytningen till föreningar och folkrörelser har även inverkat på ämnesvalet. Man kan konstatera, att mycket av studiearbetet rör sig om de olika organisationernas egna interna problem. Bildningsarbetets egenskap av led i föreningspropagandan har även framkallat ett »statistikraseri», som understundom medfört risker för arbetets kvalitet. Det har legat i de olika organisationernas intresse att uppvisa en så omfattande verksamhet som möjligt för att utåt kunna markera organisationens betydelse och inför de egna medlemmarna motivera de kostnader, som varit förenade med bildningsarbetet. Avigsidorna få emellertid icke fördölja det betydelsefulla idéella och många gånger högt kvalificerade arbete, som folkrörelser och organisationer utfört inom bildningsverksamheten och vars rika fasettering är en av det svenska folkbildningsarbetets yppersta tillgångar. Organisationernas verksamhet på detta område har skänkt det svenska bildningsarbetet många av dess förnämsta positiva särdrag, som ej ha motsvarighet på andra håll.

Med de nämnda organisatoriska förhållandena sammanhänger på det närmaste en annan sida av bildningsarbetet, som understundom har gjorts till föremål för kritik. Sammankopplingen av folkrörelser och bildningsarbete har lett till att de olika bildningsorganisationerna fått en utpräglad anknytning till vissa bestämda socialgrupper, varigenom deras verksamhet fått en i viss mån ensidig färgning. På samma förhållande återgår även den brist på samverkan i bildningsarbetet, som i vissa fall kan konstateras, åtminstone lokalt sett. Även om en sund konkurrens är nyttig, kan det inte förnekas, att betydande fördelar skulle stå att vinna, om bildningsarbetet i större utsträckning kunde samordnas utan att därför på något sätt likriktas.

Som det nu är, kan många gånger ett studiearbete kring de i egentlig mening personlighetsbildande ämnena inte finna tillräckligt antal deltagare inom en och samma studieorganisation och följaktligen inte komma till stånd. Det är att beklaga med hänsyn till den höga kvaliteten hos ett sådant studiearbete. Därtill kommer, att det för studiet inte minst av dessa ämnen skulle vara av värde, om deltagarna i större utsträckning än som nu är fallet kunde hämtas från socialt sett skilda läger.

Man kan kritisera det nuvarande bildningsarbetet också ur den synpunkten, att dess underlag är för litet. Av ekonomiska och praktiska skäl ha studieorganisationerna i olika avseenden måst begränsa sin verksamhet. De höga siffrorna till trots kan man konstatera, att bildningsarbetet endast når fram till en ganska ringa minoritet av det svenska folket. Företagna stickprovsundersökningar visa, att studiecirklarna i stor utsträckning rekryteras av samma människor år efter år. De långa avstånden i vårt land ha även sin skuld i bildningsarbetets kvantitativa begränsning, bundenheten till vissa socialgrupper likaså. Det föreligger risk för att bildningsarbetet försummar den uppsökande delen av sin verksamhet för sidor, som ge mera påtagliga resultat. Såväl det av samhället bedrivna bildningsarbetet som det inom organisationerna förekommande har hittills i alltför stor utsträckning riktat sig till personer, som själva sträva efter att skaffa sig vidgade och fördjupade kunskaper, och alltför litet tagit hänsyn till de stora medborgargrupper, som stå helt främmande för de fördelar, som ett deltagande i bildningsarbetet skulle skänka dem. Även inom de befolkningsgrupper, med vilka bildningsarbetet har kontakt, rymmes ett stort antal personer, vilka på detta sätt stå oförstående inför tanken på deltagande i ett frivilligt bildningsarbete. Grunderna härtill äro främst att söka på det psykologiska området. Många människor, för vilka ett deltagande i det fria bildningsarbetet skulle betyda stora utvecklingsmöjligheter, avhållas därifrån genom hämningar av olika slag: blyghet, oföretagsamhet eller rädsla för offentligt uppträdande. En annan grupp, och säkerligen den största, utgöres av de ointresserade eller slöa. Man kan emellertid inte bortse från att också ren okunnighet om det fria bildningsarbetet och dess former hindrar stora människogrupper att deltaga i detsamma.

KAP. 5.

Folkbildningsarbetets framtida gestaltning.

1. Inledning.

Det är självfallet, att det ligger utom möjligheternas gräns att genom statliga åtgärder av ena eller andra slaget omedelbart och i ett sammanhang råda bot för de bristfälligheter, som vidlåda svenskt folkbildningsarbete av i dag och som berörts i föregående kapitel. Vad staten kan göra, är att stödja förefintliga tendenser i riktning mot ett kvalificerat studiearbete, att ge studiearbetet hjälp till självhjälp. Att bildningsarbetet överhuvudtaget behöver stöd av staten, är redan erkänt av statsmakterna i fråga om föreläsningar, folkbildningskurser och biblioteksverksamhet liksom också i fråga om studieförbundens administrativa verksamhet. Det torde även vara riktigt att tolka utredningens direktiv och det riksdagsbeslut, som föranlett utredningen, som ett vittnesbörd om att statsmakterna funnit en ökning av statens insatser på detta område motiverad. Enligt utredningens mening bör stödet få en förhållandevis betydande omfattning. Även om man har att räkna med att röster komma att höjas mot att staten alltför djupt engagerar sig i ett bildningsarbete av detta slag, kan man våga hoppas att kritiken inom en relativt snar framtid skall komma att förstummas på samma sätt, som skedde, när den obligatoriska folkskolan infördes för något mer än 100 år sedan.

I det följande behandlar utredningen de olika åtgärder, som kunna vidtagas för att stödja bildningsarbetet och befrämja dess inneboende utvecklingsmöjligheter. I ett första huvudavsnitt behandlas därvid för olika områden gemensamma problem. Därefter övergår utredningen till att behandla problem inom särskilda bildningsområden för att till sist övergå till de organisations- och samarbetsproblem, som äro förenade med det fria och frivilliga bildningsarbetet.

Om man skulle söka att med några få ord sammanfatta den kritik av bildningsarbetet, som lämnats i föregående kapitel, skulle man kunna formulera bildningsarbetets brister sålunda: ytlighet, alltför låg kvalitet, slentrianmässighet, organisationsbundenhet, alltför långt driven uppdelning efter socialgrupper samt bristande anslutning från betydande medborgargrupper. Till dessa svagheter komma de, som sammanhänga med bildningsarbetets yttre förutsättningar, främst de sociala, ekonomiska och regionala. En genomgående princip i utredningens samtliga förslag är, som antytts, att staten genom ekonomiskt stöd skall i görligaste mån undanröja de svårigheter, som för närvarande framkallas av sociala och ekonomiska förhållanden. Vad de regionalt betingade olägenheterna angår, föreslår utredningen vissa åtgärder i avsnitten

om »landsbygd och städer» och »lokalfrågan». Den fäster därvid vikt vid sitt förslag om ett särskilt anslag för bestridande av föreläsares resekostnader. Genom ökat stöd åt centralbiblioteken hoppas den vidare, att landsbygdens bokförsörjning skall kunna förbättras. När det gäller bildningsarbetets kvalitet, räknar utredningen med att en förbättrad skolundervisning och en förbättrad yrkesutbildning skall medföra en genomgående kvalitetsförbättring inom bildningsarbetet. Utredningen tänker sig vidare ett stöd till studiecirklarna i sådana former, att ett mera kvalificerat studiearbete främjas. I samma syfte föreslår utredningen statligt stöd till den ledarutbildning, som studieförbund och folkbildningsförbund bedriva, liksom stöd i syfte att möjliggöra för dessa organisationer att anställa instruktörer och konsulenter. Genom det ökade stödet åt centralbiblioteken räknar utredningen med att dessa skola kunna genom ökad rådgivning inverka kvalitetsfrämjande i fråga om bibliotekens bokval. Vad angår bildningsarbetets slentrianmässighet har utredningen i avsnittet »metoder» sökt ge vissa anvisningar i syfte att befordra en förnyelse av bildningsarbetets former och metodik och i avsnittet »nya studieformer» sökt påvisa möjligheten och nödvändigheten av ett fortsatt prövande av nya linjer och ett kontinuerligt tillgodoseende av aktuella behov. Som motvikt mot bildningsarbetets stundom alltför starka förankring inom vissa bestämda organisationer eller socialgrupper föreslår utredningen, att understöd skall kunna utgå även till ett studiearbete, som bedrives utanför organisationernas ram, varjämte den i avsnittet om folkbildningsarbetets »organisations- och samarbetsproblem» rekommenderar åtgärder för åstadkommande av ett lokalt samarbete. Vidare utgår utredningen från att ett större antal organisationer än hittills skola kunna erhålla stöd för sin allmänna bildningsverksamhet. De nyare tekniska möjligheterna för bildningsarbetets expansion behandlas i avsnitten om »korrespondensundervisning» och »radio». I detta sammanhang diskuteras även i vad mån dessa kunna bidraga till att avhjälpa den socialt och lokalt betingade begränsning av bildningsarbetets omfattning, som berörts i det föregående. Vad angår de grupper, som nu stå främmande för bildningsarbetet, föreslår utredningen åtgärder i syfte att närmare anknyta folkbildningsarbetet till det obligatoriska bildningsarbetet i landet. Utredningen räknar även med att en saklig propagandaverksamhet skall komma till stånd. Den understryker i detta sammanhang, att folkbildningsarbetet åter måste bli uppsökande och initiativtagande på nya områden, ej minst i fråga om de människor, vilkas själsliga balans och känsla av samhörighet med medmänniskorna skulle kunna styrkas och väckas med hjälp av ett fritt bildningsarbete. Inga formella eller konventionella hinder böra få finnas för en utvidgning av folkbildningens arbetsområde. I syfte att nå de ointresserade, i första hand ungdomen, föreslår utredningen — bland annat i avsnittet »ungdomen och folkbildningsarbetet» — stöd åt för sådana grupper särskilt avpassad bildningsverksamhet. De ovan berörda förslagen med avseende på ledar- och lokalfrågorna ha givetvis även sin betydelse i detta sammanhang. Vad slutligen angår frågan om kvinnornas del-

tagande i bildningsarbetet, finner utredningen inga särskilda åtgärder påkallade. Den är principiellt av den uppfattningen, att bildningsarbetet i största möjliga utsträckning bör vända sig samtidigt till män och kvinnor och att ett samarbete även på denna punkt kommer att tillföra bildningsverksamheten avsevärda fördelar.

2. Allmänna problem.

a) Uppgifter och mål.

Som framgår av den historiska översikten, har det moderna frivilliga bildningsarbetet sin yttersta förutsättning i de folkliga kunskaps- och bildningsbehov, vilka uppstodo under det svenska samhällets omgestaltning under 1800-talet. Dessa kunskaps- och bildningsbehov hänga nära samman med det dagliga livets intressen och förhållanden och aktualiseras ständigt av dessa. Bildningsarbetet har sålunda kommit att i fråga om inriktning och mål återspegla individens och gruppens skiftande behov. Då utredningen här söker definiera vad som för närvarande måste betraktas som det fria och frivilliga bildningsarbetets mål, är den medveten om att denna målsättning kan komma att undergå förändringar inom en ganska snar framtid.

Folkbildningsarbetet är fritt och frivilligt. Friheten innebär icke, att bildningsarbetet skulle sakna förankring i de faktiska kunskaps- och bildningsbehoven. Vad den innebär är frihet i förhållande till staten och frihet i förhållande till de organisationer, som tjänstgöra som förmedlingsorgan för bildningsarbetet. Den innebär även en frihet i betydelsen oberoende av arbetsgivare, donatorer och institutioner av konfessionell eller politisk art. Frivilligheten är en sida av denna frihet. Den innebär, att bildningsarbetet uppbäres av folket självt, den är ett tecken på dettas kulturella fullmyndighet. Detta hindrar icke, att enskilda personer och organisationer, för landet i dess helhet eller för lokalt begränsade delar, framträtt som väckare, initiativtagare och ledare. En effektiv propaganda för bildningsarbetet låter väl förena sig med kravet på frivillighet och frihet.

Så länge skolväsendet i vårt land ännu inte nått sin fulla utveckling, kommer en betydande del av det bildningsarbete, som måste fattas som skolans uppgift, att ligga inom det frivilliga bildningsarbetets råmärken. De undersökningar som på senare år gjorts — bland annat av Carl Cederblad — ha tydligt visat, att svensk ungdom i 20-årsåldern i avsevärd omfattning har glömt de kunskaper, som den inhämtat i folkskolan. Det föreligger utan tvivel ett stort behov av elementär undervisning för både ungdom och vuxna, i första hand i folkskolans ämnen men naturligtvis även i sådana ämnen, i vilka undervisning icke överallt meddelas på folkskolestadiet, t. ex. främmande språk. Det måste betraktas som ett legitimt mål för folkbildningsarbetet att söka fylla dessa luckor i den elementära underbyggnaden.

Till folkbildningsarbetets uppgifter hör även i viss mån att meddela vad man skulle kunna kalla fackbetonad bildning. I betydligt större utsträckning har denna varit en angelägenhet för det frivilliga bildningsarbetet tidigare,

då arbetslivets krav på specialkunskaper ännu icke blivit tillgodosedda genom av staten anordnad yrkesutbildning. Sedan statsmakterna under de senaste decennierna mera målmedvetet sörjt för yrkesutbildningen, torde det emellertid nu vara riktigt att draga en klart markerad gränslinje mellan yrkesutbildning och fackbildning. För att fackbetonad bildning skall kunna inräknas bland folkbildningsarbetets uppgifter, bör den syfta ej till praktisk yrkesutbildning utan till ett studium av sådana fackfrågor, vilka kunna anses ha direkt allmänbildningsvärde. Åtskilliga av de samhällsgrupper, inom vilka man finner viktiga delar av det fria bildningsarbetet, ha en naturlig inriktning på praktiska ämnen, vilka med fördel kunna insättas i större sammanhang. För att nämna några exempel torde för industriarbetarnas del kunna räknas hit studier av arbetarrörelsen och fackföreningsrörelsen; för lantbruksbefolkningen torde detsamma gälla i fråga om studier i jordbrukarnas ekonomiska och fackliga föreningsväsen samt sådana berörande dennas dagliga arbete, vilka kunna ges en direkt allmänbildande innebörd, såsom lantbrukskemi, växtlära och husdjurslära; för husmödrarnas del torde ifrågakomma studier, som gruppera sig kring frågor rörande hus och hem, bostad och barn, näringsfysiologi och hygien.

Den fackbetonade bildning, som det fria bildningsarbetet vill främja, kan ha både teoretisk och praktisk karaktär. Det har synts utredningen angeläget att understryka, att även ett bildningsarbete av praktisk karaktär kan ur bildningssynpunkt i lika hög grad göra anspråk på statsmakternas stöd som det mera teoretiskt inriktade bildningsarbetet. Överhuvud torde det vara svårt att åstadkomma en klar gränsdragning på denna punkt. Som regel måste teorien komma fram till något praktiskt och det praktiska söka sig tillbaka till en teori. En studiecirkel, som sysslar med praktisk odlingsverksamhet, målmedvetet inriktad slöjd eller systematiskt bedrivet modellbygge, måste anses utföra ett ur bildningssynpunkt fullvärdigt arbete. Ett konstaterande härav är icke minst angeläget med hänsyn till vikten av att ungdomen engageras i bildningsarbetet. Därmed är icke sagt, att hobbysysselsättningar och bildningsarbete få jämställas.

De hittills angivna uppgifterna för det frivilliga bildningsarbetet ha sin förutsättning dels i behovet av ett komplement till skolbildningen, dels i behovet av att inordna arbetslivet i vidare sammanhang. I båda dessa fall är kravet på statligt stöd självklart och behöver ej närmare motiveras. Men det frivilliga bildningsarbetet måste även sätta sig andra mål före. Dess främsta uppgifter äro att uppväcka medborgarens sinne och känsla för andliga värden och att i olika avseenden medverka till vårt folks demokratiska fostran. Folkbildningsarbetets redan tidigt starkt markerade inriktning på den medborgerliga bildningen kan betraktas som en följd av den anknytning till samhällsrörelser av olika slag, som detta arbete från början haft. Att även denna art av bildningsarbete har berättigade krav på statens stöd, behöver icke närmare utvecklas. En väsentlig förutsättning för en modern demokrati utgör den ständigt fortsatta debatten om medborgerliga frågor. För att denna debatt

skall bli varje enskild medborgares sak, är det — som det framhållits i samband med folkbildningsarbetets aktuella läge — nödvändigt, att den enskilde erhåller möjligheter till självständig åsiktsbildning. För en dylik medborgerlig bildning finnas under skoltiden icke tillräckliga förutsättningar; den har i stället sin förutsättning i individens fortsatta erfarenheter av samhälle och liv. Det till ökad medborgerlig bildning syftande arbetet kan omfatta vitt skilda ämnesområden, bland vilka böra framhållas statskunskap, kommunalkunskap, föreningskunskap, nationalekonomi, sociologi, historia (politisk, ekonomisk, kulturhistoria), kunskap om partiväsendet, utrikespolitiska frågor. Till denna grupp av medborgerligt bildningsarbete torde även studier beträffande nykterhetsfrågor böra hänföras. Till problemet om politisk bildningsverksamhet återkommer utredningen i nästa avsnitt.

Till den medborgerliga bildningen kan utan tvivel med viss rätt räknas hembygdskunskap och hembygdsvård. Erfarenheten ger vid handen, att ett bredare intresse för kommunala angelägenheter ofta kan väckas genom en anknytning till hembygden. Den konkreta utgångspunkt för ett inträngande i samhällsfrågorna, som studiet av hembygdsförhållanden ger, har visat sig i hög grad kunna bidraga till att stimulera till fortsatt medborgerligt bildningsarbete, ej minst med folkbildningskurserna som förmedlare. I själva verket är hembygdskunskapen mer en princip än ett ämne. Givetvis bör denna princip tillämpas ej blott vid bildningsarbetet på landsbygden, utan även då det gäller städer och större samhällen.

Det är svårt att uppdraga en skarp gräns mellan det bildningsarbete, som syftar till ökad medborgerlig bildning, och det som syftar till vad utredningen närmast vill kalla ökad personlighetsbildning. De intressen och behov, som betinga bildningssökandet, inskränka sig icke till behovet av större funktionsduglighet i samhällslivet. Förutsättningen för en verkligt demokratisk sinnesförfattning är ytterst att söka i en rikare personlighetsutveckling. Bildningsarbetets djupaste uppgift måste, såsom det ofta har framhållits, vara att tillgodose och befrukta den enskilde individens behov i detta avseende. Detta sker genom att möta och utveckla hans speciella kunskaps- och bildningsbehov, att öppna utsikter till vidare livssammanhang, att ställa individen inför livets och samlevnadens grundproblem, att sporra till egna insatser i kulturarbetet. Här visar sig det fria och frivilliga bildningsarbetets yttersta mål och syfte: att göra medborgaren-människan till delägare i kulturarvet och aktiv deltagare i kulturarbetet. Härvid bör även understrykas, att bildningsarbetets ideal är att föra från encyklopediskt kunskapsmeddelande till tillägnande av den självständigt kritiska inställning till kunskapsstoffet, som folkbildningen måste ha gemensam med den vetenskapliga forskningen.

Till de ämnen, som äro av personlighetsfrämjande karaktär, höra i första hand livsåskådningsfrågorna, vare sig dessa behandlas från konfessionella utgångspunkter eller från filosofiska, respektive psykologiska och naturvetenskapliga. Till frågan om de religiösa problemens ställning i bildningsarbetet återkommer utredningen nedan. Vidare äro att hit hänföra naturvetenskap-

liga och historiska ämnen samt den stora grupp av ämnen, som röra sig på skönlitteraturens, konstens och musikens marker. Bildningsarbetet bör nämligen av självklara skäl ej begränsa sig till intellektuell fostran, utan även omfatta ett etiskt och estetiskt program. I jämförelse med intellektuella studier har obestridligen t. ex. musikfostran intagit en missgynnad ställning i svenskt bildningsliv överhuvud. Det synes utredningen självklart, att musikutövningens bildande och personlighetsdanande betydelse måste skattas synnerligen högt. Liknande synpunkter torde kunna anläggas på rätt bedriven amatörteaterverksamhet och studier av bildande konst.

Liksom de fackbetonade bildningsämnena kunna vissa av de personlighetsdanande studierna vara både teoretiska och praktiska. Detta gäller framför allt om musiken, men även i viss utsträckning om teater och bildande konst. Även sådana praktiska studier synas utredningen böra stödjas i samma utsträckning som de teoretiska, i den mån det verkligen är fråga om ett studium och ej om övningar, som enbart syfta till bättre yrkeskunskap. Utredningen återkommer till dessa problem i andra delen av sitt betänkande.

b) Politiska och religiösa frågor.

Inom de flesta områden, som äro föremål för studier inom det fria bildningsarbetet, råder vetenskapligt eller praktiskt betingad enighet om verksamhetens inriktning. I viss mån annorlunda förhåller det sig med den del av folkbildningsarbetet, som arbetar med politiska och religiösa problem. Här finnas vissa fundamentala motsatser i den allmänna åskådningen, vilka nödvändigt måste sätta sin prägel på bildningsarbetet: för de politiska studiernas vidkommande är det frågan om partimotsättningar; för de religiösa frågornas om motsatsförhållandena religiös—icke religiös, kristen—icke kristen samt statskyrka—frikyrkosamfund. På dessa områden sysslar sålunda det fria bildningsarbetet med frågor, som med en träffande engelsk term kunna betecknas som »controversial matters».

1920 års folkbildningssakkunniga behandlade ganska utförligt frågan om politikens roll i bildningsarbetet. De sammanfattade sin mening i följande ord: »Det finns hos vårt folk ett starkt och levande behov att tränga djupare in i dagsfrågorna än som kan bestås i dagspressen eller i den rent politiska propagandan . . . Det är också ur statsnyttans synpunkt av stor vikt, att i en tid, då praktiskt taget varje svensk medborgare eller medborgarinna . . . har rösträtt, detta behov tillfredsställes på ett fullt nöjaktigt sätt. Demokratiens korollarium är objektiv politisk upplysningsverksamhet.»

Detta intryck av det politiska folkbildningsarbetet förstärkes, om man tar i betraktande det svenska bildningsarbetets starka förankring i folkrörelser och organisationer. I den uppfostran av människorna, som folkrörelserna syfta till genom sitt bildningsarbete, ha av naturliga skäl — med dessa rörelsers mer eller mindre politiska förankring i organisatoriskt avseende — politiska syften förekommit. Det kan endast råda en mening om att folkrörelsernas insats i detta avseende i stort sett har varit av godo. Redan av den mo-

derna bildningsrörelsens ursprung framgår sålunda den politiska bildningens betydelse för denna. Dess insats har varit att i möjligaste mån i stället för patentlösningar ställa saklig idédebatt.

Det politiska bildningsarbetet utföres i det moderna samhället i stor utsträckning genom de politiska partierna, vilka i synnerhet vid de stora valstriderna utöva politisk upplysningsverksamhet i nära samband med politisk propaganda. Denna upplysnings- och propagandaverksamhet försiggår givetvis även under mellanperioderna dels genom föredrag och diskussioner, dels genom pressen, dels genom övrigt politiskt skriftställeri. Den tid borde nu vara förgången, då en stämpel av mindervärdighet placerades på de politiska partiernas upplysningsverksamhet. Den framstår i stället som något i hög grad positivt, som en nödvändig aktiv verksamhet. Demokratiens genombrott i Sverige har följts av dess befästande, och de politiska frågorna ha under de sista årens världshistoriska kamp fått en spännvidd och en giltighet för varje medborgare som aldrig förr. En annan omständighet ställer särskilda krav på nuets politiska bildningsarbete. Vår demokrati har allt mer utvecklats till en representationsdemokrati: en desto viktigare uppgift för folkbildningsarbetet är det då att orientera varje enskild medborgare i de politiska problemen och göra dem aktuella och levande för honom eller henne.

Härvid har man nu ett gynnsamt utgångsläge. Förmodligen har ett så starkt intresse för politiska grundproblem aldrig tidigare varit levande inom så vida kretsar i vårt land som nu. Det har under de sista åren i stor utsträckning varit utrikespolitiskt inriktat, men de närbesläktade inre problemen ha dragits in i intressesfären och blivit samvetsfrågor som knappast någonsin förr. Det är av stor vikt, att detta intresse bibehålles och ges kontakt med den fortsatta politiska utvecklingen. En för vissa människogrupper tänkbar reaktion är en viss likgiltighet efter de spännande krigsåren. Det synes vara en av det politiska bildningsarbetets huvuduppgifter att med lämpliga medel motverka denna reaktion, att bevara det vunna resultatet.

På motsvarande sätt, som då det gäller det politiska folkbildningsarbetet, synes det förhålla sig med läget i fråga om det religiösa. Liksom det politiska folkbildningsarbetet har vuxit fram ur vissa av folkrörelserna, utgöres grunden för det religiösa folkbildningsarbetet av de religiösa väckelserörelserna av växlande ålder, typ och omfattning, inom och utom statskyrkans ram. Även de religiösa problemen äro för närvarande i hög grad aktuella och föremål för livlig såväl vetenskaplig som dagsaktuell debatt. Vad man kan kalla de grundläggande livsåskådningsfrågorna uppta en väsentlig plats i det fria folkbildningsarbetets mera kvalificerade verksamhet.

Ett av det allmänna understött studiearbete på det religiösa och politiska området måste givetvis sätta som sitt främsta mål att ge så många som möjligt tillgång till material för eget tänkande och självständig åsiktsbildning. Som en av de viktigaste uppgifterna i all folkuppfostran har angivits att skapa motgift mot suggestionsgiftet, att motverka fanatism, i vilken form denna än uppträder. Detta måste gälla allt aktivt bildningsarbete, men kanske i all

synnerhet det politiska och det religiösa. För att hålla detta på ett så högt plan som möjligt, bör folkbildningsverksamheten uppta det på sitt program i en form, som är frigjord från propaganda. Även om man hävdar detta krav på partipolitisk obundenhet och religiös neutralitet i bildningsarbetet, behöver obundenheten och neutraliteten givetvis ej vara färglös.

Uppställer man dessa allmänna syftemål, följa därav vissa särskilda krav på statsunderstött bildningsarbete inom dessa områden. Det skall icke vara propagandabetonat utan syfta till objektiv upplysning. Detta betyder emellertid ingalunda, att kunskapsmeddelaren behöver eller ens bör vara utan personligt engagemang i de behandlade frågorna: själva det djupa, personliga engagerandet innebär ett bildningsvärde. Men kravet på objektivitet kan likafullt upprätthållas. I anslutning till 1920 års folkbildningssakkunnigas formuleringar kan man uttrycka detta krav sålunda: garantien mot missbruk på detta område bör ligga i föreläsarens — eller överhuvud undervisarens — sakliga kompetens och personliga vederhäftighet. Materialet bör, hette det i de sakkunnigas betänkande, framläggas med möjligast största utförlighet och fullt opartiskt. Med andra ord: de meddelade fakta skola vara riktiga, under sträng självkontroll av undervisaren, och bygga på verkliga förstahandsstudier, ej på subjektivt tycke och fria konstruktioner. Lika självklart är att fakta icke få tendentiöst förtigas eller utelämnas. Härav följer, att på dessa som på andra områden undervisaren, i den mån han ger personliga omdömen, klart skall ange, att de äro personliga, d. v. s. klart ange sin egen ståndpunkt; därmed erhåller åhöraren möjligheter att självständigt bedöma undervisarens egen inställning. Härtill torde man böra lägga ännu ett krav, som väl överensstämmer med det syfte till medborgarbildning och personlighetsbildning, som de politiska och religiösa studierna här ha tillerkänts: kravet på renhårighet gentemot de motsatta åskådningarna i den behandlade frågan. 1920 års folkbildningssakkunniga uttryckte det med avseende på det ena av de här behandlade områdena i orden, att föreläsaren bör ge »ett gott föredöme i fråga om politisk ridderlighet». I viss mån ligger emellertid detta inneslutet i kravet på aktning för fakta.

Härmed äro de avgörande kraven ställda på meddelaren av politisk och religiös folkbildning: vederhäftighet och första-hands-kunskaper i fråga om fakta, ett klart deklarerande av vad som är personliga åsikter, renhårighet gentemot oliktänkande, överhuvud ett moget och avvägt omdöme. Det bör här understrykas, att kraven i dessa speciella fall på intet sätt skilja sig från de allmänna krav, som måste ställas på kunskapsmeddelaren i allt folkbildningsarbete.

1920 års folkbildningssakkunniga uppehöllo sig vid behandlingen av folkbildningsarbetet på dessa områden helt vid föreläsningen som meddelelseform. Det torde emellertid kunna ifrågasättas, huruvida icke formerna i vissa fall skulle kunna utvecklas från föreläsning till diskussion eller flera kortare föredrag av företrädare för olika åsiktsriktningar. Här kan hänvisas till vad utredningen nedan anför i fråga om en allmän utveckling av det fria bild-

ningsarbetets metoder. En offentlig debatt mellan inbjudna talare från olika åsiktsläger, där var och en framför sina synpunkter och därefter återkommer med nya inlägg och slutord, torde vara en framställningsform, som kan räkna avsevärt allmänt intresse. Såväl radiodiskussioner av denna typ som numera ofta förekommande diskussionsmöten av liknande art ha visat sig kunna stimulera bildningsintresset. Ej heller bör något hinder föreligga för att en föreläsning i ett politiskt eller religiöst ämne följes av en frågetimme.

Vad beträffar frågan om politisk och religiös bildningsverksamhet i studiecirklarnas form synes i huvudsak samma grunder böra gälla för denna som för föreläsningarna. En betydande olikhet ligger emellertid däri, att inom studiecirkeln saknas den offentlighetens kontroll, som finnes i fråga om föreläsningarna. Att göra undantag med avseende på statsunderstöd för sådana cirklar, som syssla med politiska och religiösa ämnen, skulle dock leda till orimligheter. För samtals- och föreläsningscirklar synas dessa ämnen ligga särskilt väl till. Det måste emellertid starkt understrykas, att inom dylikt studiecirkelarbete saklighetskravet och frånvaron av propaganda och polemik bli avgörande. I studiecirklar, som arbeta med ämnen rörande politiska och religiösa förhållanden, bör ledaren efter ifrågavarande bildningsorganisations direktiv ansvara för studiernas sakliga planläggning, och kontroll av framlagda fakta bör ingå i arbetet för cirkeln i dess helhet under ledarens överinseende. Ämnet bör bestämmas så, att i dess uppläggning ligger en garanti för arbetets objektiva bedrivande. Ansvaret för uppfyllandet av dessa krav torde böra åligga vederbörande bildningsorganisation. Garantien mot missbruk ligger dels i det förtroende, som man i detta avseende torde ha full rätt att hysa för bildningsorganisationerna, dels även i de inspektionsmöjligheter, som bliva en följd av det statsunderstöd, som utredningen föreslår.

c) Metoder.

Det fria bildningsarbetet i vårt land har i stor utsträckning på egen hand experimenterat sig fram till sina metoder. Föreläsningsverksamheten har härvid kunnat anknyta till universitetens och folkhögskolans sätt att meddela kunskaper. Folkbildningskurserna ha haft sin utgångspunkt i folkhögskolan. Studiecirklarna ha haft sina förebilder främst på anglosaxiskt område men fingo en för våra förhållanden tillrättalagd form genom Oscar Olsson. Radions folkbildningsverksamhet hade sin direkta utgångspunkt i de populärvetenskapliga föreläsningarna och har senare sökt sig fram även till mera direkt »radiomässiga» framställningsformer, med visst utnyttjande av studiecirkelns metoder. Dessa senare ha även upptagits av korrespondensundervisningen i kombination med andra undervisningsformer.

Det ligger i sakens natur, att de metoder, som på detta sätt kommit till användning inom bildningsarbetet, ha en tendens att överleva sig själva. Om bildningsarbetet skall lyckas behålla och utvidga sitt grepp om människorna, är det nödvändigt, att metoderna förnyas och anpassas efter det aktuella läget. Detta krav har inom skolans område resulterat i nya pedagogiska uppslag.

Även folkbildningsarbetet måste ständigt förnya sina metoder att meddela kunskaper och färdigheter på ett sådant sätt, att budskapet når fram till sin avsedda adress och svarar mot deltagarnas förutsättningar och behov, utan att deras självverksamhet avtrubbas.

Det tillhör inte utredningens uppgift att här lämna en fullständig översikt över de metodiska spörsmål, som anknyta sig till det fria bildningsarbetet. Det synes emellertid vara skäl att med några exempel belysa de utvecklingslinjer, som för närvarande kunna skönjas på detta område, och att i anslutning därtill diskutera frågan om och på vad sätt det är möjligt att genom statliga åtgärder främja en utveckling av det fria bildningsarbetets former och metoder.

Den linje i det moderna folkbildningsarbetets metoder, som är tydligast skönjbar, är aktualiseringen. Den återfinnes både inom föreläsningsverksamheten och inom studiecirkelarbetet. Ej minst under det andra världskrigets år har det ofta visat sig fruktbart för folkbildningsarbetet att inrikta sig på dagens spörsmål såväl i fråga om utrikespolitiska problem som i fråga om sociala frågor och förvaltningsfrågor. På liknande sätt är nu en avsevärd del av arbetet inriktat på efterkrigsproblem. Det räcker emellertid icke med en så att säga rent yttre aktualitet i fråga om ämnesval. Viktigare är att bildningsarbetet överhuvud, vilket ämne det än upptar till behandling, söker ge detta en djupare, inre aktualitet. De främsta föreläsarnas och studieledarnas särskilda gåva har alltid varit förmågan att ge sin framställning en dylik prägel. Till denna gåva hör även att från de aktuella förhållandena kunna föra över framställningen till det som ligger bakom, till de större sammanhangen. Icke minst inom studiecirkelverksamheten kan aktualiseringen med fördel utnyttjas som metod för att fånga intresset hos dem som förut äro obekanta med ämnet.

Med aktualiseringskravet sammanhänger givetvis på det närmaste kravet på största möjliga konkretion vid ämnets behandling såväl från föreläsningskatedern som vid diskussionsbordet. Som redan tidigare framhållits, kan en anknytning till hembygdsförhållandena i detta hänseende ge värdefulla utgångspunkter. Vid studier av stats- och kommunalkunskap är det sålunda av stor vikt, att studiecirklarnas arbete utgår direkt från de aktuella förhållandena i hemorten och kombineras med studiebesök, visningar och korta orienteringar av kommunens ledande män och kvinnor; detta tillvägagångssätt har ofta och med stor framgång tillämpats. Samma metodiska grepp bör så ofta som möjligt tillämpas vid studiet av t. ex. historia — vid folkbildningskurser har ofta historiens anknytning till hembygden fått utgöra den metodiska utgångspunkten —, vidare i fråga om naturvetenskap och då särskilt sådan tillämpad naturvetenskap, som studeras i samband med lantbruks- och industrifrågor. En effektiv aktualisering och konkretisering av studiearbetet kan även ske på sådana områden, där man direkt kan utgå ifrån föreläsningspublikens eller studiecirkeldeltagarnas personliga erfarenhet. Det har överhuvud visat sig synnerligen lämpligt att behandla sådana frågor, där

var och en så att säga direkt kan utgå från och bearbeta sitt eget personliga erfarenhetsstoff. Detta gäller så olika ämnen som livsåskådningsproblem, psykologiska och pedagogiska frågor, undervisning i modersmålets rätta bruk samt kemiska och fysikaliska problem.

Jämsides med en utveckling mot större aktualisering och konkretisering kan man urskilja en utveckling mot större aktivisering av bildningsarbetet. Det fria bildningsarbetets förutsättning är självverksamhet. Det är självklart inom studiecirkelarbetet. Men även andra av bildningsarbetets former ha — ofta med utnyttjande av uppslag och erfarenheter från studiecirkelarbetet — förstått att ge utrymme åt självverksamheten. Inom föreläsningsverksamheten kan man sålunda iakttaga en strävan från den traditionella föreläsningsformen i riktning mot aktiv kontakt mellan föreläsare och publik. Att få publiken aktivt intresserad och icke endast passivt åhörande måste anses lika angeläget för föreläsaren som för cirkelledaren. Olika former för direkt kontakt mellan föreläsare och auditorium ha prövats. Den i England i vid utsträckning förekommande seden med en frågestund efter varje föreläsning har praktiserats även hos oss; den borde kunna komma till ökad användning. För att detta skall kunna ske kräves emellertid en systematisk uppfostran av föreläsningspubliken, en uppfostran som bör börja redan i skolan. Det är också av vikt att föreläsarna öva sig i svarandets teknik. Vid serieföreläsningar har det förekommit, att publiken vid varje föreläsning lämnat skriftligt avfattade frågor till föreläsaren, vilka han därefter besvarat vid nästa föreläsning. Även vid enstaka föreläsningar skulle utan tvivel något liknande kunna försökas, antingen så att de skriftliga frågorna lämnas till föredragshållaren före föreläsningen och besvaras under eller efter densamma eller så att frågorna lämnas efter föreläsningen och därefter skriftligen besvaras av föredragshållaren eller slutligen så att frågorna insändas till föredragshållaren i god tid, så att han i sin föreläsning kan upptaga de därmed sammanhängande problemen till diskussion. Dylika metoder, som ju även innebära en ökad aktualisering av kunskapsmeddelelsen, ge sig av sig själva inom studiecirklarna och folkbildningskurserna. Den föreläsningscirkeltyp, som utredningen nedan återkommer till, synes särskilt väl avpassad för en dylik meddelelseform.

En aktivisering av åhörarna är särskilt viktig, när det gäller ungdomen. För att ungdomen skall bli intresserad av frivilligt bildningsarbete, är det nödvändigt, att den får möta detta i en form, som kan ge utlopp åt dess egen inneboende handlingsdrift. De försök som gjorts med s. k. vandringscirklar ha genomgående slagit väl ut. De ämnen, som framför allt ägna sig för denna cirkelform, äro å ena sidan sådana, som hämtats från geografiens, geologiens och biologiens områden, å andra sidan konsthistoriska och kulturhistoriska ämnen. Till vissa härmed sammanhängande frågor (museibesök m. m.) återkommer utredningen i andra delen av sitt betänkande. Även en cirkelverksamhet, som ger tillfälle till manuellt arbete, lämpar sig särskilt väl för ungdomen. De allmänna metodiska grepp, som här ha exemplifierats, kunna givetvis även komma till användning i fråga om vuxna personer, även om dessa

som regel ha lättare att tillgodogöra sig en enbart teoretisk meddelelseform.

En tredje metodisk huvudlinje är den illustrering av kunskapsstoffet, som även i modern skoldiskussion har gjort sig gällande med betydande styrka. Nya tekniska hjälpmedel ha härvid ställt förut oanade resurser till bildningsarbetets förfogande. Till det klassiska ljusbildsmaterialet kommer numera film, grammofon och i vissa avseenden radio. Av statistiken från föreläsningsanstalterna framgår med all önskvärd tydlighet det betydande inflytande, som dessa moderna illustreringsmetoder ha på åhörarfrekvensen. Även andra illustrerande tillvägagångssätt ha visat sig med fördel kunna användas. Så är förhållandet med det naturvetenskapliga experimentet, som mer än som hittills skett torde kunna inpassas i föreläsningsverksamheten och även i vissa fall komma till användning i studiecirklarnas arbete i form av gemensamt bedrivna laborationer; detta gäller ej minst för studier i tillämpad naturvetenskap. Även vid behandlingen av rent humanistiska ämnen har en illustrering kunnat ske t. ex. genom att föreläsaren tillhandahållit publiken visst stencilerat textmaterial för en gemensam analys. I detta sammanhang kan det även vara skäl att framhålla de fördelar ur pedagogisk synpunkt, som kunna vinnas om grundlinjerna för en föreläsning meddelas åhörarna genom en stencilerad utskrift före föredraget. Kombination av föreläsningsserier med studiebesök i museer och institutioner av olika slag kan även innebära en effektiv illustreringsmetod.

Till den närmare användningen av film och radio i detta sammanhang återkommer utredningen nedan, liksom till frågan om upprättandet av särskilda centraler för tillhandahållande av material av detta och liknande slag. Vad särskilt angår grammofonens användning i illustrerande syfte kan här framhållas, att den icke inskränker sig till användning vid studiecirklar och enskilda studier i främmande språk, respektive föreläsningar i musik- och litteraturhistoria. En grammofonupptagning kan även utnyttjas i samband med behandlingen av biologiska ämnen (fågelskivor) och av ämnen rörande samtidshistoria och utrikespolitik, där utan tvivel befintliga inspelningar av viktiga, politiska anföranden och tilldragelser kunna komma att få stor pedagogisk betydelse och även bidraga att konkretisera och aktualisera framställningen.

Andra möjligheter att illustrera en framställning visa de pedagogiska försök, som gjorts på olika håll med användande av inte endast film utan även sångtexter vid språkundervisning. Sång kan understundom med fördel även tjäna till utgångspunkt vid behandling av litterära ämnen i föreläsningar och studiecirklar.

Vid sidan av de utvecklingslinjer inom det fria bildningsarbetets metodik, som här ha berörts, kan man även konstatera tendenser i riktning mot nya studieformer, en utveckling av de redan använda eller en kombination av dessa. Vad föreläsningsverksamheten angår, har man på sina håll gjort försök med dialoger eller disputationer i stället för enmansframträdande eller

med en på olika sätt stiliserad intervjuform. En sådan metodik har framför allt visat sig användbar beträffande ämnen, där skilda uppfattningar kunna göra sig gällande, och möjliggjort, att frågan fått en rikare och mera allsidig belysning. Vissa av den moderna skolundervisningens pedagogiska grepp ha även kommit till användning inom det fria bildningsarbetet. Arbetsböcker ha sålunda begagnats vid studier i hembygdskunskap; systemet är värt att pröva i större utsträckning än som redan skett, och även inom andra studieområden (i första hand tillämpad naturvetenskap) torde det erbjuda avsevärda fördelar. Här kan även erinras om att arbetsgruppen, sådan den förekommer inom studiecirkelverksamheten, visat sig användbar inom andra grenar av folkbildningsarbetet, t. ex. vid kursverksamhet.

Då man diskuterar folkbildningsarbetets metoder, bör man även uppmärksamma möjligheten att med olika tekniska hjälpmedel underlätta föreläsares och ledares arbete. De studieplaner och studiehandledningar, som ingå som oumbärliga hjälpmedel inom studiecirkelverksamheten, skulle i vissa fall kunna få en motsvarighet inom föreläsningsverksamheten. Det borde sålunda t. ex. vara möjligt att centralt sammanställa visst statistiskt material till hjälp för sådana föreläsare, som visserligen behärska det ämnesområde, det är fråga om, men som inte själva ha tillgång till de nyaste sifferuppgifterna. Motsvarande sammanställningar av annat material skulle likaså kunna göras centralt.

Av vad utredningen här har anfört framgår, att folkbildningsarbetets metoder befinna sig i en löftesrik utveckling. Å andra sidan kan man inte undgå att konstatera, att de metodiska frågorna inom folkbildningsarbetet trots det intresse, som vissa studieförbund visat, i stort sett hittills ägnats en förhållandevis ringa uppmärksamhet i jämförelse med t. ex. de organisatoriska. Medan skolundervisningens pedagogik är föremål för systematiskt forskningsarbete, har folkbildningsarbetets endast i mycket begränsad omfattning underkastats vetenskaplig prövning. En sådan skulle emellertid otvivelaktigt främja en fortsatt utveckling på området; den skulle tillföra folkbildningsarbetet fruktbärande impulser från andra bildningsområden och åt dessa ge andra impulser i utbyte. Utredningen föreslår i annat sammanhang, att undervisning rörande folkbildningsarbetets pedagogik skall meddelas vid universitet och högskolor; för en sådan undervisning måste vetenskaplig forskning i ämnet betraktas som oumbärlig.

Även om man har skäl att antaga att den pedagogiska forskningen i framtiden kommer att ägna större uppmärksamhet åt folkbildningsarbetet än hittills, torde det vara nödvändigt att genom särskilda åtgärder främja vetenskapliga undersökningar på detta område. I detta syfte vill utredningen föreslå, att ett årligt belopp om 5 000 kronor ställes till förfogande för psykologisk-pedagogiska institutet i Stockholm att av detta användas för forskning rörande folkbildningsarbetets metoder. Utredningen räknar därvid med att beloppet av institutet skall kunna användas antingen för bestridande av tryckningskostnaderna för lämpliga arbeten eller som understöd åt forskare på området.

d) Korrespondensundervisning.

Av redogörelsen för folkbildningsarbetets nuvarande omfattning framgår, att en mycket stor del av det frivilliga bildningsarbetet bedrives i form av korrespondensstudier av det ena eller andra slaget. Utredningen har också i olika sammanhang betonat den betydelse, som korrespondensmetoderna äga för bildningsarbetet på landsbygden i allmänhet och de isolerade orterna i synnerhet. De äro synnerligen användbara inom studiecirkelarbetet men de ha därjämte ett särskilt värde för dem som av olika skäl inte kunna deltaga i grupparbete utan bedriva sina studier enskilt. Det kan vidare erinras om den betydelse, som korrespondensmetoden har inom skolväsendet, en betydelse som statsmakterna understrukit genom de stipendier, som utgå som bidrag till kostnaderna för kursavgifter vid studier med realexamen eller studentexamen som mål.

Det synes utredningen obestridligt, att såväl enskilda som studiecirkelmässigt bedrivna korrespondensstudier inom det fria bildningsarbetets ram böra stödjas av det allmänna. Vad först angår den korrespondensundervisning, som försiggår i studiecirkelns form, är det uppenbart, att understöd till studiecirklar av detta slag bör utgå enligt samma grunder, som utredningen föreslår beträffande annan studiecirkelverksamhet. Understöd bör sålunda utgå dels till studiecirklar anordnade genom studieförbunden och dels till fristående studiecirklar. Utredningen återkommer till denna fråga i sitt förslag angående understöd till studiecirkelverksamheten.

Även till enskilt bedrivna korrespondensstudier synes statsunderstöd i viss utsträckning böra utgå. Det förefaller emellertid klart, att en begränsning av statens understödsverksamhet måste göras på denna punkt. De enskilda korrespondensstudierna bedrivas med skilda syften och med skiftande intensitet, och det synes icke möjligt att finna former för ett statsunderstöd, som skulle i tillbörlig omfattning taga hänsyn till det större eller mindre värdet av varje enskild studerandes studiearbete. Ett sådant hänsynstagande skulle med all sannolikhet betyda en mycket omfattande statlig kontrollverksamhet. Utredningen har under sådana omständigheter ansett sig böra i två avseenden begränsa understödets omfattning. Den ena begränsningen innebär, att understöd för enskilda korrespondensstudier endast tänkes utgå till personer, som ansöka om understöd genom något godkänt studieförbund. Därigenom vinnes en kontroll över verksamheten. Enligt utredningens mening bör det studiearbete, som erhåller statligt stöd, i första hand organiseras som grupparbete. Understöd till enskilt studiearbete bör i princip endast förekomma i sådana fall, där det visat sig omöjligt att anordna en studiecirkelverksamhet i vederbörande ämne. Utredningen förutsätter alltså, att studieförbunden innan de godtaga en ansökan om stöd till enskilda korrespondensstudier undersöka, huruvida studiecirkelarbete i ämnet förekommer på orten eller kan tänkas bli anordnat där. Ett lokalt samarbete bör därvid eftersträvas. De personer, som i första hand synas böra erhålla understöd till enskilda korrespondensstudier, torde vara att söka bland medborgargrupper,

som på grund av arbets- eller lokalförhållanden inte ha möjlighet att deltaga i andra former av studiearbete, t. ex. skiftarbetare, sjöfolk, skogsarbetare.

Den andra begränsningen av understödsmöjligheterna, som utredningen vill föreslå, innebär att beloppet för understöden maximeras såväl med avseende på de belopp, som må utgå till enskild studerande, som med avseende på det sammanlagda anslagsbeloppet för enskilda studier. Utredningen återkommer härtill under avsnittet Enskilda studier.

För att understöd skall kunna utgå till korrespondensstudier måste givetvis bestämda krav ställas beträffande kursernas uppläggning och det meddelade kunskapsstoffets tillförlitlighet och exakthet. Vid bedömandet av kursernas värde måste även prisfrågan tagas i betraktande. Den starka konkurrensen mellan de privata korrespondensinstituten synes visserligen kunna innebära vissa garantier för tillfredsställande kvalitet hos korrespondenskursmaterialet, men enligt utredningens mening äro dessa garantier icke tillfyllest. I detta sammanhang kan erinras om den senast vid årets riksdag diskuterade frågan om ett rent statligt korrespondensinstitut. Genom ett sådant institut skulle erforderliga garantier skapas i fråga om kvalitet och prissättning. Utredningen har inte anledning att närmare ingå på denna fråga; så länge bildningsarbetets frihet bevaras, finnes intet att erinra mot att staten engagerar sig för denna form av undervisning. För att garantera kvaliteten hos korrespondenskurserna kan man också tänka sig att skolöverstyrelsen detaljgranskar det föreliggande kursmaterialet, men av praktiska skäl måste en sådan lösning anses utesluten. En framkomlig väg synes snarare vara att ställa de korrespondensinstitut, vilkas kurser utnyttjas i den statsunderstödda bildningsverksamheten, under inspektion av skolöverstyrelsen. Förslag härom har tidigare framställts av Brevskolan. Utredningen utgår vid sin formulering av föreskrifterna rörande statens stöd till folkbildningsverksamheten från att så blir fallet. Även om en inspektion från skolöverstyrelsens sida icke innebär och icke heller bör innebära en kontroll i detalj av korrespondensinstitutens verksamhet, torde den få anses tillfredsställa de krav på övervakning från det allmännas sida, som utredningen här ansett sig böra framställa.

e) Film.

I sitt betänkande angående ungdomen och nöjeslivet har ungdomsvårdskommittén behandlat frågan om ungdomen och filmen. Den har i detta sammanhang även berört frågan om filmen i bildningsarbetets tjänst. De av kommittén därvid framförda synpunkterna delas i stort sett av folkbildningsutredningen, som i andra delen av sitt betänkande har för avsikt att återkomma till frågan om filmens plats i det estetiska folkbildningsarbetet. Som komplettering av vad utredningen ovan yttrat angående folkbildningsarbetets metoder, torde emellertid frågan om filmens utnyttjande i samband med föreläsningar, kurser och studiecirkelarbete här i korthet böra beröras.

Inom föreläsningsverksamheten utnyttjas filmen i ganska betydande om-

fattning. Det är naturligt, att reseskildringar illustreras med filmupptagningar, men filmen har även visat sig synnerligen lämplig för att illustrera naturvetenskapliga händelseförlopp. Det kan diskuteras, huruvida filmen i allo är lämplig som komplettering av en föreläsning; det hindrar icke, att man har anledning att räkna med ett ökat utnyttjande av filmen för detta ändamål i samma mån som modern kulturfilm kommer att stå till förfogande. Förutom vid föreläsningar och kurser användes filmen som illustrationsmaterial vid språkundervisning; kombinationen ljudfilm och språkundervisning har visat sig ha ett betydande pedagogiskt värde, samtidigt som den givit undervisningen en lockande karaktär. Även här torde man ha rätt att vänta ett ökat utnyttjande av filmens möjligheter.

De problem, som uppställa sig i samband med frågan om filmen och bildningsarbetet, äro av flera slag. Det saknas först och främst tillfredsställande översikter över förefintliga bildningsfilmer. Det måste anses angeläget, att sådana förteckningar utges till föreläsarnas tjänst, och utredningen räknar därvid med att de olika centralbyråerna för förmedling av föreläsningar skola kunna tjänstgöra som upplysningscentraler i detta avseende. En annan och kanske ännu mera betydande svårighet ligger i den omständigheten, att normalfilm icke får nedkopieras till smalfilm annat än i mycket begränsad omfattning. Utredningen fäster emellertid uppmärksamheten vid den punkt i biografägarnas bestämmelser rörande nedkopiering till smalfilm, där det heter, att »användandet av smalfilm i utbildningens och undervisningens tjänst icke bör på något sätt motarbetas, för så vitt det avser begagnande för undervisning i skolor, läroverk och av staten erkända bildningsorganisationer». Detta synes böra gälla också sådan film, som användes till stöd för och material i språkkurser. Utredningen vill i detta avseende starkt understryka ungdomsvårdskommitténs önskemål, att en uppmjukning av gällande förbud mot nedkopiering av spelfilm till smalfilm kommer till stånd. Slutligen äro här även att nämna de svårigheter, som förorsakas av bristen på apparater och lokaler för filmförevisning. Vad apparaterna angår, utgick tidigare ett statligt stöd för inköp av filmapparater till Föreläsningsförbundens riksorganisation under anslagsposten Befrämjande av vissa i samband med biografväsendet stående ändamål. Understödet utgick senast under budgetåret 1939/40 och utgjorde då 3 000 kronor, varvid som villkor föreskrevs att vederbörande föreläsningsanstalt själv skulle tillskjuta hälften av kostnaden för apparatinköpet. Enligt utredningens mening bör medel för detta ändamål på nytt ställas till förfogande att utgå under samma villkor som tidigare. Då numera ljudfilmsapparater för smalfilm måste anses mest önskvärda men dessa betinga betydligt högre pris än de apparater för stumfilm, som tidigare inköptes, torde det årliga anslagsbehovet böra beräknas till 10 000 kronor. I övrigt förutsätter utredningen, att i skolor och samlingslokaler befintliga filmapparater i den utsträckning, det är möjligt, ställas till bildningsarbetets förfogande. Till frågan om lokaler för filmförevisningar återkommer utredningen i sitt avsnitt nedan angående lokalfrågan.

f) Anknytningen till annat bildningsarbete.

I England har man på senare år allt starkare betonat det nära sambandet mellan skola och folkbildning. I det föregående har också upprepade gånger framhållits, att folkbildningsarbetet står i det närmaste beroende av skolans bildningsarbete icke endast på det sättet, att det fria bildningsarbetets omfattning sammanhänger med de kunskaper, som skolan meddelar, utan även därigenom att skolan är och måste vara inkörsporten till det bildningsarbete som bedrives i fria former efter skoltidens slut. Det måste under sådana omständigheter vara särskilt angeläget, att skolan målmedvetet förbereder sina elever för deltagande i frivilligt bildningsarbete, att den sätter som mål att lägga den grund, på vilken eleverna sedan själva kunna bygga vidare. Detta gäller i första hand om folkskolan. Så länge denna endast varit 6-årig, har det med hänsyn till å ena sidan elevernas bristande mognad och å andra sidan omfattningen av det kunskapsstoff, som skolan haft att meddela, erbjudit svårigheter att inom skolans ram inrymma det fria bildningsarbetets metoder. I och med att skoltiden förlänges, ökas skolans möjligheter i detta avseende. I det förslag till åttaårig folkskola, som 1940 års skolutredning har framlagt (SOU 1946: 11), har också starkt framhållits betydelsen av att folkskolan på högstadiet orienterar de unga »ej blott angående möjligheterna till praktisk utbildning utan även om den fria bildningsverksamhet, som bedrives i olika former». »För de ungas karaktärsdaning och för deras verksamhet som samhällsmedlemmar och yrkesutövare är det av största betydelse, att de under de vanskliga åren efter den obligatoriska skolgångens slut stå under inflytande av den fria bildningsverksamheten.»

Skolutredningen understryker särskilt vikten av att skolan i sin orientering angående det fria bildningsarbetet framhåller folkhögskolans betydelse. Utan tvivel är detta riktigt. Vid sidan härav torde emellertid orientering även böra lämnas angående övrigt bildningsarbete, särskilt studiecirklarna. Som nedan närmare föreslås i avsnittet angående folkbildningsarbetet och ungdomen, bör en särskild broschyr angående bildningsarbetet utarbetas och tillställas samtliga elever i folkskolans högsta klass. Vidare torde böra tillses, att de läroböcker i medborgarkunskap, som godkännas för användning inom de olika skolformerna, meddela uppgifter angående det frivilliga bildningsarbetet.

Presentationen av det fria bildningsarbetet bör emellertid icke endast ske i form av orienterande upplysningar. Bildningsarbetets metoder torde i betydande omfattning kunna komma till användning inom folkskolans högstadium. Utredningen kan i detta avseende hänvisa till vad 1940 års skolutredning anfört i sitt betänkande angående skolans inre arbete (SOU 1946: 31). I en bilaga till detta betänkande har rektor J. Elgeskog redogjort för studiecirkelmetoden och lämnat en rad exempel på dennas användning inom skolan. Han framhåller, att den icke kan användas i vilka ämnen som helst, men att det finnes ämnen och ämnesområden, där den kan ge bättre resultat, än vad någon annan metod kan tänkas ge. Till de fördelar, som metoden erbjuder

i pedagogiskt avseende, kommer den betydelse, som ligger däri, att eleverna redan i skolan få förtrogenhet med en av det fria bildningsarbetets bästa och mest använda metoder.

Även föreläsningsformen bör kunna komma till användning inom skolan. Utredningen återkommer härtill i avsnittet Ungdomen och folkbildningsarbetet.

När det gäller att knyta samman skola och bildningsarbete, har man icke minst att uppmärksamma skolans möjligheter att göra sina elever förtrogna med böckernas värld. Även på denna punkt har man rätt att vänta en gynnsam utveckling som följd av skoltidens förlängning. Undervisning i bokkunskap förekommer för närvarande endast sporadiskt i folkskolorna och saknas praktiskt taget vid de allmänna läroverken. Vad folkskolan beträffar, föreslår 1940 års skolutredning, att ämnet bokkunskap skall erhålla en starkare ställning än vad som för närvarande är fallet. Enligt de föreslagna undervisningsplanerna i modersmålet ingår ämnet bokkunskap i 7:e och 8:e klassens kurser, vartill kommer, att eleverna redan i 5:e och 6:e klasserna övas i användningen av bokregister, innehållsförteckningar och uppslagsböcker. I anvisningarna till undervisningsplanerna framhålles, att undervisning i bokkunskap bör meddelas såväl i anslutning till det vanliga skolarbetet som — i de högsta klasserna — under därtill särskilt anslagna lektioner. Undervisningen föreslås i stor utsträckning skola ske i anslutning till skolbiblioteket. Målet för denna undervisning anges vara, att lärjungarna, då de lämna skolan, skola ha intresse för bildande läsning och förutsättningar att på egen hand tillägna sig kunskaper ur böcker samt att de lärt sig värdesätta och utnyttja de förmåner, som de allmänna biblioteken erbjuda. En förutsättning för att skolbiblioteket skall kunna fylla denna uppgift är emellertid avsevärt ökade understöd. Vidare måste man förutsätta, att skolbiblioteken bliva obligatoriska.

I fråga om anknytningen mellan bildningsarbetet och fortsättningsskolan kan här likaledes hänvisas till 1940 års skolutrednings betänkande angående skolpliktstidens skolformer, avd. 2, folkskolan. I anvisningarna till undervisningsplanerna för modersmålet framhålles såsom en huvuduppgift »att lärjungarnas håg väckes för självstudier och deltagande i den frivilliga bildningsverksamheten».

Vad som här har sagts om folkskolan, gäller i tillämpliga delar även om läroverken. Även här torde möjlighet finnas att bereda plats för det fria bildningsarbetets metoder, särskilt på högstadiet, något som hittills knappast skett annat än sporadiskt och experimentvis. Viktigt är vidare, att undervisning meddelas i bokkunskap också vid de allmänna läroverken, liksom att skolbiblioteket erhåller en central plats i undervisningen. I båda dessa hänseenden utgår utredningen från att de pågående skolutredningarna komma att ställa de förslag, som äro lämpliga.

Det har tidigare framhållits, att det fria bildningsarbetet av omständigheternas makt tvingats att upptaga även yrkesutbildning på sitt program.

Inom utredningen råder enighet om att detta bör betraktas som en nödfallsåtgärd. Det måste anses som en statens uppgift att genom skolor av olika slag sörja för att varje medborgare erhåller lämplig yrkesutbildning. I samma mån som detta sker, kan man räkna med att det fria bildningsarbetets starka engagemang i yrkesutbildningen blir ställt på avskrivning. Detta hindrar emellertid icke, att bildningsarbetet på många sätt bör kunna anknyta till den yrkesutbildning, som meddelas vid de statliga utbildningsanstalterna. Det är därvid av vikt, att även yrkesutbildningen ger plats åt de metoder, som höra hemma inom det fria bildningsarbetet, och därigenom skapar förutsättningar för sina elever att längre fram på egen hand fördjupa sina kunskaper och inställa dem i ett större sammanhang.

Att folkhögskolan i sitt arbete i görligaste mån bör knyta an till det fria bildningsarbetet är självfallet. I den nyssnämnda redogörelsen för studiecirkelmetoden och dess användning i skolan framhålles, att det knappast torde finnas någon folkhögskola, som icke använder studiecirkelmetoden i någon utsträckning. Även det arbetssätt, som i övrigt kommer till användning inom folkhögskolan, är, framhålles det, tämligen besläktat med studiecirkelmetodens fria personkontakt. Denna anknytning mellan folkhögskola och fritt bildningsarbete är så mycket viktigare, som det fria bildningsarbetets ledare i stor utsträckning hämtas just bland folkhögskolans förutvarande elever; som tidigare nämnts, förekommer även direkt ledarutbildning inom folkhögskolans ram.

Universitetens medverkan i det fria bildningsarbetet har sedan länge varit en av de stora tillgångarna inom såväl svenskt som anglosaxiskt bildningsarbete. Framstående svenska universitetsmän ha i olika sammanhang framhållit betydelsen av att universiteten målmedvetet engagera sig i det fria bildningsarbetet, räknat det som universitetens självklara plikt och betonat de fördelar för universiteten, som en dylik utvidgning av deras verksamhet medför. 1920 års folkbildningssakkunniga citerade i detta sammanhang Harald Hjärnes ord om att samverkan mellan universitet och folkbildning »gagnar båda och samhället i det hela». »Vetenskapens nyvunna erövringar», fortsätter han, »kunna snabbare och säkrare komma den kunskapssökande allmänheten till godo. Forskningen löper mindre fara att drunkna i ett oändligt samlande av bristfälligt ordnade småsaker, att förväxla grundlighet med pedanteri, att tappa bort de betydelsefulla, ledande synpunkterna, som just betinga själva vetenskapens sanna framsteg.» Hans Larsson, för att nämna ännu ett av svensk humanistisk vetenskaps stora namn, brukade framhålla, att den ständigt fortgående förnyelsen i folkbildningsarbetet och dess innehåll måste ske i närmaste anslutning till den aktuella vetenskapliga forskningen. Den tradition, som de båda vetenskapsmännen företräda, har utan tvivel spelat en betydande roll i det svenska folkbildningsarbetet. I skrivelse till utredningen har centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar framhållit, »att det för universitetet självt bör vara till gagn att officiellt erhålla» folkbildningsuppgiften »jämte de båda i universitetsstatuterna angivna: forsk-

ning och undervisning för studenterna». Enligt utredningens mening är det också av synnerlig vikt, att universiteten och dess lärare även i fortsättningen aktivt medverka i folkbildningsarbetet. I detta avseende hänvisar utredningen särskilt till sitt förslag nedan angående understöd till universitetscirklar.

Förutom denna direkta medverkan böra universiteten enligt utredningens mening även lämna en indirekt genom att i viss utsträckning sörja för utbildningen av föreläsare, studiecirkellärare och studiecirkelledare. I detta syfte föreslår utredningen i avsnittet Utbildning av ledare och lärare, att en särskild utbildningskurs i folkbildningsarbetets metodik anordnas vid universitet och högskolor.

Anknytningen mellan universitet och folkbildningsarbete har emellertid även en annan sida. Sett i ett större perspektiv gäller frågan, på vad sätt de medborgargrupper, som genom självstudier skapat sig del av en högre bildning, skola kunna bliva delaktiga av universitetsutbildningens fördelar i deras hela omfattning. Den även av 1920 års folkbildningssakkunniga diskuterade frågan om tillträde för dessa medborgargrupper till universiteten kan givetvis icke lösas i samband med denna utredning, knappast ens göras till föremål för ingående diskussion, men den torde få anses ha den betydelse, särskilt med hänsyn till den framtida utvecklingen, att den ej kan förbigås i detta sammanhang. Med alla olikheter mellan svenskt och engelskt bildningsarbete torde det vara motiverat att här framhålla den universitetsmässiga överbyggnad på det fria bildningsarbetet, som har skapats i England.

I samband med frågan om det fria bildningsarbetets anknytning till annat bildningsarbete har utredningen diskuterat, huruvida och i vilken utsträckning personer, som genom frivilligt bildningsarbete förskaffat sig kunskaper och färdigheter, skola få sina prestationer värdesatta. Från tjänstemannahåll har framhållits, att det vore synnerligen värdefullt med den nyttobetonade inriktning, som studiearbetet har fått, »om deltagarna i studiegrupper och kurser erhölle möjlighet att få sina på frivillig väg förvärvade insikter auktoriserade genom utfärdandet av betyg och intyg». Med den uppfattning utredningen har angående det frivilliga bildningsarbetets karaktär, synes det emellertid vara mindre lämpligt med en direkt betygssättning i anslutning till studiecirklar och kurser. Ett genomförande av en sådan betygssättning skulle därtill kräva kontrollåtgärder av en sådan omfattning, att bildningsarbetets frihet skulle äventyras. Därmed är icke sagt, att en lärare eller ledare skulle vara förhindrad att utfärda intyg om deltagande i studiecirkel eller kurs, liksom det givetvis bör stå en deltagare i cirkeln eller kursen fritt att efter studiearbetets avslutande avlägga kunskapsprov inför lämplig person.

g) Ungdomen och folkbildningsarbetet.

I sitt betänkande framhöllo folkbildningssakkunniga på sin tid, att folkbildningsarbetet i första hand var en angelägenhet för de vuxna. Under de decennier, som sedan dess förflutit, har emellertid i denna fråga en mycket märkbar omsvängning ägt rum. Utredningen erinrar sålunda om, att departe-

mentschefen framhåller i de direktiv, som ligga till grund för utredningens arbete, att »ehuru det förvisso är önskvärt att jämväl äldre personer i största möjliga omfattning deltaga i det frivilliga bildningsarbetet» är det klart, att »detta i främsta rummet är en angelägenhet för ungdomen». Det är under sådana omständigheter naturligt, att utredningen haft sin uppmärksamhet i alldeles särskild grad riktad på frågan om ungdomen och folkbildningsarbetet. Frågan är lika viktig ur ungdomsvårdens som ur bildningsarbetets synpunkt. Ungdomsvårdskommittén, med vilken utredningen i enlighet med sina direktiv samrått, har också ägnat frågan ingående undersökningar och har, enligt vad utredningen har sig bekant, för avsikt att framlägga vissa förslag och rekommendationer i syfte att underlätta ungdomens deltagande i bildningsarbetet. I allt väsentligt torde dessa komma att innebära ett understrykande av de förslag, som folkbildningsutredningen nedan i olika sammanhang framlägger.

Det har från olika håll gjorts gällande, att ungdomen i förhållandevis ringa utsträckning ägnar sig åt det mera systematiska bildningsarbetet. Orsakerna äro att söka på flera håll. Vad åldersgruppen 18—21 år beträffar, torde det här räcka med några allmänna synpunkter. Ofta nog är bildningsintresset hos dessa ungdomar föga utvecklat. Det finnes dock skäl att varna för en alltför pessimistisk bedömning av denna ungdomsgrupp, som väl är den som närmast åsyftas i diskussionerna om ungdomarnas likgiltighet för allvarliga och ideella strävanden. Det kan anföras, att dessa åldersgrupper kanske mer än andra ha att brottas med den inre oro och jäsning som i alla tider hört ungdomen till och som i vår tid inte blir mindre genom de ökade krav på duglighet och effektivitet som det moderna förvärvslivet uppställer med ty åtföljande anpassnings- och inpassningsproblem. En stor del av ungdomen reagerar också genom att energiskt ägna sig åt yrkesutbildning. Detta ungdomens intresse för utbildningen utgör ett legitimt hinder för dessa gruppers deltagande i det egentliga fria folkbildningsarbetet.

Det är naturligtvis riktigt, som kritiken säger, att ungdomen i högre grad än tidigare ägnar sin lediga tid åt idrott och sport, alltför många uteslutande åt dessa fritidssysselsättningar och säkert alltför många åt ett rent passivt intresse, såsom åskådare och tippare. Det berättigade i den delen av kritiken ligger i att passiviteten påtalas; däremot kan det inte vara riktigt att klaga över det aktiva idrottsutövandet, även om detta alltför ofta är i högsta grad ensidigt. All erfarenhet säger oss, att dylik ensidighet går över med tiden och ofta rätt snart lämnar rum för andra intressen.

Även då det gäller det rena nöjeslivet, åt vilket den kanske största delen av ungdomen hänger sig i en grad och i former, som de äldre medborgarna alls icke kunna förstå, bör man icke ur folkbildningssynpunkt bedöma läget som hopplöst. Detta betyder icke, att »missioneringen» för folkbildning och andra ideella strävanden bör tränga in i nöjesetablissemangen, som på sina håll förordats och prövats. Däremot röjer även här en nyktrare undersökning två upptäckter. Den ena är, att denna åt nöjeslivet hängivna ungdom offrar

en jämförelsevis liten del av sin tid åt dansen och andra »sämre» nöjen, i varje fall mindre än kritiken synes tro, och mera tid åt arbete och plikter — även en del av fritiden ägnas åt annat än dåliga nöjen. Den andra upptäckten är, att även nöjesraseriet går över med åren.

Större uppmärksamhet torde här böra ägnas åldersgruppen 14—18 år. Med någon generalisering kan det sägas, att dess otillräckliga engagemang i det fria bildningsarbetet har sin grund i tre omständigheter. För ungdomen själv kännes avslutningen av skolarbetet som begynnelsen till en period av frihet från disciplinärt tvång och nödtvunget studiearbete. Den ungdomliga oppositionsdriften understryker utan tvivel denna förnimmelse, och för en mycket stor del av ungdomen under åren närmast efter skolan känns friheten från studiearbete som en väsentlig del av den allmänna friheten och möjligheten att efter egen håg disponera sin livsföring. Denna allmänt psykologiska bakgrund till ungdomens bristande engagemang i bildningsarbetet bör måhända ses i samband med det förhållandet, att skolan i så ringa utsträckning ger utrymme åt elevernas självverksamhet. Ej ens under de sista skolåren torde ungdomen i allmänhet få någon vare sig teoretisk eller praktisk kännedom om att bildningsarbete kan bedrivas i andra och friare former än skolans mera strängt disciplinära. Slutligen har det fria bildningsarbetet i vårt land traditionellt ej i nämnbar grad varit inriktat på ungdomen och därför ej heller förrän på sista tiden experimenterat sig fram till studiemetoder, som direkt appellera till ungdomen.

Utan att det göres gällande, att den nämnda inriktningen hos ungdomen är något annat än ett naturligt psykologiskt faktum, måste man dock i ungdomens eget intresse undersöka, vilka möjligheter som kunna finnas att i ett fritt bildningsarbete finna hjälpmedel att lösa vissa av dessa problem. De kunna sökas dels inom skolans ram, dels inom bildningsarbetets.

Vad först skolan beträffar, är det nödvändigt, att denna bereder större utrymme för de fria bildningsformerna, både teoretiskt och praktiskt. Som utredningen redan föreslagit i avsnittet om anknytningen mellan de olika undervisningsformerna och bildningsarbetet bör på folkskolans högstadium meddelas direkt undervisning angående folkbildningsarbetet och dess metoder. Detsamma bör ske på motsvarande stadium inom andra skolformer. Utredningen har också framhållit, att det torde vara möjligt att till en viss del organisera skolans eget arbete i friare former i anknytning till de metoder, som förekomma inom det frivilliga bildningsarbetet. Det bör emellertid starkt understrykas, att skolans presentation av bildningsarbetet bör ske på sådant sätt, att möjligheten att deltaga i detta framstår som en viktig del av den efter skoltiden hägrande självständigheten. Som komplettering av den direkta undervisningen i ämnet bör till avgångsklassernas elever utdelas en genom det allmännas försorg utarbetad vägledning rörande bildningsarbetet; utredningen återkommer härtill senare i detta avsnitt.

När det gäller att undersöka, vad bildningsarbetet självt kan göra för att gå ungdomens behov till mötes, kan man till en början konstatera, att in-

tressanta ansatser på åtskilliga håll gjorts för att skapa en för ungdomen direkt avpassad studieform utan tvångskaraktär. Utredningen fäster i detta sammanhang uppmärksamheten vid de erfarenheter, som gjorts vid den under krigsåren lancerade frivilliga ungdomsskolan i Danmark. Utredningen erinrar även om de betydelsefulla initiativ i fråga om bildningsarbete och ungdom, vilka ha sammanfattats och beskrivits av Hernfrid Bark i hans broschyr om ungdomscirkeln.

Vad föreläsningarna angår, har från olika håll framställts önskemål om särskilda föreläsningar för ungdom. Man har därvid tänkt sig, att en föreläsare, som på kvällen talar i ortens föreläsningsförening, vid en tidigare tidpunkt samma dag skulle kunna hålla en särskild föreläsning för ungdom. I många fall skulle detta kunna ske inom skolans ram, varigenom även den fördelen skulle vinnas, att föreläsningsverksamheten på så sätt bleve presenterad för skolungdomen. Även i detta fall är det av synnerlig vikt, att den presentation, som göres, får en så stimulerande och lockande karaktär som möjligt. En förutsättning för att en ungdomsföreläsning skall fylla sin uppgift är givetvis, att föreläsaren både i fråga om sitt ämnesval och sitt framförande anpassar sig efter de krav, som en ungdomlig publik kan väntas ställa.

Det har även framhållits, att en förteckning över ungdomsföreläsningar borde sammanställas till tjänst för ungdomsföreningarna. Detta önskemål har redan uppmärksammats av Folkbildningsförbundet i Stockholm och Västra Sveriges folkbildningsförbund, vilka i sin senast utgivna föreläsningskatalog uppfört ungdomsföreläsningar under en särskild rubrik. I detta sammanhang kan det vara skäl att framhålla önskvärdheten av att de olika ungdomsföreningarna, om en för ungdom särskilt avpassad föreläsning anordnas av ortens föreläsningsförening, göra reklam för denna bland sina medlemmar, liksom av att representanter för ungdomsföreningarna få deltaga vid utformandet av föreläsningsföreningarnas program.

För att främja ungdomens deltagande i studiecirkelarbetet föreslår utredningen nedan, att ungdomscirkeln skall erkännas som en särskild form inom cirkelverksamheten och att den i statsunderstödshänseende skall beredas en förhållandevis gynnad ställning. Den kan betraktas som en brygga mellan folkskolan och det fria bildningsarbetet. Vid sidan om denna för ungdomen särskilt avpassade studiecirkelform räknar emellertid utredningen med att ungdomens intressen och ungdomens behov även skola kunna tillgodoses inom cirklar av annat slag. Som framhållits i avsnittet om folkbildningsarbetets metodiska frågor, torde det vara möjligt att inom cirkelverksamheten ge utrymme åt större aktivitet från deltagarnas sida än som kanske hittills varit det vanliga.

Då det gäller att väcka och underhålla ungdomens intresse för bildningsarbete i för densamma avpassade former, har radion obestridligen stora uppgifter och även stora möjligheter. Medan i svensk radio vissa program för barn höra till de fasta och allmänt uppskattade punkterna, har det icke på samma

sätt lyckats att finna former för program, som vända sig till de olika ungdomsåldrarna. Vissa ansatser ha under de senaste åren gjorts t. ex. med programpunkten Vi i våran klubb. I en form, som i första hand strävar att vara underhållande, har denna sökt att väcka intresse för föreningsliv och för sådana aktuella ting som fängsla ungdomen. För renodlade bildningsprogram för ungdomen är det svårare att finna en verksam radioform, men även på detta område torde vissa experiment böra göras. En folkbildningsserie som Lyriken och vi (1944/1945) var i sin allmänna uppläggning till någon del tillrättalagd för äldre ungdom och ger måhända vissa antydningar om hur en fortsatt verksamhet på detta område bör kunna bedrivas. Givetvis böra radions ungdomsprogram planläggas i samråd med tillgänglig expertis, även om detaljutformningen bör handhavas av tränade radiomän. För utvidgande av samarbetet med ungdomsexpertisen planlägger Radiotjänst för närvarande en rådgivande ungdomsnämnd avsedd att arbeta på samma sätt som andra liknande nämnder och kommittéer i radions programarbete. I denna nämnd böra kunniga representanter för t. ex. idrott, scouting och landsbygdsfrågor ifrågakomma, men av allra största vikt är, att ungdomen själv och dess egna intressen få sina talesmän jämte den egentliga expertisen.

Vad här har sagts om vikten av att ungdomen om möjligt redan i skolan orienteras om bildningsarbetet sådant detta tar sig uttryck i föreläsningar och studiecirklar gäller även i fråga om det bildningsarbete, som bedrives genom korrespondensinstituten, liksom om de hjälpmedel för studierna, som biblioteken utgöra. I båda fallen är det önskvärt, att en saklig propaganda göres. För bibliotekens del bör denna i första hand ske genom att undervisning i bokkunskap meddelas inom såväl folkskola som läroverk; utredningen hänvisar här till framställningen ovan i avsnittet om anknytningen mellan de olika undervisningsformerna och folkbildningsarbetet. Vad korrespondensundervisningen angår är det angeläget, att ungdomen upplyses om vilka kurser som särskilt lämpa sig för dess behov. Utredningen räknar med att en sådan upplysningsverksamhet skall kunna omhänderhavas av den rotel inom skolöverstyrelsen, som enligt utredningens förslag skall handlägga ärenden angående folkbildningsarbetet. Folkbildningsroteln bör även få till uppgift att utarbeta den upplysande reklambroschyr om folkbildningsarbetet, som, enligt vad utredningen ovan föreslagit, skall utdelas till eleverna i folkskolans avgångsklasser och som därutöver bör tillhandahållas olika ungdomsorganisationer. Broschyren bör innehålla råd och anvisningar angående de olika bildningsmöjligheter, som stå ungdomen till buds, och bör med lämpligt tidsmellanrum överses och kompletteras.

I det föregående har nämnts, att radion har särskilda möjligheter att stimulera ungdomen att deltaga i bildningsarbete. Detsamma gäller om musik, amatörteater och film; ett särskilt stöd åt folkbildningsverksamheten på dessa områden motiveras icke enbart av hänsyn till ungdomen men bör vara av betydelse för dennas engagerande i bildningsarbetet. Till denna fråga återkommer utredningen i andra delen av sitt betänkande.

Idrottens negativa betydelse för bildningsarbetet bland ungdomen har ovan uppmärksammats vid omnämnandet av åldersgruppen 18—21 år. Problemet ungdom och idrott har emellertid för båda de här behandlade åldersgrupperna ännu en sida. Frågan torde i sitt större sammanhang komma att behandlas av ungdomsvårdskommittén, och här skall endast beröras den del av densamma, som direkt angår bildningsarbetet. Det är givet, att en idrottens och idrottsfolkets organiserade bildningsrörelse ej skulle vara lycklig, bland annat därför, att majoriteten av idrottsfolket knappast söker eller är intresserad av andligt arbete i samband med idrotten. Men redan ett klubbliv inom idrottsföreningarna har ett bildningsvärde, på samma sätt som annat ordnat föreningsliv. Och i den mån ett bildningsintresse kommer till synes bland den idrottsintresserade ungdomen, är det givetvis av största betydelse, att idrottens folk tar hand om detta och kultiverar det, med hjälp av befintliga folkbildningsorganisationer. »Tiden är nu inne», har det sagts, »för ett intensivt inre arbete, ett idrottens kulturarbete, som tillsammans med idrottslig färdighet gör vett och vetande till allt idrottsfolkets egendom.» Vägarna att intressera ungdomen för bildningsarbete via idrotten kunna gå över hälsolära, orientering, idrottshistoria, de geografiska upptäckternas historia, för att nämna några exempel. Hur tävlingsidrott kan kombineras med tävling i andliga verksamhetsformer har för ungdomscirkelns vidkommande belysts av Hernfrid Bark.

Utredningen har i detta sammanhang ej ansett sig böra beröra sådana frågor, som visserligen ha anknytning till ungdomen men som i lika hög grad gälla andra medborgarkategorier. Hit höra t. ex. lärar- och ledarfrågan, frågan om bibliotekens öppethållande o. s. v. Beträffande hemgårdar och studiehem kan hänvisas till den kortfattade framställningen nedan.

h) Landsbygd och städer.

Som av den historiska översikten framgår, var den fria bildningsverksamheten från början huvudsakligen inriktad på landsbygdens och lantbefolkningens behov. Med den fortgående industrialiseringen kom emellertid bildningsarbetets tyngdpunkt så småningom att överflyttas till städerna och tätorterna. Bebyggelsens större koncentration, den bättre tillgången på samlingslokaler och de större ekonomiska resurserna ha också i vissa avseenden givit städerna en privilegierad ställning inom det fria bildningsarbetet. Detta är påfallande, när det gäller biblioteksverksamheten, där städernas bibliotek äro ojämförligt bättre utrustade än landsbygdens. Det gäller också om föreläsningsverksamheten, där städerna kunna uppvisa både ett större antal föreläsningar och betydligt högre åhörarsiffror än landsbygden. Å andra sidan är flertalet studiecirklar alltjämt att finna på landsbygden. Till en del sammanhänger detta med att landsbygdsbefolkningen har mindre tillgång till andra fritidssysselsättningar än stadsbefolkningen men otvivelaktigt också med att vissa av de behov, som landsbygdens studiecirklar tillgodose, i städerna tillgodoses av olika utbildningsanstalter. Från denna utgångspunkt

kan den livligare studiecirkelverksamheten på landsbygden med viss rätt betraktas som en följdföreteelse till städernas i vissa avseenden gynnade ställning vad bildningsarbetet och bildningsmöjligheterna angår.

De svårigheter, som landsbygdens bildningsarbete har att brottas med, äro i huvudsak av fem slag: de långa avstånden, bristen på lämpliga samlingslokaler, bristen på lärare och ledare, den långa arbetstiden samt landsbygdens — i första hand kommunernas men också befolkningens — förhållandevis svaga ekonomiska resurser. Av dessa behandlar utredningen lokalfrågan i annat sammanhang; den är icke uteslutande ett landsbygdsproblem, även om bristen på samlingslokaler säkerligen är mera kännbar på landsbygden än i städerna. De långa avstånden äro likaså endast till en del ett landsbygdsproblem. De äro ett lands*orts*problem, i den mån man till landsorten räknar vad som ligger utanför de kulturella huvudcentra: Stockholm, Göteborg, Uppsala och Lund. Av bristen på lärare och ledare ha likaledes också städerna känning, men problemet är av naturliga skäl ännu mera brännande på landsbygden. Även denna fråga behandlar utredningen i annat sammanhang. Vad den långa arbetstiden angår, förekommer denna främst hos den jordbrukande befolkningen. Inom andra befolkningsgrupper, skogsarbetare, fiskare, sjöfolk, har man att räkna med en annan svårighet, i det dessa grupper under långa perioder vistas på isolerade platser utanför hemorten. De ekonomiska svårigheterna sammanhänga slutligen i många fall med den nuvarande kommunala indelningen. Det är att vänta, att den beslutade nya kommunindelningen kommer att medföra fördelar för landsbygden också i bildningshänseende.

Inom utredningen har diskuterats, om icke de här berörda svårigheterna skulle motivera, att statens stöd till landsbygdens bildningsverksamhet utformades principiellt annorlunda än motsvarande stöd till städernas bildningsarbete. Det har emellertid synts riktigare och enklare att så vitt möjligt avväga understöden efter samma grunder för landsbygd och städer, men vid avvägningen taga hänsyn till de verkliga kostnaderna för bildningsarbetet. I den mån så kan ske, påkalla landsbygdsförhållandena inga särskilda åtgärder. I enlighet härmed har utredningen utformat stödet till studiecirkelverksamheten liksom administrationsanslagen till studieförbunden. Förhållandena bli annorlunda i de fall, då statsunderstödet tänkes utgå icke i relation till kostnaderna utan med ett bestämt belopp för varje prestation. I sådana fall är det nödvändigt att på ett eller annat sätt kompensera landsbygden för i första hand den merkostnad, som kan föranledas av de långa avstånden från kulturcentra. I fråga om föreläsningsverksamheten, där statsunderstödet beräknas skola utgå med ett visst belopp per föreläsning, har utredningen tänkt sig en sådan lösning av frågan, att föreläsarnas resekostnader bestridas ur ett särskilt resekostnadsanslag. Ur samma anslag skall enligt utredningens förslag bestridas resekostnaderna för föreläsare vid folkbildningskurser, till vilka liksom nu ett fixerat högsta belopp per kurs tänkes skola utgå. Med avseende på dessa kurser har utredningen därjämte övervägt, om icke ett särskilt an-

slag borde utgå till kurser å sådana mindre orter, där man icke kan påräkna så många betalande åhörare. Utredningen har emellertid även här velat utgå från enhetliga bestämmelser, men räknar med att vid kursanslagets fördelning maximibeloppet förbehålles kurser i isolerade och glest befolkade bygder.

Utredningen har i detta sammanhang uppmärksammat en i andra kammaren vid årets riksdag av herr E. Gustafsson i Bogla m. fl. väckt motion (II: 97) om utredning rörande statsbidrag till resekostnader åt deltagare i föreläsnings-, studie- och semesterkurser. Motionen framhåller, att ett betydande antal föreläsnings- och studiekurser icke erhålla något bidrag från det allmänna och att kostnaderna för inackordering och resor vanligen falla på deltagarna eller de organisationer, som sända deltagare. Det synes icke obilligt, framhålles det, att begära statens hjälp för nedsättning av resekostnaderna vid dylika kurser, om de hållas på ett tillräckligt objektivt och högt plan. Angående principerna och reglerna för det ifrågasatta resebidraget anföres, att föreläsnings- eller studiekurs för att bli anslagsberättigad måste godkännas av vederbörande myndighet, att anslaget lämpligen kan beräknas så att resekostnaderna över ett visst belopp, exempelvis kostnader över 10 kronor för rikskurser och 5 kronor för länskurser, betalas av staten och att i ansökan att få kursen godkänd som anslagsberättigad skola meddelas sådana uppgifter, som kunna vara av värde för bedömning av kursens kvalitet. Slutligen framhålles, att bestämmelserna böra innehålla föreskrifter, som garantera att kursen verkligen är en studie-, instruktions- eller semesterkurs. I sitt yttrande över motionen hänvisade statsutskottet till att frågan om grunderna för statens understödjande av det fria och frivilliga bildningsarbetet för närvarande vore föremål för omprövning av 1944 års folkbildningsutredning och förutsatte, att de i motionen berörda spörsmålen komme att tagas i övervägande av utredningen. Under sådana förhållanden saknades anledning att begära den föreslagna utredningen. Riksdagen följde statsutskottet.

De i motionen framlagda synpunkterna synas utredningen värda beaktande. Enligt utredningens förslag komma de framlagda önskemålen att bli tillgodosedda vad angår av studieförbunden anordnade instruktionskurser. Resekostnader för deltagarna i dessa skola få medtagas bland de utgifter, till vilka statsunderstöd föreslås skola utgå. Detsamma torde bli förhållandet med de kurser, till vilka understöd kan komma att utgå ur det särskilda anslag till nya bildningsformer, som utredningen nedan föreslår. I fråga om kurser och föreläsningar med huvudsakligen lokalt deltagande (folkbildningskurser, föreläsningar och föreläsningsserier) torde samma behov av bidrag till åhörares och deltagares resekostnader icke föreligga. Vad slutligen angår frågan om resekostnadsbidrag vid icke statsunderstödda kurser ställer sig utredningen tveksam till denna. Å ena sidan kan man räkna med anslag från kommuner och organisationer för detta ändamål, i första hand måhända från landstingen, å andra sidan synas möjligheterna till missbruk böra inbjuda till en viss försiktighet. Under sådana omständigheter anser sig utredningen icke böra framställa något förslag på denna punkt.

Av det fria bildningsarbetets verksamhetsformer äro radio- och korrespondensundervisning särskilt väl ägnade för landsbygdens förhållanden. Med beaktande härav föreslår utredningen nedan särskilt stöd till inköp av radioapparater samt vidare, att statsunderstöd för deltagande i korrespondensundervisning skall utgå icke endast till studiecirkel utan även i viss utsträckning till sådana enskilda studerande, som på grund av sina arbetsförhållanden icke ha möjlighet att deltaga i ett gruppvis ordnat studiearbete.

Inledningsvis nämndes, att städernas biblioteksväsen vore avsevärt bättre utrustat än landsbygdens. Av samma principiella skäl, som tidigare åberopats, torde det icke få anses önskvärt att av denna grund genom särskilda understödsvillkor gynna biblioteksverksamheten på landsbygden. Däremot torde centralbiblioteksverksamheten böra intensifieras genom ökat stöd till central- och landsbiblioteken. Utredningen återkommer härtill liksom till frågan om åtgärder för åstadkommande av en bättre bokdistribution på landsbygden.

Utredningen har även diskuterat, om icke ett särskilt landsbygdsbidrag borde utgå för bildningspropaganda inom glest befolkade och i kulturhänseende mindre gynnade orter. Utredningen har emellertid funnit, att det ändamål, som härigenom kunde vinnas, skulle utan några särskilda stadganden kunna tillgodoses genom de av utredningen föreslagna anslagen till de olika studieförbunden för instruktörer och konsulenter. En annan möjlighet att på ett verksamt sätt propagera för bildningsarbetet utan att gå utanför ramen för de anslagsformer, som utredningen i övrigt förordar, erbjuda folkbildningskurserna, som, enligt vad erfarenheten visat, haft betydande förmåga att stimulera till fortsatta studier. Ett särskilt statsunderstöd för bildningspropaganda på landsbygden förefaller under sådana omständigheter knappast erforderligt. Även här måste det anses principiellt riktigt, att landsbygden ej utskiljes ur det större sammanhanget, i den mån det är möjligt att tillgodose dess särbehov inom gemensamma, enhetliga bestämmelsers ram.

Det har inledningsvis framhållits, att städerna i vissa avseenden inta en privilegierad ställning inom bildningsarbetet. Å andra sidan erbjuda städer och tätorter icke under alla omständigheter en lämplig jordmån för detta. Inom storstäderna brottas bildningsarbetet med svårlösta problem, och inom storstädernas utkanter och förorter möta svårigheter av samma eller liknande storleksgrad ehuru av annat slag.

Storstädernas bildningsproblem kan i mycket stor utsträckning återföras till den trångboddhet, som härskar i det moderna storstadssamhället, samt den rotlöshet och den snabba omflyttning, som ofta utmärka dess invånare. Trångboddheten är utan tvivel den viktigaste orsaken till den brist på social trivsel, som man kan konstatera hos storstadens inbyggare och som har återverkningar inte minst i fråga om ungdomens livsföring. Rotlösheten återfinnes hos de många, som inflyttat från andra orter och som ännu icke vuxit fast i de nya omgivningarna. Gemenskapen i arbetet sammanfaller här icke med gemenskapen under fritiden, såsom är fallet t. ex. i ett mindre

samhälle. Bildningsarbetet har ofta svårt att vinna insteg i en sådan miljö. Vad som saknas är inte tillfällen till deltagande i bildningsarbete av olika slag. Inom storstaden kunna tvärtom föreläsningsföreningarna erbjuda de yppersta föreläsare, där anordnas studiecirklar i praktiskt taget alla ämnen, och landets bäst försedda bibliotek finnas inom räckhåll. Däremot är ofta kännedomen om dessa tillfällen bristfällig. I andra fall har bildningsarbetet svårt att göra sin stämma hörd i konkurrensen med alla de nöjen, varmed storstaden lockar.

Om förorten har man sagt, att den utgör ett andligt vakuum på grund av sugningen till storstäderna, och utan tvivel ligger där den viktigaste förklaringen till den torftighet, som förorternas kulturella liv merendels uppvisar. Den hembygdskänsla, som man finner på andra håll och som utgör en av bildningsarbetets förutsättningar, har svårt att slå rot i förorten. Invånarna där bli mer eller mindre andligt hemlösa: de ha sin verksamhet i staden och söka sina nöjen där, medan bostadsortens roll inte sällan inskränker sig till att vara den plats, där man tillbringar nätterna. Den skugga, som storstaden på så sätt kastar över sina förorter, har otvivelaktigt också medverkat till att man inom dessa endast i mycket begränsad omfattning sökt med kommunal hjälp åstadkomma möjligheter till fritidssysselsättningar av det ena eller andra slaget. Man har sålunda alltför ofta tillfälle att konstatera, att förorterna sakna erforderliga samlingslokaler eller att föreläsnings-, biblioteks- och annan bildningsverksamhet är dåligt tillgodosedd. Undantag finnas, men regeln torde vara, att förorterna brista i kulturell livaktighet.

Enligt utredningens mening är det icke möjligt att genom statliga åtgärder övervinna de svårigheter, som här ha berörts. Vad storstäderna beträffar, kräves i första hand en aktiv propaganda, kanske framför allt bland ungdomen. En sådan propaganda är främst studieförbundens sak, men man kan också räkna med att den upplysningsbroschyr för eleverna i folkskolorna, som utredningen i annat sammanhang har föreslagit, skall kunna vara av en viss betydelse. När det gäller förorterna, kräves framför allt en större förståelse från de kommunala myndigheternas sida för bildningsarbetet och dess behov. I första hand behövas samlingslokaler men också bättre biblioteksmöjligheter. Det förefaller utredningen vidare, som om icke minst i förorterna hembygdsintresset skulle kunna ge en lämplig utgångspunkt för ett studiearbete.

i) Försvaret och folkbildningsarbetet.

Enligt sina direktiv har utredningen att beakta de möjligheter, som finnas att stärka sambandet mellan försvaret och folket genom militärt folkbildningsarbete. Utredningen bör enligt direktiven därvid undersöka, i vad mån en ytterligare utbyggnad av samarbetet mellan de militära organen och folkbildningsorganisationerna är möjlig, samt vid behandlingen av dessa spörsmål samråda med försvarets upplysningsutredning.

Vad först den senare frågan angår, har utredningen diskuterat de här berörda problemen med försvarets upplysningsutredning. Sedan denna i bör-

jan av 1945 avgivit sitt betänkande (SOU 1945: 21), har detta varit remitterat till folkbildningsutredningen, som den 20 september 1945 avgivit anbefallt yttrande över detsamma.

Det omfattande bildningsarbete, som under beredskapsåren vuxit fram inom försvarsväsendet, betyder utan den ringaste tvekan en verklig landvinning för folkbildningsarbetet. Genom Carl Cederblads banbrytande undersökningar har visats, vilka betydande brister som vidlåda den värnpliktiga ungdomens allmänbildning. Genom att praktiskt taget all manlig ungdom under värnpliktstiden kommer i kontakt med bildningsarbetet och beredes tillfälle att deltaga i detta, öppnas vida perspektiv för bildningsarbetets fortsatta rekrytering. Den omständigheten, att det militära bildningsarbetet till mycket stor del är av elementär eller yrkesutbildande karaktär, kommer med all sannolikhet att innebära en avlastning för det civila bildningsarbetet och samtidigt verka i kvalitetsfrämjande riktning. Man kan därtill räkna med att en icke alltför obetydlig procent av den ungdom, som under värnplikten konfronteras med bildningsarbetets metoder och möjligheter, efter värnpliktstidens slut skall komma att fortsätta sitt studiearbete.

I sitt yttrande över försvarets upplysningsutrednings betänkande påpekade folkbildningsutredningen, att de i betänkandet framlagda riktlinjerna för den statliga och statsunderstödda upplysningsverksamheten om försvaret icke avveko från dem, som gällde för svenskt folkbildningsarbete i allmänhet. Utredningen framhöll, att starka skäl visserligen kunde anföras för ett särskilt stöd åt det bildningsarbete, som avsåge att meddela upplysningar angående försvaret eller att orientera de inom försvaret anställda angående svenska samhällsförhållanden, men att det kunde ifrågasättas, om detta stöd borde givas under andra former än dem, som gällde för övrigt bildningsarbete. En upplysningsverksamhet av andra former skulle lätt få karaktären av eller uppfattas som en av högre myndigheter organiserad och auktoriserad propagandakampanj. Utredningen vill ännu en gång starkt understryka denna sin uppfattning. Det får icke glömmas, att det fria bildningsarbetet, sådant det vunnit burskap i vårt land, vuxit fram underifrån, från medborgarna själva. Genom en organisation uppifrån riskerar man, att ett av de stora värdena hos bildningsarbetet går förlorat. Enligt utredningens mening bör därför det militära bildningsarbetet i så stor utsträckning som möjligt samverka och samordnas med det bildningsarbete, som uppbäras av medborgarna i allmänhet. För att möjliggöra en sådan samverkan kräves det god kontakt mellan de institutioner, som ha att svara för det militära bildningsarbetet, och de civila bildningsorganisationerna.

Som förmedlare av kontakten mellan militärt och civilt bildningsarbete ingå i varje militärt bildningsråd två civila ledamöter, vilka enligt gällande bestämmelser så vitt möjligt böra vara företrädare för folkbildningsarbete, socialvårdande verksamhet och nykterhetsrörelsen. Därjämte utökas bildningsrådet, när det fungerar som styrelse för truppförbandsbiblioteket, med en av skolöverstyrelsen utsedd representant för folkbiblioteksväsendet. Er-

farenheten visar, att bildningsråden, som voro avsedda att utgöra ett samlande, rådgivande och inspirerande organ för den fria och frivilliga bildningsverksamheten och för det socialvårdande arbetet vid respektive förband, icke kommit att spela den roll, som från början varit tänkt. Å ena sidan ha bildningsråden icke erhållit det inflytande över den militära bildningsverksamheten, som varit önskvärt, å andra sidan ha de icke alltid ådagalagt den initiativkraft, som man kunnat förvänta. Delvis torde dessa förhållanden sammanhänga med att bildningsråden sammanträda relativt sällan, delvis med att de civila ledamöterna ofta utsetts bland personer, som äro betungade med så många andra uppdrag, att de icke ha tid och tillfälle att ägna sig åt den militära bildningsuppgiften med någon större intensitet. Det synes utredningen önskvärt, att man vid utseendet av de civila ledamöterna i större utsträckning än vad som nu är fallet toge hänsyn till de krav på aktiv insats från ledamöternas sida, som man har rätt att ställa.

Från militär sida handhaves bildningsverksamheten vid ett truppförband av personalvårdsofficeren. Han innehar sin befattning som en bisyssla jämte många andra och därtill ofta endast för en tid av några månader eller möjligen ett år. Ordinarie tjänsteåligganden, extra kommenderingar utom förläggningsorten och andra omständigheter sätta honom ofta ur funktion. Icke ens under normala förhållanden torde han för övrigt kunna finna tillräcklig tid för lösandet av alla de uppgifter, som åligga honom. Vid personalvårdsofficerens sida står sedan den 1 januari 1946 en som regel deltidsanställd personalvårdsassistent. För flera på samma ort förlagda förband kan heltidsanställd assistent komma ifråga och för närvarande finnas sådana anställda i de fem största garnisonsstäderna: Boden, Karlsborg, Karlskrona, Linköping och Skövde. Anordningen med särskilda personalvårdsassistenter, som går tillbaka på erfarenheter från den förstärkta försvarsberedskapen, har tillsvidare försökskaraktär. Enligt utredningens mening föreligga skäl för att anordningen blir bestående. Om det militära bildningsarbetet skall lyckas fylla sin uppgift, ligger det emellertid stor vikt vid att personalvårdsassistenterna ha erfarenhet från och kontakt med annat bildningsarbete. Ur denna synpunkt är det önskvärt, att arvodena till personalvårdsassistenterna avvägas så, att kvalificerade krafter kunna erhållas. Likaledes är av vikt, att personalvårdsofficerarna — och även den övriga befälskåren — erhålla kännedom om folkbildningsarbetet, dess organisation och metoder. Utredningen förutsätter, att undervisning härom kommer att lämnas vid de militära läroanstalterna.

Om erforderlig kontakt mellan militärt och civilt bildningsarbete kommer till stånd, kan enligt utredningens mening arbetet i betydande utsträckning samordnas. Vad först den militära föreläsningsverksamheten beträffar, är det naturligt, att ett samarbete sker med garnisonsortens föreläsningsanstalt, om sådan finnes. Vidare bör samarbete sökas med länens såväl föreläsningsförbund som folkbildningsförbund. Därigenom blir det möjligt för förbandet att kontinuerligt komma i åtnjutande av de fördelar, som en organiserad före-

läsningsförmedling och kursverksamhet innebära. I detta sammanhang erinrar utredningen om att försvarets upplysningsutredning hade föreslagit, att de militära föreläsarna skulle förtecknas i en särskild katalog. I sitt yttrande över betänkandet framhöll folkbildningsutredningen — i likhet med flera av de övriga hörda instanserna — att det vore mera angeläget, att föreläsare i militära ämnen infördes i de redan existerande civila föreläsningskatalogerna. Av årets statsverksproposition framgår, att chefen för försvarsdepartementet förordat, att de militära föreläsningarna inordnas i den allmänna föreläsningsverksamhetens centralbyråkataloger. I fråga om studiecirkelarbetet bör likaledes en samverkan mellan militärt och civilt icke sällan kunna genomföras. Det borde vara självklart, att militär personal, där så kan ske, hänvisades till den civila studiecirkelverksamhet, som kan finnas anordnad på förläggningsorten. Det borde vidare icke vara otänkbart, att även civila deltagare vid behov kunde beredas plats i de militära studiecirklar, som anordnas, liksom att militära studieledare utnyttjades i civilt bildningsarbete. Dylikt gemensamt arbete torde redan i och för sig innebära ett värde. Vad slutligen biblioteksverksamheten angår, har denna direkt anknutits till den lokala biblioteksverksamheten genom bestämmelsen att en av skolöverstyrelsen utsedd representant för folkbiblioteksväsendet skall deltaga vid bildningsrådets behandling av biblioteksfrågor. Enligt vad erfarenheten utvisar, har härigenom i många fall lagts grunden till ett fruktbärande samarbete.

Samverkan inom folkbildningsarbetet bör icke endast sökas från militärt håll. Det kräves, att man också inom det civila folkbildningsarbetet söker tillvarataga de kontaktmöjligheter, som kunna finnas. Det bör sålunda enligt utredningens mening vara regel, att bildningsorganisationerna till sina konferenser, sammanträden, kurser och föreläsningar också inbjuda representanter för den militära bildningsverksamheten och då icke endast personalvårdsassistenterna utan även de militärer i ansvarig ställning, som ha att handhava den kulturella personalvården.

Inom försvarsväsendet har med början 1945/46 vid sidan av det fria bildningsarbetet anordnats en obligatorisk försöksundervisning i medborgarkunskap för värnpliktiga. Även denna undervisning synes utredningen vara värd att uppmärksammas från folkbildningshåll. Ehuru obligatorisk torde den till anordning och karaktär stå det frivilliga bildningsarbetet nära. Enligt utredningens mening måste det betraktas som angeläget, att denna undervisning fullföljes.

j) Lokalfrågan.

Av den ovan lämnade statistiska redogörelsen för de inom folkbildningsarbetet använda lokalerna framgår, att lokalbehovet inom såväl studiecirkelverksamheten som övriga grenar av folkbildningsarbetet är avsevärt. Detta bekräftas av den stickprovsundersökning, som redovisas nedan i bil. 1. Samtliga studieorganisationer ha även som sin mening uttalat, att lokalfrågan är ett av folkbildningsarbetets för närvarande mest brännande problem.

En lösning av lokalfrågan kan tänkas efter skilda linjer. Samlingslokaler av den typ, som representeras av de engelska community centres, vore givetvis den bästa och allsidigaste lösningen av problemet. Ungdomsvårdskommittén har förutsatt, att dylika synpunkter beaktas av Statens nämnd för samlingslokaler vid dess prövning av inkomna ansökningar samt att nämnden tar initiativ till upplysningsverksamhet på detta område. Sedermera har 1945 års riksdag efter motioner av herrar Allard m. fl. anhållit om utredning angående statligt stöd åt s. k. fritidscentra och andra lokaler för fritidsverksamhet. Riksdagsskrivelsen har ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Enligt utredningens mening äro de i ifrågavarande motioner framhållna synpunkterna synnerligen beaktansvärda. För en ort eller en bygd skulle det vara av den största betydelse, om man kunde skapa ett ungdoms-, fritids- och bildningscentrum, gärna i anslutning till idrottsplats och skola. Utredningen anser sig emellertid icke i nuvarande läge på denna punkt kunna framställa några yrkanden men förutsätter att folkbildningsarbetets behov och önskemål uppmärksammas vid den blivande utredningen av frågan.

Genom beslut vid 1942 års riksdag anvisades medel dels såsom bidrag till anordnande av allmänna samlingslokaler, dels som lån för samma ändamål. Av riksdagsbeslutet framgår, att det stöd till samlingslokaler, som härigenom avsågs, tog sikte icke minst på folkbildningsarbetets behov. Enligt utredningens mening torde också — om man bortser från den ideala lösning som fritidscentra skulle innebära — bildningsarbetets lokalfrågor bäst kunna lösas genom anordnande av allmänna samlingslokaler för förenings- och folkbildningsarbete (kommungårdar, bygdegårdar, fiskegårdar). Att vid sidan om anslagen till samlingslokaler anvisa särskilda medel för uppförande av för bildningsarbetet uteslutande avsedda lokaler synes utredningen icke påkallat. Rent principiellt kan det icke anses önskvärt att isolera bildningsarbetet från andra grenar av bygdens kulturella och medborgerliga verksamhet. Viktigt är emellertid, att vid planerandet av samlingslokaler tillräckliga utrymmen avses för det egentliga bildningsarbetet. Det måste anses önskvärt, att varje med offentliga medel uppförd samlingslokal inrymmer lokaler för i första hand studiecirklar men i mån av behov även för föreläsningar och bibliotek. Enligt vad utredningen har sig bekant, har Statens nämnd för samlingslokaler — som har att förbereda här ifrågavarande ärenden — sin uppmärksamhet fäst vid denna fråga, varför några särskilda föreskrifter icke torde vara påkallade. Det stora behov av samlingslokaler, som föreligger, torde emellertid motivera en betydande ökning av statens bidrag för ändamålet. Utredningen anser sig likväl icke ha anledning att framställa något yrkande i detta avseende, utan erinrar endast om att 1946 års riksdag på Kungl. Maj:ts förslag avsevärt ökat det belopp, som står till förfogande för långivning för anordnande av allmänna samlingslokaler.

Förutom i egentliga samlingslokaler av här antytt slag torde bildningsarbetet också kunna beredas plats inom andra kommunen tillhöriga bygg-

nader. Det synes sålunda utredningen självfallet, att studiecirkelrum anordnas i anslutning till kommunala biblioteksokaler till det antal, som kan anses påkallat av studieverksamhetens omfattning på orten. Även i samband med andra kommunala byggnader torde det vara möjligt att tillgodose bildningsarbetets behov, så t. ex. vid byggandet av medborgarhus, konserthus, stadsteatrar, idrottsplatser och dylikt.

Utredningen har särskilt uppmärksammat frågan om skollokalernas utnyttjande för det fria och frivilliga bildningsarbetet. Av studieorganisationernas yttranden om lokalfrågan framgår, att uppfattningen av skollokalernas lämplighet för det fria bildningsarbetet är synnerligen varierande. Å ena sidan göres det gällande, att dessa lokaler med fördel kunna tagas i anspråk för studiecirklar. Å andra sidan framhålles det, ej minst beträffande landsbygden, att användandet av skollokaler oftast är mindre lämpligt, detta dels med hänsyn till lokalernas allmänna art, dels med hänsyn till att ett där bedrivet frivilligt studiearbete kan falla sig olägligt för de lärare, som ha sin bostad i skolan. Från olika håll har det emellertid även framhållits, att det vid byggande eller ändring och inredning av skollokaler bör tagas hänsyn till nödvändigheten av deras användning jämväl som trivsamma lokaler för det fria och frivilliga bildningsarbetet.

Utredningen erinrar i detta sammanhang om, att 1942 års riksdag beslöt hemställa om sådan ändring av gällande kungörelse angående statsbidrag till byggnader för folkskoleväsendet att såsom villkor för statsbidrag uppställdes skyldighet för skoldistrikt att i den utsträckning, som Kungl. Maj:t ägde att närmare angiva, upplåta skolbyggnad för ortens frivilliga bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen. Beträffande förfoganderätten till redan med statsunderstöd uppförda lokaler ansåg sig riksdagen däremot icke kunna föreslå några lagstiftningsåtgärder om skyldighet för kommunerna att upplåta dem för föreningslivet. Riksdagen uttalade emellertid den förhoppningen, att kommunala lokaler i mån av behov och möjligheter ställdes till föreningslivets förfogande i större utsträckning än hittills på sina håll varit fallet. Givetvis borde dock upplåtelse av skollokaler ske allenast på sådana villkor, att ej större olägenhet vållades undervisningen eller för den lärarpersonal, som har sin bostad i skolhuset. Riksdagen framhöll vidare, att skyldigheten för skoldistrikt att upplåta skolbyggnad endast borde föreskrivas efter prövning av omständigheterna i varje särskilt fall och endast ifrågakomma beträffande skoldistrikt, inom vilka tillgången på andra samlingslokaler voro synnerligen knapp och förhållandena i övrigt vore av den art, att sådana föreskrifter blevo särskilt påkallade. Då det uppställda kravet på prövning av omständigheterna i varje särskilt fall visade sig hinderligt för bestämmelsernas tillämpning, förklarade sig 1944 års riksdag intet ha att erinra mot generella bestämmelser i ämnet. I nu gällande kungörelse angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet (SFS 1945/882) föreskrives i enlighet härmed, att skoldistrikt, som tillerkänts statsbidrag till byggnadsarbeten, är för åtnjutande av statsbidraget pliktigt »att

upplåta lokalerna för ortens frivilliga bildningsverksamhet och liknande fostrande verksamhet bland ungdomen, dock att sådan skyldighet skall föreligga endast under förutsättning, att lokalförhållandena på orten göra upplåtelsen påkallad, att större olägenhet icke vållas undervisningen eller inom skolan boende lärare eller annan personal och att utfästelse om aktsamt begagnande av såväl skolans lokaler som däri befintliga inventarier erhålles». Vidare föreskrives, att för upplåtelse av skollokal icke må fordras ersättning med högre belopp än som med hänsyn till den av upplåtelsen föranledda omedelbara ökningen av skoldistriktets omkostnader för lokalen kan anses skäligt. Finner skolstyrelsen sig böra vägra sådan upplåtelse, skall skolstyrelsen, därest den som begärt upplåtelsen det påfordrar, med angivande av skälen för sin vägran hänskjuta ärendet till domkapitlet för prövning och avgörande.

Även om det måste erkännas, att de av vissa bildningsorganisationer anförda invändningarna mot användandet av skollokaler i det fria bildningsarbetet ha ett visst berättigande, torde de icke böra tillmätas avgörande vikt. Otvivelaktigt erbjuda skollokalerna många gånger en lycklig lösning av folkbildningsarbetets lokalproblem. De äro som regel centralt belägna och stå i allmänhet oanvända de tider, då bildningsarbetet behöver dem. Å andra sidan brista de ofta i trivsamhet; framför allt är den vanliga typen av skolbänkar mindre lämplig, om lokalen skall användas för studiecirkeländamål. Önskvärt vore, att det fria bildningsarbetet erhölle en så erkänd ställning, att man toge hänsyn till dess behov vid såväl planerandet som inredningen av nya skolbyggnader. Det borde sålunda snarare vara regel än undantag, att en kommun vid uppförandet av en nybyggnad för skoländamål i denna inrymde även lokaler för det fria bildningsarbetet. Härigenom skulle skolan alltmer kunna bli ett naturligt centrum för ortens bildningsarbete över huvud, såsom fallet är i vissa andra länder. Till sådana lokaler i skolbyggnader utgår för närvarande icke byggnadsbidrag, och utredningen ifrågasätter i detta avseende icke någon ändring. Utredningen vill emellertid framhålla, att lokaler för gruppstudier av studiecirkelkaraktär torde komma att bli erforderliga med hänsyn till skolans egna behov. Utredningen har i annat sammanhang framhållit vikten av att det fria bildningsarbetets metoder komma till användning inom skolans övre klasser. Det torde också kunna anses troligt, att den kommande nya skolorganisationen kommer att uppmärksamma denna fråga. Från dessa utgångspunkter synes det utredningen önskvärt, att varje skola inrymde en lokal för studiecirkelsammanträden. Närmast till hands skulle därvid ligga att kombinera denna lokal med skolbiblioteket, antingen så att bibliotekslokalen användes för ändamålet eller så att ett särskilt läs- och studierum anordnades i anslutning till bibliotekslokalen. Till sådan lokal bör givetvis byggnadsbidrag utgå i vanlig ordning, samtidigt som den självfallet bör anordnas så, att den utan olägenhet kan på tider, då skolan icke använder den, upplåtas för ortens bildningsverksamhet. Vidare torde böra uppmärksammas möjligheten att för allmänt bildningsändamål utnyttja sådana reservutrymmen inom skolbyggnaderna, som icke behövas för skoländamål.

Utredningen har i detta sammanhang beaktat det förhållandet, att den fortgående centraliseringen av folkskoleväsendet medfört och kommer att medföra nedläggande av ett icke ringa antal skolor. Enligt utredningens mening skulle många av de skolbyggnader, som härigenom icke behövas för sitt ursprungliga ändamål, med fördel kunna användas såsom lokaler för det fria folkbildningsarbetet och därigenom alltjämt kunna göra tjänst som kulturhärdar för den kringliggande bygden. För att främja en sådan utveckling, som skulle tillföra bildningsarbetet ett avsevärt tillskott i fråga om lokaler, torde viss ändring böra göras i gällande bestämmelser angående statsbidrag till byggnadsarbeten för folkskoleväsendet. För närvarande gäller, att om ny- eller ombyggnad sker för att ersätta äldre skollokaler, må det s. k. bidragsunderlaget reduceras med det belopp, som prövas motsvara de äldre lokalernas värde. Enligt utredningens mening bör bestämmelsen ändras därhän, att ifrågavarande reduktion icke skall göras i de fall, då de äldre lokalerna genom beslut i vederbörlig ordning ställas till förfogande för ortens frivilliga bildningsverksamhet.

Utredningen har i det föregående uppehållit sig vid sådana lokaler, som tillhöra kommunen. Det naturliga synes också vara, att kommunen i första hand tillhandahåller bildningsarbetet erforderliga lokaler. Som framgår av statistiken över studiecirklarnas lokaler, försiggår emellertid den övervägande delen av studiearbetet dels inom föreningslokaler av skilda slag och dels inom de privata hemmen och andra enskilda lokaler. Vad de enskilda föreningslokalerna angår, synes det utredningen önskvärt, att studieutrymmen inredas i största möjliga utsträckning i hithörande lokaler (ordenshus, folkets hus, enskilda organisationers bygdegårdar). Utan tvivel skulle föreningarna genom inbördes hjälp ytterligare kunna avlägsna vissa lokalsvårigheter. Det skulle vara till stor fördel för det lokala samarbetet mellan de olika bildningsorganisationerna och för dessas ömsesidiga kontakt överhuvud, om respektive föreningar mera än hittills kunde ställa sina lokaler till förfogande för sådant bildningsarbete på orten, som har det mindre väl ställt i detta avseende. Vad hemmen angår, betyder icke den omständigheten, att utredningen i sin diskussion av lokalfrågan i första hand sökt lösningen i kommunala lokaler, att den utdömer hemmen såsom lokaler för studiecirklar. Även om det i en större socken bygges samlingslokal med utrymmen jämväl för cirkelsammankomster, kan det hända, att vägen dit blir för lång, när det gäller ofta förekommande sammankomster. Det har likaså framhållits, att sammanträden i hemmen kunna bidraga till att skapa mera trivsel i avlägset belägna bygder med gles bebyggelse. Även lokaler i anslutning till arbetsplatser torde många gånger kunna erbjuda fördelar. Redan nu förekommer icke sällan, att företagsledningarna upplåta utrymmen för studiecirklarna i kontorslokaler och andra liknande byggnader. Det synes önskvärt, att detta kunde ske i vidgad omfattning och även uppmärksammas vid ny- och ombyggnader.

För närvarande utgår statsunderstöd i viss utsträckning till de årliga kost-

naderna för de kommunala bibliotekens och studiecirkelbibliotekens lokaler. Därutöver bäras inga andra av bildningsarbetets lokalkostnader av staten än de, som innefattas i bidragen till samlings- och skollokaler. Utredningen har diskuterat, om staten bör lämna bidrag även till kostnaderna för andra lokaler, som användas av det fria bildningsarbetet. Enligt utredningens mening bör något sådant bidrag icke utgå. För det lokalbehov, som icke tillgodoses genom stödet till biblioteks-, samlings- och skollokaler, bör främst kommunen sörja. Om hyresbidrag för privata lokaler skola utgå — och enligt utredningens mening torde sådana böra ifrågakomma som regel — bör det således främst ankomma på kommunen att lämna erforderligt stöd.

De lokaler, som erfordras för bildningsarbetets behov, äro i första hand lokaler för föreläsningar, studiecirklar och bibliotek. Vissa speciallokaler torde emellertid även erfordras. Sålunda är det synnerligen önskvärt, att lokaler för laborationer inrättas i anslutning till föreläsningslokalerna på platser, där så är möjligt. När nya skolor byggas, böra för skolans behov inredda laborationslokaler anordnas så, att de även kunna utnyttjas för studiecirklarnas räkning, t. ex. genom att ett par extra materialskåp inredas. Vid anordnandet av studiecirkelrum torde de praktiska cirklarnas, främst ungdomscirklarnas, behov beaktas.

Vid anordnande av lokaler för radiolyssnande bör även hänsyn tagas till de akustiska krav, som ställas av radiolyssningen. Deras form, ytmaterial och dämpande material (draperier, gardiner) bör avvägas i samråd med rundradions expertis. Vad föreläsningslokalerna angår, vill utredningen framhålla vikten av att de anordnas så att även film kan visas. Det torde med hänsyn till den kommande utvecklingen rent av kunna diskuteras, om icke anordningar för visning av normalfilm böra krävas som förutsättning för statsbidrag till samlingslokal. Med hänsyn till de dryga kostnader, som gällande bestämmelser om brandsäkerhet medföra, har utredningen dock ej ansett sig kunna föreslå något sådant villkor, utan inskränker sig till att framhålla önskvärdheten av att hänsyn i möjligaste mån tages till denna för framtida bildningsarbete och ungdomsvård lika viktiga tekniska anordning.

k) Hemgårdar och studiehem.

Som framgår av den ovan lämnade redogörelsen för folkbildningsarbetets nuvarande omfattning, utgår för närvarande statsunderstöd till hemgårdar och studiehem under åttonde huvudtitelns anslag till folkbildningsåtgärder i övrigt m. m. Ursprungligen utgick understöd endast till hemgårdarna, men efter motion vid 1942 års riksdag utsträcktes understödet att omfatta jämväl de till folkrörelsernas bildningsorganisationer anslutna studiehemmen. I motionen framhölls, att verksamheten vid studiehemmen vore av liknande art och med likartad syftning som den verksamhet, som bedrevs av hemgårdarna.

I utredningens direktiv framhålles, att hemgårdarna i viss mån ha lyckats att förverkliga tanken på en samverkan mellan å ena sidan bildningsarbetet med dess krav på intellektuell anspänning och å andra sidan ungdomens in-

tressen för nöjesliv och sport. Utan tvivel är det också ur bildningsarbetets synpunkt angeläget, att hemgårdarna även i fortsättningen erhålla ett statligt stöd för sina strävanden. Detsamma gäller om studiehemmen.

Den verksamhet, som bedrives inom hemgårdarnas ram, är endast i begränsad omfattning att hänföra till folkbildningsarbete i egentlig mening. En betydande del av verksamheten har i första hand en social inriktning: hemgårdarna vilja enligt sitt program vara sociala arbetscentra med syfte att verka för gemenskap och förståelse liksom för personlig utveckling. Hemgårdarnas betydelse i detta avseende har gjort, att ungdomsvårdskommittén, som redan i inledningen till detta betänkande framhållits, uppmärksammat frågan om stöd åt hemgårdsrörelsen. Enligt vad utredningen underhand erfarit, har ungdomsvårdskommittén för avsikt att föreslå statligt stöd till verksamheten vid s. k. fritidsgårdar, i vilket begrepp kommittén inbegriper icke endast hemgårdar utan även sådana studiehem, som fylla vissa krav i fråga om allsidighet, kontinuitet hos verksamheten m. m. Kommittén utgår därvid från att fritidsgårdarna utöver detta särskilda statliga stöd skola erhålla bidrag till sin studieverksamhet i enlighet med de grunder, som folkbildningsutredningen föreslår för övrig studieverksamhet av liknande slag.

De studiecirklar, som förekomma inom hemgårdar och studiehem, äro som regel anslutna till något av studieförbunden och komma i denna egenskap att erhålla del av det understöd till studieförbundens studiecirkelverksamhet, som utredningen nedan föreslår. Även för sådana cirklar, som arbeta fristående, komma enligt utredningens förslag att finnas understödsmöjligheter. Det kan i detta sammanhang påpekas, att utredningens förslag i båda fallen innefatta särskilt gynnsamma understödsvillkor för cirklar med deltagare i åldern 14—18 år. Statsunderstöd torde även i viss utsträckning kunna utgå till föreläsningsverksamhet vid hemgårdar och studiehem, i det att föreläsningsförbunden även fortsättningsvis komma att ha möjlighet att anordna föreläsningar på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas, eller genom andra organisationer än dylika anstalter.

Gentemot ungdomsvårdskommitténs förslag, att fritidsgårdarna utöver dessa understöd för bildningsverksamheten skola erhålla ett särskilt stöd för sin allmänna verksamhet, har folkbildningsutredningen intet att erinra. Det synes utredningen icke nödvändigt att ingå på de villkor, som därvid skola uppställas. Från folkbildningsarbetets synpunkt är det emellertid angeläget, att fritidsgårdarnas möjlighet att fritt gestalta sin verksamhet lika litet beskäres som det fria bildningsarbetets överhuvud.

Enligt ungdomsvårdskommitténs förslag skall fritidsgård ha till syfte att främja ungdomens allsidiga utveckling och trivsel. För förverkligandet härav bör enligt förslaget i fritidsgård bedrivas såväl intellektuell som praktisk och rekreativ verksamhet, varjämte s. k. öppen verksamhet även bör förekomma. Vissa av de studiehem, som för närvarande åtnjuta statsunderstöd, torde icke fylla de här uppställda villkoren. Utredningen har under sådana omständigheter diskuterat, huruvida utöver stödet till studiecirkelverksamhet ett sär-

skilt statsunderstöd borde utgå till dessa studiehem såsom bidrag till deras allmänna omkostnader. Då emellertid dessa i huvudsak torde utgöras av lokalkostnader och understöd till lokalkostnader av detta slag enligt utredningens mening främst bör lämnas av vederbörande kommun, synes något särskilt anslag för här ifrågavarande ändamål icke påkallat.

l) Utbildning av ledare och lärare.

En förutsättning för att folkbildningsarbetet skall erhålla en högre grad av stabilitet och effektivitet är, att problemet om utbildning av studieledare, häri även ingripet utbildning av studiecirkellärare, löses såväl inom studieorganisationernas ram som utanför denna. Trots de lovvärda ansträngningar, som ägnats denna fråga dels av studieförbunden, dels av andra organisationer (länens folkbildningsförbund, Folkuniversitetsföreningen, Radiotjänst, Samfundet för hembygdsvård m. fl.), dels av folkhögskolorna, synes det utredningen klart, att behovet av utbildade studieledare icke ens tillnärmelsevis är fyllt. Så gott som samtliga studieorganisationer ha också framhållit vikten av att denna fråga löses. En grund härför är otvivelaktigt lagd genom det utbildningsarbete, som bildningsorganisationerna och folkhögskolorna bedriva. Men då erforderliga ekonomiska resurser ha saknats, har tillgången på utbildade studieledare ej stått i rimlig proportion till den med studiecirklarnas snabba tillväxt sammanhängande stegrade efterfrågan. Det har även gjorts gällande, att utvecklingen från den egentliga bildningscirkeln till de många elementära cirkelformerna delvis berott på bristande tillgång på verkliga studieledare. Med ledarproblemet sammanhänger intimt frågan om lärarna, på vilka i princip samma krav måste ställas. För lärarnas del måste särskild uppmärksamhet fästas därvid, att de ej fungera enbart som lärare med specialkunskaper utan även som studieledare i cirkelns kamratkrets.

Den ledarutbildning, som erfordras, har att taga sikte på behovet dels av ledare och lärare för studiecirklarna av olika slag, dels av föreläsare. Behovet av utbildning av studiecirkelledare synes i första hand böra liksom hittills tillgodoses genom de olika studieorganisationerna. Kostnaderna för denna utbildning torde böra bestridas genom de administrationsanslag, som ställas till studieförbundens förfogande. Av samma anslag torde även böra bestridas kostnaderna för kortare allmänna distriktskurser (veckoslutkurser eller semesterkurser) samt speciella konferenser i vissa ämnen, anordnade jämväl distriktsvis. De olika förbundens instruktörer och konsulenter torde vidare kunna medverka med instruktion vid t. ex. fackförbundens upplysningskurser eller upplysningskurser för vissa grupper (sjöfolk, hembiträden o. s. v.). För att möjliggöra en utökad och effektiviserad utbildning torde det nu utgående administrationsanslaget böra avsevärt ökas.

I likhet med studieförbunden böra även folkbildningsförbunden få tillfälle att bedriva ledarutbildning dels i den utsträckning en sådan är behövlig för förbundens eget bildningsarbete, dels även i syfte att stimulera studieförbundens allmänna cirkelverksamhet inom resp. områden. För detta ända-

mål föreslår utredningen, att årligen ett visst antal folkbildningskurser skall få anordnas som studieledarkurser.

Utom de nu nämnda ledarkurserna, som anordnas av studieorganisationerna själva, torde även föreligga behov av ledarutbildning av annat slag. Studieverksamhet bedrives som bekant jämväl av ett betydande antal mindre organisationer, som icke äga organisatoriska eller ekonomiska förutsättningar för att själva anordna en ledarutbildning. Redan med hänsyn härtill torde ledarutbildningskurser ordnade med särskilt understöd av statsmedel böra komma till stånd. Sådana kurser, som anordnas utanför de enskilda bildningsorganisationernas ram, kunna därjämte fylla en betydande funktion som ett led i de strävanden efter samverkan i bildningsarbetet, som utredningen i olika sammanhang ansett sig böra understryka. Det synes angeläget, att här avsedda kurser i första hand taga sikte på att utbilda ledare och lärare för den typ av cirklar, som utredningen nedan givit namnet bildningscirklar. Utredningen erinrar om att kurser av detta slag anordnades under budgetåren 1937/38—1939/40 med anlitande av ett för ändamålet särskilt beviljat statsanslag om 5 000 kronor för vartdera året. Enligt utredningens mening är det synnerligen önskvärt, att statsmedel på nytt ställas till förfogande för detta ändamål. Med hänsyn till den ökning av studiecirkelverksamheten, som är att vänta, samt den stegring av utgående resekostnads- och traktamentsersättningar, som rimligtvis är att räkna med, föreslår utredningen ett årligt anslag för här ifrågavarande ändamål om 15 000 kronor, varvid utredningen räknar med, att för detta belopp trenne kurser skola kunna anordnas. Inom anslagets ram torde man därvid kunna tillgodose det behov av studieledarkurser i ekonomiska ämnen, som uppmärksammats i utredningens direktiv. Det torde emellertid uttryckligen böra påpekas, att kurserna skola vara avsedda för utbildning av såväl akademiker som icke akademiker, liksom av såväl lärare som ledare. Vidare förutsätter utredningen, att kurserna ägna uppmärksamhet åt de särskilda problem, som ledandet av studiecirklar för ungdom kan innefatta.

Vid sidan av den speciella ledarutbildningen, som utredningen nu har berört, förutsätter utredningen en ledarutbildning inom ramen för å ena sidan folkhögskolans, å andra sidan folkskoleseminariernas verksamhet. Som i annat sammanhang framhållits, är det önskvärt, att eleverna i folkhögskolan erhålla förtrogenhet med det fria bildningsarbetets metoder. Redan härigenom torde en grund kunna läggas för elevernas utnyttjande i bildningsarbetet som ledare. Det vore emellertid önskvärt, att folkhögskolan ännu mera positivt engagerade sig i ledarutbildningen. Utredningen erinrar här om de utbildningskurser, som anordnats på Katrinebergs folkhögskola i samverkan mellan skolan och Samfundet för hembygdsvård. Sådana kurser i anslutning till folkhögskolornas bygde- eller rörelsekaraktär synas utredningen kunna och böra regelbundet anordnas. Vid den senare av Katrinebergskurserna utgjordes deltagarna företrädesvis av elever vid folkhögskolan. Det ligger nära till hands, att tänka sig en ytterligare utbyggnad av denna utbildningsverksamhet därhän, att folkhögskolor med tredje årskurs företrädesvis ägnade

denna årskurs åt utbildningen av ledare och lärare inom det fria bildningsarbetet. På samma sätt skulle de fortsättningskurser, som vissa folkhögskolor anordna, med fördel kunna ägnas åt dylik ledar- och lärarutbildning. Det råder intet tvivel om, att ledarfrågan för landsbygdens vidkommande skulle bringas avsevärt närmare sin lösning genom dessa åtgärder. En förutsättning för en sådan utveckling är emellertid, att statsunderstöd utgår för anordnande av tredje årskurs samt att sådan ändring vidtages i folkhögskolestadgan, att fortsättningskurs får anordnas på angivet sätt.

Utredningen har i detta sammanhang uppmärksammat frågan om ökade möjligheter för dem, som redan äro verksamma inom folkbildningsorganisationerna, att kunna bevista en folkhögskolekurs. Sedan 1946 års riksdag beslutat om nya grunder för den statliga stipendiegivningen vid folkhögskolorna, har enligt utredningens mening ett betydelsefullt steg tagits i riktning mot bildningsarbetets tillgänglighet för alla.

Även vid folkskoleseminarierna torde en viss ledarutbildning böra kunna ifrågakomma. I anslutning till vad utredningen tidigare framhållit angående vikten av att det fria bildningsarbetets metoder komma till användning inom folkskolan, torde självfallet undervisning rörande dessa metoder böra meddelas vid seminarierna, närmast i samband med undervisningen i ämnet psykologi och pedagogik. Hänsyn härtill torde även böra tagas i samband med undervisningen i samhällslära och geografi (hembygdskunskap). Givetvis bör undervisningen icke inskränka sig till enbart meddelande av teoretiska färdigheter utan taga formen av praktiska övningar i ledandet av studiecirklar. Studiecirkelformen torde för övrigt i viss utsträckning kunna med fördel användas som undervisningsform vid seminarierna. Utredningen utgår från att hithörande frågor uppmärksammas vid den omprövning av lärarutbildningen, som är att förvänta.

Vid vissa militära utbildningsanstalter (officers- och underofficersskolor) torde likaledes undervisning böra lämnas rörande folkbildningsarbetet och dess metoder. Som utredningen ovan framhållit i avsnittet om försvaret och folkbildningsarbetet, synes det angeläget, att den militära personalen utnyttjas icke endast inom det militära bildningsarbetet utan även inom civilt bildningsarbete av olika slag.

Såväl då det gäller rekryteringen av studiecirkelledarna som folkhögskolans och folkskoleseminariernas insats i denna utbildning, är det av största vikt att uppmärksamma universitetens roll i detta arbete. Betydelsefulla initiativ ha här tagits av studenterna själva i samverkan med vissa akademiska lärare. Kursverksamheten vid Stockholms högskola, numera utgörande en sektion av Folkuniversitetet, har sålunda till sitt syfte icke allenast att anordna kurser för allmänheten utan även att göra de unga akademikerna praktiskt förtrogna med studieledarskapets problem; liknande verksamhet bedrives numera av Folkuniversitetet vid såväl universiteten i Uppsala och Lund som Göteborgs högskola. Det torde emellertid vara nödvändigt, att universiteten och högskolorna långt mera än hittills direkt engagera sig i det fria folkbild-

ningsarbetet, en synpunkt till vilken utredningen återkommer i samband med framställningen nedan om universitetscirklarna. Med nuvarande förhållanden erbjudas vid universiteten inga utbildningsmöjligheter i fråga om folkbildningsarbetets metoder, ehuru man måste räkna med att ett stort antal akademiker komma att fungera som studiecirkelledare och andra, t. ex. blivande folkhögskollärare och seminarielärare, rent av komma att själva svara för utbildning av cirkelledarkrafter. Det har förekommit, att universitetsstudierna i ämnet pedagogik särskilt har uppmärksammat de fria folkbildningsarbetets problem. Sålunda har vid seminarieövningarna i pedagogik vid Lunds universitet åtskilliga studieuppgifter på detta område utdelats och i vissa fall även licentiander specialiserat sig på folkbildningsarbetet. I denna tolkning av universitetsämnet pedagogik torde ligga en anvisning om de vägar, som äro framkomliga, då det gäller att engagera universiteten i utbildningen av studiecirkelledare.

En akademisk specialutbildning i ämnet pedagogik av nu antytt slag torde emellertid endast kunna lösa en mindre del av ifrågavarande problem. Det synes utredningen böra övervägas, huruvida icke en kurs i det fria bildningsarbetets metoder regelbundet skulle kunna anordnas vid universitet och högskolor svarande mot t. ex. den kurs i pedagogik, som för närvarande kräves för filosofisk ämbetsexamen. Denna kurs borde få kombineras med filosofisk ämbetsexamen, filosofie kandidatexamen, statsvetenskaplig ämbetsexamen samt teologie kandidatexamen. Utredningen anser sig ej kunna framlägga detaljerade förslag för uppläggningen av en sådan kurs men vill understryka önskvärdheten av att denna, liksom den för folkskoleseminarierna skisserade motsvarande undervisningen, till avsevärd del får form av praktiska övningar. Givetvis skulle denna folkpedagogiska kurs även stå öppen för jurister och medicinare. Likaså torde icke-akademiker, verksamma inom folkbildningsarbetet, böra få möjlighet att deltaga i en sådan kurs; härigenom skulle ett för båda parter värdefullt utbyte av erfarenheter kunna äga rum. Självfallet böra även akademikerna beredas möjlighet att deltaga i studieförbundens utbildningskurser.

Inom utredningen har även dryftats frågan om utbildning av föreläsare. Utan tvivel är en sådan utbildning synnerligen önskvärd. För vissa specialbegåvningar på detta område föreligger måhända intet behov av metodisk skolning för att kunna nå den avsedda kontakten med publiken, men för genomsnittsföreläsaren torde det vara av stor betydelse att få komplettera sina egna experiment och erfarenheter med systematisk utbildning. Utredningen erinrar om att instruktionskurser för blivande populärvetenskapliga föreläsare tidigare anordnats såväl av enskilda organisationer (kursverksamheten vid Stockholms högskola, Folkuniversitetet) som med understöd av statsmedel. Den tidigaste kursen av detta slag anordnades 1914 vid Uppsala universitet. Sedermera har ytterligare en kurs anordnats i Uppsala och två vid universitetet i Lund. En femte instruktionskurs, som skulle hållits i Uppsala 1922 och vartill skolöverstyrelsen anvisat 500 kronor, måste inställas till följd av att alltför få deltagare anmälde sig.

Enligt utredningens mening torde man även nu ha att räkna med att en utbildningskurs för föreläsare icke skulle locka deltagare i något mera betydande antal, så framt man icke föreskrev, att genomgående av en sådan kurs skulle vara ett oeftergivligt villkor för att vederbörande skulle kunna antagas som föreläsare. Utredningen kan icke tillstyrka, att ett sådant villkor stadgas. Utbildningsfrågan för föreläsare synes snarast böra lösas genom att i ovan föreslagna folkpedagogiska kurser vid universiteten även den populärvetenskapliga föreläsningsmetoden uppmärksammas. Likaledes förutsätter utredningen, att föreläsarfrågan beaktas vid planläggandet av de ovan föreslagna utbildningskurserna för studieledare. Av vikt i här antydda avseenden torde jämväl vara de konferenser mellan föreläsare, till vilka utredningen nedan återkommer i samband med avsnittet om föreläsningar.

m) Olika lärarkategoriers utnyttjande i folkbildningsarbetet.

I utredningens direktiv framhålles, att tillgången på kvalicerade föreläsare, lärare och studieledare är av grundläggande betydelse för folkbildningsrörelsen i dess helhet. Det bör övervägas, heter det, om icke tillfälle bör beredas docenter vid universitet och högskolor samt läroverks- och folkhögskollärare att i ökad utsträckning medverka i det frivilliga bildningsarbetet.

Utan tvivel skulle det vara av den största betydelse för det fria bildningsarbetet, om olika lärarkategorier kunde beredas möjlighet att som lärare eller instruktörer deltaga i detta. Även för de berörda lärarkategorierna skulle en sådan anordning innebära en pedagogisk stimulans och dessutom skapa en direkt kontakt mellan lärare och folkrörelser, som i sin tur skulle utvidga och fördjupa kontakten mellan undervisningsanstalter och samhälle.

Vad först universitetslärarna angår, kan det till en början konstateras, att dessa i betydande omfattning medverkat och medverka i den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Som redan i historiken framhållits, har denna medverkan varit särskilt påtaglig i fråga om Lunds universitet — centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar har under hela sin tillvaro närmast haft karaktären av en universitetets folkbildningsavdelning och gör alltjämt anspråk på detta hedersnamn. Även som ledare av universitetscirklar ha professorer och docenter tagits i anspråk. Då utredningen nedan föreslår, att statsunderstöd till universitetscirklar på nytt skall utgå, innebär detta — särskilt om man jämför med engelska förhållanden — ett till omfånget ganska begränsat krav på universitetens medverkan i bildningsarbetet. I princip betyder emellertid utredningens förslag, att denna medverkan skall betraktas som en universitetets egen bildningsuppgift.

Läroverkslärare ha för närvarande endast mycket begränsade möjligheter att medverka i det fria bildningsarbetet som föreläsare, lärare eller studieledare. Svårigheterna att lösgöra en lärare från skolarbetet äro också betydande, och utredningen anser sig för sin del icke kunna på denna punkt framlägga något förslag, som skulle mera allmänt möjliggöra läroverkslärarnas del-

tagande i bildningsarbetet. Utredningen vill emellertid föreslå, att läroverkslärare, som erhåller tjänstledighet för medverkan i statsunderstödd föreläsningsverksamhet, statsunderstödda folkbildningskurser eller statsunderstödd studiecirkelverksamhet, skall få vidkännas allenast B-avdrag för tjänstledighetstiden, dock högst 15 dagar av ett och samma kalenderår. Denna medverkan skulle då jämställas med fullgörandet av uppdrag inom personalsammanslutning eller enskilda angelägenheter av vikt.

Läroverkslärarnas insatser i det fria bildningsarbetet inskränker sig icke till den rena lärarverksamheten. I många fall torde det vara önskvärt, att en läroverkslärare utnyttjas såsom studierektor, instruktör eller konsulent för bildningsverksamheten inom ett större område. Med nuvarande bestämmelser angående tjänstledighet och tjänsteårsberäkning torde detta emellertid endast i undantagsfall kunna ifrågakomma. Enligt utredningens mening bör allmänna tjänste- och pensionsreglementet ändras därhän, att läroverkslärare liksom annan lärare i statstjänst skall som tjänstår få tillgodoräkna sig tid, varunder han fullgjort arbete som studierektor, instruktör eller konsulent inom det fria bildningsarbetet. Likaså torde böra föreskrivas i analogi med vad som nu gäller för behörighet till lärarbefattningar vid folkhögskola att tid, varunder läroverkslärare tjänstgjort som studierektor, instruktör eller konsulent, skall få inräknas i den tid, som erfordras för behörighet till ordinarie tjänst. Redan nu föreligger visserligen möjlighet för skolöverstyrelsen att dispensvägen taga hänsyn till sådan tjänstgöring, men en uttrycklig bestämmelse synes erforderlig.

Frågan om användandet av utländska infödda språklärare i det fria bildningsarbetet hör även hemma i detta sammanhang. Enligt vad erfarenheten visat, har det varit möjligt att för språkcirklar erhålla medverkan av de utländska infödda lärare, som undervisa vid läroverken. Enligt utredningens mening är en sådan samverkan av stor betydelse och skulle i hög grad kunna bidra att höja kvaliteten på studiecirklarnas språkstudier.

Icke minst folkhögskollärarna ha på olika sätt lämnat en värdefull medverkan i det fria bildningsarbetet. Folkhögskolan har redan tidigt fattat som en av sina uppgifter att vara en härd för det frivilliga bildningsarbetet i den landsända, där skolan varit belägen. En antydan om detta nära samband mellan folkhögskola och bildningsarbetet ligger i den gamla benämningen på folkbildningskurserna: flyttande folkhögskolekurser. Redan nu jämställes i fråga om avlöningsförmåner tjänstgöring vid folkbildningskurser med tjänstgöring vid folkhögskola, varjämte Kungl. Maj:ts kungörelse angående statsunderstöd för anordnande av folkbildningskurser innehåller en paragraf med hänvisning till särskilt stadgande »angående de grunder, efter vilka vid statsunderstödda folkbildningskurser fullgjord tjänstgöring må anses likvärdig med tjänstgöring vid under offentlig kontroll stående folkhögskola». Ett sådant stadgande har emellertid icke blivit utfärdat. Enligt utredningens mening torde det vara önskvärt, att bestämmelser i antydd riktning utfärdas. Vidare torde vissa ändringar i gällande avlöningsbestämmelser för folkhög-

skollärare vara önskvärda. För närvarande får en folkhögskollärare, som åtnjuter tjänstledighet för enskilda angelägenheter, behålla sin lön men själv avlöna sin vikarie. För en e. o. lärare innebär detta, att han får avstå hela sin avlöning, för en ordinarie, som får sin lön fördelad på årets tolv månader, att han dels får avstå sin lön och dels tillskjuta ytterligare belopp. I likhet med vad som ovan föreslagits för läroverkslärare föreslår utredningen, att avlöningsbestämmelserna för folkhögskollärare ändras därhän, att folkhögskollärare, som erhållit tjänstledighet för medverkan i statsunderstödd föreläsningsverksamhet, statsunderstödda folkbildningskurser eller statsunderstödd studiecirkelverksamhet endast får avstå en tredjedel av sin lön under tjänstledighetstiden, dock högst 15 dagar av ett och samma kalenderår.

Som ledare av studiecirklar tjänstgöra i mycket stor utsträckning folkskollärare. Det arbete, som av dessa nedlägges, kan endast i undantagsfall till fullo ekonomiskt ersättas. Det är också ytterst sällan, som en lärare vid tjänsteansökan fått tillgodoräkna sig det arbete han nedlagt i det fria bildningsarbetets tjänst. Enligt skolöverstyrelsens anvisningar rörande meritvärdering vid tillsättande av folk- och småskollärartjänster, vilka trätt i kraft den 1 oktober 1946, skall emellertid hänsyn tagas till vissa meriter, vilka inte kunna poängvärderas, däribland även lärares insatser inom det frivilliga folkbildningsarbetet. I samma mån som det fria bildningsarbetet får en av alla erkänd plats i samhällslivet, har man anledning att förvänta, att i praktiken allt större hänsyn kommer att tagas till dessa meriter, detta icke minst med hänsyn till skolans behov.

Beträffande tjänstledighet för fullgörande av uppdrag som studierektor, konsulent eller instruktör torde böra gälla samma bestämmelser för folkskollärare som för läroverkslärare.

n) Bokförsörjningsfrågan.

I sina tidigaste yttringar hade folkbildningsarbetet till syfte att föra ut böckerna till allmogen. Man sökte vinna detta syfte på två vägar, genom att upprätta sockenbibliotek och genom att utge för allmogen särskilt avpassade skrifter. I båda fallen var det boken, som skulle förmedla kontakten med bildningen. När det talade ordet efter hand vann insteg i folkbildningsarbetet genom föreläsningar och kurser, blev det visserligen i första hand föreläsaren, som hade att svara för kontakten, men redan tidigt hävdades, att föreläsningarna endast vore medlet och böckerna målet. »I stort sett», yttrade Knut Kjellberg en gång, »skall föreläsningsrörelsen syfta till den bokliga läsningen, den skall väcka intresset och leda det fram till böckerna för att ur dem hämta näring och fördjupning». I full överensstämmelse med denna uppfattning upprättade föreläsningsanstalterna egna folkbibliotek, samtidigt som de centrala föreläsningsbyråerna organiserade en vandringsbiblioteksverksamhet. I enlighet med samma uppfattning förutsätta gällande understödsbestämmelser ett intimt samarbete mellan bibliotek och föreläsningsverksamhet och utgår från att litteratur- och studieanvisningar lämnas i an-

slutning till föreläsningarna. Som ett uttryck för samma grundsyn kan man slutligen betrakta det statliga stöd, som utgår till biblioteksverksamhet i anslutning till studiecirkelarbete.

Man kan visserligen peka på, att tidningen och tidskriftshäftet i vissa fall övertagit bokens funktioner, och man kan också räkna med att det talade ordet med radions hjälp i en framtid kommer att få ett än större inflytande. Alltjämt är emellertid boken det centrala i allt folkbildningsarbete. Den utgör den grund, på vilken arbetet bygger, och det mål, till vilket en stor del av arbetet syftar. Alla grenar av folkbildningsverksamheten äro egentligen komplement till bokstudierna, och för de många, som av olika skäl inte nås av det organiserade studiearbetet, blir — bortsett från radion — boken den huvudsakliga bildningskällan.

Med den centrala plats, som boken intar i bildningsarbetet, blir det av särskild vikt att sörja för att boken blir lätt tillgänglig för så många som möjligt. Från folkbildningsarbetets sida kan man därvid ställa dels krav på lämplig och billig litteratur för studiearbetet, dels krav på att litteraturen göres tillgänglig för lån genom biblioteken och för inköp genom en tillräckligt vittförgrenad bokhandelsorganisation. Till frågan om bibliotekens ställning i bildningsarbetet återkommer utredningen i ett särskilt avsnitt nedan, och här skall endast behandlas, vad som kan göras å ena sidan för att åstadkomma lämplig och billig litteratur, å andra sidan för att förbättra distributionen av böckerna. Utredningen vill i detta sammanhang starkt understryka vikten av att den enskilde bildningsarbetaren får tillfälle att skaffa sig egna böcker. Ett låt vara litet, kvalificerat bibliotek i varje svenskt hem måste folkbildningsarbetet uppställa som ett eftersträvansvärt mål. Företagna undersökningar av bokbeståndet i svenska hem ge därvid åtskilliga antydningar om brister och behov.

1920 års folkbildningssakkunniga framhöllo vikten av att lämpliga studieplaner gjordes tillgängliga för allmänheten. Skulle det visa sig omöjligt, heter det, att på enskild väg bestrida kostnaderna för dylika studieplaner, vilka snarast få karaktär av verkliga grundböcker i ämnena, synes detta vara en angelägenhet, som väl förtjänar understöd av staten. De sakkunniga kommo emellertid icke med något direkt förslag därom. I fråga om de i vårt land på olika förlag utgivna populärvetenskapliga skriftserierna framhöllo de sakkunniga, att en stor del av dessa utan tvivel skulle kunna användas som verkliga grundböcker, om de kompletterandes med utförliga litteratur- och studieanvisningar.

Sedan folkbildningssakkunniga avgåvo sitt betänkande, har tillgången på studieplaner och grundböcker avsevärt ökat. Direkt för studiecirklarna tillrättalagda handböcker ha utgivits bland annat av studieförbunden, korrespondensinstituten och Radiotjänst. I olika populärvetenskapliga skriftserier ha vidare publicerats ett mycket stort antal arbeten, som vända sig till den bildningsintresserade allmänheten. Trots detta kvarstår onekligen alltjämt ett behov av både studieplaner och grundböcker. Enligt utredningens mening

torde emellertid utgivandet av sådana icke behöva stimuleras genom något statligt understöd. Det torde böra ankomma på studieorganisationer eller enskild företagsamhet att sörja för detta behov. Om statsunderstöd i enlighet med utredningens förslag kommer att utgå till studiecirklarna för inköp av studieplaner och grundböcker, torde detta i sin mån komma att främja utgivareverksamheten.

Enligt direktiven är utredningen oförhindrad att om den så finner lämpligt ingå på frågan om möjligheterna att tillhandahålla allmänheten god litteratur, särskilt klassiska verk, till billigt pris. Frågan om åtgärder för utgivande av en billig folkupplaga av svenska och till svenska översatta utländska klassiska författares skrifter ingick jämväl i det utredningsuppdrag, som ålåg 1920 års folkbildningssakkunniga, som emellertid icke hade medhunnit att behandla frågan, då utredningsarbetet avbröts. Uppdraget till 1920 års folkbildningssakkunniga kan återföras till ett beslut av 1920 års riksdag, som anhöll, att Kungl. Maj:t ville låta utreda de ekonomiska och litterära möjligheterna att med det snaraste genom statsmakternas medverkan i form av anslag eller på annat sätt utge billiga folkupplagor av de främsta svenska och till svenska översatta utländska klassiska författares skrifter. Beslutet var föranlett av en motion av dåvarande redaktören Ivar Vennerström, som under hänvisning till förhållandena i Sovjetunionen, där man kort förut börjat utgiva de ryska klassikerna i billiga upplagor på folkkommissariatens förlag, hade föreslagit ett statligt ingripande för åstadkommande av en svensk klassikerserie. Enligt motionären borde man i första rummet börja med de viktigaste skönlitterära författarna från Stiernhielm till Lagerlöf och sedan utvidga verksamheten till de förnämligaste arbetena på historiens, litteraturhistoriens och populärvetenskapens områden. Givetvis borde den snarast omfatta, heter det, även översättningar av utländsk litteratur. Motionären understryker till sist, att den kulturella framtidstanke, som han fört fram, logiskt mynnar ut i ett krav på ett statens förlag och ett statens tryckeri. Andra kammarens första tillfälliga utskott tillstyrkte motionen och framhöll, att det otvivelaktigt vore så, att de svenska klassiska författarnas skrifter inte stode att erhålla i den omfattning och till det pris, som kunde göra dem tillgängliga för en större allmänhet. Utskottet tänkte sig, att man skulle uppdraga åt någon lämplig institution, exempelvis Svenska akademien, Folkbildningsförbundet eller Svenska vitterhetssamfundet att ordna den föreslagna utgivningen, sedan man träffat avtal om utgivningen med vederbörande bokförlag.

Sedan riksdagen begärt här omnämnda utredning, ha förhållandena på detta område betydligt förändrats. Vad Ivar Vennerström åsyftade med sin motion, var närmast en serie, som skulle upptaga de klassiska författarnas samlade produktion. Någon sådan fullständig serie föreligger visserligen icke, men i fråga om åtskilliga av de i motionen omnämnda författarna gäller, att samlade upplagor utgivits eller äro under utgivning. Det synes utredningen också kunna ifrågasättas, om ett behov föreligger av en sådan för

allmänheten avsedd fullständig klassikerserie, som motionären tänkt sig. Snarare skulle ett urval vara lämpligt, och i det avseendet föreligga för närvarande olika prisbilliga samlingar, av vilka här kunna nämnas dels serien Svenska mästare, som utgavs i 15 volymer åren 1934—35, och dels serien Levande svensk litteratur, som omfattar 24 volymer och utgavs åren 1936—38. Den förra serien är numera slutsåld, men den senare torde ännu kunna erhållas. Liknande nya serier torde för närvarande planeras. Slutligen finns det anledning att framhålla, att våra klassiska författares mera betydande verk i ganska stor utsträckning föreligga i prisbilliga upplagor. Detta gäller bland annat om Almquist, Hjalmar Bergman, Bondeson, Engström, Fröding, Heidenstam, Hellström, Karlfeldt, Lagerkvist, Lagerlöf, Levertin, Runeberg, Rydberg, Strindberg, Hjalmar Söderberg och Tegnér.

Om utredningen alltså för närvarande inte finner skäl föreligga till särskilda statliga åtgärder för åstadkommande av en svensk klassikerserie, så synes det så mycket angelägnare, att åtgärder vidtagas för att åstadkomma billiga bokpriser, särskilt då på sådan litteratur, som är av betydelse för folkbildningsarbetet. Utredningen erinrar om att i uppdraget för 1945 års läroboksskommitté ingår att förutsättningslöst pröva frågan om ett förbilligande av kostnaderna för läroböcker. I det riksdagsbeslut, som föranledde tillsättandet av läroboksskommittén, talades även om möjligheterna till ett statligt förlag eller andra långt syftande åtgärder. Det synes utredningen önskvärt, att läroboksskommittén vid sin prövning av hithörande frågor även uppmärksammar folkbildningsarbetets behov av billigare litteratur. Här kan även erinras om att en rad bildningsorganisationer vid en av Samverkande bildningsförbunden anordnad konferens på Lillsved den 16 juni 1946 beslutat hemställa om en utredning rörande bokproduktionen och bokpriserna. Av vad folkbildningsutredningen här anfört, torde framgå, att den för sin del finner en sådan utredning av behovet påkallad.

Till frågan om bildningsarbetets bokförsörjning hör även frågan om den kommersiella bokdistributionen. Med den organisation, som bokhandeln i vårt land har, har den icke möjlighet att komma i direkt kontakt med de mindre samhällenas och landsbygdens innevånare. Den har icke heller, har man framhållit, förmåga att på ett ur folkbildningssynpunkt tillfredsställande sätt väcka intresse och behov av böcker bland befolkningslager, som stå likgiltiga för boken eller äro obekanta med dess stora värden för bildning och personlighet.

För närvarande finnas i landet cirka 275 bokhandlare med ungefär 70 filialer. Därutöver finnas cirka 140 s. k. B-bokhandlare. Dessutom tillhandahåller Svenska pressbyrån genom ett 50-tal av sina försäljningsställen böcker i viss begränsad omfattning. Eftersom det i flera städer eller större orter finnas två eller flera bokförsäljningsställen, uppgår antalet orter, där butiker för bokförsäljning finnas, till endast något mer än 400. Begränsningen av antalet bokförsäljningsställen torde främst bero på den gängse uppfattningen, att bokförsäljning inte lämpligen kan förenas med annan försäljning. Genom

en strängt genomförd etableringskontroll har det varit möjligt att på det sätt, som skett, begränsa upprättandet av nya försäljningsställen.

Svårigheterna, att genom den ordinarie bokhandeln komma i kontakt med den bredare publiken, har föranlett ett antal förlag, särskilt sådana som utgiva prisbilliga bokserier — i regel andrahandsutgivning av äldre litteratur — att organisera en egen distributionsapparat byggd på ombud. Det förefaller utredningen, som om folkbildningsorganisationerna på liknande väg skulle i samarbete med förlagen kunna ordna en försäljningsorganisation, som gjorde böckerna tillgängliga för varje medborgare på varje plats. En sådan försäljningsorganisation fungerade under några år på 1920-talet i enlighet med en överenskommelse, som 1922 träffats mellan folkbildningsarbetets organisationer, bokförlagen och bokhandlarna. Enligt överenskommelsen skulle av folkbildningsorganisationerna utsedda bokförmedlare erhålla rätt att försälja böcker till allmänheten, varvid bokförläggare och bokhandlare skulle lämna 20 % rabatt å gällande bokhandelspris. Böckerna försåldes till bokhandelspriset, och vinsten tillföll vederbörande folkbildningsorganisation, som lämnade bokförmedlaren skälig ersättning för utfört arbete. Intresset för denna form av försäljning visade sig emellertid ganska svagt, varför verksamheten så småningom upphörde av sig själv. Om den återupplivas i en eller annan form torde någon statlig medverkan inte erfordras, då man givetvis kan räkna med att den kommer att vara ekonomiskt bärkraftig.

3. Problem inom särskilda områden.

a) Föreläsningar.

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen för folkbildningsarbetets nuvarande omfattning bedrives den statsunderstödda föreläsningsverksamheten för närvarande i form av dels enstaka föreläsningar, dels föreläsningsserier. De senare anordnas så gott som undantagslöst genom förmedling av Arbetarnas bildningsförbund i anslutning till studiecirkelverksamhet eller annat lokalt organiserat studiearbete; vid de lokala föreläsningsanstalterna äro de — bortsett från vissa större städer — tämligen sällsynt förekommande.

Det har understundom ifrågasatts, om föreläsningen har en verklig uppgift i modernt bildningsarbete. Frågan har belysts i ett tal av Torsten Fogelqvist om »det talade ordets makt och vanmakt», ur vilket följande må citeras: »Det talade ordets vanmakt beror utom på övertron på dess makt, på tidsomständigheter, tidströtthet, uppslukande materiella bekymmer, behov av omväxling eller idéernas nyckfulla gång. Men det skall alltid åter komma till sin rätt, så länge det finns behov av personmeddelelse och kontakt med levande människor.» Yttrandet har oförminskad giltighet i dag, ytterligare betonad av de senaste årens erfarenheter.

Utredningen har diskuterat, huruvida den enstaka föreläsningen har sådant berättigande, att den fortfarande bör stödjas i samma utsträckning som hittills. I stort sett ha samtliga folkbildningsorganisationer i sina skrivelser till

utredningen framhållit betydelsen av den enstaka föreläsningen. Enligt utredningens mening får de fristående föreläsningarnas betydelse i bildningsarbetet givetvis icke övervärderas men ej heller underskattas. Kunskapsstoffets omfattning är icke alltid en riktig mätare av framställningens värde. En enstaka föreläsning i ett ämne förutsätter en stark sovring av materialet och en koncentration till ämnets huvudsynpunkter. Den behållning, som en sådan föreläsning ger, kan många gånger väl jämföras med den behållning en serie ger, även om den delvis är av annan art. Särskilt värde måste, såsom Föreläsningsförbundens riksorganisation framhållit, de enstaka föreläsningarna anses ha för de åldersstadier, som lämnat den egentliga studietiden bakom sig. Dessa åldersstadier äga mången gång på grund av arbetströtthet, bristande tid eller otillräcklig träning i lyssnandets konst icke möjlighet att följa med under en hel serie. Det kan också framhållas, att den enstaka föreläsningen lämpar sig synnerligen väl såsom komplement till folkbildningskurser och studiecirklar.

Utredningen har även uppmärksammat den tidigare diskussionen rörande förhållandet mellan den enstaka föreläsningen och radions föreläsningsverksamhet. Utredningen har därvid ansett sig kunna konstatera, att radions föreläsningsverksamhet icke innebär någon konkurrens i förhållande till den av föreläsningsanstalterna bedrivna verksamheten. Det torde fastmera numera vara allmänt erkänt, att radioföreläsningen snarast stimulerar till ett ökat besökarantal vid föreläsningsanstalternas föreläsningar. Föreläsningsstatistiken visar också, att föreläsare, som äro kända från radion, samla en påfallande stor publik. Att radions övriga programpunkter av mera underhållande karaktär i avsevärd grad konkurrera med den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten är däremot påtagligt.

Föreläsningsseriernas bildningsvärde torde vara obestridligt, och denna gren av verksamheten torde även i framtiden i stort sett böra bedrivas enligt förut tillämpade linjer, givetvis med större utnyttjande av de modernare tekniska hjälpmedlen m. m., varom nedan mera skall talas. För närvarande föreskrives som villkor för statsunderstöd, att föreläsningsserierna skola anordnas i sammanhang med studiecirkelarbete. För att möjliggöra att föreläsningsserier även anordnas i anslutning till annat lokalt organiserat bildningsarbete, torde bestämmelsen böra omformuleras. Vidare föreskrives, att samråd skall äga rum vid föreläsningsseriernas anordnande mellan anordnaren och eventuellt befintlig föreläsningsanstalt på platsen. Denna samrådan torde böra utsträckas till övriga på platsen arbetande folkbildningsorganisationer. En utökning av verksamhetens omfattning torde slutligen vara motiverad; en ökning av statsunderstödet är påkallad även med hänsyn till önskvärdheten av att nedbringa kostnaderna för de anordnande organisationerna. Utredningen återkommer härtill i samband med kostnadsberäkningarna nedan.

När det gäller den av de lokala föreläsningsanstalterna bedrivna verksamheten, har utredningen diskuterat, om icke de mindre föreläsningsanstalternas verksamhet med fördel kunde överlåtas på studieorganisationerna i orten,

men därvid kommit till det resultatet, att man icke bör söka framtvinga ett nedläggande av de mindre anstalterna. Om studieorganisationerna skulle övertaga föreläsningsverksamheten, skulle detta lätt kunna leda till ensidighet och överdriven centralisation. Den allsidighet, som en väl skött föreläsningsanstalt representerar, utgör enligt utredningens mening en tillgång av stort värde. Utredningen vill i detta sammanhang understryka vikten av att föreläsningsanstalternas program uppgöras i samråd med de övriga bildningsorganisationerna på orten. En fastare anknytning till föreningslivet bör överhuvudtaget eftersträvas.

Vad i övrigt angår föreläsningsanstalternas verksamhet har utredningen redan i sin översikt över folkbildningsarbetets brister fäst uppmärksamheten vid den tendens i riktning från kunskapsmeddelelse till underhållning, som föreläsningsverksamheten kan uppvisa. Utan att på något sätt vilja förringa värdet av en kulturell förströelse av allmänbildande innehåll finner utredningen angeläget, att man söker på allt sätt understödja de försök, som från föreläsningsorganisationernas sida gjorts och göras för att vidmakthålla den kunskapsgivande karaktären hos föreläsningsverksamheten. Detta förutsätter ökade statsunderstöd och en förnyelse av föreläsningsverksamhetens former och metoder.

Det förhållandevis svaga ekonomiska stödet till föreläsningsverksamheten har gjort anstalterna i hög grad beroende av de lokala inkomsterna och då särskilt inträdesavgifterna. Man har måst välja sådana ämnen, som väntas draga största möjliga publik. Ett utökat statsunderstöd torde i och för sig kunna motverka den berörda tendensen. Det torde emellertid icke räcka härmed. Som utredningen framhållit på tal om bildningsarbetets metoder, måste man söka få fram nya former för föreläsningsverksamhetens bedrivande. Utredningen hänvisar i detta sammanhang till sitt förslag om särskilda kataloger över illustrationsmaterial till föreläsningar m. m. Den viktigaste och kanske mest svårlösta frågan gäller emellertid otvivelaktigt rekryteringen av föreläsare. Enligt utredningens mening kräves för dennas lösning en aktiv rekryteringspolitik från förmedlingsanstalternas sida. Dessas verksamhet bör icke endast avse antagande av föreläsare, som självmant anmäla sig, utan jämväl i större omfattning än hittills innefatta initiativ i fråga om såväl föreläsare som ämnen. Utredningen underskattar icke svårigheterna härutinnan. Efterfrågan å föreläsare innefattar i första hand de få »stjärnorna». Genom radions föreläsningsverksamhet ha vidare standardkraven å föreläsarna höjts. Men svårigheterna synas icke vara omöjliga att övervinna.

Utredningen har i detta sammanhang uppmärksammat frågan om resekostnaderna för föreläsarna. För föreläsningsanstalter, som äro belägna på orter med lång väg till folkbildningsarbetets centra, betyda föreläsarnas resekostnader en avsevärd belastning av anstalternas ekonomi. Hänsynen till resekostnaderna nödsakar dem många gånger att nöja sig med mindre kvalificerade föreläsare bosatta i närheten av föreläsningsorten. En utjämning av resekostnaderna, som skulle möjliggöra för föreläsningsanstalterna att kalla även

mera avlägset boende föreläsare, skulle under sådana omständigheter medföra icke blott större omväxling utan även högre kvalitet inom föreläsningsverksamheten. Den skulle därjämte innebära ett rättvist tillgodoseende av landsbygdens intressen. För närvarande utgår visserligen ett särskilt understöd till föreläsningsanstalter belägna i avlägset liggande och ekonomiskt mindre bärkraftiga kommuner. Svårigheten att fördela understödet i enlighet med författningsbestämmelsens innebörd har emellertid gjort, att understöd icke krävts till sådant belopp, att därmed avsett ändamål i verkligheten vunnits.

Hand i hand med en kvalitativ förbättring av föreläsningsverksamheten torde även böra gå en kvantitativ utökning av densamma. Även med det bibehållande av de små föreläsningsanstalterna, som utredningen ovan förordat, synes det angeläget, att ökade möjligheter beredas för föreläsningsverksamhet på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas, eller genom andra organisationer än dylika anstalter. Denna form av föreläsningsverksamhet har en mycket stor uppgift att fylla som grund för blivande föreningar och kanske i ännu högre grad som inledning och komplement till folkbildningskurser. Med hänsyn till sistnämnda förhållande är att rekommendera, att centralbyråerna och föreläsningsförbunden, som ha att disponera de för denna föreläsningsverksamhet utgående anslagen, därvid i största möjliga utsträckning samråda med länens folkbildningsförbund. I detta sammanhang kan även omnämnas, att flera smärre organisationer och sammanslutningar i till utredningen ingivna yttranden framhållit önskvärdheten av att de finge bedriva bildningsverksamhet i form av föreläsningar. Detta önskemål torde kunna tillgodoses genom nu ifrågavarande anslag, såsom redan sker i viss utsträckning.

Utredningen har övervägt, huruvida någon särskild form av statsunderstöd borde utgå till föreläsningar för ungdom. Redan nu besökas föreläsningarna i relativt stor utsträckning av ungdom jämväl under 15 år. Då emellertid ungdomsföreläsningar kunna erhålla statligt stöd redan med nu gällande föreskrifter, inskränker sig utredningen till att påpeka vikten av att föreläsningsanstalterna uppmärksamma ungdomen och anordna särskilda för dem lämpade föreläsningar. Dessa föreläsningar böra, som ovan framhållits i avsnittet om ungdomen och folkbildningsarbetet, upptagas i en särskild avdelning i föreläsningskatalogen.

Utredningen har även diskuterat, huruvida statsunderstöd skulle kunna utgå till föreläsningar anordnade av enskild organisation för enbart egna medlemmar. Med hänsyn till mängden av dylika organisationer och storleken av de belopp, som skulle åtgå för en dylik föreläsningsverksamhet, anser sig utredningen icke kunna tillstyrka sådant understöd. Detta innebär emellertid icke hinder för organisationerna att med stöd av anslaget till föreläsningar genom andra organisationer än föreläsningsanstalter anordna dylika föreläsningar, om de blott annonseras som offentliga.

Enligt gällande författning har såsom villkor för åtnjutande av statsunderstöd

till föreläsningsanstalt föreskrivits bland annat, att föreläsningarnas antal för budgetår räknat icke må understiga 10. Sedan understödet med anledning av den genom krigsförhållandena inträdda ekonomiska situationen väsentligen nedsatts, har Kungl. Maj:t för ett budgetår i sänder medgivit dispens från denna bestämmelse, och minimiantalet föreläsningar har i stället utgjort 4. Med den utformning av statsbidraget, som utredningen nedan föreslår, synes intet skäl föreligga för att sänka minimiantalet från nuvarande 10 föreläsningar.

I samband med de nämnda anslagssänkningarna upptogs i riksdagen diskussion av frågan, hur många åhörare de av en förening anordnade föreläsningarna borde ha i medeltal, för att föreningen skulle kunna anses fylla sitt ändamål. Såsom resultat av denna diskussion framkom, att riksdagen ansåg ett medeltal av 50 åhörare per föreläsning böra föreligga för att statsunderstöd skulle utgå. Någon författningsföreskrift härom blev icke införd. Skolöverstyrelsen har emellertid vid fördelningen av understöden endast i undantagsfall beviljat understöd åt anstalter, som under nästföregående budgetår haft i medeltal mindre antal åhörare än 50. Detta har givetvis till icke oväsentlig del berott på att understödet i sin helhet varit så litet, att man ansett sig böra gynna de föreläsningsanstalter, som kunnat uppvisa tillfredsställande åhörarantal. Principen kan emellertid icke anses rättvis, enär åhörarantalet givetvis måste ställas i relation ej mindre till invånarantalet i kommunen i dess helhet än även till bebyggelsens täthet. Utredningen vill förty förorda, att något minimiantal åhörare icke bestämmes såsom villkor för statsunderstöd. Vid fördelningen av understödet bör givetvis dock fortfarande iakttagas, att anstalter med allför lågt åhörarantal icke tilldelas statsunderstöd.

Såsom i avsnittet om utbildning av ledare och lärare angivits, har utredningen icke funnit lämpligt att särskilda utbildningskurser för föreläsare anordnas. Det synes däremot utredningen av vikt, att föreläsarna beredas möjlighet att vid konferenser utbyta tankar och erfarenheter. Dylika konferenser ha tidigare anordnats av folkbildningsorganisationerna. Det är emellertid önskvärt att deltagandet i konferenserna underlättas genom ekonomiskt stöd åt deltagarna. Utredningen föreslår, att ett särskilt anslag om 3 000 kronor ställes till förfogande för att användas till resestipendier åt deltagare i dylika konferenser. Dessa böra enligt utredningens mening anordnas genom skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. Konferenserna böra kunna förläggas till olika bildningscentra.

För att en förbättring och utökning av föreläsningsverksamheten skall kunna genomföras enligt de riktlinjer, som utredningen här har uppdragit, måste statsunderstöd till verksamheten kunna påräknas i större omfattning än hittills. Det har redan framhållits, att understödet till föreläsningsserier måste ökas. Vidare måste ökningen av statsunderstödet avse såväl de organisationer, som handha den administrativa sidan av verksamheten, som de lokala föreläsningsanstalterna.

Det administrativa arbetet handhaves av centralbyråer och föreläsningsförbund. Anslaget till centralbyråerna fördelas mellan Folkbildningsförbundet, Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar samt Västra Sveriges folkbildningsförbund. Enligt utredningens mening bör i fortsättningen ur detta anslag jämväl utgå understöd till A.B.F:s centralbyrå, som handhar förmedlingen av föreläsningsserierna.

Det avsevärt ökade arbete, som kommer att bliva en följd av utredningens förslag nedan angående förmedling genom centralbyråerna av biljettrekvisitioner vid föreläsarnas resor, torde komma att medföra ett stegrat personalbehov för centralbyråerna. Härtill kommer, att de arvoden som utgå till dessas tjänstemän genomgående äro synnerligen låga. En allmän justering av lönerna till överensstämmelse med vad som på den allmänna marknaden anses skäligt i fråga om befattningar av motsvarande karaktär är påkallad. Vidare torde medel böra avses för vissa centrala åtgärder. Enligt utredningens mening böra sålunda centralbyråerna även tjänstgöra som centraler för förmedling av visst föreläsningsmaterial — film, grammofonskivor, kartor o. s. v. Kataloger över detta material torde böra utges genom skolöverstyrelsens försorg. Som följd av centralbyråernas befattning med biljettrekvisitionerna torde ett bestämt verksamhetsområde för varje centralbyrå böra fastställas.

Vad föreläsningsförbunden angår, har utredningen diskuterat om icke såväl föreläsningsförbundens som folkbildningsförbundens verksamhet borde administreras av särskilda heltidsanställda tjänstemän, som samtidigt skulle tjänstgöra som bildningskonsulenter för länen. Som framgår av utredningens framställning nedan angående bildningskonsulentfrågan, har utredningen icke ansett sig böra förorda en sådan lösning. Utredningen räknar alltså med, att föreläsningsförbundens föreståndare alltjämt skola vara deltidsanställda. I betraktande av de låga arvoden, som utgå till föreläsningsförbundens föreståndare, förordar utredningen en höjning av det till förbunden utgående understödet i syfte att möjliggöra mera tillfredsställande arvoden. Som villkor för det ökade statsunderstödet bör föreskrivas, att några avgifter för förmedling av föreläsningar icke få utgå.

För närvarande utgår statsunderstöd till de lokala föreläsningsanstalterna med belopp, som icke direkt stå i relation till antalet hållna föreläsningar, ehuru antalet föreläsningar givetvis utgör en av huvudgrunderna för understödets beräknande. Olägenheterna härav äro påtagliga. En anstalt kan för närvarande vid uppgörandet av sitt program icke med bestämdhet räkna med visst statsunderstöd, utan detta blir beroende av antalet anstalter, som söka understöd, och det tillgängliga beloppets storlek. Det synes utredningen rättvisare, att understöd till anstalterna utgår med ett bestämt belopp för varje anordnad föreläsning. Av ekonomiska skäl synas emellertid vid ett dylikt understödssystem anstalterna icke kunna tillerkännas samma understöd för ett obegränsat antal föreläsningar. De anstalter, som kunna anordna ett mycket stort antal föreläsningar, ha i allmänhet ganska avsevärda ekonomiska resurser utanför statsunderstödet, och understödet torde därför kunna utgå

med mindre belopp för de föreläsningar, som anordnas utöver vad som i allmänhet är fallet.

Utredningen återkommer i detta sammanhang till frågan om en utjämning av resekostnaderna. En sådan utjämning skulle kunna genomföras på så sätt, att resekostnaderna bestredos genom någon lämplig central institution, till vilken de olika föreläsningsanstalterna sedan hade att för varje föreläsning inbetala det medelbelopp, till vilket resekostnaderna per föreläsning komme att uppgå för hela landet. Ett dylikt förfaringssätt skulle emellertid medföra ett ganska betydande administrativt arbete, varjämte det skulle vara psykologiskt mindre lyckligt, att anstalter, som genomgående kallade föreläsare från närbelägna orter, skulle erlägga en förhållandevis hög resekostnadsersättning. Det har synts utredningen riktigare att i stället minska det statsunderstöd per föreläsning, som utredningen funnit motiverat, med ett belopp motsvarande en beräknad medelkostnad för den reseersättning, som kan ifrågakomma. I anslutning härtill föreslår utredningen, att ett särskilt anslag anvisas för bestridande av föreläsarnas resekostnader. Med hänsyn till svårigheten att på förhand exakt beräkna storleken av detta anslag synes det böra erhålla karaktär av förslagsanslag.

För närvarande utgår arvodet till en föreläsare som regel med 30—40 kronor per föreläsning, vartill kommer rese- och traktamentsersättning. Det synes utredningen rimligt, att statsunderstödet bestämmes till ett sådant belopp, att de mindre anstalterna allenast få vidkännas kostnaderna för föreläsarnas resor och traktamenten, föreläsningslokal, reklam samt administration. Detta skulle innebära, att statsunderstödet skulle utgå med i medeltal 35 kronor per föreläsning. För de större anstalterna, som ha större resurser, borde statsunderstödet kunna bestämmas till ett något lägre belopp för det antal föreläsningar, som anstalten anordnar exempelvis över 10. I överensstämmelse med vad utredningen nyss anfört angående reseersättningarnas utgående, torde understödet för föreläsning böra nedsättas med den beräknade medelkostnaden för föreläsarens resor. Utredningen uppskattar denna kostnad till 10 kronor och föreslår alltså, att statsunderstödet fastställes till 25 kronor för varje av vederbörande anstalt anordnad föreläsning upp till ett antal av 10 för år. Understödet bör därefter reduceras till 10 kronor för varje föreläsning utöver 10. Resekostnadsersättning synes dock böra utgå för högst 30 föreläsningar.

Då utredningen har utgått från ett föreläsningsarvode av 30—40 kronor, betyder detta icke, att den finner en ökning av arvodet omotiverad. Under nuvarande förhållanden anser den sig emellertid icke av denna grund kunna föreslå en ytterligare ökning av understödet till föreläsningsanstalterna.

Ersättningen för resekostnader torde böra utgå för resa i andra klass å järnväg och för hyttplats å fartyg samt i övrigt efter de närmare grunder, som Kungl. Maj:t bestämmer. Resekostnadsersättningen torde enklast kunna ordnas så att vederbörande föreläsare genom centralbyrån för det område, till vilket den anordnande föreläsningsanstalten är att hänföra, erhåller en rekvi-

sition av färdbiljett. Mot företeende av denna rekvisition, behörigen undertecknad, utlämnas vid vederbörande station biljett för resa å i personsamtrafiken deltagande järnvägs-, båt- och busslinjer. För erhållande av likvid insändas rekvisitionerna sedan genom vederbörande kontrollkontors försorg till skolöverstyrelsen, som har att efter utfärdad räkning erlägga betalningen för biljettavgifterna. Enligt vad utredningen förvissat sig om torde ett expeditionsförfarande som det här föreslagna icke möta något hinder från järnvägsmyndigheternas sida. För att i görligaste mån nedbringa resekostnaderna bör det åligga centralbyrå att aktgiva på att föreläsningarna i största möjliga utsträckning anordnas som turnéer.

För närvarande åligger det centralbyråerna för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten att enligt av skolöverstyrelsen lämnade föreskrifter uppgöra och av trycket utgiva förteckning över lämpliga föreläsare och föreläsningsämnen. I enlighet härmed har under senare år utgivits dels en katalog gemensam för Folkbildningsförbundet i Stockholm och Västra Sveriges föreläsningsförbund och dels en katalog för Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar. Katalogerna ha i allmänhet utgivits vart tredje år med supplement under mellanliggande år. Tryckningen har finansierats genom att föreläsarna fått erlägga en särskild avgift. Det synes utredningen riktigast, att skolöverstyrelsen utger erforderliga förteckningar över föreläsare och föreläsningsämnen. Till förmån för att katalogerna skola utges av centralbyråerna har anförts, att dessa haft en icke obetydlig inkomst genom katalogavgifter samt att föreläsare från södra Sverige endast undantagsvis rekvirerats av föreläsningsanstalter i nordligare delar av landet och tvärtom. I och med att ökade anslag utgå till centralbyråerna, bortfalla de ekonomiska skäl, som tala för att katalogutgivningen bibehålles hos centralbyråerna. Utredningens förslag, att resekostnaderna skola gäldas ur ett särskilt anslag, gör det vidare sannolikt, att föreläsare från jämförelsevis avlägsna orter komma att kallas i något större utsträckning än vad som nu är fallet, vilket gör behovet av en gemensam katalog starkare än förut. Om katalogavgifterna borttoges, skulle det också finnas större möjligheter för att förmå tidigare i föreläsningsverksamheten oprövade krafter att anmäla sig som föreläsare. Å andra sidan torde det i viss begränsad utsträckning kunna finnas ett behov jämväl av mera lokalt begränsade kataloger. Något hinder bör givetvis icke finnas för centralbyråerna och föreläsningsförbunden att utge sådana lokala kataloger i den omfattning, som kan synas lämplig.

Från olika håll har föreslagits, att understödet till föreläsningsverksamheten liksom anslaget till folkbildningskurser skulle få karaktären av förslagsanslag. Som skäl har därvid anförts det osäkerhetsmoment, som de nuvarande understödsgrunderna innebära för de lokala föreläsningsanstalterna. Föreläsningsförbundens riksorganisation framhåller, att de anslagssummor, som för ändamålet skulle erfordras, säkerligen icke komme att bliva avskräckande höga, men att de skulle möjliggöra ökad trygghet för föreläsningsanstalterna och större möjlighet för dem att göra en gagnande insats i det

fria bildningsarbetet. Utredningen anser sig likväl av statsfinansiella grunder icke kunna tillstyrka den föreslagna anordningen annat än i fråga om anslaget till resekostnadsersättningar. Utredningen utgår emellertid från att skolöverstyrelsen vid sina årliga anslagsäskanden skall taga erforderlig hänsyn till den utveckling, som föreläsningsverksamheten kan komma att undergå under det år, som anslagsäskandena avse.

b) Folkbildningskurser.

Folkbildningskurserna ha utvecklats till en smidig och effektiv arbetsform, som inte minst visat sig kunna utmärkt tillgodose avlägsna och isolerade bygders bildningsbehov. De kurser, som för närvarande åtnjuta statsunderstöd, ha ett relativt betydande omfång: de skola omfatta minst 30 timmar, varav minst 10 timmar föreläsningar, samt bedrivas med minst 10 timmar i veckan, dock med rätt för skolöverstyrelsen att medgiva nedsättning såväl beträffande timtalet i dess helhet som beträffande antalet veckotimmar. Nedsättning av timantalet i dess helhet har emellertid medgivits i mycket ringa omfattning och uteslutande på grund av den genom inkallelser under krigstiden föranledda bristen på föreläsare och lärare; däremot har såsom regel nedsättning i antalet veckotimmar beviljats, då det visat sig svårt att samla deltagare så många timmar i veckan som 10. Från olika organisationer ha framställts krav på statsbidrag till liknande kurser omfattande lägre timantal än de nu förekommande. Utredningen finner kraven beaktansvärda och förordar, att understöd utgår till såväl längre som kortare kurser. För de kortare kurserna, som förutsättas komma att behandla ett, högst två ämnen, använder utredningen beteckningen ämneskurser; då även de längre kurserna, de egentliga folkbildningskurserna, kunna behandla ett eller två ämnen, är beteckningen icke fullt exakt men torde det oaktat kunna godtagas.

Längre kurser (egentliga folkbildningskurser). Mot de nuvarande folkbildningskurserna kan anmärkas, att de inom en stor del av bildningsförbunden anordnas med allt för många ämnen. Utredningen har inhämtat, att skolöverstyrelsen redan haft sin uppmärksamhet riktad på denna fråga och även vägrat godkännande av kursplaner, som upptagit allt för många ämnesgrupper. Med ett flertal ämnesgrupper får kursen mera karaktären av en serie populärvetenskapliga föreläsningar i skilda ämnen och detta är givetvis icke meningen. Kurserna böra snarare syfta till ett mera djupgående kunskapsinhämtande i ett eller ett par ämnen. Utredningen vill därför såsom villkor för statsunderstöd föreslå en begränsning av ämnena till högst tre. Eljest torde verksamheten lämpligen kunna bedrivas efter enahanda riktlinjer som hittills; timantalet per vecka torde dock på förut angivna skäl normalt böra sättas till allenast sex. Möjligheten för skolöverstyrelsen att nedsätta timantalet i dess helhet liksom timantalet per vecka torde böra bibehållas. Som utredningen föreslår i avsnittet om »samverkan inom folkbildningsarbetet» bör det samråd vid kursernas planering, som nu är föreskrivet, utvidgas till att omfatta alla bildningsinstitutioner inom kommunen. Utredningen vill starkt understryka betydelsen av ett sådant samråd.

Beträffande föreläsare och lärare föreskriver gällande författning, att de skola vara godkända av skolöverstyrelsen. Ett sådant godkännande synes icke erforderligt, om föreläsare och lärare väljas ur av skolöverstyrelsen utgivna eller av denna godkända kataloger och förteckningar över föreläsare.

Författningsvis finnes för närvarande icke någon bestämmelse om storleken av det statsunderstöd, som kan utgå till varje kurs. Däremot är föreskrivet, att kommuner och enskilda skola för arvode till lärare vid elementär undervisning i folkskolans ämnen tillskjuta minst tre gånger så stort belopp och för övriga utgifter minst lika stort belopp som statsunderstödet. Enligt utredningens mening bör särbestämmelsen med avseende på undervisning i folkskolans ämnen utgå och lokalt bidrag i intet fall krävas till högre belopp än statsunderstödet. Dispensmöjlighet torde vidare böra finnas med hänsyn till önskvärdheten av att bildningskurser komma till stånd även på ekonomiskt mindre bärkraftiga orter. Skolöverstyrelsen har i allmänhet beviljat statsunderstöd med 400 kronor för kurs. I undantagsfall har understödet utgått med mindre belopp, vilket berott antingen på att vederbörande förbund sökt mindre belopp per kurs eller också på att förbundet haft sådan kapitalbehållning, att mindre understöd ansetts tillfyllest. Utredningen har diskuterat, huruvida statsunderstödet fortsättningsvis borde differentieras med hänsyn till antalet i kursen ingående övnings- och lektionstimmar och antalet timmar mera kvalificerad undervisning. Då utredningen emellertid icke funnit anledning söka inverka på förbunden i den riktningen, att den elementära undervisningen inskränkes, vill utredningen föreslå samma understöd till kurserna oberoende av timmarnas fördelning på föreläsningar och elementär undervisning.

Vad bidragets storlek angår, finner utredningen ett belopp av 500 kronor per kurs motiverat med hänsyn till den allmänna höjning av folkbildningsarbetets kvalitet, som utredningen anser önskvärd. Då emellertid även här viss resekostnadsersättning torde böra utgå av samma skäl, som utredningen anfört i fråga om understöden till föreläsningsverksamheten, synes anslaget kunna nedsättas till högst 400 kronor per kurs om 30 timmar med tillägg av 10 kronor för överskjutande timme upp till 60 timmar. Maximibeloppet avses i första hand för kurser å avlägset liggande och ekonomiskt mindre bärkraftiga orter. Av beloppet avses 100 kronor utgöra bidrag till bestridande av folkbildningsförbundens kostnader för kursverksamhetens organisation. Vad resekostnaderna angår, synes ersättning böra utgå för den kostnad som belöper sig å de föreläsningstimmar intill 10, som ingå i kursen. Biljettrekvisition bör i likhet med vad som föreslås i fråga om andra föreläsningar ske genom vederbörande centralbyrå för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar enligt de närmare bestämmelser, som skolöverstyrelsen må utfärda. Statsunderstödet torde som hittills böra fördelas av skolöverstyrelsen.

Kortare kurser (ämneskurser). För erhållande av statsbidrag till dessa kurser böra i tillämpliga delar gälla samma villkor som för de egentliga folkbildningskurserna. Kurserna böra givetvis liksom dessa anordnas efter samråd med de på platsen arbetande olika bildningsorganisationerna.

Som redan nämnts, förutsätter utredningen, att de kortare kurserna begränsas till att omfatta ett eller två ämnen beroende på kursernas längd. De böra omfatta högst 20 timmar och minst 10 timmar, fördelade med minst 5 timmar i veckan. Omfattar en kurs mindre än 20 timmar bör den som regel endast omfatta ett ämne. Samma dispensmöjlighet som beträffande de längre kurserna bör finnas för skolöverstyrelsen. Statsbidragets storlek torde böra fastställas till högst 15 kronor för timme räknat; då kurserna torde få karaktären av ortskurser, synes någon resekostnadsersättning icke böra utgå. Av understödsbeloppet avses 3 kronor utgöra bidrag till bestridande av folkbildningsförbundens kostnader för kursverksamhetens organisation. Understödet bör fördelas av skolöverstyrelsen.

Folkbildningsförbunden. Till folkbildningsförbunden utgår för närvarande icke något statsunderstöd. Det synes emellertid riktigt, att dessa erhålla understöd för sina administrations- och organisationskostnader i likhet med föreläsningsförbunden, liksom för sin instruktions- och utbildningsverksamhet.

Vad folkbildningskursernas administration angår, har utredningen, som framgår nedan av avsnittet om bildningskonsulentfrågan, icke ansett sig kunna förorda ett förslag, att föreläsningsförbundens och folkbildningsförbundens verksamhet skulle administreras av särskilda heltidsanställda tjänstemän, som på samma gång skulle tjänstgöra som bildningskonsulenter för länen. På folkbildningsförbunden fallande administrations- och organisationskostnader synas lämpligen böra fördelas på de kurser, som förbunden anordna. Som av det föregående framgår, har utredningen tagit hänsyn härtill vid beräknandet av understödsbeloppens storlek. För anordnande genom folkbildningsförbunden av studieledare- och andra instruktionskurser föreslår utredningen ej heller något särskilt statsunderstöd. Det synes lämpligare, att skolöverstyrelsen efter ansökan av vederbörande förbund berättigas medgiva, att högst två folkbildningskurser årligen anordnas såsom studieledare- eller instruktionskurser på enahanda villkor, som gälla för längre folkbildningskurser. Utredningen förutsätter, att medgivande att anordna två sådana kurser endast lämnas i de fall, då kursverksamheten inom vederbörande folkbildningsförbund är av särskilt stor omfattning.

Då utredningen ställer sig avvisande till tanken på statliga bildningskonsulenter för de olika länen, avvisar den därmed icke tanken på en konsulentverksamhet i anslutning till folkbildningskurserna. I enlighet med den principiella ståndpunkt, som utredningen intagit, bör det emellertid ankomma på vederbörande bildningsorganisationer att sörja för behovet av konsulenter för bildningsverksamheten, varvid statsunderstöd synes böra utgå till bestridande av halva kostnaden. Även folkbildningsförbunden synas på detta sätt böra erhålla stöd för en konsulentverksamhet. Då det emellertid för närvarande icke synes nödvändigt med konsulenter inom alla län, torde ett anslag för här ifrågavarande ändamål böra utgå till Folkbildningsförbundet i dess egenskap av samarbetsorgan för länens folkbildningsförbund att av

detta fördelas på lämpligt sätt. Som villkor bör föreskrivas att för ändamålet tillskjutas medel till minst lika stort belopp från annat håll än staten.

c) Studiecirklar.

Studiecirkeln är den centrala och dominerande bildningsformen inom det svenska folkbildningsarbetet. Den tillgodoser på ett lyckligt sätt behovet av ideell gruppbildning i det moderna samhället. Dess lokalbehov äro förhållandevis måttliga, och den lämpar sig för olika ålders- och samhällsgrupper lika väl som för olika slag av studier.

Som framgår av den ovan lämnade statistiska redogörelsen för folkbildningsarbetet, har studiecirkelformen fått en vidsträckt användning inom en mångfald organisationer och skiftande samhällsskikt. Det råder intet tvivel om att ett både kvantitativt och kvalitativt betydande bildningsarbete bedrivits och bedrives inom studiecirklarna. Å andra sidan är utredningen av den bestämda uppfattningen, att ett statligt stöd åt studiecirkelverksamheten skulle ge denna möjlighet till bättre resultat i båda dessa avseenden. Den når ännu inte alla samhällsgrupper och alla delar av landet; ej heller har den ännu, med undantag av vissa förhållandevis mindre elitgrupper, nått den standard, som den torde kunna nå, detta beroende dels på bristen på kvalificerade lärar- och ledarkrafter, dels på otillräcklig metodisk erfarenhet, dels slutligen på bristen på lämpliga lokaler och behövligt material.

Definition av studiecirkelbegreppet. Innan utredningen ingår på frågan om de former, i vilka statsunderstöd till studiecirklarna lämpligen bör utgå, torde det vara nödvändigt att klart definiera begreppet studiecirkel. Att lämna en tillfredsställande definition på vad som skall hänföras under denna benämning möter vissa svårigheter främst därför att studiecirkelns arbetsmetoder äro ganska varierande. I varje fall gäller det en ej alltför talrik krets eller grupp människor som samlas för gemensamma studier, varvid det underförstås att deltagandet är fritt och frivilligt. Med all frihet i arbetsformerna måste man dock även förutsätta att studierna bedrivas planmässigt och metodiskt. Studierna kunna omfatta dels teoretiska, dels även praktiska ämnesområden, det senare ej minst av betydelse, då denna studieform skall användas för ungdomens behov. En sammanfattande definition skulle kunna ges med följande ord: *Studiecirkeln är en kamratkrets för gemensamma teoretiska eller praktiska studier över ett angivet ämne efter en på förhand uppgjord plan.* Den givna definitionen är i ett avseende något för vid. Det finns sålunda anledning att draga en bestämd gräns mellan studiecirkeln å ena sidan och diskussionsgruppen å den andra. Det utmärkande för diskussionsgruppen sådan den förekommer t. ex. inom Kooperativa förbundet är att den utgår »från deltagarnas praktiska erfarenheter och de åsikter de förvärvat, varefter man genom erfarenhets- och tankeutbyte i diskussionens form söker väcka till eftertanke framför allt genom att låta olika erfarenheter och åsikter brytas mot varandra». Denna metod ställer sålunda icke alltför stora krav på förberedande och efterföljande hemarbete och planmässigt bedrivna studier, vilket

däremot studiecirkeln måste göra. Rent objektivt kan detta uttryckas så, att studiecirkeln måste spänna över en längre tidsrymd. Medan diskussionsgruppen kan nöja sig med två à tre sammanträden, måste studiecirkeln om den vill vinna ett kvalitativt tillfredsställande resultat omfatta ett avsevärt högre antal sammankomster. Med detta underförstådda tillägg torde den ovan givna definitionen vara användbar.

Villkor för statsunderstöd. Utredningen har diskuterat, vilka minimikrav som böra ställas på en studiecirkel för att den skall kunna erhålla statsunderstöd. Dessa krav måste enligt utredningens mening vara av ganska långtgående natur. Det som låge närmast till hands vore måhända, att studiearbetet i detalj kontrollerades av lämplig central myndighet. En sådan kontroll skulle emellertid otvivelaktigt leda till en icke önskvärd byråkratisering av bildningsverksamheten, som lätt därigenom skulle kunna förlora sin karaktär av fri och frivillig. Riktigare synes vara att på olika sätt skapa garantier för att det studiearbete, som bedrives, har en erforderlig standard. Sådana garantier synas utredningen böra krävas dels i fråga om lärare och ledare, dels i fråga om korrespondenskurser, dels slutligen i fråga om de studieplaner och grundböcker, som komma till användning i cirkelarbetet.

Kvalitetskrav beträffande lärare och ledare. Det är, som redan antytts, av synnerlig vikt, att lärare, som användes i studiecirkelverksamheten, besitter erforderliga kunskaper och erforderlig lämplighet för sin uppgift. Garantier härför skulle möjligen kunna skapas genom att man för samtliga läraruppdrag krävde bestämd formell kompetens, ådagalagd genom examina av olika slag. Alternativt kan man tänka sig, att varje lärare godkändes av central myndighet eller av på olika sätt sammansatta granskningsnämnder, i första hand länsnämnder. Det förstnämnda kravet torde emellertid med kännedom om regionala och personella svårigheter ej vara möjligt att uppfylla annat än för en del av cirklarna; utan tvivel skulle därtill genom en sådan bestämmelse många väl kvalificerade och om svenskt bildningsarbete högt förtjänta lärarkrafter komma att utestängas från denna lärarverksamhet. Prövningen genom en central myndighet skulle lätt kunna leda till en byråkratisering av bildningsarbetet samtidigt som den skulle medföra en betydande arbetsbelastning för ifrågavarande myndighet. Prövningen genom lokala granskningsnämnder skulle, om nämnderna voro allsidigt sammansatta, kunna innebära möjligheter till en tillfredsställande lösning av problemet; med den lokala personkännedom, som en sådan nämnd skulle besitta, skulle den ha förutsättningar som granskningsorgan och samtidigt betyda ett inslag av på en gång samverkan och befruktande ömsesidig kritik. Å andra sidan skulle nämndens omfång lätt bli så stort, att dess arbetsduglighet skulle äventyras med säkerligen inte alltid lyckliga kompromisslösningar som följd. Enligt utredningens mening torde man i stället få lösa frågan genom att överlåta kontrollen av lärarnas kvalifikationer på vederbörande studieorganisation, i den mån denna har tillgång till kvalificerad bedömare (av skolöverstyrelsen godkänd studierektor). Ett sådant överlåtande torde kunna ske utan

betänkligheter, om man samtidigt föreskriver vissa allmänna kvalifikationer att tjäna till ledning för studieorganisationernas bedömande i frågan. Utredningen förutsätter därjämte givetvis, att den myndighet som fördelar anslagen till ifrågavarande bildningsverksamhet, skall ha möjlighet att vid inspektioner eller på anmälan pröva fråga om lärares kompetens.

De kompetenskrav, som utredningen finner böra föreskrivas, kunna sammanfattas sålunda: *Som lärare må endast den godkännas, som genom avlagda kunskapsprov, genom deltagande i bildningskurser eller genom vunnen praktisk erfarenhet kan styrka sig besitta för läraruppdragets fullgörande erforderliga kunskaper inom den ämnesgrupp, som studiecirkelarbetet omfattar, och som i övrigt äger lämplighet för uppgiften. Frågan om lärares kompetens avgöres av vederbörande studieorganisation, som i tveksamma fall må hänskjuta frågan till skolöverstyrelsens avgörande. I fråga om cirklar, som icke äro knutna till någon studieorganisation, avgöres frågan av skolöverstyrelsen.*

För studiecirkelledare torde ej lika höga krav böra uppställas. Inom förbund med studierektorer bör kompetensen prövas av vederbörande förbund, i andra fall av skolöverstyrelsen.

Kvalitetskrav beträffande korrespondenskurser. Utredningen har redan i avsnittet ovan om korrespondensundervisningen diskuterat de krav, som böra ställas på korrespondenskurserna, och därvid förordat, att de korrespondensinstitut, vilkas kurser utnyttjas i den statsunderstödda bildningsverksamheten, skola ställas under inspektion av skolöverstyrelsen.

Kvalitetskrav beträffande studieplaner och grundböcker. I fråga om studieplaner och grundböcker torde likaledes vissa krav böra uppställas. Det är av den allra största vikt, att de studieplaner och grundböcker, som användas i det fria bildningsarbetet, äro såväl metodiskt som sakligt tillfredsställande. Vad studieplanerna beträffar, har utredningen även här diskuterat, huruvida en detaljgranskning från skolöverstyrelsens sida vore lämplig och möjlig. Utredningen har därvid funnit en sådan detaljgranskning onödig i fråga om planer utgivna av godkänt studieförbund. I övriga fall torde däremot studiecirkel, som ansöker om statsunderstöd, böra bifoga vederbörlig studieplan för godkännande av den anslagsgivande myndigheten.

Vad här sagts om studieplanerna torde i tillämpliga delar även gälla om grundböcker. Ansvaret torde även här lämpligen böra överlåtas på studieförbunden. Som en följd av utredningens förslag nedan om statsunderstöd för inköp av grundböcker, torde studieförbunden böra tillse, att grundböckerna icke utgöras av dyrbarare arbeten av den natur, att de allmänna biblioteken lämpligen böra tillhandahålla dem. Som en garanti härför föreslår utredningen nedan en maximering av det belopp, som må utgå för inköp av grundböcker och studieplaner. Grundbok, som medlem i fristående studiecirkel önskar inköpa med statsunderstöd, skall godkännas av skolöverstyrelsen.

Garantier i form av kommunala understöd. Utredningen har diskuterat, om icke som villkor för statsunderstöd till en cirkel borde uppställas det kravet, att cirkeln skulle åtnjuta understöd från vederbörande

kommun. Ett sådant kommunalt understöd skulle otvivelaktigt innebära en viss garanti för cirkelns kvalitet, då man finge förutsätta, att de kommunala myndigheterna komme att äga tillräcklig direkt kännedom om bildningsverksamheten på orten för att kunna verkställa en sovring efter kvalitativa grunder. En förutsättning för att ett dylikt villkor skulle kunna godtagas, vore emellertid, att kommunerna skulle kunna åläggas att stödja studiearbetet enligt vissa statligt fastställda normer. Det har synts utredningen vanskligt att finna en form för ett sådant kommunernas deltagande i kostnaderna för bildningsarbetet. Därmed är icke sagt, att kommunerna kunna frånsäga sig sitt ansvar för bildningsarbetet; det är klart erkänt i fråga om biblioteksverksamheten men det gäller i lika hög grad övriga former av det fria bildningsarbetet. Som utredningen tidigare framhållit i avsnittet om lokalfrågan synes det sålunda vara en kommunal angelägenhet att sörja för bildningsarbetets lokalbehov, i den mån detta icke tillgodoses genom statens stöd till biblioteks-, samlings- och skollokaler. Enligt utredningens mening bör i enlighet härmed statsunderstöd för lokalhyror icke utgå.

Olika studiecirkeltyper. Utöver här nämnda krav i fråga om lärare, ledare, korrespondenskurser, studieplaner och grundböcker torde även böra uppställas vissa krav med avseende på dels det ämne studiecirkeln behandlar, dels deltagarna i studiecirkeln. Vad ämnet angår, bör statsunderstöd icke utgå till cirklar, som behandla ämnen avseende den egna organisationens interna förhållanden. De krav, som i övrigt kunna komma i fråga, variera med cirkelns allmänna karaktär, bestämd i första hand med hänsyn till det syfte, som cirkeln vill fylla. När det gäller att ange de olika cirkeltyper, som måste urskiljas med hänsyn till statsunderstödet, synes det utredningen nämligen nödvändigt att tillämpa andra indelningsgrunder än de formella, av cirkelns pedagogiska arbetsmetod betingade, som ha använts i samband med redogörelsen för bildningsarbetets nuvarande omfattning. Utredningen har sålunda ansett sig böra utgå från tre huvudtyper av studiecirklar, grundcirklar, bildningscirklar samt sådana cirklar av båda dessa typer, som särskilt ta hänsyn till ungdomens studiebehov, ungdomscirklar. Som en fjärde grupp tillkomma sedan universitetscirklarna, som skilja sig från bildningscirklarna däri, att de ledas av universitetslärare eller därmed jämförliga lärare och att deras studier sträcka sig över en avsevärt längre tid.

Grundcirklar. Med grundcirklar avser utredningen dels (1) sådana cirklar, som behandla ämnen inom folkskolans kursplan, dels (2) nybörjarcirklar i moderna språk, dels (3) cirklar i vissa ämnen och färdigheter, som äro av vikt för yrkesutbildningen utan att cirklarna därför kunna sägas direkt ha yrkesutbildningens karaktär. Under grupp 1) höra sålunda hemma studiecirklar i svenska och räkning, under grupp 2) cirklar i tyska, engelska, franska, spanska och ryska, under grupp 3) cirklar i bokföring, maskinskrivning, stenografi och yrkesval. Gemensamt för alla är, att studiecirkeln har formen av lärarcirkel eller korrespondenscirkel. Under studieåret 1943—44 utgjorde dylika cirklar omkring en fjärdedel av samtliga studiecirklar. Det är således

här fråga om sådana ämnesområden, där skolan i första hand är ansvarig för medborgarnas utbildning, men där av olika skäl (bristande omfattning av eller effektivitet i skolundervisningen, otillräckligt vidmakthållande av de i skolan inhämtade kunskaperna etc.) denna utbildning ej har givit för medborgaren oundgängligt resultat. Studiecirklar av denna typ fylla alltså ungefär det behov, som i vissa fall kan tillgodoses av aftonskolor och därmed jämförlig undervisning. Det synes här kunna göras gällande, att staten har ett särskilt ansvar för att bildningsmöjligheter av detta slag beredas envar, som anser sig ha behov därav, och att staten följaktligen bör lämna verksamheten ett kraftigt stöd. Betraktar man grundcirklarna på detta sätt, är det givet, att staten å sin sida bör kunna ställa vissa bestämda krav på deras arbete i syfte att erhålla garantier för ett bestående resultat.

Garantierna böra lämpligen ligga, förutom i lärarkrafternas, respektive korrespondenskursernas kvalifikationer, i en viss minimilängd av studietiden. Utredningen räknar därvid med att den huvudsakliga delen av studiearbetet inom grundcirklarna kommer att vara förlagt till cirkelsammankomsterna. Detta medför, att dessa måste vara icke alltför få till antalet. Utredningen har vid sin överläggning rörande denna sida av garantifrågan stannat vid att föreslå ett minimum av 24 studietimmar fördelade på minst 12 sammankomster. Såväl här som i ännu högre grad i fråga om bildningscirklarna förutsätter utredningen emellertid, att undantag kunna medgivas i sådana fall, där avstånd eller deltagarnas arbetsförhållanden (skiftarbetare, sjöfolk, skogsarbetare) göra sådana motiverade.

För att grundcirkel skall erhålla statsunderstöd, torde även böra krävas, att den har ett visst minimiantal medlemmar. Utredningen räknar med, att minst 10 deltagare skola ha bevistat samtliga sammankomster i cirkeln, men förutsätter även här, att dispens skall kunna medgivas av samma och liknande skäl, som berörts i samband med frågan om studietidens längd. Utredningen vill i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på vikten av att studieorganisationerna i görligaste mån samordna cirkelverksamhet av detta slag. Utredningen återkommer härtill i avsnittet nedan om samverkan inom folkbildningsarbetet.

Bildningscirklar. Med bildningscirklar avser utredningen sådana studiecirklar, som arbeta med dels allmänna kultur- och bildningsfrågor, såsom livsåskådningsproblem, psykologi, naturvetenskap, litteratur, svensk och allmän historia, musik- och konsthistoria, dels medborgarfrågor i vidsträckt bemärkelse, såsom stats- och kommunalkunskap, sociala problem, hälsolära med nykterhetsfrågor, hem- och familjefrågor m. m., dels fackfrågor av allmän innebörd och med utpräglat bildningsvärde, såsom organisationskunskap, arbetarrörelsens, fackföreningsrörelsens och jordbrukarrörelsens historia, lantbrukskemi, växtlära m. m. Hit äro även att räkna mera avancerade cirklar i moderna språk, liksom cirklar i de nordiska språken. Under denna rubrik torde man likaledes kunna inräkna studiecirklar i praktiska ämnen med bildande syfte, såsom teckning och målning, sång- och musikutövning, kvalifi-

cerad slöjd, fotografering, trädgårdsskötsel. Bildningscirklarna fylla sålunda en annan uppgift i bildningsarbetet än grundcirklarna och ha som huvudsyfte att skapa och fördjupa ett personligt bildningsliv hos deltagarna. Antalet cirklar och deltagare av detta slag nå redan kvantitativt sett över grundcirklarnas siffror och torde dessutom genomsnittligt stå betydligt högre i kvalitativt hänseende. Inom dessa cirklar möter man utan tvivel en god del av det fria och frivilliga bildningsarbetets elit. I lika hög grad som i fråga om grundcirklarna men delvis av andra skäl är det sålunda ett intresse för staten att stödja även denna del av studiecirkelarbetet. Då det emellertid delvis måste uppställas andra mål för bildningscirklarna och dessa även ofta ha andra, av sin målsättning betingade behov än grundcirklarna, synes det utredningen, att beräkningsgrunderna för statsunderstöd till dessa studiecirklar böra vara andra än de utredningen föreslagit för grundcirklarna. Det synes utredningen även motiverat att uppställa andra krav i fråga om deltagarantal och arbetstid än de för grundcirklarna uppställda.

Medan grundcirkeln har formen av lärarcirkel eller korrespondenscirkel, har man i fråga om bildningscirkeln att räkna med ett mera differentierat studiesätt. Vid sidan av korrespondenscirkeln, som även här är flitigt förekommande, förekommer såväl lärarcirkel och lyssnargrupp som samtalscirkel, den senare som regel med en ledare bland cirkelns egna medlemmar. Nära lyssnargruppen står föreläsningscirkeln sådan den förekommer inom de flesta studieförbund i anslutning till de av A.B.F:s centralbyrå anordnade föreläsningsserierna. Utmärkande för föreläsningscirkeln, vars kvalitativt mest högtstående form möter i universitetscirkeln, är att den hela tiden arbetar under ledning av en föreläsare. Det förefaller emellertid utredningen, som om även den vanliga bildningscirkeln vid vissa tillfällen skulle med fördel kunna anordnas som föreläsningscirkel. Den skulle utan tvivel vinna i kvalitativt avseende, om den kombinerades med en eller ett par föreläsningar av särskilt tillkallad sakkunnig kraft. En sådan föreläsning skulle kunna förläggas antingen till början av cirkelns arbete, som en inledning till studiet, eller vid slutet, som en allmän återblick; den skulle också kunna placeras, där en speciell orientering i en fråga vore praktiskt lämplig och resultatgivande, d. v. s. då cirkelmedlemmarna vunnit den förtrogenhet med ämnet, att de kunna tillgodogöra sig en mera kvalificerad orientering. Tänkbart är, att dessa cirkelföreläsningar skulle kunna anordnas centralt av studieförbunden, med en och samma föreläsare regelbundet verksam i ett flertal cirklar. Av vad här sagts om föreläsningens syfte framgår, att den som regel icke kan eller ens bör anordnas som offentlig föreläsning.

När det gäller arbetstidens längd torde det vara möjligt att för bildningscirkeln tänka sig en något kortare arbetstid än den som ovan föreslagits för grundcirklarna med hänsyn tagen till att bildningscirklarna som regel kräva ett avsevärt mått av hemarbete och en större personlig insats av cirkeldeltagaren. Utredningen föreslår härvidlag ett minimum av 16 studietimmar fördelade på minst 8 sammankomster. I fråga om deltagarantalet synes också av

motsvarande skäl ett mindre antal än det som föreslagits för grundcirklarna kunna godtagas som minimum. Utredningen förordar sålunda för bildningscirklarna ett minimum av 5 deltagare. Undantagsvis torde ännu lägre medlemsantal böra godtagas. Detta gäller särskilt om musikcirklar; för att en mera individuell handledning skall vara möjlig, torde statsunderstöd till lärararvode vid musikcirklar böra utgå vid övningar med ända ned till två deltagare. I fråga om cirkelföreläsare torde böra gälla samma kvalifikationer som för föreläsare inom den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten och bildningskurserna.

Ungdomscirklar. Som en särskild grupp av cirklar upptar utredningen ungdomscirklarna, vilka kunna inrymmas såväl i grundcirklar som bildningscirklar, de senare i detta fall företrädesvis av praktisk art. Utredningen har ovan berört de olika åtgärder, som kunna öka ungdomens deltagande i bildningsarbetet. Härvid kan utan tvivel studiecirkelarbetet spela en stor roll ej minst genom att det kan appellera till en viss gruppbildande tendens hos ungdomen. Under förutsättning att den nya skolan på lämpligt sätt gör skolungdomen förtrogen med det fria bildningsarbetets metoder, kan detta omedelbart anknyta till skolundervisningen, dels repeterande och dels nyskapande.

I huvudsak kan ungdomens cirkelverksamhet ansluta sig till de ovan angivna cirkeltyperna; dock måste den givetvis erhålla friare och ledigare form. De i praktiken prövade samkvämsformerna ha visat sig motsvara de speciella krav, som ungdomens bildningsarbete ställer. Tävlingsmomentet (frågesport, tiokamp) har det även visat sig tacksamt att anknyta till. Musik och sång torde likaledes lämpa sig synnerligen väl för ungdomscirklarna, liksom förenings- och organisationskunskap. Även exkursioner i anslutning till studier i hembygdskunskap eller naturvetenskap torde vara lämpliga.

Ungdomscirkeln torde som regel böra ha formen av lärarcirklar, lärare här taget i betydelsen ungdomsledare. Som deltagare torde man ha att räkna med personer mellan 14 och 18 år. I fråga om antalet deltagare torde man böra utgå från samma bestämmelser som för grundcirklarna, dock med samma dispensmöjligheter för musikcirklar, som förutsatts i fråga om bildningscirklarna. När det gäller arbetstidens längd, kan man däremot sänka fordringarna. Enligt utredningens mening torde en arbetstid av 16 studietimmar eller 8 sammankomster böra uppställas som minimum.

Universitetscirklar. Som av den föregående historiken framgår, har statsunderstöd tidigare utgått för s. k. universitetscirklar. Enligt utredningens mening är det synnerligen önskvärt, att denna cirkelform på nytt erhåller statligt stöd och kommer till en mera vidsträckt användning. Utredningen kan här hänvisa till erfarenheterna från England, där studiecirklar av liknande typ spelat en betydande roll inom den s. k. »university extension». Det arbete, som cirkeldeltagarna därvid nedlagt, har många gånger varit både av en betydande omfattning och en hög kvalitet. Treåriga kurser ha varit regel, och deltagarna i dessa ha haft att avlämna skriftliga arbeten i anslutning till studierna. Rörande betydelsen av denna samverkan mellan folkbild-

ning och universitet hänvisar utredningen till studierektor Gunnar Sundqvists uttalande i hans som bilaga till detta betänkande fogade redogörelse för bildningsarbetet i England: »Bildningsarbetet har genom detta samband icke endast fått tillgång till högkvalificerade lärare. Det har organiskt förbundits med den aktuella vetenskapliga forskningen... Även om det antal studerande, som äger möjligheter att tillgodogöra sig en strängt vetenskaplig undervisning, är mycket begränsat, utgör dock den omedelbara kontakten med forskningens värld en stimulans, verksam ej minst till ökande av intresset för studier och forskning. Den omsorg de akademiska lärarna, som engagerat sig i folkbildningsarbetet, ägna de enskilda studerandena, har ock möjliggjort utomordentliga prestationer.» Även erfarenheter från svenskt bildningsarbete bestyrka universitetscirklarnas stora värde. De universitetslärare, som lett cirklar av denna typ, ha enstämmigt vittnat om den stimulans, de själva haft av kontakten med den elit, som det här gäller.

Utredningen finner det angeläget, att universiteten mera än hittills direkt engageras i det kvalificerade folkbildningsarbetet. Den har därvid diskuterat, om ledandet av universitetscirklar bör vara att betrakta som ett åtagande från enskilda universitetslärares sida jämsides med den undervisning, som dessa ha att lämna som akademiska lärare, eller om denna verksamhet skall betraktas som en normal uppgift för universiteten. Utredningen är för sin del närmast böjd för den senare linjen. För universiteten själva, för universitetsutbildningen och den vetenskapliga forskningen kommer de akademiska lärarnas medverkan i det fria bildningsarbetet att innebära positiva fördelar. Utredningen föreslår i enlighet härmed, att innehavare av docentstipendium skall kunna fullgöra den med stipendiet förenade undervisningsskyldigheten genom att leda en eller flera universitetscirklar. En sådan lösning är inte tänkbar utan en ökning av docentstipendiernas antal. Det kan diskuteras, om man därvid bör söka lösningen i särskilda till folkbildningsarbetet knutna docentstipendier, eller om man i stället skulle tänka sig en allmän ökning av docentstipendiernas antal, varigenom den för uppgiften mest lämpade skulle kunna användas som ledare av universitetscirklar. Den senare lösningen synes utredningen vara den principiellt riktigaste. Avsikten är icke att skapa särskilda lärarbefattningar för folkbildningsarbetet utan att låta folkbildningsarbetet få komma i kontakt med vetenskapligt arbete. Från dessa utgångspunkter föreslår utredningen, att tills vidare medel anvisas för två nya docentstipendier, ett vid universitetet i Uppsala och ett vid universitetet i Lund. Om erfarenheterna komma att visa sig goda, synes stipendiernas antal efter hand böra ökas. Enligt utredningens mening böra därvid även högskolorna i Stockholm och Göteborg kunna komma i åtanke.

Det torde böra ankomma på vederbörande myndigheter att meddela de närmare föreskrifter, som kunna erfordras rörande docents rätt att utbyta sin undervisningsskyldighet mot ledandet av universitetscirklar. Som utredningen redan antytt, torde man därvid som regel böra utgå från att samme lärare skall kunna leda mer än en cirkel eller alternativt, att den arbetsprestation, som kan anses motsvara en docentstipendiats undervisningsskyldighet, skall kunna fördelas på flera lärarkrafter.

För ledande av universitetscirklar torde även i viss begränsad omfattning läroverkslärare med docentkompetens kunna komma i fråga. För detta ändamål föreslår utredningen ett särskilt anslag.

Som villkor för statsunderstöd till universitetscirkel bör föreskrivas, att cirkeln skall pågå under två på varandra följande studieår med minst 48 studietimmar fördelade på 24 sammankomster under varje studieår. Ett minsta deltagarantal av 10 torde böra betraktas som nödvändigt.

Grunder för statsunderstödets beräkning. Då det gäller att avväga storleken av det statsunderstöd, som bör utgå till studiecirkelverksamheten, synes det utredningen naturligt, att understödet sättes i relation till de verkliga kostnaderna för verksamheten. En understödsform, som innebure, att samma belopp utginge till varje redovisad studiecirkel, som fyllde vissa allmänna krav, skulle leda till att kvantiteten gynnades på kvalitetens bekostnad. Genom att i stället låta understödet utgå i förhållande till cirkelns omkostnader för vissa bestämda kvalitetsbetonade ändamål, torde man ha möjlighet att gynnsamt påverka cirkelarbetets allmänna standard.

De kostnader, som enligt utredningens mening böra komma i betraktande vid statsunderstödets beräkning, äro kostnaderna för lärare, ledare, föreläsare, korrespondenskurser, studieplaner och grundböcker. Till lokalkostnader bör däremot, som tidigare framhållits, statsbidrag icke utgå. Till kostnader för studiematerial synes bidrag ej heller böra ifrågakomma.

I fråga om storleken av den andel, med vilken staten bör bidraga till här angivna kostnader, har utredningen stannat vid att föreslå, att statsbidraget principiellt fastställes till hälften av studiecirklarnas verkliga utgifter för ifrågavarande ändamål med den begränsning, som kan ligga däri, att maximibelopp fastställas för arvoden till lärare och ledare, för korrespondenskurser och för kostnaderna per cirkeldeltagare för studieplaner och grundböcker. Liknande understödsgrunder tillämpas inom ett flertal andra områden; det ligger nära till hands att erinra om att den här föreslagna principen ligger till grund för statens understödjande av folkbiblioteksverksamheten. Inom utredningen har emellertid också bragts på tal, att staten skulle svara för allenast en tredjedel av kostnaderna, medan kommuner och landsting skulle svara för en andra tredjedel och återstoden av kostnaderna skulle falla på cirkeldeltagarna själva och/eller respektive studieorganisation. Som ovan framhållits i samband med frågan om kommunala understöd för studiecirkelverksamheten, torde det emellertid icke vara möjligt att tvångsvis ålägga kommuner och landsting att på detta sätt stödja studiearbetet. Kommunerna synas i stället, som likaledes ovan framhållits, böra svara för bildningsarbetets lokalbehov, medan landstingen liksom hittills torde böra stödja studiecirkelverksamheten genom anslag för biblioteksändamål och för administrationskostnader i samband med studiecirkelverksamheten.

Från den fastslagna principen, att staten skall bidraga med halva kostnaden för vissa ändamål, torde i några fall avsteg böra göras. Grundcirklar och ungdomscirklar böra sålunda av skäl, som tidigare anförts, tillförsäkras en

mera gynnad ställning. Genom högre maximibelopp för lärararvoden och kostnader för studieplaner och grundböcker samt genom möjligheten att erhålla föreläsare få bildningscirklarna å sin sida vissa förmåner.

I fråga om grundcirklarna föreslår utredningen, att statsunderstöd skall utgå med tre fjärdedelar av kostnaderna för lärare och ledare, respektive korrespondenskurser samt med hälften av kostnaderna för studieplaner och grundböcker. Det kunde visserligen ligga nära till hands, att låta grundcirklarna bliva helt avgiftsfria för deltagarna. En viss säkerhet för att deltagarna söka sig till denna studieform på grund av personligt initiativ och verkligt intresse torde emellertid ligga däri, att de själva få svara för viss del av kostnaderna. Lärararvodet föreslås för denna typ av cirklar böra fixeras till högst 4 kronor per studietimme, varav alltså staten skulle erlägga 3 kronor. Ledararvodet synes böra beräknas till högst 2 kronor per studietimme, varav 1 krona 50 öre skulle utgå i statsunderstöd. Motsvarande maximibelopp för korrespondenskurs torde böra fastställas till 80 kronor. Vidare föreslår utredningen, att statsunderstöd icke utgår på de kostnader för studieplaner och grundböcker, som överstiga 5 kronor per cirkeldeltagare.

Till bildningscirklarna torde statsunderstöd normalt böra utgå med halva kostnaden för lärare, ledare, studieplaner och grundböcker. I fråga om kostnaden för föreläsare bör denna, när det gäller de vanliga föreläsningscirklarna, liksom nu bestridas av anslaget till föreläsningsverksamhet bedriven genom riksförbund för studiecirkelverksamhet (»föreläsningsverksamhet bedriven i anslutning till lokalt organiserat studiearbete»). Även kostnaden för enstaka föreläsning, som på sätt ovan föreslagits anknytes till bildningscirkel, bör bestridas genom detta anslag; utredningen förutsätter därvid att cirkelns egna kostnader skola inskränka sig till utgifter för resor och traktamente. I anslagshänseende skulle alltså en sådan föreläsning praktiskt taget jämställas med en föreläsning vid föreläsningsanstalt. Det kan visserligen göras gällande, att en icke offentlig föreläsning inom en studiecirkel ställer mindre krav på själva utarbetandet av föreläsningen än om den skulle framföras offentligt men å andra sidan kräver en cirkelföreläsning ett betydande förarbete, då den måste direkt anpassas efter varje särskild cirkels aktuella arbetsläge, vartill kommer att föreläsaren icke endast bör ha att hålla sin föreläsning utan även bör stå till förfogande för diskussion under den påföljande timmen. Emellertid synes en viss begränsning böra iakttagas, och därvid torde man i anslutning till framställningen ovan böra sätta två föreläsningar per cirkel som maximum. Vad lärararvodet angår, torde det i fråga om bildningscirklarna vara riktigt att räkna med ett högre belopp än vid grundcirklarna eller högst 6 kronor per studietimme. Ledararvodet torde även här kunna beräknas till högst 2 kronor per studietimme. Någon ökning av maximibeloppet för korrespondenskurserna synes icke erforderlig. Däremot torde man i fråga om studieplaner och grundböcker ha att räkna med ett högre belopp än det som ovan föreslagits för grundcirklarna. Utredningen föreslår, att statsunderstöd icke utgår på de kostnader, som överstiga 10 kronor per cirkeldeltagare.

Ungdomscirklarna böra i statsunderstödshänseende jämställas med grundcirklarna, d. v. s. staten bör betala tre fjärdedelar av kostnaderna för lärare och ledare, respektive hälften av kostnaderna för studieplaner och grundböcker, varvid lärararvodet liksom för grundcirklarna bör fixeras till högst 4 kronor per timme, ledararvodet till högst 2 kronor per timme och kostnaderna för studieplaner och grundböcker till högst 5 kronor per deltagare.

Vad universitetscirklarna angår, böra lärarkostnaderna för dessa elitcirklar helt bestridas av statsmedel. Förutom medel till de nya docentstipendier, som utredningen räknar med, erfordras ett särskilt anslag för understöd åt universitetscirklar. Ur anslaget bör bestridas ersättning till de läroverkslärare, som användas som cirkelledare. Utredningen räknar därvid med samma belopp som 1920 års folkbildningssakkunniga eller 50 kronor per dubbeltimme. Härutöver böra lärarna i förekommande fall erhålla ersättning för resa och vivre; denna ersättning synes dock böra erläggas av cirkeldeltagarna. Från anslaget till universitetscirklar torde även böra utgå understöd till cirkeldeltagarna för inköp av erforderlig litteratur av grundbokskaraktär. Kostnaderna härför torde liksom vid övrig cirkelverksamhet böra till hälften bestridas med statsmedel. Om man också kan utgå från, att en betydande del av den erforderliga litteraturen kan erhållas genom de offentliga biblioteken, torde kostnaden för sådan litteratur, som varje deltagare själv måste anskaffa, uppgå till relativt betydande belopp. Utredningen föreslår, att statsunderstöd icke utgår på de kostnader för detta ändamål, som överstiga 20 kronor per deltagare.

Statsunderstödets anslagskaraktär. Ett tillämpande av de principer i fråga om statsunderstödets beräkning, som utredningen här förordat, skulle snarast som konsekvens kräva, att understödet finge karaktär av förslagsanslag. Därigenom skulle en studieorganisation vid uppgörandet av sina studieplaner kunna räkna med att erhålla erforderligt statsunderstöd för alla cirklar, som fyllde de uppställda villkoren, vilket onekligen skulle medföra en i och för sig önskvärd stabilitet i bildningsarbetet. Liksom i fråga om föreläsningsverksamheten kan det å andra sidan icke förnekas, att statsfinansiella skäl kunna anföras gentemot understöd av förslagsanslags karaktär. Vid sitt slutliga ställningstagande har utredningen funnit de senare skälen övervägande och förordar alltså, att anslaget till understöd åt studiecirklar uppföres såsom obetecknat. En sådan anordning kommer otvivelaktigt att medföra vissa svårigheter vid anslagsfördelningen. Det är icke osannolikt, att studieförbunden komma att ansöka om understöd till ett större antal studiecirklar än vad de tillgängliga medlen medgiva. En reduktion måste därvid företagas. Det synes utredningen önskvärt att vid en sådan reduktion tillses, att denna icke träffar de procentuella grunderna för statsunderstödets utgående utan antalet cirklar. Härigenom torde bland annat kunna vinnas, att understöd i första hand tilldelas dels de högst kvalificerade cirklarna, dels de genom de lokala förhållandena missgynnade inom respektive studieförbund.

Utredningen utgår från att understöden till studiecirkelverksamheten fördelas av skolöverstyrelsen. Ansökningar torde böra ingivas så snart som möjligt efter studiesäsongens början under hösten, förslagsvis före den 15 november. Med ledning av ansökningarna, som givetvis icke vid denna tidpunkt kunna upptaga annat än den ungefärliga kostnaden för verksamheten, fördelas understöden, med skyldighet för studieförbund och i förekommande fall enskilda studiecirklar att vid studiesäsongens slut inkomma med redovisning för anslagets utnyttjande. Av redovisningen bör framgå storleken av utbetalda lärar- och ledararvoden samt kostnaderna för korrespondenskurser, studieplaner och grundböcker. Har beräknat antal studiecirklar icke kunnat anordnas i avsedd omfattning eller ha kostnaderna för cirklarna understigit beräknat belopp, böra medel, som icke tagits i anspråk, återlevereras till statsverket. För de enskilda studiecirklarna böra givetvis särskilda kontrollföreskrifter meddelas.

d) Radio.

Som av översikten över folkbildningsarbetets nuvarande omfattning framgår, ha dels vissa fasta former för Radiotjänsts folkbildningsverksamhet vuxit fram (söndagsmorgnarnas orientering för bildningsarbetets folk, måndagarnas alternerande folkbildningsserier, språkkurserna), dels olika experiment prövats med tanke särskilt på den kommande utvecklingen (kombination mellan radio- och korrespondensundervisning såväl i språkkurser som i serier rörande försvar och hemvärn).

Framtiden kommer utan tvivel att ställa betydligt ökade krav på radion i detta avseende. Den hittills av programledningen följda regeln, att programmen på bästa tid principiellt skola vända sig till alla kategorier av lyssnare, har ej medgett, att elementära serier eller serier för speciella studieorganisationer sänts på kvällstid. Annorlunda kommer det emellertid att bli, då dubbelprogrammen under de närmaste åren bli verklighet.

Även de hittills förekommande måndagsserierna ha vänt sig till och nått många lyssnare. Härvid är att märka, att radion i enlighet med sin natur ej i första hand vänder sig till gruppen utan till den enskilde lyssnaren. Sålunda kan man ej bedöma antalet av de lyssnare ett program i dessa serier nått enbart med hjälp av rekvisitionerna på studiebrev. Dock ha vissa av serierna även efter denna beräkningsgrund nått många systematiskt arbetande lyssnare, t. ex. serierna om svenska språket och om lyriken, till vilka studiebrev respektive grundbok ha utgått i omkring 15 000 exemplar. Ännu högre siffror ha upprepade gånger nåtts av de utpräglat nyttobetonade språkserierna för nybörjare, där antalet försålda exemplar av handledningen i vissa fall gått upp ända till 70 000 exemplar. Radioprogrammen torde även på andra sätt än de hittills brukliga kunna komma till användning i folkbildningsarbetet. Vissa program kunna utan tvivel, förutom av studiecirklar, utnyttjas i kombination med föreläsningar och kurser. Så kunna exempelvis musiksändningar eller återutsändningar av betydelsefulla politiska tilldragel-

ser tjäna som illustrationer eller utgångspunkter, i enlighet med de allmänna linjer, som ovan uppdragits i avsnittet om folkbildningsarbetets metodiska problem.

Vissa allmänna synpunkter på radions bildningsverksamhet torde här böra anläggas, även om man utgår från att den även i fortsättningen måste på egen hand utforma sina program med hänsyn i första hand till de krav, som lyssnarkretsen i dess helhet ställer. Det har understundom gjorts gällande, att radion uppträder som konkurrent till bildningsorganisationerna genom sina självständiga serier och att serierna i stället borde ställas till bildningsorganisationernas förfogande och utformas helt i enlighet med dessas krav. En sådan utveckling av radions nuvarande serier synes dock utredningen av flera skäl ej önskvärd. I två avseenden ha radions folkbildningsserier en särskild uppgift att fylla, som motiverar dess självständighet i de folkbildande programmens utformning. Dels ha dessa en allmänt kulturellt representativ uppgift: de böra återspegla svenskt forskningsarbete i dess aktuella form, och var och en av dessa serier bör byggas på en gemensam grundtanke, som helst bör pröva något nytt i fråga om material, synpunkter eller utformning. Dels ha de samma uppgift som radions allmänna föreläsningar, andaktsstunder och krönikor: att tjänstgöra som ett slags rikslikare på respektive områden, med vars hjälp varje lyssnare får tillfälle att jämföra de lokala bildningsmanifestationerna med radions.

Upprätthållandet av dessa krav kan emellertid väl förenas med att hänsyn vid folkbildningsprogrammens utformning tas till de olika studieorganisationernas önskemål och behov. De överläggningar med bildningsorganisationernas representanter, som hittills ha förekommit, böra utan tvivel ytterligare utbyggas och effektiviseras, då det nu efter krigets slut åter är möjligt att upplägga radioprogrammen på lång sikt. Härigenom skapas en kontakt, som kan vara fruktbärande för båda parter. Vidare bör det liksom hittills vid uppgörande av programplanerna tas hänsyn till att olika sidor av svenskt arbetsliv och socialt liv i tur och ordning presenteras för lyssnarna genom vissa serier. Härvid har alltid huvudvikten lagts vid att dessa presentationer icke avsetts enbart för den socialgrupp, vars problem ha behandlats, utan för lyssnare av alla kategorier, och denna linje synes böra fasthållas.

Vid sidan av huvudserierna torde radion — liksom hittills skett — böra sörja för kontakten mellan de centrala studieorganisationerna och de lokalt arbetande grupperna samt stödja organisationernas bildningspropaganda, vartill den genom sin karaktär av allomfattande kommunikationsmedel är särskilt väl skickad. Hittills har detta av anförda skäl endast kunnat ske på mindre god programtid (söndagsmorgnarna). Sedan dubbelprogrammen ha blivit verklighet, kan dylik kontakt och instruktion få betydligt större utsträckning och med trådradions hjälp förläggas till åtskilligt effektivare programtid. Vid utformningen av dessa kommande program bör radion uppmärksamma en trefaldig uppgift: dels att sörja för organisationsledningarnas kontakt med hela den samhällsgrupp, varur ifrågavarande organisation rekryterar sina bildningsarbetare, dels att sörja för kontakten med var och en av

de lokala studiegrupper, som arbeta var på sin ort, och dels att nå de enskilt arbetande samt de ännu i bildningsarbetet icke engagerade. Den andra av dessa uppgifter förtjänar särskild uppmärksamhet, sedan dubbelprogrammen blivit verklighet, och torde kunna ordnas genom att speciell fast programtid i samråd med Radiotjänst utnyttjas av bildningsorganisationerna. Den radions nya reproduktionsform, radiofaksimilen, som nedan behandlas i avsnittet »Framtidsperspektiv», torde härvid kunna få en alldeles särskild betydelse.

Sina olika önskemål i fråga om programtjänsten ha bildningsorganisationerna nyligen redovisat inför 1943 års rundradioutredning, till vars betänkande (SOU 1946: 1) här i allmänhet hänvisas. Folkbildningsutredningen har varit i tillfälle att ta del av det inkomna materialet och förväntar, att radions programledning, i den utsträckning som sändningstiden medger, tar hänsyn till dessa önskemål.

De lyssnargrupper, som samlas kring radions folkbildningsprogram, äro av två typer: dels de som utan anslutning till någon av bildningsorganisationerna följa framställningen och utnyttja studiebreven eller liknande material, dels de till organisationerna anslutna, som finna det lämpligt och praktiskt att välja sitt studieområde för säsongen i mer eller mindre direkt anknytning till någon av radions serier eller enstaka föredrag. Båda dessa typer ha givetvis sin betydelse. Härtill kan man lägga ett påpekande av, att radions serier ofta kunna ge stöd åt de icke organiserade cirklar, som ovan omtalats, och ge vissa av dem en fast studieform. Sin största, om också av naturliga skäl mindre påtagliga betydelse torde dock radions lyssnarserier ha för den enskilde bildningssökaren.

Alldeles speciella möjligheter har radion utan tvivel för sådant bildningsarbete, som knyter sig till teoretiska studier på dramatikens och musikens område. Till dessa frågor återkommer utredningen i andra delen av sitt betänkande.

I ett speciellt fall torde det omedelbart vara möjligt att genom statliga stödåtgärder befordra radions utnyttjande i det folkliga bildningsarbetet. Det har redan förut framhållits, att vid anordnandet av nya lokaler för det fria bildningsarbetet hänsyn bör tagas till de akustiska krav, som avlyssnandet av radioprogram i studielokalen ställer, och utredningen har förutsatt, att rundradions experter därvid skulle kunna lämna anvisningar och råd. I sådana fall, då radion tillämnas en regelbunden plats i det lokala bildningsarbetet, framstår frågan om anskaffande av apparater för studielokalerna som särskilt betydelsefull. Liksom staten sedan länge har beviljat stöd åt skolradion i detta avseende, synes det utredningen berättigat att även det fria bildningsarbetet får motsvarande stöd. För att ett dylikt skall kunna beviljas, torde det emellertid vara önskvärt, att apparaterna ej förbehållas den ena eller andra organisationen, utan att alla på orten befintliga bildningsorganisationer, liksom även eventuellt förefintliga oorganiserade studiecirklar, gemensamt skola få utnyttja apparaterna. Ett sådant krav står i överensstämmelse med det allmänna önskemål om lokalt samarbete i fråga om studielokaler, som utredningen ovan har framfört, och skulle utan tvivel i sin mån kunna be-

fordra detta. Förutsatt att bildningsorganisationerna på en ort gemensamt löst lokalfrågan, synes det sålunda utredningen önskvärt, att de gemensamt skulle kunna erhålla stöd intill halva kostnaden för inköp av radioapparat för studielokalen, efter gemensam framställning av ortens studieorganisationer eller efter framställning av ortens lokala bildningsråd. Med hänsyn till den utveckling av radions folkbildningsprogram, som kan väntas efter dubbelprogrammens genomförande, synes ett dylikt stöd än mer önskvärt. För apparatens vård och handhavande synas ortens studieorganisationer gemensamt eller dess lokala bildningsråd böra vara ansvariga. Om studieorganisationerna upphöra med sin verksamhet, böra särskilda bestämmelser reglera apparatens fortsatta utnyttjande i bildningsarbetet. För övrigt torde skolradions erfarenheter härvid kunna ge vissa utgångspunkter. Liksom i fråga om filmapparater i skola och samlingslokaler förutsätter utredningen i fråga om där befintliga radioapparater, att de i den utsträckning, det är möjligt, ställas till bildningsarbetets förfogande.

e) Bibliotek.

En tillfredsställande bokförsörjning är en nödvändig förutsättning för ett effektivt folkbildningsarbete. Som 1920 års folkbildningssakkunniga på sin tid framhöllo, måste allt bildningsarbete, om det skall nå bestående resultat, i större eller mindre grad stödja sig på böckerna och biblioteket. De ha betydelse för bildningsarbetet i alla dess former, för skolan, för föreläsningar och studiecirklar, för folklig konstuppfostran och för en förädlad nöjeskultur. Med utgångspunkt härifrån blev genomförandet av en biblioteksreform ett av de första resultaten av folkbildningssakkunnigas betänkande.

Under de 16 år, som 1930 års biblioteksförfattning varit i kraft, har den otvivelaktigt visat sig befordra en mera effektiv och mera kvalificerad biblioteksverksamhet än tidigare. Av vikt har därvid särskilt varit de väsentligt höjda statsunderstöden och föreskrifterna om särskilda tilläggsunderstöd för bibliotek med läsrum och handbokssamling och bibliotek med utbildad personal. Å andra sidan kan man inte undgå att konstatera, att biblioteksverksamheten utvisar påtagliga brister. Minst tillfredsställande äro förhållandena på landsbygden. Av den statistiska redogörelsen ovan framgår, att ett ganska stort antal kommuner saknar varje form av statsunderstött folkbibliotek liksom att de bibliotek, som finnas, i många fall äro obetydliga — detta gäller särskilt om biblioteken i jordbruks- och skogskommuner. En påtaglig brist i folkbiblioteksväsendets effektivitet har också legat däri, att centralbiblioteksinstitutionen inte varit till fullo genomförd. Med de av årets riksdag beslutade två nya centralbiblioteken komma alltjämt 4 av rikets län att sakna central- eller landsbibliotek. Till detta kommer, att centralbibliotekens resurser äro förhållandevis begränsade. De särskilda centralbiblioteksanslag, som utgå av statsmedel, utgöra 10 000 kronor för år och bibliotek. Beloppet fastställdes redan 1929. Det är otillräckligt redan på grund av den värdeminskning det undergått genom penningvärdets fall, och härtill kommer, att en avsevärd utökning av centralbiblioteksverksamheten under tiden kommit till stånd. Av

beloppet beräknas 3 000 kronor skola tagas i anspråk för bokinköp. Av återstoden skall utgå avlöning till en s. k. centralbiblioteksassistent samt dessutom ersättning för lokaler, transporter o. s. v. Även med det understöd, som landstingen lämna för verksamheten, äro centralbibliotekens möjligheter att effektivt stödja bildningsarbetet inte så stora som önskligt vore. Det har också i till utredningen ingångna skrivelser framhållits, att centralbiblioteks-personalen icke är tillräcklig för att i önskvärd utsträckning kunna tillhandagå med rådgivning och vägledning. I en skrivelse från landets samtliga centralbibliotekarier har behovet av ökad arbetskraft likaså understrukits liksom behovet av ökad tillgång på böcker.

Inom städernas biblioteksväsen äro förhållandena mera tillfredsställande, men även här är personalen otillräcklig för att biblioteken skola kunna genom rådgivning och vägledning lämna bildningsarbetet ett aktivt stöd.

De åtgärder, som kunna vidtagas för att förbättra bokförsörjningen genom biblioteken, böra ha till yttersta syfte att möjliggöra för varje medborgare, var han än befinner sig, att få låna vilken som helst bok som han behöver antingen för studier eller för förströelse. De böra vidare syfta till att biblioteksbesökarna skola erhålla erforderlig vägledning vid böckernas begagnande. För vinnandet av ett sådant mål är det nödvändigt, att ett kommunalt biblioteks-system kommer till stånd inom varje kommun. Med den hittillsvarande kommunindelningen har det många gånger varit svårt att åstadkomma ett tillräckligt bärkraftigt underlag för den kommunala biblioteksverksamheten. Med den av riksdagen beslutade nya kommunindelningen komma dessa svårigheter i stort sett att undanröjas. En kommunal biblioteksorganisation av detta slag skulle innebära upprättandet av en central boksamling med filialer inom befintliga bebyggelsecentra och med smärre utlåningsstationer å alla sådana platser, där personer i någon större omfattning samlas för deltagande i bildningsarbete av ena eller andra slaget. Det synes rimligt att också studiecirkelbiblioteken ingå som led i en sådan biblioteksorganisation antingen med bibehållen karaktär av föreningsbibliotek eller som filialer till det kommunala biblioteket.

För närvarande utgå statsunderstöd såväl till kommunala och med dem likställda bibliotek som till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Som villkor för understöd till denna senare biblioteksverksamhet är föreskrivet, att biblioteken skola vara tillgängliga för allmänheten samt att ingen avgift må tagas för boklån av låntagare boende inom den kyrkliga eller borgerliga kommun, där biblioteket är beläget. Statsunderstödet är så avvägt, att föreningarna i normala fall svara för halva kostnaden och staten för halva. Det torde kunna ifrågasättas, om icke tiden nu vore mogen för att stat och kommun svarade för samtliga omkostnader för bokförsörjningen. Detta skulle innebära en fortgående kommunalisering av studiecirkelbiblioteken. Förutsättningen för en sådan kommunalisering är givetvis, att den tjänar bildningsarbetets syften. Kommunaliseringen torde emellertid inte böra genomföras lagstiftningsvägen, och samma möjlighet som nu torde allt-

jämt böra förefinnas för understöd till biblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. I vissa fall kan man räkna med att cirkelbiblioteken under avsevärd tid framåt komma att innebära den bästa lösningen av studiearbetets bokförsörjningsfråga. Ej heller torde kommunerna lagstiftningsvägen böra åläggas att upprätta bibliotek. Däremot böra de genom en målmedveten propaganda stimuleras att åtaga sig bokförsörjningen inom vederbörande kommun givetvis i nära samarbete med studiearbetets organisationer. En sådan propaganda ankommer främst på centralbiblioteken.

Enligt utredningens mening främjas bokförsörjningsfrågan på landsbygden i första hand genom ett ökat stöd åt centralbiblioteken. Genom en väsentlig höjning av de särskilda centralbiblioteksanslagen skulle dessa sättas i stånd att intensifiera sin verksamhet på landsbygden. Bland de åtgärder, som skulle kunna vidtagas, må nämnas ökad vandringsbiblioteksverksamhet (bland annat till fiskare och till pensionärs- och ålderdomshem), utsändande av startbibliotek som lån till kommuner utan bibliotek, ökad rådgivning och hjälp åt småbiblioteken bland annat med katalogisering, utsändande av studiebibliotek i anslutning till förekommande studieplaner samt anskaffande av bokbilar, avsedda att möjliggöra en direkt utlåning till bibliotek och andra låntagare på landsbygden. Vad särskilt bokbilsverksamheten angår, har en sådan sedan länge med framgång prövats i de anglosaxiska länderna liksom i Danmark. För de nämnda ändamålen föreslår utredningen, att centralbiblioteksanslaget höjes från 10 000 till 25 000 kronor. Utredningen räknar därvid med att höjningen skall möjliggöra anställandet av ännu en centralbiblioteksassistent för en beräknad årskostnad av 7 000—8 000 kronor samt en ökning av bokinköpsbeloppet från 3 000 till 6 000 kronor. Återstoden avses för bokbilsverksamhet samt vägleddnings- och upplysningsarbete.

Det ökade stödet åt centralbiblioteksverksamheten bör även innefatta landsbiblioteken, vilka inom sina län fullgöra ett centralbiblioteks uppgifter. Till dessa utgår för närvarande ett särskilt anslag från folkbiblioteksanslaget till upprättande och underhåll av ett vandringsbiblioteksförråd, varjämte statsverket bestrider avlöningskostnaderna för bibliotekarie, amanuens och vaktmästare. Därutöver utgår statsanslag för bokinköp och omkostnader. Även vid dessa bibliotek är en förstärkning av arbetskrafterna och en utökning av bokinköpsanslagen av nöden med hänsyn till behovet av en intensifierad biblioteksverksamhet på landsbygden. Utredningen räknar därvid med att medel anvisas för anställande av ännu en amanuens vid vartdera landsbiblioteket samt att anslaget till vandringsbiblioteksförråd, som för närvarande uppgår till 3 000 kronor per bibliotek, ökas till 10 000 kronor per bibliotek. Härav böra 6 000 kronor avses för bokinköp och resten för bokbils- samt vägleddnings- och upplysningsverksamhet. I samband därmed torde anslagsposten böra benämnas »bidrag till vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken».

Om en utökning av centralbiblioteksverksamheten närmast avser en förbättring av landsbygdens biblioteksfråga, torde en kvalitativ förbättring av

städernas och de större samhällenas biblioteksväsen kunna främjas genom att nu gällande bestämmelser rörande maximering av statsunderstödets storlek underkastades en revision. Till bibliotek inom en och samma kommun utgår för närvarande statsunderstöd med högst 10 000 kronor för år. Av detta understöd har det kommunala biblioteket förmånsrätt till 7 000 kronor och studiecirkelbiblioteken till 3 000 kronor. Detta innebär, att det kommunala biblioteket i kommuner med en livlig studiecirkelbiblioteksverksamhet endast kan erhålla 7 000 kronor i statsunderstöd. Det är otvivelaktigt, att såväl beloppet 10 000 kronor som än mer beloppet 7 000 kronor — med hänsyn till å ena sidan penningvärdets fall och å andra sidan biblioteksväsendets successiva utveckling — numera är för lågt. Genom att maximibeloppet höjdes eller statsunderstödet eventuellt på samma sätt som i Danmark utan maximering utginge i förhållande till ortsbidraget, men efter en fallande skala, skulle det vara lättare att förmå de större kommunerna till kvalitativa förbättringar av biblioteksorganisationen. Särskilt det danska systemet skulle därvid erbjuda bestämda fördelar genom att varje prestation från kommunens sida skulle resultera i en motprestation från statens, låt vara av mindre omfång. Utredningen har emellertid med hänsyn till sina direktiv icke ansett sig böra närmare ingå på denna fråga. Behovet av ändrade understödsgrunder på denna punkt motiverar i sin mån den allmänna översyn av gällande bestämmelser rörande understöd åt folkbiblioteksväsendet, som utredningen i inledningen till detta betänkande förklarat sig finna påkallad. En sådan översyn torde även böra avse nu gällande föreskrifter angående bibliotekens öppethållande liksom bestämmelserna om den tid, då läsrum skall vara tillgängligt. En utökning av dessa tider måste ur bildningsarbetets synpunkt anses önskvärd. Den torde även böra uppmärksamma lönesättningen för den inom folkbiblioteksväsendet anställda personalen. En förbättrad löneställning för personalen måste betraktas som ett grundvillkor för en tillfredsställande rekrytering till bibliotekarieyrket. Möjligen torde böra övervägas, om statsverket i större utsträckning än för närvarande bör övertaga ansvaret för personalens avlöning.

Vad studiecirkelbiblioteken angår, har utredningen diskuterat, huruvida understöd bör utgå icke endast till bibliotek av mera allmän karaktär utan även till bibliotek med inriktning på ett eller ett par ämnesområden. Enligt gällande biblioteksförfattning äro studiecirkelbiblioteken i stort sett underkastade samma villkor som de kommunala biblioteken; som motivering för statsunderstöd framhöll 1920 års folkbildningssakkunniga bland annat studiecirkelbibliotekens karaktär av bibliotek för allmänheten, ej endast för en begränsad medborgargrupp. I enlighet med denna uppfattning ha ensidigt inriktade cirkelbibliotek icke tilldelats statsunderstöd. I skolöverstyrelsens föreskrifter angående inspektion från central- och landsbibliotek föreskrives i konsekvens härmed, att den inspekterande vid inspektion av folkbibliotek och studiecirkelbibliotek bland annat skall verka för »att bibliotekets bokbestånd är allsidigt valt under tillgodoseende så vitt ske kan av de intressen, som på orten förefinnas, samt med lämplig fördelning mellan facklitteratur

och skönlitteratur». Till förmån för ett avsteg från dessa hittills tillämpade regler kan anföras, att de nuvarande bestämmelserna i enstaka fall framtvinga bibliotek av större omfattning än enbart hänsyn till vederbörande studiegrupp skulle kräva. Å andra sidan torde behovet av specialbibliotek avtaga i samma mån som centralbiblioteken erhålla ökade möjligheter att tillhandahålla studiecirklarna erforderlig litteratur. Då därtill studiecirklarna enligt utredningens förslag skola erhålla understöd för inköp av grundböcker, synas övervägande skäl tala mot en ändring av gällande bestämmelser.

För att biblioteken skola kunna fylla en aktiv funktion i bildningsarbetet kräves, att biblioteksspersonalen har kännedom om folkbildningsarbetets olika grenar och om möjligt även personligen medverkat i bildningsarbete av det ena eller andra slaget. Lämplig undervisning om folkbildningsarbetet bör med hänsyn härtill lämnas vid förekommande utbildningskurser för biblioteksspersonal. Som ett önskemål bör även uppställas, att biblioteksspersonalens deltagande i bildningsarbetet må kunna, om förhållandena i övrigt äro lämpliga, inräknas i den tjänstgöring, som åligger vederbörande i egenskap av biblioteksanställd.

Som utredningen redan framhållit i avsnittet angående folkbildningsarbetets anknytning till annat bildningsarbete, är det av vikt, att skolbiblioteken beredas en central ställning i skolarbetet. Som en följd härav torde nu gällande grunder för understöd till skolbibliotek böra underkastas en granskning i syfte att göra skolbiblioteken obligatoriska.

f) Enskilda studier.

Det bildningsarbete, som bör bliva föremål för statligt understöd, bör enligt utredningens mening först och främst vara sådant, som bedrives i grupp. Häri ligger icke någon undervärdering av de enskilda studierna. Av praktiska skäl torde det likväl som regel icke vara möjligt att lämna dessa något annat stöd än det som ligger i anslaget till biblioteksverksamheten. Emellertid torde enskild studerande icke under alla förhållanden böra berövas möjligheten att erhålla statsunderstöd för deltagande i bildningsarbete, i första hand understöd för genomgående av korrespondenskurs. De kategorier av enskilda studerande, som därvid närmast böra komma i fråga, äro sådana som på grund av sitt arbete eller på grund av rent lokala förhållanden sakna möjlighet att deltaga i grupparbete av ena eller andra slaget. Utredningen åsyftar därvid i främsta rummet skiftarbetare, sjöfolk och skogsarbetare. Utredningen erinrar om att sjöfolksutbildningssakkunniga i sitt betänkande föreslagit särskilda understöd till enskilda studerande inom sjöfolket.

Som utredningen framhållit i sin framställning angående korrespondensundervisningen, torde understöd för detta ändamål böra lämnas i mycket begränsad omfattning. Det bör endast utgå till personer, som ansöka om understöd genom något godkänt studieförbund, och uteslutande avse genomgående av korrespondenskurs. Understödsbeloppet får icke överstiga en tredjedel av

kostnaderna. Till en och samma person bör under samma år få utgå högst 25 kronor.

Det för ändamålet utgående anslaget torde böra begränsas till 10 000 kronor. Det bör fördelas av skolöverstyrelsen mellan de studieförbund som anmäla sig vilja ifrågakomma vid fördelningen. Redovisning för understödens användning torde böra lämnas i samma ordning som föreslås gälla för anslagen till studiecirkelverksamheten.

g) Nya bildningsformer.

De här föreslagna stödåtgärderna för det folkliga bildningsarbetet gälla alla sådana former av detta, som spontant ha vuxit fram under de senaste decennierna och i praktiken visat sig svara mot förefintliga behov. Bestämmelserna angående det sätt, varpå det statliga stödet skall utgå, äro utformade så, att största möjliga frihet lämnas de olika bildningsorganisationerna. Häri ligger en garanti mot att stödet alltför hårt låses fast vid ögonblickets förhållanden. Det är av stor vikt, att stödåtgärderna kunna utvecklas i samma takt som bildningsarbetet självt, allteftersom praxis utformas och utvecklas inom studieorganisationerna. På så sätt får det statliga stödet möjlighet att anpassa sig efter samhällets fortsatta utveckling. Såsom tidigare framhållits är detta nödvändigt för att ej bildningsarbetet skall stagnera.

Det torde emellertid även vara av vikt, att stödmöjligheter därutöver skapas för det fria bildningsarbete, som ännu befinner sig i växande och måhända just börjat söka sin form genom experiment. Till vissa speciella sidor av denna fråga återkommer utredningen i sitt betänkande om folkbildningsarbetet inom musikens, konstens och teaterns område. Men även i övrigt måste det skapas möjligheter att stödja försök, som syfta till att utvidga det folkliga bildningsarbetets område, nyrekrytera dess klientel och nyskapa dess former. Som exempel på tänkbara tendenser i dessa riktningar kan anföras: experiment med studiearbete inom sådana samhällsgrupper, vilkas arbetsförhållanden resa särskilda svårigheter för bildningsverksamhet (skiftarbetare etc.); vidare sådana som syfta till att engagera t. ex. fängelsernas och vårdanstalternas klientel i bildningsarbetet eller använda detta i dels praktiskt, dels terapeutiskt syfte inom sjukvården (sanatorier, sinnessjukhus etc.); slutligen även sådana som vilja pröva nya till synes lovande men måhända omstridda metodiska tillvägagångssätt.

Enligt utredningens mening är det angeläget, att det statliga stöd, som utredningen finner påkallat för att på här antytt sätt motverka slentrian på det folkliga bildningslivets område, möta nya behov och stimulera till nya insatser, ges under så obundna former som möjligt. Man kan visserligen räkna med att den avsedda experimentverksamheten som regel torde taga kursens form, men även andra former kunna komma ifråga. Det årliga anslagsbehovet beräknar utredningen till 10 000 kronor. Anslaget bör ställas till skolöverstyrelsens förfogande att av denna disponeras för därmed avsett ändamål.

4. Organisations- och samarbetsproblem.

a) Studieförbund.

Som av redogörelsen ovan framgår, utgå för närvarande under åttonde huvudtiteln särskilda bidrag till vissa studieförbund för organisations- och administrationskostnader. Bidragen utgå till Arbetarnas bildningsförbund, Svenska landsbygdens studieförbund, Tjänstemännens bildningsverksamhet, Studieförbundet Medborgarskolan samt Folkuniversitetets nämnd. Därjämte åtnjuta Godtemplarorden, Nationaltemplarorden och Sveriges blåbandsförening understöd för sin studieverksamhet under anslaget till undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande. Under nionde huvudtiteln utgår anslag till Svenska fiskarenas studieförbund, avseende bland annat dettas bildningsverksamhet. Under samma huvudtitel utgår understöd till Jordbrukare-ungdomens förbund, men detta avser icke bildningsverksamheten. Till Sveriges kristliga bildningsförbund utgå icke några direkta anslag av statsmedel.

I till utredningen inkomna skrivelser ha de olika studieförbunden framställt önskemål om avsevärt ökade statsbidrag till sina organisations- och administrationskostnader. Det har framhållits, att de nu utgående bidragen icke äro tillräckliga för sitt ändamål. Organisationer och förbund, som för närvarande icke åtnjuta bidrag till sina administrationskostnader, ha framhållit, att även de böra erhålla bidrag för sin verksamhet.

Innan utredningen ingår på frågan om statsunderstöd till här ifrågavarande studieförbund, torde det vara skäl att närmare definiera begreppet studieförbund. En sådan definition finnes för närvarande uppställd i samband med bestämmelserna angående statsunderstöd till folkbiblioteksverksamhet i sammanhang med studiecirkelarbete. Enligt bibliotekskungörelsen utgår nämligen understöd för detta ändamål till riksförbund för biblioteks- och studiecirkelverksamhet, vilket omfattar minst 20 000 medlemmar och vars utgifter för biblioteksändamål, bortsett från vad som täckts av eventuellt statsunderstöd, närmast föregående arbetsår uppgått till minst 6 000 kronor. Vidare föreskrives, att riksförbunds studiecirkel- och biblioteksverksamhet skall stå under inseende och kontroll av en utav förbundet utsedd studieledare.

Enligt utredningens mening är den sålunda givna definitionen för snäv, i den mån den skulle läggas till grund för bedömande av frågan, om ett förbund skall ha bidrag till sin studieverksamhet eller ej. Bildningsarbetets uppdelande på alltför många smärre organisationer är visserligen från *en* synpunkt sett mindre önskvärt, men å andra sidan kan det icke ligga i statens intresse att tvinga in de mindre organisationerna i större, med vilka de sakna organiskt sammanhang. Utredningen har stannat vid att föreslå som villkor för att studieförbund skall kunna erhålla bidrag för organisations- och administrationskostnader, att det skall omfatta minst 10 000 medlemmar, som huvuduppgift bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomspännande karaktär och under föregående år haft utgifter för folkbildningsarbete om minst 2 000 kronor. Förbundets bildningsverksamhet skall stå under överin-

seende av en av förbundet utsedd studierektor, vars kompetens för befattningen skall vara av skolöverstyrelsen godkänd. Som studieförbund må undantagsvis kunna godkännas organisation, som har en verksamhet av liknande karaktär och omfattning som övriga förbund utan att dock vara uppbyggd på medlemskap, t. ex. Folkuniversitetets nämnd. Även organisationer av sistnämnda karaktär skola hava studieledare, som av skolöverstyrelsen godkänts för ifrågavarande verksamhet.

Då utredningen som villkor för statsunderstöd förutsätter, att studieförbund som huvuduppgift skall bedriva studie- och bildningsverksamhet, innebär detta, att endast verkliga studiesammanslutningar skola kunna godkännas som studieförbund. Intresseorganisationer av politisk, ekonomisk eller religiös karaktär kunna enligt utredningens mening icke ifrågakomma till understöd för administrationen av inom organisationernas ram bedriven bildningsverksamhet.

Enligt utredningens mening bör varje studieförbund, som fyller de här uppställda villkoren, kunna erhålla understöd för sina organisations- och administrationskostnader. När det gäller att beräkna storleken av det statsunderstöd, som bör utgå, kunna flera möjligheter tänkas. Inom utredningen har sålunda diskuterats, om icke ett visst belopp per redovisad studiecirkel, respektive redovisat studiecirkelbibliotek borde utgå till studieförbundet. En annan möjlighet synes vara, att staten som understöd utbetalade viss del av förbundets verkliga kostnader för studieändamål. Vid sitt övervägande av frågan har utredningen stannat för det senare alternativet, som står i överensstämmelse med den i övrigt på detta område tillämpade regeln, att statsbidraget skall stå i relation till mottagarens egna tillskott. Enligt utredningens mening bör därvid statsbidrag utgå till förbundets samtliga kostnader för studieändamål, däri inräknade kostnader för av förbundet anordnade studieledarkurser samt utgifter för av förbundet anställda distriktsinstruktörer, respektive ämneskonsulenter. Vad angår studieledarkurserna, kan utredningen hänvisa till framställningen ovan angående ledarutbildningen, vad angår instruktörer och konsulenter till nästa avsnitt. Bidrag böra icke utgå till sådana ändamål, som i annan ordning äro föremål för statsunderstöd, t. ex. biblioteks- eller allmän föreläsningsverksamhet, ej heller till sådan verksamhet, som har kommersiell karaktär, t. ex. förlagsverksamhet. Vid studieledarkurser bör bidrag utgå — förutom till kostnaderna för kursernas anordnande — till deltagarnas kostnader för resor men ej för kost och logi. Understödet bör principiellt utgå med 50 % av kostnaderna. Utredningen har diskuterat, om icke understödet till studieledarkurser borde utgå efter en högre procentsats med hänsyn till dessa kursers betydelse för bildningsarbetets kvalitet men icke funnit tillräckliga skäl för att tillerkänna dem en särställning. Ett undantag synes likväl böra göras för studieledarkurser för sjöfolk. I enlighet med årets riksdagsbeslut synes staten även i fortsättningen böra helt bekosta dessa kurser liksom de båda instruktörer, som för närvarande arbeta bland sjöfolket. Det erforderliga anslaget förutsättes skola

fördelas av skolöverstyrelsen, till vilken studieförbunden före juli månads utgång skola ingiva sina kostnadsberäkningar för det påföljande budgetåret.

Vid beräkning av det anslag, som för närvarande utgår till Arbetarnas bildningsförbund, har hänsyn även tagits till förbundets verksamhet som förmedlare av föreläsningsserier. Som ovan föreslagits, bör för denna verksamhet fortsättningsvis utgå ett särskilt understöd under föreläsningsanslaget.

Den nu tillämpade ordningen, att understöden till studieförbunden utgå ur olika anslagsposter, synes utredningen mindre lämplig. Utredningen föreslår sålunda, att samtliga anslag för detta ändamål uppföras under en gemensam anslagspost: bidrag till studieförbund för organisations- och administrationskostnader.

b) Bildningskonsulenter.

I till utredningen inkomna skrivelser ha från olika håll framställts krav på statsunderstöd för anställande av bildningskonsulenter dels för verksamhet inom länen i anslutning till folkbildningsförbundens verksamhet, dels för verksamhet inom studieförbunden, dels slutligen för instruktions- och upplysningsverksamhet inom vissa ämnesområden.

Av Bildningsförbundens riksorganisation har framhållits, att länens samarbetsorgan i bildningsarbetet länge känt behov av en fullt kompetent arbetskraft, som kunde helt ägna sig åt att stå till tjänst för bildningsverksamheten. Kvalificerade medhjälpare kunna emellertid ej erhållas, om ej staten träder till med avsevärda bidrag. Samma önskemål om länskonsulenter för bildningsarbetet har bland annat framlagts av Godtemplarordens studieförbund. Utredningen har i anslutning härtill ingående diskuterat möjligheten att inom de olika länen anställa statsavlönade tjänstemän med uppgift att anordna folkbildningskurser och i övrigt verka i folkbildningens tjänst genom anordnande av studieledarkurser m. m. samt konferenser och föreläsningar. Vid diskuterandet av detta förslag utgick utredningen från att en dylik anordning icke skulle behöva medföra en likriktning av bildningsarbetet inom vederbörande tjänstemans verksamhetsområde. Det syntes emellertid mindre lämpligt att staten på detta sätt direkt engagerade sig i det fria bildningsarbetet. Även om man icke behövde befara en likriktning av bildningsarbetet, torde risk föreligga för att bildningsarbetets frihet till någon del kunde gå förlorad. Däremot torde intet vara att invända mot att folkbildningsförbunden erhålla understöd för en konsulentverksamhet i anslutning till folkbildningskurserna, och utredningen har i enlighet härmed ovan föreslagit att medel skola utgå för detta ändamål. Då konsulenter icke torde vara behövliga inom samtliga folkbildningsförbund, räknar utredningen med att medlen ställas till förfogande för Folkbildningsförbundet i dettas egenskap av samarbetsorgan för länens folkbildningsförbund. Härigenom erhålla folkbildningsförbunden möjlighet att i den utsträckning, som omständigheterna medgiva, i mån av behov anställa konsulenter för sin verksamhet.

Som en annan lösning av problemet rörande länskonsulenter har Lands-

organisationen föreslagit, att Samverkande bildningsförbunden skulle erhålla statsunderstöd till löner åt fast anställda instruktörer med uppgift att organisera studieverksamheten inom var och en sitt område och att vara de lokala bildningsorganisationerna behjälpliga med studiearbetets planläggning och utformning. Även gentemot detta förslag torde kunna framställas samma erinringar som mot det av folkbildningsförbunden framlagda.

Utan tvivel föreligger det jämväl ett starkt behov av konsulenter och instruktörer inom de olika studieförbunden. Sådana finnas redan nu i viss omfattning. Enligt utredningens mening förtjänar denna instruktörsverksamhet i hög grad statsmakternas stöd, men även här torde det vara riktigt, att förbunden själva få organisera verksamheten i enlighet med de särskilda behov, som kunna göra sig gällande. I avsnittet om studieförbunden har utredningen räknat med att statsbidrag principiellt skall utgå med halva kostnaden för den konsulent- och instruktörsverksamhet, som på detta sätt organiseras inom förbunden. I anslutning till en flera gånger uttalad tankegång vill utredningen även här framhålla, att möjligheter givetvis förefinnas för två eller flera bildningsorganisationer att gemensamt lösa konsulentproblemet inom vissa län. Likaledes torde möjlighet finnas att låta verksamhetsområdet för en konsulent omfatta mera än ett län.

Utredningen har ovan framhållit risken för överdriven centralisering och likriktning som ett huvudskäl mot en länsvis genomförd statlig konsulentorganisation. Inom vissa ämnesområden, särskilt musik, teater och konst, synes man emellertid kunna utsträcka den samverkan, som redan råder mellan de olika bildningsorganisationerna, till att innefatta även en gemensam konsulentorganisation. Utredningen återkommer till detta i andra delen av sitt betänkande. Även den instruktionsverksamhet, som Samfundet för hembygdsvård bedriver och som i hög grad förtjänar statsmakternas stöd, kan nämnas i detta sammanhang. Dessutom kunna givetvis ämneskonsulenter förekomma inom studieförbunden; så är redan fallet inom A.B.F., som har konsulenter för främmande språk, fackföreningskunskap och arbetsmarknadsfrågor. Till dessas avlöning förutsättes statsbidrag utgå i samma ordning som föreslagits för övriga av studieförbunden anställda konsulenter.

c) Samverkan inom folkbildningsarbetet.

Ett av de utmärkande dragen för svenskt folkbildningsarbete är, att det i så hög grad bygger på enskilda organisationer. Den frihet, med vilken bildningsorganisationerna organisera — och böra organisera — sitt arbete, bör emellertid ha sin kompensation i en självdisciplin från organisationernas sida i syfte att åstadkomma samarbete och samordning på alla de punkter, där ett samarbete är motiverat. I utredningens direktiv understrykes också, att en samverkan mellan bildningsorganisationerna måste eftersträvas av praktiska och ekonomiska skäl. Det framhålles, att en sådan samverkan redan har kommit till stånd dels lokalt, dels länsvis och dels mellan riksorganisationerna. I utredningens uppdrag ingår att undersöka, om ytterligare framsteg kunna göras på denna väg.

Vad först det lokala samarbetet angår, förekommer sådant i ganska stor utsträckning. I fråga om föreläsningar, folkbildningskurser och biblioteksverksamhet är dylikt samarbete föreskrivet som villkor för statsunderstöd. I fråga om de lokala föreläsningsanstalterna föreskrives sålunda, att inom kommunen verksamma statsunderstödda folkbildningsorganisationer skola, innan föreläsningsprogrammet uppgöres, sättas i tillfälle att inkomma med förslag till föreläsningar. Samma villkor gäller beträffande föreläsningsverksamhet bedriven av riksförbund för studiecirkelverksamhet. Lokalavdelning av riksförbund, som erhållit understöd för anordnande av föreläsningsserie eller kurs, skall vidare, om statsunderstödd lokal föreläsningsanstalt finnes på platsen, samråda med anstaltens styrelse angående kursens anordnande. I fråga om folkbildningskurserna gäller, att förening eller kursbestyrelse skall samarbeta med de statsunderstödda folkbildningsorganisationer, som äro verksamma på den plats, där kursen skall hållas. I fråga om biblioteksverksamheten föreskrives slutligen, att bibliotekarierna vid de inom området för en och samma borgerliga kommun arbetande statsunderstödda folkbiblioteken minst två gånger årligen skola sammanträda för överläggning om frågor, rörande vilka samverkan kan synas önsklig.

Av det samarbete, som föreskrives genom dessa bestämmelser, har särskilt samarbetet vid anordnande av folkbildningskurser visat sig uppskattat och resultatrikt. I den lokala styrelse, som anordnar dessa kurser, ingå som regel representanter för samtliga inom orten verksamma föreningar. Även av samarbetet inom föreläsningsverksamheten har man goda erfarenheter. Detsamma kan sägas om samarbetet på biblioteksområdet, även om man kan konstatera, att den anförda bestämmelsen långtifrån alltid efterföljes.

Vid sidan om detta lagstadgade samarbete existerar inom många kommuner en frivillig samverkan mellan bildningsorganisationerna på platsen. Den tar sig olika former och har olika konkreta arbetsuppgifter. I vissa kommuner har man lokala bildningsråd, som överlägga rörande gemensamma bildningsfrågor. Inom andra kommuner förekomma kulturnämnder eller dylikt som ett samlande organ för all inom kommunen bedriven bildningsverksamhet. Slutligen torde även ungdomsråden, där sådana finnas, i viss mån tjänstgöra som samarbetsorgan på folkbildningsområdet. För att undvika programkollision har man vidare på en del håll låtit upplägga en gemensam möteskalender, vilken som regel brukat föras hos det kommunala biblioteket.

Enligt utredningens mening bör ett lokalt samarbete eftersträvas. Det finns utan tvivel en rad uppgifter på folkbildningsområdet, som bäst lösas i samverkan. Sådana uppgifter äro t. ex. musik-, teater- och konstverksamhet, exkursioner och studieresor m. m. En samverkan kräves vidare för att undvika programkollision och icke minst för lösandet av bildningsarbetets lokalfråga. Även för genomförande av en lokal bildningspropaganda skulle ett samarbetsorgan vara av betydelse. Genom samarbete skulle det vidare vara möjligt att ordna cirkelstudier i sådana ämnen, som inom varje särskild organisation endast samla så ringa intresse, att ett studiearbete i cirkelform icke

kan grundas enbart på detta. Slutligen skulle ett samarbetsorgan kunna fylla viktiga uppgifter som kommunal remissinstans och som kollektiv part vid framställningar om kommunalt stöd åt bildningsarbetet.

Man kan diskutera, om ett lokalt samarbetsorgan skall bestå av representanter enbart för de inom kommunen verksamma bildningsorganisationerna eller om också de kommunala myndigheterna böra vara representerade. Alternativt kan man tänka sig en enbart av de kommunala myndigheterna utsedd nämnd eller att folkskolestyrelsen fungerar som kommunalt organ också för det fria bildningsarbetet. Anknytningen till skolan torde under nuvarande förhållanden få anses mindre lycklig, även om folkbildningsfrågorna givetvis ligga i linje med de frågor, som folkskolestyrelserna ha att handlägga. Vad de andra alternativen angår, torde skäl kunna anföras för samtliga. Utredningen är emellertid av den uppfattningen, att ett obligatoriskt organ icke för närvarande bör komma till stånd. Det synes riktigare, att behovet får växa fram av sig självt. Enligt utredningens övertygelse kommer ett sådant behov att göra sig allt starkare gällande, icke minst om utredningens förslag angående ökat statligt stöd till bildningsverksamheten blir förverkligat. Det bör därvid ligga i varje kommuns egen hand att avgöra, vilken form för samarbete som bäst passar kommunen. Först när större erfarenhet vunnits, torde det vara möjligt att överblicka, i vad mån några normerande bestämmelser äro erforderliga. Utredningen räknar i det avseendet med att bildningsorganisationerna själva skola ha sin uppmärksamhet fäst på saken och vidtaga de åtgärder, som kunna ankomma på dem.

Även om utredningen alltså menar, att ett fastare lokalt samarbete icke bör föreskrivas som villkor för statsunderstöd till bildningsverksamheten, torde nu gällande föreskrifter om samarbete i fråga om föreläsnings- och folkbildningskursverksamhet böra utvidgas. Det synes utredningen sålunda önskvärt, att samarbete skall sökas icke endast med de statsunderstödda folkbildningsorganisationerna utan även med andra inom kommunen verksamma folkbildningsorganisationer (t. ex. lokala bildningsråd) liksom med övriga organisationer, som ha bildningsverksamhet på sitt program.

Som organ för det länsvis ordnade samarbetet tjänstgöra folkbildningsförbunden. Som regel fungera dessa även som folkbildningskursföreningar och ha då som främsta uppgift att anordna folkbildningskurser. Vissa folkbildningsförbund ha därtill som uppgift att fördela landstingsanslagen till folkbildningsverksamheten, varjämte de anordna instruktionskurser i anslutning till sin verksamhet. Enligt utredningens mening fylla dessa förbund på ett tillfredsställande sätt det behov av samarbete inom länen, som förefinnes. Förutom det stöd till folkbildningskurser, som utredningen föreslagit i annat sammanhang och vari även ingår ett visst stöd för instruktionskurser, böra folkbildningsförbunden, som tidigare framhållits, erhålla bidrag till anordnande av konsulentverksamhet. I övrigt räknar utredningen med att erforderliga medel skola erhållas genom anslag från landsting och i förbunden ingående organisationer.

Som samarbetsorgan för studieförbundens huvudorganisationer fungera Samverkande bildningsförbunden. I organisationen ingå de nio studieförbunden. Annan bildningsverksamhet är däremot ej representerad. Samverkande bildningsförbundens uppgifter framgå av namnet. Organisationen avser att vara en kontaktorganisation för att undvika att olika arrangemang och aktioner kollidera och samtidigt en organisation för lösande av sådana frågor, som bättre lösas samfällt än av varje delorganisation för sig. I utgivandet av tidskriften Folklig kultur har Samverkande bildningsförbunden en av sina huvuduppgifter. Däremot har organisationen icke fattat som sin uppgift att samordna bildningssträvandena inom de olika förbunden.

Enligt utredningens mening böra Samverkande bildningsförbunden även framgent betraktas icke som en bildningsorganisation vid sidan av andra utan som ett samarbetsorgan, som visserligen bör bland sina arbetsuppgifter kunna upptaga vissa bildningsfrågor, som de enskilda organisationerna icke lämpligen själva kunna lösa, men som för övrigt bör fungera allenast som kontaktorgan. Som utredningen närmare berör i nästa avsnitt, torde Samverkande bildningsförbunden icke helt kunna fylla det behov av kontaktorgan, som förefinnes, av det skälet, att organisationen icke representerar all folkbildningsverksamhet. Detta hindrar emellertid icke, att den i den gestalt, den har fått, har viktiga uppgifter att fullgöra.

I skrivelse till utredningen har Samverkande bildningsförbundens styrelse framhållit önskvärdheten av att organisationen erhåller ett administrationsanslag. En sådan anordning, skriver styrelsen, komme hela folkbildningsrörelsen tillgodo, och en viss avlastning skulle kunna ske från de olika studieförbundens redan förut hårt ansträngda ekonomi. Likaså skulle bidrag behövas till den kursverksamhet, som ordnas av Samverkande bildningsförbunden. Enligt utredningens mening bör ett sådant administrationsanslag icke komma i fråga. Det bör som hittills ankomma på de i Samverkande bildningsförbunden ingående organisationerna att finansiera samarbetsorganisationen med hjälp av de medel i form av bland annat statligt understöd, som dessa disponera. Utredningen har tagit hänsyn härtill vid sina beräkningar av understödens storlek. Denna syn på förhållandena utesluter icke, att statsunderstöd till särskilda ändamål skulle kunna utgå till Samverkande bildningsförbunden. Utredningen erinrar om att ungdomsvårdskommittén föreslagit sådana anslag för musik- och amatörteaterverksamheten. Till denna fråga återkommer utredningen i andra delen av sitt betänkande. Utredningen erinrar vidare om att den i avsnittet om »Nya bildningsformer» föreslagit ett årligt anslag till kurser, som avse metodiska och därmed jämförliga försök samt tillgodoseende av oförutsedda aktuella behov. Utredningen utgår från att vissa av dessa medel komma att ställas till Samverkande bildningsförbundens förfogande. Vidare förutsätter utredningen att understöd liksom hittills kommer att utgå till tidskriften Folklig kultur; med hänsyn till de stegrade tryckningskostnaderna och vikten av att bildningsarbetet förfogar över ett slagkraftigt, stimulerande och samlande

organ föreslår utredningen en ökning av understödet. Samma ökning bör komma den andra statsunderstödda folkbildningstidskriften, Studiekamraten, till del.

Som samarbetsorgan för föreläsningsförbund, centralbyråer och folkbildningskursföreningar fungerar numera Folkbildningsförbundet, som övertagit den uppgift, som tidigare fyllts av Bildningsförbundens riksorganisation, och i vilket föreläsningsförbundens riksorganisation ingår som medlem. I enlighet med vad utredningen yttrat rörande statsunderstöd till Samverkande bildningsförbunden, synes även Folkbildningsförbundet böra finansieras genom tillskott från dess olika medlemmar. Utredningens förslag om ett anslag till förbundet för möjliggörande av en konsulentverksamhet i anslutning till folkbildningskurserna innebär intet avsteg från denna princip utan innebär endast, att förbundet av praktiska skäl får fördela anslaget bland de anslutna organisationerna.

Till frågan om ett rådgivande organ för folkbildningsverksamheten i anslutning till skolöverstyrelsen återkommer utredningen i nästa avsnitt. Ett sådant organ torde jämväl komma att fungera som samarbetsorgan, även om detta av naturliga skäl endast kan ske i mycket begränsad omfattning.

d) Tillsynsmyndighet.

I utredningens direktiv framhålles, att den personliga valfriheten och det enskilda initiativet utgöra det fria bildningsarbetets livsluft. Om man bortser från den verksamhet, som utövas av skolöverstyrelsen genom biblioteksskonsulenterna och konsulenten för nykterhetsundervisning, framhålles det vidare, har någon fortlöpande statlig kontroll av det frivilliga bildningsarbetet icke förekommit. Det bör heller icke, heter det, för framtiden ifrågakomma att inrätta någon statlig förvaltningsmyndighet, som skulle kringskära folkbildningsorganisationernas rörelsefrihet. Utredningsmännen böra emellertid med beaktande härav klarlägga, »huru det behov, som må befinnas föreligga av en sammanhållande och rådgivande instans, lämpligen bör tillgodoses för framtiden».

Utredningen delar i princip den uppfattning, som kommer till synes i direktiven. Bildningsarbetets frihet är omistlig. Genom en byråkratisering skulle en av de viktigaste grundvalarna för det fria folkbildningsarbetet ryckas undan. Det är likväl uppenbart, att statsmakterna ha både rätt och skyldighet att kräva en viss kontroll rörande användningen av de förhållandevis stora belopp, som här äro i fråga. Det har varit utredningen angeläget att hålla denna kontroll inom så snäva gränser som möjligt. Någon form av övervakning är emellertid påkallad icke endast med hänsyn till de ekonomiska synpunkter, som statsmakterna måste anlägga, utan även med hänsyn till bildningsarbetets egna intressen. Om man å ena sidan vill undvika en statlig uniformering, är det å andra sidan lika angeläget att undvika den likriktning, som en alltför stark organisationsbundenhet kan innebära. Gentemot en sådan likriktning synes ett statligt inseende över bildningsarbetet erbjuda

vissa garantier. Därtill kommer, att en statlig kontroll, som beaktar bildningsarbetets fria karaktär och förenas med en rådgivande verksamhet, synes kunna innebära ett stimulerande inslag i folkbildningsarbetet.

De statsunderstöd, som för närvarande utgå till föreläsningsverksamhet, folkbildningskurser, studieförbundens administrationskostnader m. m., fördelas genom skolöverstyrelsen, som i samband därmed utövar en viss kontrollerande verksamhet. Enligt utredningens mening bör skolöverstyrelsen även i fortsättningen vara tillsynsmyndighet för det fria folkbildningsarbetet. Med de väsentligt ökade understöd till bildningsarbetet, som utredningen funnit behövliga, är det emellertid tydligt, att en förstärkning av arbetskrafterna inom skolöverstyrelsen är nödvändig, om den skall kunna fylla de krav på kontroll och rådgivning, som här ha antytts.

För närvarande handläggas frågor rörande allmän folkbildning av fjärde roteln inom skolöverstyrelsens folkskolavdelning. Till samma rotel höra ärenden angående kommunala folkskolinspektörer och överlärare, dövstumsundervisning, folkhögskolor, specialgymnasiet för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande, nykterhetsundervisning, skolbarnsbespisning, skolradio, skolfilm och skolsparkasseverksamhet, tidskrifter och årsböcker. Till roteln äro knutna ett undervisningsråd som rotelchef, två amanuenser, av vilka den ene, som är halvtidsanställd, är föredragande för frågor angående föreläsningar och folkbildningskurser, samt ett likaledes halvtidsanställt e. o. kanslibiträde. De båda halvtidsanställda tjänstemännen ha under cirka tre månader om året heltidstjänst.

Enligt utredningens mening synes det angeläget, att frågorna rörande allmän folkbildning i fortsättningen handläggas av en särskild folkbildningsrotel inom överstyrelsens folkskolavdelning. På grund av det nära sambandet mellan folkbildningsarbetet och folkhögskolorna synas även ärenden rörande dessas verksamhet böra handläggas av denna rotel. Dit torde likaledes lämpligen böra föras ärenden rörande nykterhetsundervisningen. Vidare torde roteln böra handlägga frågor rörande allmän ungdomsvård. I detta avseende erinrar utredningen om att ungdomsvårdskommittén i skilda sammanhang föreslagit skolöverstyrelsen som tillsynsmyndighet. Ärenden rörande folk- och skolbibliotek böra som hittills handläggas av biblioteksroteln. Ärenden rörande specialgymnasiet för lantbruks-, mejeri- och skogsstuderande torde i enlighet med skolöverstyrelsens förslag i sina framställningar till 1947 års riksdag böra överföras till läroverksavdelningen.

Utredningens förslag på denna punkt överensstämmer i stort sett med det förslag till skolöverstyrelsens omorganisation, som år 1938 framlades av särskilda sakkunniga. Enligt detta förslag skulle likväl — utöver folkbildningsfrågorna — på »roteln för det allmänna folkbildningsväsendet» handläggas ärenden rörande abnormundervisningen, i det de sakkunniga menade, att roteln eljest icke skulle bliva fullt arbetsfylld. Om utredningens förslag till understöd åt bildningsarbetet vinner statsmakternas beaktande, är en sådan lösning icke tänkbar. Med den ökning av antalet folkbildningsärenden, som

kan emotses, och med det tillskott, som ungdomsvårdsfrågorna komma att utgöra, torde folkbildningsroteln komma att bliva förhållandevis arbetstyngd.

Utredningen har icke anledning att närmare ingå på den ändrade arbetsfördelning inom överstyrelsens folkskolavdelning, som blir en följd av utredningens förslag om inrättande av en folkbildningsrotel. Den minskning av den nuvarande fjärde rotelns arbetsbörda, som folkbildningsärendenas överflyttning till en särskild rotel innebär, torde komma att till stor del uppvägas av den ökning som är att emotse beträffande andra under roteln hörande ärenden, framför allt frågorna rörande tillsättande av överlärartjänster samt skolmåltidsverksamheten. Till roteln torde vidare kunna överföras ett antal ärenden från andra särskilt arbetsbelastade rotlar inom folkskolavdelningen. I sina kostnadsberäkningar utgår utredningen följaktligen från att fjärde roteln bibehålles, om än med viss minskning av den till roteln knutna personalen.

Som chef för folkbildningsroteln räknar utredningen med ett undervisningsråd och förutsätter därvid, att vid befattningens tillsättande den största hänsyn tages till vederbörandes förtrogenhet med folkbildningsarbetets särskilda problem. Vid undervisningsrådets sida torde böra ställas två konsulenter för allmän folkbildning med den arbetsfördelning dem emellan, som skolöverstyrelsen kan komma att bestämma. I huvudsak beräknas den ene av konsulenterna komma att syssla med frågor rörande föreläsningar och kurser och den andre med frågor rörande studiecirklar. Utredningen har övervägt, huruvida ytterligare en konsulent borde anställas, närmast för rådgivning i anslutning till korrespondensundervisning av olika slag, men har icke funnit behovet av en sådan konsulent för närvarande tillräckligt styrkt. Under folkbildningsroteln bör vidare ställas konsulenten för nykterhetsundervisning och nykterhetsupplysning samt folkhögskolinspektören, båda arvodesavlönade. Utredningen räknar därjämte med att en byråsekreterare knytes till roteln som biträde vid handläggningen av förekommande ärenden. Till roteln böra slutligen från nuvarande fjärde roteln överföras den halvtidsanställde av de båda amanuenserna liksom det likaledes halvtidsanställda kanslibiträdet. Dessas arbetskraft tages för närvarande i huvudsak i anspråk för handläggningen av ärenden rörande föreläsningar och bildningskurser. Med hänsyn till de väsentligt vidgade arbetsuppgifterna räknar utredningen med att båda befattningarna ombildas till heltidstjänster.

Med den här föreslagna organisationen av folkbildningsroteln komma i huvudsak följande ärenden att handläggas å roteln i den ordning, som överstyrelsens arbetsordning kan komma att föreskriva: allmänna organisationsfrågor rörande folkhögskolan; behörighet som föreståndare och lärare vid folkhögskola; besvär över lärartillsättningar vid dylik skola; frågor om ansökning av statsbidrag till folkhögskolor; frågor om utbildningskurser för lärare vid dessa skolor; anvisningar och bestämmelser rörande stipendier åt elever vid folkhögskolor; allmänna frågor rörande folkbildningsväsendet; författningar och allmänna föreskrifter rörande föreläsningsväsendet, folkbildningskurser,

studiecirklar och nykterhetsundervisningen; godkännande av samt utgivande av katalog över föreläsare och ämnen för populärvetenskapliga föreläsningar; fastställande av verksamhetsområden för föreläsningsförbund, antagande av centralbyråer för populärvetenskapliga föreläsningar; förordnande att centralbyrå skall fylla föreläsningsförbunds uppgifter; förordnande av inspektorer för föreläsningsanstalter; utdelande av understöd till föreläsningsanstalter m. m.; godkännande av arbetsplan, statförslag samt föreläsare och ämnen vid folkbildningskurser; utdelande av understöd till folkbildningskurser m. m.; fastställande av verksamhetsområden för folkbildningsförbund; godkännande av studieförbund; behörighet som studierektor vid studieförbund; godkännande av planer, grundböcker och lärare vid fristående studiecirklar; utdelande av understöd till studiecirkelverksamhet m. m.; utdelande av understöd till studieförbund; utdelande av understöd till enskilda studier; anordnande av studieledarkurser; utdelande av understöd till nykterhetsförbund m. m. Härtill komma ärenden rörande allmän ungdomsvård, bland annat understöd till fritidsgårdar.

Det behov av en sammanhållande och rådgivande instans, som utredningsdirektiven omnämna, synes utredningen icke enbart kunna tillgodoses genom den föreslagna folkbildningsroteln inom skolöverstyrelsen. Enligt utredningens mening föreligger ett uppenbart behov av ett rådgivande och initiativtagande organ, så sammansatt, att det kan sägas representera hela det frivilliga bildningsarbetet i vårt land. Något sådant organ finns icke för närvarande. Utredningen erinrar emellertid om att ett särskilt anslag för konferenser mellan folkbildningsarbetets centrala organ utgick i början på 1930-talet. Det kan vidare nämnas, att den svenska sektionen av Världsförbundet för folkbildningsarbete, som tillkom 1927, från början var avsedd att i viss mån fungera som ett svenskt folkbildningsråd. Sektionens uppgift anges i stadgarna bland annat vara, »att intill dess statsmakterna beslutat upprättandet av ett svenskt folkbildningsråd eller annat organ för samverkan inom det fria och frivilliga folkbildningsarbetet i Sverige anordna konferenser och allmänna folkbildningsmöten, sprida kännedom om de olika svenska folkbildningsorganisationerna samt verka för samarbete dem emellan». För tillfället torde emellertid sektionens verksamhet vara praktiskt taget nedlagd. Oavsett detta synes det kunna ifrågasättas, om icke en något fastare organisation för samverkan inom folkbildningsområdet vore önskvärd. Å andra sidan är det även här angeläget att icke binda bildningsarbetet genom detaljerade bestämmelser i ena eller andra riktningen.

För att möta det här berörda behovet av ett rådgivande organ föreslår utredningen, att en statens folkbildningsnämnd, knuten till skolöverstyrelsens folkbildningsrotel, tillsättes. En sådan nämnd skulle betyda ett kraftigt stöd för rotelns rådgivande verksamhet; den skulle genom att själv taga initiativ på folkbildningsområdet kunna verksamt befordra bildningsarbetets utveckling; den skulle kunna ingripa mot eventuella osunda tendenser, vare sig dessa taga sig uttryck i statlig byråkrati eller organisationsbunden likrikt-

ning; den skulle slutligen, om så befanns lämpligt, kunna höras i samband med att skolöverstyrelsen avgav sina riksdagspetita rörande folkbildningsfrågor. Det kan nämnas, att liknande rådgivande nämnder finnas upprättade i såväl Finland som Norge.

Som ordförande i nämnden bör chefen för folkbildningsroteln fungera och som sekreterare lämplig person bland rotelns övriga personal. Vad angår nämndens sammansättning i övrigt, har utredningen diskuterat, huruvida ledamöterna skola utses av Kungl. Maj:t eller av vederbörande organisationer. Med hänsyn till att nämnden skall vara ett representativt organ, har utredningen stannat för det senare alternativet. Följande organisationer synas böra representeras i nämnden genom vardera en representant utsedd för en tid av två år: vart och ett av de statsunderstödda studieförbunden, Föreläsningsförbundens riksorganisation, Folkbildningsförbundet, envar av de statsunderstödda centralbyråerna för förmedling av föreläsningar, Svenska folkhögskolans lärarförening, AB Radiotjänst, Sveriges allmänna biblioteksförening, Försvarsstaben, Riksförbundet för bildande konst, Amatörteaterns riksförbund, Musikfrämjandet. Därjämte böra universiteten representeras genom en av universitetskanslern för samma tid utsedd ledamot. För varje ledamot bör i samma ordning utses suppleant.

Enligt utredningens mening skall folkbildningsnämnden normalt sammanträda endast en gång om året, varvid chefen för folkbildningsroteln har att lämna en översikt över folkbildningsarbetets utveckling under det gångna året. Om skolöverstyrelsen så finner lämpligt eller tio av nämndens ledamöter det begära, skall nämnden kunna sammankallas även mellan de årliga sammanträdena för behandling av viss fråga.

KAP. 6.

Kostnadsberäkningar.

Ett genomförande av utredningens här framlagda förslag kommer att medföra ökningar av de nu under åttonde huvudtiteln utgående anslagsposterna: Stifts- och landsbiblioteken: Avlöningar, Skolöverstyrelsen: Avlöningar, Skolöverstyrelsen: Omkostnader, Understöd åt folkbiblioteksväsendet, Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, Understöd för anordnande av flyttande folkhögskolekurser samt Bidrag till vissa bildningsförbund för organisations- och administrationskostnader. Därutöver kommer förslaget att medföra nedsättningar av anslagsposterna Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän, Bidrag till undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande samt det under nionde huvudtiteln uppförda anslaget till Svenska fiskarenas studieförbund. Vidare förutsätter utredningen, att sex nya anslagsposter uppföras: Resekostnadsersättningar till föreläsare, Understöd åt studiecirkelverksamheten, Understöd åt universitetscirklar, Understöd för inköp av radioapparater till studielokaler, Understöd åt enskilda studier samt Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m. Slutligen innebär utredningens förslag vissa ökningar av anslagen till universiteten. Utredningen behandlar i det följande varje anslagspost för sig i huvudsak i den ordning, som legat till grund för utredningens framställning i kap. 3 och 5.

1. Understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar.

Av detta anslag, som för budgetåret 1946/47 uppgår till 274 800 kronor, skola under budgetåret användas högst 18 000 kronor till understöd åt centralbyråer för förmedling av populärvetenskapliga föreläsningar, högst 10 000 kronor till understöd åt föreläsningsförbund, högst 5 000 kronor till understöd åt vissa anstalter och föreningar för av dem havda resekostnader för föreläsare, högst 75 000 kronor till anordnande av populärvetenskapliga föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet, högst 22 800 kronor till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet, minst 20 000 kronor till anordnande av föreläsningar på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas, eller genom andra organisationer än dylika anstalter samt 1 500 kronor till understöd för utgivande av Tidskrift för föreläsningsverksamheten. Återstoden av anslaget är avsedd som understöd åt de lokala föreläsningsanstalterna. Under förutsättning att de nyssnämnda understöden utgå med angivna maximi- och minimibelopp, komma sammanlagt 122 500 kronor att stå till dessa anstalters förfogande.

Utredningen har ovan föreslagit, att understöd till föreläsningsanstalter skall utgå med 25 kronor för varje av anstalten anordnad föreläsning intill 10 samt därutöver med 10 kronor för varje föreläsning. Om ifrågavarande bestämmelser varit gällande under budgetåret 1944/45 skulle det erforderliga statsunderstödet ha uppgått till 169 850 kronor. Till grund för beräkningen ligger antagandet, att de anstalter, som under året anordnat mindre än 10 föreläsningar, skulle till följd av understödsbestämmelsernas förmånligare utformning ha uppnått minimiantalet 10 föreläsningar för år. I en del fall torde så icke kunnat ske. Å andra sidan kan man räkna med en viss expansion av föreläsningsverksamheten. Utredningen anser sig på denna grund kunna beräkna det erforderliga anslaget till 170 000 kronor. Härutöver skall enligt utredningens förslag särskild ersättning av statsmedel utgå för föreläsarnas resekostnader; utredningen återkommer härtill nedan.

Centralbyråernas ökade arbetsuppgifter och de låga arvoden, som utgå till de inom dessa anställda tjänstemännen, motivera en höjning av anslaget till centralbyråer. Utredningen beräknar det ökade anslagsbehovet till 16 000 kronor, vilket bland annat torde möjliggöra en utökning av arbetskrafterna vid centralbyråerna i Stockholm och Lund. Ur anslagsposten bör vidare utgå anslag till Arbetarnas bildningsförbunds centralbyrå, som omhänderhar förmedlingsverksamheten för föreläsningar i anslutning till lokalt organiserat studiearbete. Enligt från centralbyrån infordrade uppgifter beräknas de årliga kostnaderna för denna förmedlingsverksamhet till 26 000 kronor. Det sammanlagda anslagsbehovet för understöd åt centralbyråer skulle alltså uppgå till (18 000 + 16 000 + 26 000 =) 60 000 kronor.

Understödet åt föreläsningsförbunden torde jämväl böra ökas. Som av redogörelsen ovan framgår, utgör föreståndarnas arvode i medeltal omkring 480 kronor. En ökning av arvodet till i medeltal 1 000 kronor synes utredningen motiverad. Vidare torde ett visst belopp böra avses för omkostnader i samband med verksamheten. Med utgångspunkt härifrån torde anslagsposten böra beräknas till 25 000 kronor eller i medeltal något mer än 1 300 kronor per förbund.

Anslagsposten till föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet, som fortsättningsvis torde böra avse föreläsningar i anslutning till lokalt organiserat studiearbete, beräknar utredningen till 110 000 kronor mot nuvarande 75 000 kronor. Utredningen räknar med att ökningen skall möjliggöra, förutom någon utvidgning av verksamhetens omfattning, en minskning av de anordnande organisationernas kostnader med omkring en femtedel. Vid beräkningen har vidare hänsyn tagits till utredningens förslag att bildningscirkel skall erhålla rätt att i viss utsträckning anlita föreläsare.

I fråga om den nu utgående posten för föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet ifrågasätter utredningen icke någon annan ändring än den ökning med 300 kronor, varom skolöverstyrelsen anhållit i sina anslagsäskanden till 1947 års riksdag. Utredningen uppför alltså posten med 23 100 kronor.

För anordnande av föreläsningar på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke finnas, eller genom andra organisationer än dylika anstalter räknar utredningen med ett belopp av 25 000 kronor. Utredningen förutsätter, att understöd till dessa föreläsningar skola utgå enligt samma grunder, som föreslås skola gälla för de föreläsningar som anordnas av de lokala föreläsningsanstalterna, dock att understödet — frånsett resekostnadsersättning — må utgå med 25 kronor per föreläsning oavsett antalet anordnade föreläsningar.

För konferenser mellan föreläsare bör i enlighet med utredningens förslag ett belopp om 3 000 kronor ställas till skolöverstyrelsens förfogande. Som bidrag till inköp av filmapparater bör vidare ett belopp av 10 000 kronor utgå till Föreläsningsförbundens riksorganisation.

Understödet för utgivandet av Tidskrift för föreläsningsverksamheten torde böra höjas från 1 500 till 2 000 kronor för att möjliggöra en ökning av tidskriftens omfång.

Ur anslaget utgår för närvarande ett särskilt belopp till understöd åt vissa anstalter och föreningar för av dem havda resekostnader för föreläsare. Som följd av utredningens förslag, att samtliga föreläsares resekostnader skola bestridas ur ett särskilt anslag, ifrågasätter utredningen icke under denna anslagspost något anslag för detta ändamål.

Det sammanlagda anslagsbehovet för understöd åt anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, beräknar utredningen alltså till (170 000 + 60 000 + 25 000 + 110 000 + 23 100 + 25 000 + 3 000 + 10 000 + 2 000 =) 428 100 kronor, vilket i förhållande till nu utgående anslag betyder en ökning med sammanlagt 153 300 kronor.

2. Understöd för anordnande av folkbildningskurser.

I överensstämmelse med vad utredningen anfört angående benämningen å dessa kurser, torde den hittillsvarande beteckningen å här ifrågavarande anslagspost böra ändras på sätt som här angivits. Anslagsposten, som för budgetåret 1946/47 uppgår till 90 000 kronor, torde böra ökas med hänsyn till utredningens förslag om understöd jämväl till kortare folkbildningskurser. Även med hänsyn till de egentliga folkbildningskurserna torde någon ökning vara motiverad. Utredningen uppskattar denna senare ökning till 10 000 kronor, varigenom årligen sammanlagt 250 längre folkbildningskurser skulle kunna anordnas. För anordnande av kortare kurser (ämneskurser) beräknar utredningen ett belopp av 25 000 kronor, varigenom 80—160 kortare kurser skulle kunna komma till stånd. Härutöver kommer enligt utredningens förslag resekostnadsersättning att utgå i viss omfattning. Utredningen återkommer nedan till denna fråga.

Under denna anslagspost bör även det av utredningen föreslagna understödet till Folkbildningsförbundet för konsulentverksamhet inom länens folkbildningsförbund uppföras. Utredningen beräknar denna post till 30 000 kronor, vilket belopp torde kunna förslå till bestridande av halva kostnaderna för sex konsulentbefattningar.

Det sammanlagda anslagsbehovet under denna anslagspost uppgår således till (90 000 + 10 000 + 25 000 + 30 000 =) 155 000 kronor, vilket i förhållande till nu utgående anslag innebär en ökning med 65 000 kronor.

3. Resekostnadsersättningar till föreläsare.

Enligt utredningens förslag skola resekostnaderna för föreläsare vid de lokala föreläsningsanstalterna gäldas av statsverket vid de föreläsningar, till vilka anslag av statsmedel utgår, dock högst 30 för varje anstalt. Med ledning av siffrorna för budgetåret 1944/45 kan antalet föreläsningar, för vilka resekostnaderna skola bestridas av statsmedel, beräknas till 8 500. Med utgångspunkt från en beräknad medelkostnad av 10 kronor för varje resa erfordras för här ifrågavarande ändamål ett belopp av 85 000 kronor. Även vid de längre folkbildningskurserna skola enligt utredningens förslag vissa resekostnader betalas av statsmedel. Reseersättning bör sålunda utgå för i kurserna ingående föreläsningstimmar intill ett antal av 10 per kurs. Med utgångspunkt från samma medelpris, som tidigare angivits, kan kostnaden för dessa resor beräknas till 25 000 kronor. Det sammanlagda anslagsbehovet skulle alltså uppgå till (85 000 + 25 000 =) 110 000 kronor. Som utredningen tidigare framhållit, torde denna anslagspost böra få karaktären av förslagsanslag.

4. Understöd åt studiecirkelverksamheten.

Enligt utredningens förslag skall ett visst understöd utgå till varje studiecirkel, som fyller vissa allmänna krav. En beräkning av det erforderliga statsunderstödet för detta ändamål har således att taga hänsyn till å ena sidan det antal studiecirklar, som kunna ifrågakomma till understöd, och å andra sidan storleken av det understöd, som kan komma att utgå till varje cirkel.

För budgetåret 1944/45 redovisades inom de till Samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden sammanlagt 17 053 studiecirklar. Av de redovisade cirklarna torde ett förhållandevis ganska stort antal icke ha fyllt de krav som utredningen funnit böra uppställas för erhållande av statsunderstöd. Av redogörelsen för studiecirklarnas ämnesval framgår, att flera av de redovisade cirklarna sysslat med sådana ämnen (bordtennis, gymnastik o. s. v.), att statsunderstöd på grund av ämnets karaktär icke synes böra utgå. Andra cirklar torde icke ha fyllt kraven i fråga om antal sammankomster och antal deltagare. Å andra sidan uppvisar ett betydande antal av cirklarna såväl ett högre antal sammankomster som större antal deltagare än det minimiantal, som utredningen räknar med för understöd. Då understödet till studiecirkelverksamheten är beroende av såväl antalet studiecirklar som antalet deltagare och antalet sammankomster, har utredningen funnit det riktigast att vid sina kostnadsberäkningar utgå från å ena sidan det antal studiecirklar, som redovisats för budgetåret 1944/45, och å andra sidan det understöd, som lägst kommer att utgå till den studiecirkel av ena eller andra slaget, som uppfyller de uppställda kraven. Utredningen är medveten om att denna beräkningsgrund kan komma att leda till ett anslagsbelopp i underkant, men förutsätter, att

anslagsposten, om så skulle visa sig erforderligt med hänsyn till de anspråk, som kunna komma att ställas på densamma, kommer att justeras till ett följande år.

Enligt utredningens förslag skall grundcirkel och ungdomscirkel erhålla statsunderstöd med tre fjärdedelar av lärararvodet, dock med högst 3 kronor per studietimme, med tre fjärdedelar av ledararvodet, dock med högst 1 krona och 50 öre per studietimme, med tre fjärdedelar av kostnaden för korrespondenskurs, dock med högst 60 kronor, samt med hälften av kostnaden för studieplaner och grundböcker, dock med högst 2 kronor och 50 öre för varje medlem i cirkeln. Studietiden skall för grundcirkel utgöra minst 24 studietimmar och för ungdomscirkel minst 16 studietimmar. I båda fallen skall antalet deltagare vara minst 10. Då man kan antaga, att lärare i grund- och ungdomscirkel icke kommer att erhålla lägre arvode än det föreskrivna maximibeloppet, skulle understödet till en grundcirkel med lärare, med en studietid av 24 studietimmar och med 10 medlemmar uppgå till ($24 \times 3 + 10 \times 2 : 50 =$) 97 kronor. Även i fråga om kostnaderna för korrespondenskurserna räknar utredningen med det föreslagna maximibeloppet, vilket ungefärligen motsvarar medelkostnaden för en studiecirkel vid Brevskolan med 12 deltagare. För grundcirkel, som begagnar sig av korrespondenskurs, blir följaktligen understödet, ledararvode inräknat, ($60 + 24 \times 1 : 50 =$) 96 kronor. För ungdomscirkel med lärare uppgår understödet under förutsättning av 16 studietimmar och 10 deltagare till ($16 \times 3 + 10 \times 2 : 50 =$) 73 kronor. För ungdomscirkel, som begagnar sig av korrespondenskurs, blir understödet, ledararvode inräknat, ($60 + 16 \times 1 : 50 =$) 84 kronor.

Till bildningscirkel skall enligt utredningens förslag utgå understöd med hälften av lärararvodet, dock med högst 3 kronor per studietimme, med hälften av ledararvodet, dock med högst 1 krona per studietimme, med hälften av kostnaden för korrespondenskurs, dock med högst 40 kronor samt med hälften av kostnaden för studieplaner och grundböcker, dock med högst 5 kronor för varje medlem i cirkeln. Studietiden skall utgöra minst 16 studietimmar, och deltagarantalet minst 5. Bildningscirkel, som är anordnad som lärarcirkel, kommer under dessa omständigheter att erhålla minst ($16 \times 3 + 5 \times 5 =$) 73 kronor. Bildningscirkel, som begagnar sig av korrespondenskurs, erhåller i understöd, ledararvode inräknat, minst ($40 + 16 \times 1 =$) 56 kronor. Bildningscirkel, som arbetar som diskussions- eller läsecirkel, erhåller enligt dessa grunder ett ledararvode om 16 kronor samt understöd för studieplaner och grundböcker om 25 kronor eller sammanlagt 41 kronor. Till frågan om universitetscirklarnas understöd återkommer utredningen nedan.

Som inledningsvis framhölls, äro alla de här nämnda beloppen minimibelopp. En bildningscirkel, som är anordnad som lärarcirkel, erhåller sålunda, om cirkeln har en studietid av 24 timmar och räknar 10 deltagare, i statsunderstöd 122 kronor i stället för de 73 kronor, som minimiunderstödet enligt ovanstående utgör.

Med ledning av studiecirklarnas ämnesval kan man räkna med att omkring

25 % av samtliga cirklar äro att hänföra till grundcirklar. Av cirka 17 000 cirklar skulle sålunda 4 250 vara grundcirklar. Av dessa torde något mer än hälften eller cirka 2 250 vara korrespondenscirklar och återstoden eller cirka 2 000 lärarcirklar. För de 2 250 korrespondenscirklarna kan statsunderstödet i enlighet med ovanstående beräknas till (2 250 × 96 =) 216 000 kronor. För de 2 000 lärarcirklarna utgör understödet enligt samma beräkningsgrunder (2 000 × 97 =) 194 000 kronor Bildningscirklarna skulle från de angivna utgångspunkterna utgöra 12 750. Av dessa torde 4 500 vara korrespondenscirklar och 4 000 vara lärarcirklar. Återstoden eller 4 250 cirklar kan beräknas tillhöra andra cirkeltyper. För de 4 500 korrespondenscirklarna blir statsunderstödet enligt ovanstående (4 500 × 56 =) 252 000 kronor, för de 4 000 lärarcirklarna (4 000 × 73 =) 292 000 kronor och för de återstående 4 250 cirklarna (4 250 × 41 =) 174 250 kronor. Det sammanlagda anslagsbehovet för de till Samverkande bildningsförbunden anslutna studiecirklarna kan alltså beräknas till (216 000 + 194 000 + 252 000 + 292 000 + 174 250 =) 1 128 250 kronor.

Utöver de till Samverkande bildningsförbunden nu anslutna studieförbunden räknar utredningen med att ytterligare studieförbund komma att godkännas och därigenom erhålla understöd för sin studiecirkelverksamhet. Enligt utredningens förslag skall vidare understöd utgå till fristående studiecirklar. Det är givetvis svårt att bedöma, vilken omfattning denna nu endast delvis redovisade studiecirkelverksamhet kommer att få. Det synes utredningen icke osannolikt, att den kommer att vara förhållandevis betydande. Bland annat räknar utredningen med att ett icke oväsentligt antal ungdomscirklar skola komma till stånd i anslutning till fritidsgårdar och liknande institutioner. Med hänsyn till att antalet studiecirklar enbart inom de till Folkuniversitetets nämnd anslutna organisationerna samt inom Sveriges Husmodersföreningars riksförbund enligt senaste uppgifter uppgår till omkring 1 100, torde det sammanlagda anslagsbehovet för understöd till studiecirklar även vid en försiktig beräkning icke kunna uppskattas lägre än till 1 200 000 kronor.

Det för närvarande under anslagsposten Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän upptagna anslaget av 2 700 kronor till främjande av studiecirkelverksamhet ombord på fartyg torde fortsättningsvis icke böra utgå.

5. Understöd åt universitetscirklar.

Enligt utredningens förslag skola som lärare i universitetscirklar anlitas docentstipendiater, som skola äga att utbyta den med docentstipendium förenade undervisningsskyldigheten mot skyldighet att leda universitetscirkel. I samband härmed föreslår utredningen, att två nya docentstipendier skola inrättas, ett vid vartdera universitetet i Uppsala och Lund. De härav föranledda kostnaderna, som icke komma endast folkbildningsarbetet utan även den vetenskapliga forskningen tillgodo, kunna beräknas till (2 × 10 999 = i runt tal) 22 000 kronor. Beloppet torde böra uppföras under respektive universitets avlöningsanslag. För att möjliggöra, att även läroverkslärare med docentkompetens skola kunna anlitas som ledare av universitetscirklar, be-

räknar utredningen, att ett belopp av 6 000 kronor erfordras, varigenom fem sådana cirklar torde kunna anordnas. Som bidrag till kostnaderna för studieplaner och grundböcker vid universitetscirklar torde ett belopp av 1 000 kronor böra beräknas. Det sammanlagda anslagsbehovet uppgår således — bortsett från de kostnader, som belöpa sig på de två docentstipendierna — till (6 000 + 1 000 =) 7 000 kronor. Beloppet torde böra ställas till skolöverstyrelsens förfogande.

6. Understöd för inköp av radioapparater till studielokaler.

För inköp av radioapparater till studielokaler har utredningen föreslagit, att understöd skall utgå med hälften av kostnaden. Det härför erforderliga beloppet, som bör begränsas till 10 000 kronor för år, bör ställas till skolöverstyrelsens förfogande.

7. Understöd åt folkbiblioteksväsendet.

Utredningens förslag innebär en höjning av det nu utgående understödet till centralbiblioteken från 10 000 kronor till 25 000 kronor per bibliotek. Då antalet centralbibliotek under budgetåret 1947/48 kan beräknas utgöra 18 under hela året och 20 från och med den 1 januari 1948, kommer anslagsbehovet att utgöra sammanlagt (18 × 25 000 + 2 × 12 500 =) 475 000 kronor, vilket innebär en merkostnad av 285 000 kronor. Till vandringsbiblioteksverksamhet m. m. vid landsbiblioteken föreslås vidare skola utgå 10 000 kronor till vartdera av de två nu befintliga biblioteken. I förhållande till nu utgående anslag innebär detta en ökning med sammanlagt 14 000 kronor. Ur biblioteksanslaget utgår för närvarande understöd till tidskrifterna Folklig kultur och Studiekamraten. Detta bör fortsättningsvis utgå ur posten Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m., vilket medför en minskning av här förevarande anslagspost med 7 000 kronor. Ökningen under denna anslagspost uppgår således till (285 000 + 14 000 — 7 000 =) 292 000 kronor.

8. Stifts- och landsbibliotek: Avlöningar.

Utredningens förslag om anställande av ännu en amanuens i lönegraden Eo 18 vid vartdera av de båda landsbiblioteken medför en ökning av avlöningsstaten för dessa bibliotek med i runt tal sammanlagt 14 300 kronor.

9. Understöd åt enskilda studier.

För enskilda studier bör i enlighet med utredningens förslag utgå ett anslag av 10 000 kronor.

10. Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m.

Under denna anslagspost torde böra sammanföras de av utredningen äskade anslagen för utbildning av studieledare utanför organisationernas ram, för stöd åt nya bildningsformer, för pedagogisk forskning rörande folkbildningsarbetet samt för folkbildningstidskrifter.

För studieledarkurser beräknar utredningen ett anslag av 15 000 kronor. För stöd åt nya bildningsformer räknar utredningen med ett belopp av 10 000 kronor. För pedagogisk forskning erfordras vidare ett belopp av 5 000 kronor. Anslaget till folkbildningstidskrifter torde böra uppföras med 9 000 kronor eller 4 500 kronor till vardera Folklig kultur och Studiekamraten. Det sammanlagda anslagsbehovet under denna punkt uppgår alltså till (15 000 + 10 000 + 5 000 + 9 000 =) 39 000 kronor. Härav torde det för pedagogisk forskning avsedda beloppet böra utbetalas till Psykologisk-pedagogiska institutet i Stockholm och tidskriftsanslagen till resp. tidskriftsredaktioner. I övrigt torde anslaget böra ställas till skolöverstyrelsens förfogande.

11. Universitetskurser i folkbildningsarbetets metodik.

För detta ändamål räknar utredningen med ett belopp av 2 000 kronor eller 1 000 kronor till envar av de föreslagna kurserna. Beloppen, som avse arvode till ledarna av kurserna, torde böra uppföras under avlöningsanslagen för vederbörande universitet.

12. Bidrag till studieförbund för organisations- och administrationskostnader.

För närvarande utgår som Bidrag till vissa bildningsförbund för organisations- och administrationskostnader ett sammanlagt anslag av 82 000 kronor.

Enligt utredningens förslag skall till studieförbunden för organisations- och administrationskostnader utgå statsunderstöd med högst hälften av förbundets utgifter för studieverksamheten, däri inräknade utgifter för av förbunden anordnade studieledar- och instruktionskurser samt av förbunden anställda instruktörer och konsulenter. För att kunna beräkna det härför erforderliga statsunderstödets storlek har utredningen anmodat de till Samverkande bildningsförbunden anslutna studieförbunden att till utredningen inkomma med preliminära statförslag för budgetåret 1947/48, uppgjorda under förutsättning att utredningens här nämnda förslag kommer att genomföras. De ingivna utgiftsstaterna framgå av följande sammanställning, som endast upptager sådana utgiftsposter, till vilka understöd enligt utredningens mening bör kunna ifrågakomma.

Studieförbund	Studierektor, allmänna omkostnader	Instruktörer	Studieledarkurser	Summa
A. B. F.	134 000	226 000	81 000	441 000
I. O. G. T.	20 200	5 500	5 900	31 600
J. U. F.	23 280	—	24 730	48 010
N. T. O.	18 500	4 000	5 500	28 000
S. F. M.	38 000	29 000	27 400	94 400
S. L. S.	61 000	26 000	32 000	119 000
S. B. F.	1 530	2 000	7 170	10 700
S. K. B.	11 700	24 000	37 000	72 700
T. B. V.	25 000	25 000	20 000	70 000
Summa	**333 210**	**341 500**	**240 700**	**915 410**

Sammanlagt kunna alltså de nio nuvarande studieförbundens utgifter för bildningsverksamheten under budgetåret 1947/48 beräknas till 915 410 kronor. Statsunderstödet för förbundens organisations- och administrationskostnader skulle alltså komma att utgöra 457 705 kronor. Utöver det belopp, som i enlighet med ovanstående sammanställning kan komma att utgå till A.B.F., torde till detta på samma sätt som nu böra utgå bidrag för anordnande av instruktionskurser för sjömän samt för anställande av folkbildningsinstruktörer för sjömän. Detta bidrag torde liksom under innevarande budgetår böra utgå med 17 300 kronor. Vid beräkningen av anslagets storlek bör vidare hänsyn tagas till att ytterligare studieförbund torde komma att godkännas och därigenom bliva berättigade till understöd för sina organisations- och administrationskostnader. Utredningen erinrar om att Folkuniversitetets nämnd redan nu åtnjuter statsunderstöd under här ifrågavarande anslagspost. Med hänsyn till nu nämnda omständigheter synes anslagsposten böra uppräknas till 500 000 kronor, vilket innebär en ökning med 418 000 kronor.

I samband med att kostnaderna för nykterhetsorganisationernas studieverksamhet överföras till denna anslagspost, torde posten Bidrag till undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande kunna minskas med sammanlagt 15 000 kronor. Hela understödet till studieverksamhet under denna post uppgår till 29 000 kronor; utredningen räknar med att ur anslagsposten fortfarande skola bestridas vissa kostnader för förbundens studieverksamhet i nykterhetsfrågor. Vidare räknar utredningen med en minskning om 5 000 kronor av det till Svenska fiskarenas studieförbund under nionde huvudtiteln utgående understödet. Det under samma huvudtitel utgående understödet till J.U.F. torde däremot icke kunna minskas, då anslagsbeloppet helt användes för förbundets klubbverksamhet och den i samband därmed stående centrala administrationen. Anslagsposten Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän torde slutligen böra minskas med det däri ingående anslaget om sammanlagt 17 300 kronor till instruktionsverksamhet bland sjömän.

I förhållande till samtliga för här ifrågavarande ändamål nu utgående understöd innebär alltså utredningens förslag en ökning av (500 000 — 82 000 — 15 000 — 5 000 — 17 300 =) 380 700 kronor.

13. Skolöverstyrelsen: Avlöningar.

Utredningens förslag om inrättande av en särskild folkbildningsrotel inom skolöverstyrelsens folkskolavdelning medför en ökning av överstyrelsens avlöningskonto. Förslaget innebär, att posten Avlöningar till ordinarie tjänstemän ökas med kostnaderna för ett undervisningsråd, två konsulenter, en byrasekreterare och ett kanslibiträde samt posten Avlöningar till övrig icke-ordinarie personal med kostnaderna för en amanuens. För undervisningsrådet beräknas avlöningen efter lönegrad A 30, vilket betyder en nettokostnad av 15 123 kronor. De två konsulenterna torde böra placeras i lönegraden A 24, d. v. s. samma lönegrad som skolöverstyrelsen funnit sig böra föreslå för

överstyrelsens biblioteks- och gymnastikkonsulenter. Om konsulentorganisationen skall kunna innebära den stimulans i folkbildningsarbetet, som utredningen avsett, synes det vara av vikt, att lönesättningen blir sådan, att dugande krafter kunna förvärvas. Nettokostnaden för två konsulenter uppgår till 23 774 kronor. För en byråsekreterare i lönegraden A 21 uppgår kostnaden till 10 226 kronor, för ett kanslibiträde i A 7 till 5 265 kronor. För amanuensen beräknar utredningen en avlöning enligt lönegrad Eo 15, vilket betyder en nettokostnad av 6 996 kronor. De sammanlagda lönekostnaderna skulle alltså uppgå till för ordinarie personal (15 123 + 23 774 + 10 226 + 5 265 =) 54 388 kronor och för icke-ordinarie personal till 6 996 kronor.

Enligt utredningens förslag skall i samband med den nya rotelns tillkomst en halvtidsbefattning som amanuens och en halvtidsbefattning som Eo kanslibiträde indragas. De ovan angivna lönekostnaderna torde alltså böra minskas med (3 498 + 2 517 =) 6 015 kronor. Merkostnaden kommer följaktligen att uppgå till (54 388 + 6 996 — 6 015 =) 55 369 kronor.

14. Skolöverstyrelsen: Omkostnader.

Under denna anslagspost torde böra uppföras kostnaderna för dagarvoden och reseersättningar till medlemmarna i den folkbildningsnämnd, som utredningen föreslagit skola upprättas i anslutning till skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. De årliga kostnaderna kunna uppskattas till 4 000 kronor.

Den utbyggnad av skolöverstyrelsen, som utredningen föreslagit, torde vidare medföra ett ökat anslagsbehov för reseersättningar och expenser. Ökningen kan beräknas till respektive 7 000 och 2 000 kronor. Slutligen torde även posten för publikationstryck böra uppräknas med hänsyn till den katalog över föreläsare och föreläsningsämnen, som folkbildningsroteln enligt utredningens förslag har att utgiva, liksom med hänsyn till den broschyr rörande folkbildningsarbetet och de kataloger över filmer och annat material för folkbildningsarbetet, som utredningen funnit påkallade. Ökningen kan beräknas till 8 000 kronor. Den sammanlagda ökningen under denna anslagspost uppgår alltså till (4 000 + 7 000 + 2 000 + 8 000 =) 21 000 kronor.

15. Sammanfattning.

Storleken av de av utredningen föreslagna anslagen till folkbildningsändamål framgår av följande sammanställning. Vad anslagsposten Understöd åt folkbiblioteksväsendet angår, har hänsyn icke tagits till den automatiska stegring av posten, som är att vänta.

	1946/47	1947/48	Ökning eller minskning
Understöd åt folkbiblioteksväsendet	2 341 000	2 633 000	+ 292 000
Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän	25 000	5 000	— 20 000
Understöd åt anstalter och föreningar som anordna populärvetenskapliga föreläsningar	274 800	428 100	+ 153 300

	1946/47	1947/48	Ökning eller minskning
Understöd för anordnande av folkbildningskurser	90 000	155 000	+ 65 000
Resekostnadsersättningar till föreläsare, *förslagsvis*	—	110 000	+ 110 000
Understöd åt studiecirkelverksamhet	—	1 200 000	+ 1 200 000
Understöd åt universitetscirklar	—	7 000	+ 7 000
Understöd för inköp av radioapparater för studielokaler	—	10 000	+ 10 000
Understöd åt enskilda studier	—	10 000	+ 10 000
Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m.	—	39 000	+ 39 000
Bidrag till studieförbund för organisations- och administrationskostnader	82 000	500 000	+ 418 000
Summa kronor	**2 812 800**	**5 097 100**	**+ 2 284 300**

I sammanställningen äro icke upptagna de i universitetens, stifts- och landsbibliotekens samt skolöverstyrelsens olika stater ingående beloppen. Med hänsyn till dessa anslagsposter medför förslaget följande kostnadsökningar:

Docentstipendier vid universiteten i Uppsala och Lund	22 000
Universitetskurser i folkbildningsarbetets metodik	2 000
Stifts- och landsbiblioteken: Avlöningar	14 300
Skolöverstyrelsen: Avlöningar	55 369
Skolöverstyrelsen: Omkostnader	21 000
Summa kronor	**114 669**

Om man vidare tar hänsyn till de av utredningen föreslagna minskningarna av anslagsposterna Bidrag till undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande och Bidrag till Svenska fiskarenas studieförbund med respektive 15 000 och 5 000 kronor, skulle ett genomförande av utredningens förslag komma att medföra en sammanlagd kostnadsökning för statsverket av (2 284 300 + 114 669 — 20 000 =) 2 378 969 kronor.

KAP. 7.

Framtidsperspektiv.

Den bild av folkbildningsarbetets framtida gestaltning, som utredningen sökt draga upp i det föregående, kan icke äga giltighet för annat än ett jämförelsevis kort tidsrum. Som upprepade gånger framhållits, står folkbildningsarbetet i det närmaste beroende av samhällets sociala och ekonomiska struktur, ett förhållande, som tydligt ådagalägges av det fria bildningsarbetets historia. I och med att samhället förändras har man alltså anledning att räkna med mer eller mindre djupgående förändringar även på folkbildningsområdet. Härmed är också sagt, att en dirigering av det fria bildningsarbetets framtida utveckling är både oriktig och omöjlig; däremot synes det vara av vikt att möjligheter skapas för en fri, i viss mån experimenterande verksamhet, som kan följa samhällets utveckling i spåren och tillgodose de genom denna förändrade eller nytillkomna behoven. Av det nära förhållandet mellan samhälle och folkbildningsarbete följer vidare, att bestämda förutsägelser om den kommande utvecklingen ej kunna göras. Det har emellertid synts utredningen påkallat att göra vissa antydningar om de utvecklingsmöjligheter, som äro skönjbara.

Det har redan i olika sammanhang sagts, att ett förbättrat skolväsen och en förbättrad yrkesundervisning kommer att avlasta folkbildningsarbetet från mycket av det som nu tynger detsamma, och att den siffermässiga tillbakagång, som man måhända till en början måste räkna med, kommer att motsvaras av en högre kvalitet.

Med förbättrade kommunikationer och förbättrade meddelelsemedel kan man räkna med att mycket av den isolering, som nu utmärker stora delar av svensk bebyggelse, kommer att försvinna. Vissa av de av utredningen framförda förslagen torde kunna stödja och påskynda denna utveckling. Därigenom skulle bildningsarbetet vinna högst avsevärt förbättrade utgångspositioner i sin strävan att komma i kontakt med alla medborgare. Med de förbättrade understödsmöjligheterna, ej minst för ledarutbildningen, kan man vidare räkna med att det skall vara möjligt att få med nya samhällsgrupper i bildningsarbetet. Man kan också tänka sig, att detta arbete skall komma att mera än nu värdesättas och utnyttjas som hjälpmedel i kampen mot vissa sociala avigsidor. Vidare torde det fria bildningsarbetet få möjligheter till en rikare differentiering och en mindre ensidigt intellektualistisk eller rent kunskapsmeddelande utformning. Till det estetiska folkbildningsarbetet återkommer utredningen, som ovan i olika sammanhang framhållits, i ett senare betänkande, men redan här föreslagna åtgärder, speciellt på studiecirklarnas område, kunna tillgodose vissa behov, ej minst då det gäller musiken.

I fråga om bildningsarbetets utbredning kan man vidare förutsätta, att de enskilda studierna med radions och korrespondensundervisningens expansion och den kommunala biblioteksverksamhetens utbyggnad komma att erhålla en mera framträdande plats än vad nu är fallet. Det är utredningen angeläget att framhålla den understundom något förbisedda betydelsen av den enskildes bildningskamp, varom den senaste författargenerationens verk ge så många och intensiva vittnesbörd.

Utan tvivel kan man även räkna med, att ett mera stabiliserat lokalt samarbete kommer till stånd under den närmaste framtiden, stimulerat av praktiska behov. Genom förbättrade lokalmöjligheter kommer detta samarbete troligen att ytterligare stärkas. Den utveckling gentemot community centres, som i England är så starkt framträdande, har förutsättningar att finna en motsvarighet i vårt land med därav följande ökad samverkan mellan allmänt medborgerligt arbete och folkbildningsarbete. Den nya kommunindelningen, som utredningen vid ett par tillfällen i det föregående berört, torde icke bli utan sin betydelse härvidlag. Över huvud torde kommuners och landstings ansvar för stöd åt det fria bildningsarbetet, redan i princip erkänt och praktiserat, få en utformning, som nära anpassas efter de speciella lokala och regionala behoven.

Den fastare organisation av bildningsarbetet, som kan förväntas bli en följd av utredningens förslag om ökat stöd till studieförbund, folkbildningsförbund m. fl. kommer med all sannolikhet att bredda och stärka basen för folkbildningsarbetet, att medföra större planmässighet i studierna och större möjlighet till uppsökande verksamhet. Måhända kan det från vissa håll göras gällande, att risk för studieförbundens byråkratisering föreligger i och med att det rent organisatoriska i deras verksamhet får en större omfattning. Utredningen är emellertid av den uppfattningen, att denna risk avvärjes genom det fria bildningsarbetets egen inneboende art.

Det är utredningens förhoppning, att det stöd för studier rörande bildningsarbetets metoder, som utredningen föreslagit, och den anknytning till universitetsbildningen, som utredningen förordat, skall kunna främja en fortsatt utveckling av folkbildningsarbetets former och därigenom möjliggöra den förnyelse, utan vilken bildningsarbetet skulle riskera att stagnera. I den mån universiteten i sin helhet, i enlighet med traditionen från 1800-talets slut, betrakta folkbildningsarbetet som en av sina väsentliga uppgifter, torde det fria bildningsarbetet ännu mer än hittills komma att inta en självskriven plats i bildningslivet och den allmänna kulturdebatten. I detta sammanhang vill utredningen även fästa uppmärksamheten vid ett uppslag, som har framförts av Carl Cederblad: att skapa en folkbildningsarbetets fria folkhögskola. Utan tvivel är detta en framtidstanke.

Vad folkbildningsarbetets olika former angår, ha redan studiecirklarnas förmodade utveckling berörts. För föreläsningsverksamhetens del är det givetvis svårt att profetera. Sannolikheten synes likväl tala för att det alltjämt kommer att finnas rum för en föreläsningsverksamhet, som tar sikte på

att meddela sakliga upplysningar i en icke alltför svårtillgänglig form. Däremot förefaller det icke osannolikt, att den rent underhållande föreläsningsverksamheten icke kommer att kunna stå sig i konkurrensen med den underhållning, som bestås av exempelvis biografer, radio och television. — Med all sannolikhet komma folkbildningskurserna att fortsätta sin utveckling. Såväl för brytandet av isoleringen i lokalt missgynnande orter som för utvecklingen av samverkan inom bildningsarbetet torde de ha en stor uppgift att fylla. Korrespondensundervisningen kan även tvivelsutan motse en ytterligare utveckling och torde på ännu fler sätt än hittills kunna anpassas efter det fria bildningsarbetets behov. I och med dubbelprogrammens genomförande kunna vidare radions bildande programinslag utvecklas och utvidgas, ej minst i kombination med korrespondensundervisning och biblioteksverksamhet. Ytterligare framtidsperspektiv öppnas genom radiofaksimilen, det nya tekniska tillvägagångssätt, som medger sändning på vanlig våglängd av text och bilder, vilka med hjälp av en särskild, till den vanliga mottagaren kopplad apparat kunna uppfångas och reproduceras på papper. I kombination med korrespondensundervisning kan denna metod komma att brukas på många olika sätt, bland annat för att uppehålla en fortlöpande direkt kontakt mellan studieledning och studiecirklar samt för att tillhandahålla visst material till illustration. Med stöd av de redan i Amerika vunna praktiska erfarenheterna torde radiofaksimilen kunna ge det fria bildningsarbetet åtskilligt stöd; en förutsättning härför är, att orternas olika studieorganisationer gemensamt kunna utnyttja en radiomottagare med tillhörande apparat för mottagning av radiofaksimil. Härigenom skulle det lokala samarbetet kunna ytterligare stimuleras. På motsvarande sätt torde man böra räkna med, att televisionen kan komma att utnyttjas i bildningsarbetets tjänst.

Det råder ingen tvekan att ett fritt bildningsarbete är en väsentlig tillgång för ett samhälle, som är byggt på folklig självstyrelse. Det är ett samhällsintresse att detta fria bildningsarbete får utveckla sig både kvantitativt och kvalitativt, till större omfång, större bredd, större djup. Men om denna utveckling, sådan som utredningen här sökt skissera den, skall bli samhället till gagn, måste den ske i frihet, under eget ansvar. Det är den grundsyn, som har legat bakom utredningens ställningstaganden i det föregående. Det fria bildningsarbetet måste alltjämt fortfara att vara fritt.

Bilaga 1.

Redogörelse för undersökningar rörande folkbildningsarbetets klientel 1945 och 1946.

Under hösten 1945 och våren 1946 företogs två undersökningar för att i vissa avseenden belysa folkbildningsarbetets klientel i Stockholm, respektive på ett antal platser ute i landet. Undersökningen i Stockholm avsåg närmast att pröva de allmänna förutsättningarna för en större dylik undersökning och de formulär, som därvid borde komma till användning. Landsortsundersökningen företogs på initiativ av 1944 års folkbildningsutredning; den företogs vid en så sen tidpunkt, att man inte kunde beräkna att erhålla något fullständigt statistiskt material men väl vissa konkreta upplysningar till belysning av det fria bildningsarbetets karaktär och ett exempelmaterial av bestående värde. Med den uppläggning undersökningarna erhöll är det naturligt, att de icke kan bli föremål för en statistisk bearbetning eller för mera ingående jämförelser på olika punkter. Materialet är dock omfattande nog för att möjliggöra en beskrivning av vissa förhållanden förknippade med det fria och frivilliga bildningsarbetet i Sverige, och vissa av de uppgifter som lämnats kan också siffermässigt illustrera dessa förhållanden.

Stockholm hösten 1945.

Värdet av den undersökning, för vilken här redovisas, är givetvis begränsat. Det sätt på vilket undersökningen tekniskt genomfördes lämnar mycket övrigt att önska. Frågeformuläret har haft påtagliga brister och urvalet av antalet utfrågade har blivit godtyckligt. Misstagen har emellertid varit lärorika, och experimentet torde kunna läggas till grund för kommande undersökningar. Villigheten att låta sig enkätas var stor på alla håll. I fråga om den punkt på formuläret, som gällde de personliga upplysningarna, har endast 2 % av alla, som i övrigt svarat, lämnat blankt, 7 % har utelämnat namnet och 7,5 % svarat ofullständigt. Attityden hos den, som lämnat fram formulären, synes på denna punkt ha varit bestämmande, ty det visar sig vara en gruppföreteelse att svara anonymt.

Att närmare redogöra för principerna för urvalet eller tillvägagångssättet för formulärens behandling torde ej vara nödvändigt med hänsyn till materialets knapphet. Påpekas bör endast att allt material säkerligen ej är representativt. Således har svaren från A.B.F. enbart kommit från språkcirklar.

Antalet svar var: A.B.F. 225, Birkagården 19, Folkskoledirektionens frivilliga fritidssysselsättning 156, Kursverksamheten vid Stockholms högskola 67, N.K.I.-skolan 53, Stockholms arbetareinstitut 17, Stockholms borgarskola 110, Stockholms stadsbibliotek 104, T.B.V. 120 och truppförbandens studieverksamhet 65. Antalet besvarade formulär var således sammanlagt 936, vilket utgör ungefär 60 % av utlämnade formulär.

En sammanställning av alla, som lämnat uppgift om sin ålder, visar att alla åldrar finnas representerade. Bortser man från ungdomen i Folkskoledirektionens fritidsverksamhet och den väl avgränsade ålderskategorien inom truppförbandens bildningsverksamhet, är det emellertid en förhållandevis liten del av deltagarna i det fria bildningsarbetet, som är under 21 år. Däremot är åldern 21—26 år väl representerad, särskilt inom Kursverksamheten vid Stockholms högskola och Borgarskolan, då däremot nästa åldersgrupp,

födda 1910—1920, och den därpå följande, födda 1900—1910, är vanligare inom A.B.F. och T.B.V.

Mot bakgrunden av dessa siffror bör även ses upplysningarna om civilstånd och bostad. Sammanför man både förlovade och gifta under en grupp till jämförelse med ensamstående personer och anger även inom parentes, hur många av de gifta som har barn, så är det kanske inte förvånande, att av T.B.V:s deltagare 60 uppger sig vara gifta (varav 36 med barn) mot 46 ensamstående och inom A.B.F. 67 (8) gifta och förlovade mot 112 ensamstående, då däremot Borgarskolan endast har 23 (7) i förhållande till 75 ensamstående och Kursverksamheten vid Stockholms högskola 18 (6) i förhållande till 22 ensamstående. Av de korrespondensstuderande är endast 20 ensamstående av tillhopa 53.

Uppgiften om vederbörande är inflyttad till Stockholm efter 1940 är även intressant att sammanställa med åldersuppgifterna. Inflyttad efter 1940 förekommer i 1/4 av svaren från Borgarskolan, 1/5 av svaren från Kursverksamheten vid Stockholms högskola, 1/6 inom T.B.V. och 1/10 inom A.B.F. En jämförelse är också intressant i fråga om bostad. Som mindre trivsam betecknas sådan, där inneboende delar rum eller inte har tillgång till ett annat rum. Detta förhållande gäller hos Borgarskolans elever ungefär 22 %, hos Kursverksamheten vid Stockholms högskola 15 %, i T.B.V. 2 %, i A.B.F. 20 %. Hos de korrespondensstuderande var denna siffra hög: 26 %.

Det kan vara av intresse att jämföra dessa siffror med biblioteksbpubliken, som är mindre särpräglad än klientelet inom övrigt bildningsarbete. Där var antalet ensamstående 61 mot 27 med familj; antalet inflyttade efter 1940 utgjorde 1/5 av hela antalet och mindre trivsam bostad noterades i cirka 25 % av antalet inkomna svar.

I svaren ingår även uppgifter om skol- och yrkesutbildning innan det egentliga förvärvsarbetet börjar, samt uppgifter om utbildnings- eller bildningsverksamhet efter förvärvsarbetet. För det förra fanns följande alternativ: 1 folkskola, 2 folkhögskola eller 1—2 års yrkesskola, 3 realexamen, normalskolekompetens eller motsvarande, 4 studentexamen eller motsvarande, 5 akademisk examen eller motsvarande.

Tabellariskt blir utbildningsstandarden följande:

Antal svar	Verksamhet	1	2	3	4	5
225	A.B.F.	161	29	24	1	7
19	Birkagården	15	2	1	—	—
156	Folkskoledirektionen	—	(20)	(9)	(6)	—
65	Försvaret	25	4	14	23	—
67	Kursverksamheten	13	9	37	7	2
53	N.K.I.	36	6	8	1	1
17	Stockholms arbetareinstitut	9	1	3	3	1
110	Stockholms borgarskola	32	12	47	14	12
104	Stockholms stadsbibliotek	30	6	24	31	11
120	T.B.V.	40	12	49	15	4

Dessa siffror lämnar besked om vad man i allmänhet anser vara det karakteristiska för de olika bildningsinstitutionernas publik. Förvånande är egentligen endast att se hur många studenter som begagnar sig av truppförbandens frivilliga fritidsstudier. Här liksom i det följande måste emellertid stor hänsyn tagas till fördelningen på olika studieintressen och ämnen. I fråga om bildningsverksamhet efter det förvärvsarbetet börjat får man följande allmänna intryck: Svaren från Borgarskolan tyder på stor bildningsambition och att de studerande rekryteras bland människor som redan har för vana att ta vara på sin fritid och söker sig dit för att få examina och betyg, svaren från

T.B.V. kommer främst från aktivt föreningsanslutna, som i allmänhet är bildningsambitiösa. Kursverksamheten vid Stockholms högskola och A.B.F., N.K.I. och Försvarets fritidsarbete däremot synes även nå en hel del, som aldrig tidigare sysslat med bildande fritidsverksamhet och studier.

Dessa uppgifter kan lämpligen i ett mera fullständigt material jämföras med i uppgifterna angiven föreningsanslutning, -aktivitet och -funktionärskap. T.B.V. har nära dubbelt så många funktionärer och föreningsanslutna som Borgarskolan, vars proportioner är ungefär desamma som för Kursverksamheten vid Stockholms högskola. A.B.F. har också ett mycket stort antal föreningsanslutna, men förhållandevis flera föreningslösa än T.B.V.

På frågan om motiven för det fria bildningsarbetet, har de olika alternativen fått följande sammanlagda röstetal:

för att bli mera allmänbildad (21) — 321,
för att bättre kunna delta i förenings- och samhällsliv (22) — 54,
för att kunna komma fram genom yrket (23) — 340,
för att förbereda resor eller annan verksamhet (24) — 93,
för att bli en bättre människa (25) — 36,.
för att det är trevligt att träffa människor (26) — 49,
för att det har blivit en god vana (27) -- 30,
för att det är roligt (28) — 172,
därför att jag är intresserad av detta ämne (29) — 335,
av annan anledning (30) — 39.

Dessa siffror säger egentligen ganska litet när man ej vet vilket ämne, som de hänför sig till. Om man differentierar med hänsyn till olika ämnesområden får man följande tabellariska fördelning.

	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Allmänna ämnen 73 st...	24	9	28	10	1	3	1	16	32	10
Yrkesutbildande ämnen 90 st.....	17	4	59	5	1	—	3	17	18	3
Hobbyämnen 141 st.	36	—	13	3	2	9	4	43	67	11
Språk 489 st.	195	32	158	157	19	32	11	111	161	11

Gruppen allmänna ämnen i ovanstående tabell omfattar muntlig framställning, psykologi, kemi och litteraturhistoria samt talteknik. Naturligt nog är det intresset för ämnet, som här dominerar bland motiven, men även hopp om framgång i yrket driver många. Och det säger sig självt, att det är denna synpunkt, som leder bland de yrkesutbildande ämnena (stenografi, bokföring, ritteknik, räknestickans användning och arbetsstudier). Bland hobbyämnena ligger tyngdpunkten på svaren »därför att jag är intresserad av detta ämne» och »därför att det är roligt» men ganska många (36 av 141) anger egendomligt nog »för att bli mera allmänbildad». Allmänbildningstanken ligger bakom i de flesta fallen inom språkgruppen, sedan kommer intresset för ämnet, yrkesambition samt »för att förbereda resor och annan verksamhet».

På frågan om hur de utfrågade fått reda på respektive verksamhet fanns följande alternativ:

13 genom anvisningar från goda vänner,
14 genom personlig propaganda från studieledare, föreläsare, ombudsmän,
15 genom prospekt,
16 genom affisch,
17 genom tidningsartikel eller notis,
18 genom tidningsannons,
19 genom radio,
20 på annat sätt.

Fördelningen blir följande:

Antal svar	Verksamhet	13	14	15	16	17	18	19	20
225	ABF	88	59	60	—	6	7	2	3
19	Birkagården	6	1	9	—	—	2	1	3
156	Folkskoledirektionen	31	45	25	2	7	11	1	—
65	Försvaret	15	1	11	1	2	2	—	4
67	Kursverksamheten	22	4	21	1	3	18	—	1
53	N.K.I.	10	—	11	—	4	26	—	3
17	Stockholms arbetareinstitut	5	1	4	3	3	2	—	—
110	Stockholms borgarskola	64	5	12	6	9	1	—	9
104	Stockholms stadsbibliotek	60	8	—	2	5	1	—	15
120	T.B.V.	25	32	67	6	4	—	—	1

Att sammanfatta några allmänna synpunkter är föga givande, då de olika organisationerna i sin reklam arbetar på olikartat sätt. Antecknas kan väl endast den stora betydelse, som den personliga propagandan har (se 13 och 14). Det är å ena sidan glädjande att se hur anslutningen i hög grad sker genom denna personliga kontakt, men å andra sidan beklagligt, när man betänker hur det beror på en slump, om bildningsarbetet blir bekant bland allmänheten. Att t. ex. tänka sig att detta är det sätt på vilket 60 % av Stadsbibliotekets besökare fått reda på bibliotekets existens, är inte bara förvånande men pekar också på möjligheter till ytterligare reklamansträngningar. Uppenbart betyder radion i storstaden mycket litet för rekryteringen till bildningsarbetet. Detsamma gäller affischer, men dessa har också svårt att göra sig gällande bland de mera kommersiella affischerna. Att dra några slutsatser av svaren på 17 och 18 är kanske tveksamt, då ej alla kan skilja på annonser eller artiklar. Eljest skulle svaren visa, att effekten av annonser är betydligt bättre än av notiser.

Alternativ 20 ger möjlighet åt dem som har kommit i kontakt med bildningsverksamheten på annat sätt än de nämnda att närmare ange detta. Det visar sig här, att det ofta varit ren slump, som har avgjort saken. Många svar från Stadsbiblioteket är av denna typ »jag intresserade mig för byggnaden och läste på den att det var ett stadsbibliotek», »jag gick där förbi medan det höll på att uppföras», »jag råkade gå in — och så var saken klar», »Biblioteket ligger så nära min bostad.» Andra har på eget initiativ tagit reda på biblioteket och för många inflyttade har det redan tidigare varit en god vana att besöka det. Ett unikt svar kommer från en person, som fått sin bildningstörst väckt och därför sökt upp biblioteket »genom Jack Londons bok Martin Eden». Nästan samma sak föreligger i fråga om Birkagården, dit en person sökt sig »genom att jag läst skrifter av Nat. Beskow». Till Borgarskolan har någon hänvisats av Yrkesvägledningsbyrån och flera uppger att de gått i en skola, som varit inrymd i Borgarskolans lokaler och att de därigenom fått upp ögonen för den.

Önskemålen beträffande fritidsmöjligheterna i Stockholm är intressanta. I en mängd fall kom det fram positiva förslag, som är värda att uppmärksammas. Lokalbristen påtalades mest. Vidare önskades bland annat större anslag för utbildande av fritidsledare, möjligheter för amatörskådespelare att få öva på riktiga scener, t. ex. i de nybyggda folkskolorna, längre öppethållande av bibliotek och museer på kvällarna, »fler trevliga studielokaler, som småklubbar kunna få hyra till överkomligt pris».

Landsorten våren 1946.

Bearbetningen av det inkomna materialet har endast skett i fråga om ett något så när fullständigt material och lägges här närmast fram som ett försök att ge några hållpunkter och typexempel t. ex. på ett bibliotek, en föreläsning, en cirkel samt på folkbildningsförhållandena ute i en landsbygdskommun och på en tätort. Materialet från övriga orter som berörts av undersökningen kommer endast att skymta fram i en avslutande tabellarisk översikt.

Enkäten har skett genom fyra olika formulär med någon differentiering i formuleringen med hänsyn till olikheterna i biblioteks-, föreläsnings-, studiecirkel- och övrig bildningsverksamhet.

Kila (föreläsning).

Folkbildningsundersökningen i Kila ägde rum mellan den 1 och 7 maj 1946. Av formulären kom 38 tillbaka ifyllda (30 från föreläsningar, 5 från cirklar och 2 från övrig verksamhet).

Genomsnittsåldern hos hela materialet ligger högt: 15 av samtliga svarande är födda 1900—10, 8 1910—20, 6 1920—25 och endast 4 mellan 1925 och 1930. Männen är i majoritet, 23 st., och kvinnorna är 10 till antalet. De flesta svarande har varit lantbrukare, hemmafruar, hembiträden, affärsbiträden etc.

Det övervägande flertalet (27) har folkskola, 6 med ytterligare yrkesutbildning. 11 har folkhögskola eller yrkesskola och 27 bildar sig vidare på sin fritid.

Avståndet till lokalen för bildningsverksamheten är för 12 st. ungefär 1 km, för 9 2½ km och för 6 omkring en halv mil.

På grund av materialets knapphet och eftersom utfrågningen skett efter verksamhetens slut har endast de mest intresserade och kvalificerade svarat. Av intresse är emellertid de svar, som inkommit i samband med en föreläsning med aftonunderhållning i Bygdegården. Ämnet: Vi och våra grannar (nordiskt ämne) och föreläsaren, ortens kyrkoherde, synes ej ha inneburit ett särskilt urval av föreläsningspubliken, ty de flesta har på blanketten ändrat från singularis till »de föreläsningar jag åhört» och har i övrigt låtit svaret gälla för föreläsningar i allmänhet. Av 60 närvarande har endast 30 svarat och då föreläsningar på platsen samlat ända upp till 300 åhörare får man anta att urvalet innebär överbetoning av intresserade och kvalificerade deltagare. Detta framgår även av uppgiften om utbildning efter förvärvsarbetets början. Inte mindre än 25 anmäler att detta förekommit. Om man graderar denna bildningsverksamhet och som mycket god betecknar sådan där i genomsnitt någon kurs eller cirkel frekventerats varje år, befinns 7 tillhöra denna kategori. 10 tillhör dem, vars utbildning efter påbörjat förvärvsarbete kan sägas vara god, d. v. s. innebära ett antal mer omfattande kurser eller cirklar oberoende av vilken tid som förflutit. 8 däremot har haft en mindre god utbildning, d. v. s. endast någon enstaka och mera begränsad studieansträngning. 11 meddelar också att de för närvarande deltar i studiecirklar, 10 följer radions undervisning, 4 läser per korrespondens och 5 brukar gå på bibliotek. 23 av de 30 redovisar också en i övrigt kvalificerad fritidsverksamhet. Hela 24 är föreningsanslutna och till större delen aktiva inom föreningslivet (13 är funktionärer) och 28 kommer med mycket klara önskemål beträffande fritidsmöjligheterna i Kila-trakten. Man kan misstänka att de särskilt uppmanats att fylla i denna punkt men knappast så, att några svar lagts i vederbörandes mun. Därtill är önskemålen en alltför rik provkarta på en lantbrukskommuns fritidsbehov. En sammanställning är belysande:

Större anslag till praktisk och teoretisk studieverksamhet. Flera och bättre möjligheter för landsbygdens ungdom att få tillgång till högre skolundervisning (resebidrag, inackorderingskostnader m. m.). Större anslag till föreläsnings- och

kursverksamheten. Minimigränsen för erhållande av statsbidrag bör sänkas, emedan landsbygden ej kan åstadkomma samma stora deltagarantal vid t. ex. föreläsningar som städer och andra tätorter. Anslag av kommun till ungdomsledare. Kurs i sömnad, vävning och finare matlagning. Anslag till bibliotek, så att någon ny bok kan hamna även på landsbygden. Gymnastik- och samlingslokal i varje by. Studielokal med scen för amatörteater. Studielokaler i samma hus som skolan. Studiecirkellokal. Anslag till samlingslokalernas förskönande genom anskaffande av konstverk m. m. Mera kommunalt intresse för idrottsföreningarna. Billigare bussresor till staden för att komma i åtnjutande av dess bildningsmöjligheter. Anslag till studieresor utomlands.

Föreläsningarna synes vara välorganiserade med lockande notiser i tidningarna: inte mindre än 24 har fått reda på föreläsningarna på detta sätt. Anledningen till att de svarande kommit till denna föreläsning om ett nordiskt ämne synes vara en blandning av allmänbildningsintresse (15) med speciellt intresse för just detta ämne (8) samt behovet att få avkoppling (9) och få träffa människor (6). 19 bor också nära föreläsningslokalen (mindre än 2½ km), men 5 st. bor längre än en mil. Att observera är ett arrendatorspar i 40-årsåldern, båda föreningsaktiva och studieintresserade, som tycks ha förflyttat sig 14 km av rent bildningsintresse. De övriga tre, som har mer än en mil till föreläsningslokalen, är lantbrukare och deras hustrur. De uppger alla avkoppling och trevnaden att få träffa andra människor som motiv.

Ronneby (studiecirklar).

Enkäten i Ronneby med omnejd har givit 76 svar från olika studiecirklar och skulle därför kunna lämna vissa upplysningar om cirkelverksamheten i och kring en mindre svensk stad. Emellertid kan materialet i vissa avseenden ej ge några hållpunkter, t. ex. i fråga om motiven till studierna, när man ej vet vilka studieämnen det är fråga om i de olika cirklarna. Den jämna fördelningen av svaren på de olika motiven tyder emellertid på att cirklarna representera ett urval av olika studieämnen: Avkoppling och förströelse: 23. Trevligt att träffa människor: 20. För att komma fram i mitt yrke: 18. För att bättre kunna delta i samhällsliv: 19. Allmänbildning: 35. Intresse: 35. Borträknas cirklarna vid Blekinge flygflottilj, där sällskaps- och avkopplingsmomentet ej synes spela någon roll men där »för att komma fram i yrket» 8 gånger nämnes, blir bilden av orsakerna till studierna mera pregnant. Intresset för ett visst ämne, allmänbildningssträvan samt en känsla av samhällsnyttan med studierna parar sig med synpunkten, att de ger avkoppling och social trivsel.

Att studiecirkeln lockar en viss intellektuell elit, framgår av sammanställningen av medlemmarnas skolunderbyggnad; observeras bör då, att det gäller en tätort. Endast folkskola 42, överbyggnad (d. v. s. folkhögskola, högre folkskola, yrkesskolor upp till 2 år) 24, realexamen eller motsvarande 17, annan utbildning 16. Dessutom redovisar ej mindre än 70 att de haft utbildning sedan förvärvsarbetet påbörjats. Även här bör måhända cirklarna inom flygflottiljen frånräknas, då dessa har ett särskilt kvalificerat klientel: folkskola 10, folkhögskola m. m. 11, realskola 5, annan utbildning 4, utbildning efter förvärvsarbetet 26. Ej mindre än 15 av flygsoldaterna bedriver korrespondensstudier och 10 frekventerar truppförbandsbiblioteket. I övrigt bör de naturligtvis ej medräknas vid en översikt av åldersfördelningen, då 23 av dem är födda 1925—30. Åldersfördelningen bland övriga deltagare blir:

— 1900	— 1910	— 1920	— 1925	— 1930
7 st.	8 st.	14 st.	17 st.	6 st.

Därav följer också att antalet gifta är mycket litet: 28, varav 22 är föräldrar. Inte mindre än 32 är föreningsfunktionärer, en uppgift som väl stämmer med andra uppgifter om deltagarnas kvalifikationer. Endast 12 av samtliga 76 uppger sig följa radions undervisning.

Till övriga utmärkande drag för studiecirkelverksamheten kan nämnas, att ytterligt få bor på längre avstånd från studie(cirkel-)lokalen. Rekryteringen har i 45 fall av 76 skett genom propaganda från studieledare och ombud och inte mindre än 29 personer uppger, att de fått sitt studieintresse väckt utanför skolan, mot endast 10, som angivit skolan (obs! därmed avses även folkhögskolan) som den plats där deras studieintresse väckts.

Västerås (bibliotek och studiecirklar).

Arbetarinstitutets bibliotek. 193 svar. Undersökningen företogs mellan den 27 april och 11 maj.

Besökarna utgör ett representativt tvärsnitt genom stadsbefolkningen. Som det även har visat sig på andra håll dominerar männen bland biblioteksbesökarna (117 mot 75 kvinnor).

Utbildningsstandard liksom yrkesfördelning hos de svarande spänner över ett mycket stort område. I fråga om skolunderbyggnad, uppger de flesta (77) enbart folkskola, men 18 av dessa har dessutom gått igenom folkhögskola eller 1—2-års yrkesskola. 59 har realexamen. Men även de högre examina är väl representerade: 27 har avlagt studentexamen och inte mindre än 21 har akademisk examen. 38 uppger sig ha gått igenom kortare yrkeskurser och 84 redovisar frivilliga fritidsstudier.

Att arbetare och ingenjörer är i majoritet är inte förvånande i en sådan industristad som Västerås. För övrigt är de allra flesta yrken representerade. Biblioteket är centralt beläget, det framgår av att inte mindre än 111 uppger, att de bara har omkring en km dit. 66 har omkring 2½ km och 4 uppger en halvmil.

På frågan hur de har fått reda på biblioteket, svarar 123, att goda vänner givit dem uppslaget. Övriga propagandamedel tycks ha haft mycket liten betydelse. Bland motiven för besöken dominerar längtan efter avkoppling och förströelse (146). 100 uppger att det är ett intresse och 87 vill bli mera allmänbildade. Ett mindre antal vill ha litteratur om sitt yrke.

Biblioteksbesökarnas övriga bildningsverksamhet är inte särskilt omfattande. 39 går på föreläsningar och 27 bedriver konstnärlig hobbyverksamhet i någon form. 24 deltar i studiecirklar, 25 läser per korrespondens och 27 följer radions undervisning. Dessa siffror är förhållandevis mycket låga i betraktande av att 193 svar avgavs.

107 är föreningsanslutna, men det gäller i de flesta fall yrkesföreningar, som inte kräver någon aktivitet från medlemmarnas sida. Endast 41 är funktionärer. De flesta önskemålen går i samma riktning. Man vill ha ett större och bättre bibliotek med rymliga läsesalar, något som är förklarligt med hänsyn till att majoriteten söker avkoppling på biblioteket.

De studiecirklar som undersökts i Västerås är för få att ligga till grund för några allmänna slutsatser men två omnämnas därför att de är lyssnargrupper.

Radiocirkel kring »Den svenska jorden». A.B.F. 12 deltagare. 9 närvarande. 9 svar.

De 9 herrarna har folkskolunderbyggnad och 5 av dem har dessutom folkhögskola, 4 av dem är födda mellan 1910 och 1920 och de övriga är jämnt fördelade över åldersregistret. De flesta av dem är trädgårdsarbetare, en kontorist och f. d. jordbrukare och en hemmason. 6 är ensamstående, 3 är gifta och 2 har barn. 6 av dem har omkring 2½ km att förflytta sig till Arosgården, där cirkeln arbetar;

de bor således i stadens utkanter. En studieledares propaganda har drivit dem dit (6) och de vill bli mer allmänbildade genom dessa studier, men det är samtidigt ett intresse hos dem. 3 av dem brukar besöka bibliotek på sin övriga fritid och 2 läser per korrespondens. Alla har fått studieintresset väckt utanför skolan och föreningsanslutna är de alla utom 2. Inte mindre än 6 är funktionärer.

Radiocirkel med 9 svar. Ämnet: »De stora arbetarskildringarna».

9 herrar (arbetare, en journalist, en studieledare) och en dam (hembiträde), av vilka de flesta är födda 1900—1910 och bara en efter 1920 har kommit samman genom en energisk studieledares påverkan. Allmänbildningsintresse samt intresse för ämnet och önskan att göra en insats i förenings- och samhällsliv är motiven. 2 har folkhögkola och en yrkesskola, de övriga folkskola. Alla utom en använder fritiden till studier. De går på blibliotek, följer radions undervisning och ett par läser per korrespondens. Alla har fått studieintresse väckt efter skolan och alla är föreningsanslutna (3 funktionärer).

Östervåla (bibliotek, föreläsningar, studiecirklar).

Enkäten i Östervåla ägde rum mellan den 28 april och den 5 maj 1946. 68 formulär har kommit tillbaka ifyllda.

Av de svarande är 30 kvinnor och 38 män. Åldersfördelningen är ganska intressant. Tyngdpunkten ligger så lågt som mellan 15 och 20 år (20 st.) och inte mindre än 11 är födda efter 1930. Endast 6 är i åldern mellan 20 och 25 år medan däremot 13 är 25—35 år, 10 är 35—45 år och 5 är över 45 år.

Den största yrkesgruppen utgöres av snickare, snickeriarbetare och snickerilärlingar (15). De övriga yrkena fördelar sig sålunda: jordbruksarbetare (8), husmödrar (6), hembiträden (6), affärsbiträden (5), typografer (4), övriga (16). 7 formulär ha icke angivit yrke.

Huvudparten av de tillfrågade har folkskoleutbildning, varav 3 med påbyggnad av kortare yrkesutbildning. 3 har folkhögskola och en handelsskola. Den högsta skolutbildningen representerar 3 personer med realexamen. Efter skoltidens slut och jämsides med förvärvsarbete har inte mindre än 47 arbetat vidare i studiecirklar och kurser.

Dessa siffror utslagna på de olika bildningsgrenarna ger följande resultat:

Bibliotek.

9 svar har kommit in från 2 bibliotek: Östervåla folkbibliotek (5) och Bjurvalla logebibliotek (4). Åldersfördelningen är ganska jämn. Samtliga biblioteksbesökare var män, de flesta jordbruksarbetare, ett par snickare, ett bankbiträde; några har inte uppgivit yrke.

Föreläsningar.

8 personer hade fyllt i formulären, som skickades hem till föreläsningspubliken, eftersom föreläsningarna vid tiden för undersökningen redan hade upphört i Östervåla.

De flestas (3) födelseår ligger mellan 1920 och 1925. Ingen är yngre. 2 är födda 1910—20, en 1900—10 och en före 1900. Endast en kvinna är med i samlingen, en folkskollärarinna. Männens yrken: typografer, jordbruksarbetare, folkskollärare, mejeriföreståndare.

Studiecirklar: se nedan.

Övrig bildningsverksamhet.

Denna kategori omfattar i Östervåla en hushållskurs med 16 deltagare och en musikcirkel med 9.

Åldrarna på dessa 25 personer fördelar sig ganska jämnt. 11 är födda 1925—30, och 5 ännu senare. En person är född före 1900, 2 1900—10, 4 1910—20 och 2

1920—25. I hushållskursen går 8 kvinnliga deltagare och 11 manliga. De flesta är hembiträden, husmödrar och hemmadöttrar, men även snickare och affärsbiträden deltar. Samma yrkesindelning gäller i stort sett för musikcirkeln, där kvinnorna dominerar med 5 mot 3 män.

Skolunderbyggnaden är folkskola utom i två fall. En har yrkesskola och en realexamen. Endast två har ytterligare yrkesutbildning. 20 studerar frivilligt jämsides med arbetet.

Materialet från Östervåla har en mycket ojämn fördelning. Studiecirklar och kurser är väl representerade, men endast 9 svar från biblioteksbesökare och 8 från föreläsningsverksamheten. Detta ger helt säkert en oriktig bild av folkbildningsarbetet på orten, vilket beror på att dessa verksamhetsformer under denna tid på året har dödsäsong samt på att klientelet är svårare att nå och få att mangrant besvara formulären. De 9 biblioteksbesökarna utgör ett så skiftande material, att någon bearbetning inte kan komma i fråga. Detta gäller även för föreläsningspubliken. De få svar man här fått, kommer från en relativt ung men mycket kvalificerad grupp. Det kan emellertid vara av kuriositetsintresse att se vilken hög folkbildningsstandard man möter hos en föreläsningspublik. De åtta personerna var:

En anonym ung man (f. 1920), som bakom sig har två årskurser på folkhögskola, som tillhör akivt 5—6 föreningar, i en del som funktionär och som sedan 1938 studerar per korrespondens, följer radions undervisning och deltar i kurser och studiecirklar.

En folkskollärare (f. 1906) med folkhögskola, lantmannaskola och seminarium samt ett flertal fortbildningskurser. Ägnar sin fritid åt föreningsverksamhet, är medlem i 6 föreningar och funktionär i flera, bland annat föreståndare för föreläsningsföreningen.

En jordbruksarbetare (f. 1925), som har gått igenom lantmannaskola samt en cirkel i föreningsteknik. Han både leder själv och deltar i studiecirklar sedan 1943 och är ansluten till 4 föreningar. Bland sina många uppdrag är han ordförande i S.L.U:avdelningen på platsen.

En typograf (f. 1917) med folkskolunderbyggnad. Har på fritid besökt bibliotek, studerat per korrespondens och har bland annat läst matematik och esperanto. Ägnar sin fritid åt studier.

En annan typograf (f. 1920) med 6 månaders folkhögskolkurs och en lika lång yrkeskurs bakom sig, som läser och gymnastiserar på fritiden och är medlem i 3 föreningar.

En mejeriföreståndare (f. 1888), som gått i mejeriskola och studerat handelsämnen per korrespondens. Har ända sedan 1904 varit bildningsintresserad och är bland annat bibliotekarie på fritiden. Önskar ett kommunalhus med studiecirkelrum.

En folkskollärarinna (f. 1912) med seminarium och diverse fortbildningskurser, läser och följer radions undervisning samt deltar i föreningsliv på fritiden, är styrelsemedlem i fyra föreningar samt ledamot av nykterhetsnämnden.

Av större intresse är emellertid att i Östervåla närmare betrakta en studiecirkel som med god anslutning arbetar vidare i början av maj. Först en karakteristik av studiecirkeln sådan den framträder i frågeformulären.

Det gäller en studiecirkel i engelska ordnad av IOGT, som lockat 37 deltagare och delats upp i två grupper. 26 personer var närvarande, när formuläret lämnades fram, och samtliga har besvarat frågorna. 8 snickare med lärlingar är i majoritet, 5 är hemmafruar, 5 hemmadöttrar och -söner och hembiträden, 4 affärsbiträden, en maskinist, en trädgårdsmästare, en jordbrukare och en grovarbetare. Cirkeln är ur yrkessynpunkt rätt brokig. Åldersfördel-

ningen är egenartat symmetrisk med hälften äldre än 25 år och hälften yngre än 25 år. 7 är födda 1900—1910, 4 1910—1920, 7 1925—1930 och 4 efter 1930 samt 2 före 1900. Man bör observera att åldern 20—25 år saknas alldeles.

I ett avseende är emellertid gruppen fullständigt homogen såtillvida att ingen har annan skolunderbyggnad än folkskola — vilket dock ej innebär, att den som slutat skolan 1945 och den som gjort det 1918 har samma förkunskaper. Olikheterna framträder också tydligt, när man märker, att hälften av de utfrågade redovisar frivilliga studier sedan förvärsvarbetet börjat. Dessa är att finna bland de äldre, av vilka 11 är gifta och 9 har barn. 19 meddelar, att de är föreningsanslutna och 10 är funktionärer samt 16 uppger att de har andra fritidssysselsättningar. 16 talar om att de på sin övriga fritid helt eller delvis ägnar sig åt sport och friluftsliv. Detta gäller såväl manliga som kvinnliga deltagare och tyder på en ovanlig allsidighet i rekryteringen. Propagandan har huvudsakligen varit av personlig karaktär, 12 har fått anvisning på cirkeln genom vänner och bekanta, 12 genom en studieledare och endast 3 genom tidningsnotis. Den personliga påverkningen torde väl också vara det både vanligaste och effektivaste sättet att nå intresserade inom ett litet samhälle. På detta sätt har man nått inte mindre än 17 personer, som ej tillhör IOGT. Cirkeln har emellertid ett centralt läge — 18 har den inom en kilometers räckhåll.

Särskilt intressant är det att ta del av motiven för detta intensiva studium av engelska i Östervåla. Statistiskt fördelar de sig på upplysningarna: 6 avkoppling och förströelse, 4 för att det är trevligt att träffa människor, 1 för att komma fram i yrket, 5 för att bättre kunna delta i förenings- och samhällsliv, 17 för att bli allmänbildad, 14 för det är ett intresse. Ingen läser engelska ur nyttosynpunkt och endast en antyder en förhoppning att i framtiden få resa utomlands. Det är allmänbildningssynpunkten som dominerar och intresset för ämnet. Man kan förutsätta att även intresset för studier över huvud taget spelar en roll; i ett mindre samhälle är möjligheterna till val av olika studieämnen ej så stora.

Till denna bild av bildningssträvandena och deras utbredning bör fogas uppgiften, att ej mindre än 12 bland övrigt studiearbete uppger att de följer radions undervisning samt att 9 har konstnärlig hobbyverksamhet. Blott en läser per korrespondens och 3 besöker bibliotek.

Surahammar (bibliotek, föreläsningar, studiecirklar).

Enkäten i Surahammar har givit ett ganska omfattande material. 230 svar har kommit in. Materialet ger en god bild av folkbildningsarbetet i sin helhet i ett större industrisamhälle, om man bortser från att svaren från föreläsningsverksamheten på grund av tekniska svårigheter blivit så få (endast 11) och denna verksamhet sålunda ej kan jämföras med biblioteken med 64 svar, cirklarna med 85 svar och övrig verksamhet med 65 svar.

Surahammars folkbibliotek.

90 utdelade formulär, 69 besvarade.

Formulären har lämnats ut till biblioteksbesökarna den 23 och 26 april. Det är övervägande män som söker sig hit (55). Endast 13 av besökarna är kvinnor. Biblioteket tycks vara livligt besökt i allmänhet; antalet rör sig om 100 i genomsnitt. Ändå är det inrymt i trånga lokaler, och läsrum saknas. Men biblioteket är välförsett, omkring 6 000 band, och det tycks vara ett värdefullt komplement till det stora och livaktiga bildningsarbetet i Surahammar.

Utbildningsstandarden är givetvis också mycket skiftande inom detta tvärsnitt av befolkningen. Av de 69 svarande har 54 folkskola, 13 folkhögskola eller yrkesskola och 4 realexamen. Endast två redovisar ytterligare yrkesutbildnings-

kurser. 12 uppger frivilliga fritidsstudier, men blanketterna verkar på denna punkt mycket ofullständigt besvarade.

Biblioteket besöks nästan lika mycket av gifta (28) som av ensamstående. 24 av de gifta har barn. Man får en stark känsla av att det framför allt är de, som har sämsta läsmöjligheter i hemmet, som söker sig till biblioteket. Inte mindre än 28 uppger, att de inte kan utöva sina fritidsintressen i bostaden. Mot denna siffra framstår behovet av läsrum ännu starkare.

Arbetarna dominerar starkt bland biblioteksbesökarna (47). För övrigt kan man knappast urskilja några bestämda grupper, möjligen husmödrar (5) och kontorister (4). Inte mer än 5 behöver förflytta sig mer än 1 km för att komma till biblioteket.

Motiveringen för besöken är i de allra flesta fall behovet att få avkoppling och förströelse (16). Det är också i många fall goda vänner, som har lockat dem hit. Sålunda tycks biblioteket i Surahammar ha blivit en ersättning för en fritidsgård.

Även andra drivkrafter finns för biblioteksbesöken. 27 uppger, att det är ett intresse, 19 söker sig dit för att bli mer allmänbildade och 5 söker litteratur för att förkovra sig i sitt yrke. Den rent intellektuella drivkraften tycks inte vara så stark som behovet att ha någonstans att ta vägen och träffa bekanta.

Många av dessa människor bedriver också annat studiearbete. Inte mindre än 15 följer radions undervisning. 12 går på föreläsningar och 12 studerar per korrespondens. Endast 9 besöker studiecirklar, och det är nog ganska betecknande, att de allra mest kvalificerade cirkeldeltagarna i allmänhet inte tillbringar sin tid på biblioteken. Det är så att säga ett mellanskikt man finner här. Eliten har fullt upp med eget studiearbete och föreningsuppdrag, och de inte studieintresserade söker sig inte heller hit.

Siffran för föreningsanslutningen bland biblioteksbesökarna (45) verkar vid första anblicken stor, men ser man närmare på formulären, märker man, att en stor del (22) endast är passivt anslutna till fackföreningar och andra sammanslutningar, som inte kräver några ansträngningar av deltagarna, t. ex. Svenska turistföreningen. Till föreningar, som har sin verksamhet förlagd till platsen och som tar tid och krafter i anspråk av sina deltagare, kan man t. ex. räkna Unga örnar, I.O.G.T. och Kooperativa kvinnogillet. Föreningsanslutna i denna mening är 17, och 11 är funktionärer av något slag. Någon verklig föreningspamp återfinner man inte bland de svarande.

Föreläsningar.

11 svar. Formulären delades ut till de trogna föreläsningsbesökarna. Verksamheten för terminen var nämligen redan avslutad. Därför får man ta med i beräkningen, att endast de verkligt intresserade har gjort sig besväret att lämna tillbaka formulären ifyllda.

Svaren kommer från fyra kvinnor och sex män. Genomsnittsåldern måste betecknas som hög. Ingen enda är född efter 1920, 6 däremot 1910—1920, 3 1900—1910 och 2 före sekelskiftet. Dessa siffror motsvarar åldersuppgifterna på föreläsningspublik från flera andra håll. De trogna besökarna, och det måste ju vara sådana som gör sig besväret med dylika formulär, finner man sällan bland ungdomen. Att det är den mera stabila delen av befolkningen framgår av att alla utom en är gifta och sex av dessa gifta har barn. Kvinnorna är samtliga husmödrar, men det finns inte två män med samma yrke. Där finns läkare, kontorist, laboratoriebiträde, bruksarbetare, reglerare, ombudsman och platsredaktör. Utbildningsstandarden måste betecknas som mycket god.

Motiveringen för bildningsarbetet är nog också rätt typisk. 6 bedriver studier för att bättre kunna delta i förenings- och samhällsliv, alla 11 vill bli mera allmänbildade och 5 uppger att det är ett intresse.

Deras uppgifter om övrigt bildningsarbete säger också mycket om dem. 6

deltar i studiecirklar, 3 läser per korrespondens, 2 följer radions undervisning och 2 bedriver musikalisk och en konstnärlig hobbyverksamhet.

Samtliga har goda studiemöjligheter i hemmet och inga stora avstånd till stustudielokalerna.

Önskemålen för fritidsverksamheten förtjänar att citeras in extenso:

Ett studiehem, där det även finns möjlighet till förströelse. Centrala lokaler för bibliotek och bildningsverksamhet, bättre lokaler för inomhusidrott. Ett studiehem, där bildningsverksamheten kunde centraliseras, samt lokaler för yrkesundervisning. Bättre lokaler för bibliotek och läsesalar i anslutning därtill. Ungdomsgård! Vidgad propaganda — allmän och personlig, framför allt det senare. Man borde uppbjuda alla krafter för att få studier och kunskapsinhämtande mera lustbetonat! — för att nå desto flera!

Studiecirklar.

Totalantal deltagare 116. 85 svar. Då det är fråga om relativt små grupper ger en siffermässig jämförelse ej samma utbyte som ett studium av grupp för grupp. Grupperna skiftar betydligt med hänsyn till ämnesval och rekryteringsformer.

En av Surahammars S.D.U.K. anordnad cirkel, den s. k. S.S.U.-kursen.

Det är fem män, tre äldre vana och kvalificerade fackföreningsrepresentanter med många års frivilligt studiearbete bakom sig och två ungdomar, som slutade skolan förra året. De åtskiljas även i sin fritidsverksamhet; de förra idrottar och ägnar sig åt föreningsarbete, de senare uppger läsning av böcker samt biobesök.

De har rekryterats på olika sätt, men alla utom en uppger, att de bildar sig för att bättre kunna delta i förenings- och samhällsliv. Undantaget är en svetsare, som genom kursen hoppas komma fram i sitt yrke och för övrigt är intresserad därför att det ger honom tillfälle till räkning. Samtliga är ensamstående och föreningsanslutna.

En av socialdemokratiska kvinnoklubben ordnad diskussionsgrupp kring »Gammal och ny familj» (K.F.).

Genomsnittsåldern hos dessa kvinnor är ganska hög, endast en är född mellan 1910 och 1920, majoriteten mellan 1900 och 1910 och två är födda på 90-talet. Alla 8 är gifta och har barn (4 har 2, 4 har 1 barn). Endast en synes vara rutinerad i fritidsstudier. Hon har börjat 1927 och har 8 studiecirklar samt en kurs på Brunnsvik bakom sig. Av de övriga är det tre som har börjat 1940 att intressera sig för fritidsstudier och deltagit sedan dess i ett mindre antal cirklar. Dessa är också eller har varit föreningsfunktionärer. 4 debuterar i och med denna cirkel. I övrigt är samtliga förtegna om sina fritidssysselsättningar (troligen huvudsakligen hushållsarbete). Endast 3 meddelar, att de brukar besöka föreläsningar. Alla tillhör dock Socialdemokratiska kvinnoklubben, och dessutom är flera med i en tuberkulosförening och i Röda korset. Alla har kommit med i denna cirkel genom en energisk studieledares personliga propaganda. Intresset för ämnet, behovet av allmänbildning samt att bättre kunna delta i samhälls- och föreningsliv har samtliga angivit som motiv jämte avkoppling samt trevnaden att träffa människor.

A.B.F:s nybörjarcirkel i engelska.

Detta är en ungdomlig cirkel med 6 flickor och 2 herrar, där den äldste är en 34-årig trädgårdsarbetare och de övriga samtliga under 20 år (ej mindre än 3 är i 15-årsåldern). Men det är ambitiösa ungdomar, där alla utom en redovisar studieverksamhet, fastän det bara är något år sedan flera slutade skolan. De har också kommit samman på olika sätt, en genom studieombud, 3 genom anvisningar från goda vänner, en genom en tidningsnotis samt 3 på eget initiativ, d. v. s. genom förfrågan eller vetskap om att en cirkel brukar hållas. Motiveringen

är allmänbildning och i fyra fall även för att komma fram inom yrket (2 kontors- och laboratoriebiträden).

A.B.F:s fortsättningskurs i engelska.

Åldersfördelningen mellan de fyra damerna och två herrarna är jämn mellan 19 och 49 år. Två husmödrar, en modist, ett affärsbiträde, en bagare och en plåtslagare har här träffats för att fortsätta studiet av engelska. Endast plåtslagaren och en av husmödrarna har tidigare bedrivit mera kvalificerat studiearbete, men modisten har folkhögskola som påbyggnad på folkskolan. De båda förstnämnda samt bagaren är de enda föreningsanslutna. Gemensamt för alla är det utpräglade intresset för ämnet (»önskan att kunna läsa en bok på engelska», »se filmer utan att behöva läsa den svenska texten», »alltid önskat att lära mig ett språk»).

Konsumtionsföreningens grupp i propagandafrågor.

De 9 herrarna i cirkeln är förhållandevis till åren komna: 3 är födda före sekelskiftet, 4 1900—1910, en 1910—1920 och en senare. Med ett par undantag är samtliga grundligt självlärda herrar med imponerande meritlistor av cirklar, kurser, korrespondensstudier samt ekonomiska, sociala, fackliga och kulturella förtroendeuppdrag. Alla uppger, att de börjat dessa frivilliga studier utan att därtill ha inspirerats av skolan. Anledningen till att de har kommit samman synes ha varit en energisk studieledare, ett visst intresse för detta studieämne samt framför allt synpunkten att de härigenom bättre kan delta i förenings- och samhällsliv.

Konsumtionsföreningens cirkel i »Kvinno- och samhällsfrågor».

De flesta av dessa damer är födda före och omkring 1900 samt en enstaka född 1918. 9 är husmödrar, en sömmerska och en slöjdlärarinna och samtliga har frivilliga fritidsstudier att uppvisa i en för övrigt imponerande omfattning. De går även gärna på föreläsningar och 8 av dem följer radions undervisning. De flesta är också medlemmar av det kooperativa kvinnogillet och ett par dessutom inom andra föreningar, men endast några har haft egentliga uppdrag inom föreningslivet. Endast en är ogift och 8 är mödrar. Motiven för denna grupps tillkomst är huvudsakligen att söka förbättra förmågan att vara aktiv i förenings- och samhällsliv, men även trevnaden att få träffas och få en smula avkoppling i hushållsarbetet anges.

A.B.F:s kurs för handelsarbetarförbundet i praktisk räkning.

Kursen, som har 4 damer och 5 herrar, har alla åldrar med tyngdpunkt på 20—25-årsåldern, de flesta ensamstående. Samtliga är kontors- och affärsbiträden, som med frivilliga studier skaffat sig allmänbildning och yrkeskunskap i mycket stor utsträckning med undantag för de två yngsta, som ännu ej kommit i gång med studieverksamhet. Övriga fritidsstudier förekommer just nu ej i större utsträckning. Några går på föreläsningar, några studerar per korrespondens och tre spelar piano. 5 har föreningsarbete på fritiden. De har rekryterats till denna kurs från vänner och bekanta. Motivet för studierna är hos samtliga yrkesutbildning.

Arbetsledareförbundets cirkel i deklaration.

Medelåldern bland de åtta herrarna som svarar är hög. 4 är födda före 1900 och endast en efter 1910. Det är ett ytterst kvalificerat sällskap av förmän, verkmästare och laboratorer, som alla studerat sig fram inom folkbildningsarbetet till sina ställningar med endast folkskola som grund. Alla är gifta och familjefäder men ännu föreningsaktiva och inte mindre än 5 fortsätter fortfarande sin utbildning per korrespondens. De har rekryterats genom ett studieombud och anledning till studierna är allmänbildningsintresse i förening med intresse för uppgiften och med baktanken att det gör dem bättre rustade för förenings- och samhällsliv.

Kommunistiska arbetarkommunens cirkel i kommunalkunskap.

I denna grupp svarar en kvinna och fem män, tre födda före 1900, en mellan 1900 och 1910 och två mellan 1910 och 1920. Samtliga är väl bevandrade i politik; sålunda redovisar samtliga en studiecirkel i socialism, men även cirklar i ekonomi, kommunalkunskap, föreningskunskap uppges av flera. Motivet är också entydigt: samtliga vill förbereda sig för en aktiv insats i förenings- och samhällsliv, en betonar att han i egenskap av kommunalfullmäktige, en annan att han som socialist har behov av dessa kunskaper. Samtliga är också i egenskap av förenings- eller samhällsaktiva väl kvalificerade för dessa studier. De brukar gå på bibliotek och föreläsningar och följa radions undervisning. Rekryteringen har skett genom ombud och prospekt. Ingen anser sig ha fått studieintresset väckt genom skolan.

Unga örnars ledarcirkel i ungdomsledarfrågor.

Denna cirkel har tillkommit genom ett beslut inom föreningen Unga örnar, och deltagarnas motiv är att bättre kunna fylla en uppgift i förenings- och samhällsliv (bli bättre ungdomsledare). Samtliga medlemmar är födda mellan 1925 och 1930. Hälften är flickor och hälften pojkar. Det är ambitiösa ungdomar, som genom Unga örnar fått sitt bildningsintresse väckt och som förutom en sjukvårdskurs i Unga örnars regi redovisar yrkesbetonade kurser eller kurser av idrottskaraktär (orientering, segelflyg). De flesta är också unga föreningspampar. Många av dem idrottar på fritiden, men läser gärna per korrespondens, går på bibliotek och föreläsningar eller är med i bokcirklar. Alla bor i studielokalens närhet och har goda hemförhållanden. En mycket homogen grupp, där de flesta är affärs- eller kontorsbiträden, men där finns också en cykelreparatör, en modellsnickare och en kullagerarbetare.

A.B.F:s cirkel i livsåskådningsfrågor.

Denna cirkel har en brokig sammansättning med en jämn åldersfördelning från en 60-årig skolvaktmästare till en 25-årig montör. I övrigt är en folkskollärarinna, en småskollärarinna, en slöjdlärarinna, en kyrkoadjunkt, en bruksarbetare och en avsynare med. Bildningsstandarden är också varierande. Alla har erfarenhet av cirkel- och fritidsstudier, både av mera yrkesbetonad karaktär och i livsåskådnings- och mera allmänna frågor. De flesta synes ha ett visst intresse för kristendom. I övrigt frekventerar deltagarna föreläsningsverksamheten. De flesta har också erfarenhet av föreningsaktivitet. Rekryteringen har skett genom studieledare och goda vänner.

Övrig bildningsverksamhet.

Totalantal deltagare 87, inkomna svar 44.

Kurs i yrkesritning (128 timmar).

I denna kurs deltar 9 män, samtliga metallarbetare med undantag för ett kontorsbiträde. Denne är bara 15 år gammal, en arbetare är 16 år och de sju övriga ungefär i 30-årsåldern. Motivet är här naturligtvis yrkesutbildning, men någon antyder enbart intresse samt allmänbildningsintresse. Deltagarna är med undantag av de båda ungdomarna mycket kvalificerade.

Surahammars arbetarsångkör.

Det är fråga om en manskör med 19 deltagare födda mellan 1900 och 1920 samt 3 deltagare födda efter 1920. 19 är gifta och 16 familjefäder. Samtliga är olika slags metallarbetare vid Surahammars bruk. Det tycks vara en trivsam kamratsammanslutning, dit man går för avkoppling (19) och för att träffa bekanta (7). 10 uppger också att det är ett intresse att sjunga. Rekryteringen har också skett genom goda vänner (8) och ett studieombud (5). Deltagarna är här i allmänhet kvalificerade fritidssysslare och fritidsstuderande. Endast fem har ej

bedrivit utbildningsverksamhet efter förvärvsarbetets början. Alla är fackföreningsanslutna men tillhör även åtskilliga andra föreningar. 11 är eller har varit funktionärer.

S.D.U.K:s teatercirkel.

Deltagarna, en dam och 5 herrar, är i 20—30-årsåldern. De har kommit samman genom personlig propaganda för att få avkoppling, träffa människor, allmänbilda sig och därför att det är ett intresse hos dem (samtliga motiveringar har fått fyra röster). Deltagarna består av 2 frisörer, 2 svarvare, en mejerielev och en byggnadsarbetare. 2 är vana vid frivilligt studiearbete, men i övrigt synes samtliga ha kvalificerade fritidssysselsättningar.

En cirkel i teckning och målning.

Deltagarna, 4 män (svarvare, 2 målare, laboratoriebiträde) och 7 damer (husmödrar samt 2 laboratoriebiträden) är jämnt fördelade i åldern från födelseåret 1899 till 1932. De har med två undantag inte tidigare sysslat nämnvärt med fritidsstudier. Att teckna och måla är deras enda och stora hobby (åtminstone 7 av dem redovisar på detta sätt). Några upplyser om att de läser samt studerar språk, men annars dominerar hemarbete och radiolyssnande. Endast 5 är föreningsanslutna, d. v. s. med i sådana föreningar, som fordrar aktivitet (lotta-kår, kommunistisk arbetarkommun). Motivet är genomgående intresse för ämnet (11) samt önskan att få avkoppling (8). Propagandan har varit personlig, gått genom ombudsman och en tidningsartikel.

Kvinnoklubbens sångkör.

Sångkören är sammansatt av gifta husmödrar med ett undantag (ett affärsbiträde) med tyngdpunkt i åldershänseende på 25—35-årsåldern. Endast 2 har tidigare haft egentliga fritidsstudier. Ser man på deras nuvarande fritidssysselsättningar, märker man, att dessa hos de få, som svarat, består av läsning och lyssnande på radio. Detta är väl också karakteristiskt. Föreningsanslutningen med undantag för passiva föreningar förekommer endast i ett fall; ett par har prövat på föreningsuppdrag. Motivet för deltagande i kören är i första hand att det är ett intresse, i andra hand att det är en avkoppling. Rekryteringen har skett genom personlig propaganda (vänner och studieledare, bland annat genom ett anförande på ett klubbmöte).

Enskilda korrespondensstuderande (4 st.).

De fyra männen är alla i relativt överordnad ställning: 3 är förmän och en faktor. De har alla ett flertal utbildningskurser bakom sig, huvudsakligen per korrespondens, och en av dem har folkhögskola dessutom. De studerar nu yrkeskurser för att komma vidare och även av allmänbildningsintresse. Intresset för studier har i samtliga fall väckts utanför skolan. 2 av dem är föreningsfunktionärer, den ene i en idrottsförening och den andra i en bostadsförening. Den senare ägnar sin fritid åt »studiet av aktuella artiklar i samhällsfrågor och av litteratur, som rör mitt yrke». 3 av dem är födda mellan 1900 och 1910 och den fjärde 1917. Endast den yngste är ogift — de andra har ett barn var. Samtliga har goda möjligheter till studier i hemmet.

Individuell undervisning i fiolspelning inom A.B.F. (5 st.).

5 män, av vilka 2 är födda mellan 1900 och 1910, en 1925—1930 och en senare. Den femte har inte yppat, hur gammal han är, men det framgår av formuläret i övrigt, att han både började förvärvsarbete och frivilliga studier 1945 och därav kan man sluta, att han just slutat folkskolan och troligen är omkring 14 år. En har folkhögskola bakom sig, de andra bara folkskola. Yrkena är affärschef, laboratoriebiträde, målare och affärsbiträde. De flesta (3) har börjat spela på goda vänners inrådan, de övriga 2 har påverkats av studieledare. Huvud-

motivet är i samtliga fall intresset för musik. 2 av dem går även på bibliotek och en läser per korrespondens. De ägnar det mesta av sin övriga fritid åt musik. Alla är föreningsanslutna men ingen är funktionär. 2 uppger, att deras intresse för musik väckts utanför skolan.

Folkbildningsundersökningen i Surahammar företogs mellan den 20 och 30 april 1946. Publiken var mycket enhetlig, men det är vad man kan vänta av ett så utpräglat industrisamhälle som Surahammar. Metallarbetare dominerar kraftigt, men även brukstjänstemän och laboratoriepersonal, butiks- och kontorsanställda är representerade i formulären. Bostäderna tycks vara väl samlade, ty mycket få bland de tillfrågade uppger lång väg till studielokalen.

De önskemål för fritidsverksamheten, som kommit fram i formulären, pekar tydligt på två stora vitala behov: ett ordentligt bibliotek med läsesal samt en fritids- eller ungdomsgård.

Det siffermässiga resultatet av undersökningen framgår delvis av följande tabell:

	Bibliotek	Cirklar	Övrig verksamhet	Föreläsningar	Summa
Antal svar	69	85	65	11	230
Utbildning efter förvärvsarbetets påbörjande					
mycket god	—	3	3	3	12
god	7	32	12	7	58
mindre god	4	18	22	—	44
obefintlig	1	2	10	—	13
Föreningsanslutning					
3	—	5	3	2	10
2	11	37	21	7	76
1	17	21	28	1	67
0	22	5	8	—	35
Födda					
—1900	11	23	2	2	38
1900—1910	15	22	18	3	58
1910—1920	19	10	26	6	61
1920—1925	7	10	8	—	25
1925—1930	7	16	4	—	27
1930	10	3	5	—	13
Män	55	49	48	6	158
Kvinnor	13	37	16	4	70
Rekrytering genom					
vänner och bekanta	51	20	18	1	90
studieledare	6	36	14	—	56
affisch	1	1	8	7	17
prospekt	—	12	2	4	18
Motiv					
avkoppling	51	20	18	—	89
samhälls- och föreningsliv	2	46	6	6	60
allmänbildning	19	30	6	11	66
intresse för ämnet	27	35	41	5	108

Schemat kräver en förklaring på vissa punkter. Det första avsnittet avser bildningsambitionen. (Obs.! Biblioteksformulären är föga enhetligt besvarade.) För att få en mera nyanserad uppfattning av den har följande differentiering gjorts: mycket god bildningsambition kan den person sägas äga, som bedrivit studier nästan varje säsong. Detta framgår, om man ställer året, då vederbörande började sitt förvärvsarbete, i relation till antalet cirklar och kurser han har gått igenom sedan dess. Nästa steg är god bildningsambition. Det innebär ett mindre regelbundet, mera ensidigt studium. Mindre god ambition har den, som någon gång gästspelar i cirklarna. Och till den sista kategorien, obefintlig, räknas de som inte upppgivit något under denna punkt eller t. ex. en enda sömnadskurs under de sista 25 åren. Vidare medräknas ej dem, som just börjat förvärvsarbetet och om vilka intet särskilt går att avläsa.

En annan punkt, som behöver kommenteras, är den om föreningsanslutningen. Siffran 0 anger medlemskap i självklara föreningar, som inte kräver någon aktivitet från medlemmarnas sida. Hit kan räknas föreningar som S.T.F. eller Nationalföreningen mot tuberkulos etc. 1 betyder, att vederbörande är aktiv medlem i någon förening på platsen, t. ex. I.O.G.T. eller Unga örnar, d. v. s. föreningar med flera sammankomster per säsong. Den som dessutom är funktionär i en aktiv förening, får siffran 2. 3 tillkommer endast föreningspampar, som är aktiva och funktionärer i flera föreningar, d. v. s. de som bär upp föreningslivet på platsen.

Ser man på materialet i dess helhet, märker man först, att männen dominerar i bildningsarbetet, 158 mot 70, men detta sammanhänger dels med att högre gifta åldrar är rikt företrädda, dels med att medelklassen, inom vilken damerna är de mest bildningsambitiösa, ej är nämnvärt representerade.

Åldersfördelningen styrker det allmänna intrycket, att folkbildningsarbetet vanligen ej har sådana former, att det lockar till sig ungdomen. Ett ökat antal svar från föreläsningsverksamheten skulle säkerligen betyda ytterligare förskjutning mot de högre åldrarna. Endast biblioteket tycks nå alla åldersgrupper. Detta gäller även i särskilda fall studiecirklarna. Inom detta material faller 14 av 16 födda mellan 1925 och 1930 på två cirklar, en nybörjarcirkel i engelska samt en ungdomsledarcirkel. Det är förvånande, att övrig verksamhet: teater, sång, musik etc. ej heller i nämnvärd grad drar ungdomen till sig.

Bortser man från de få och därför troligen mest kvalificerade deltagarna i föreläsningsverksamheten är det tydligt, att cirklarnas publik är en verklig elit av människor, som troligen ofta från början spontant sökt sig mot studier och mot cirkelns sociala kontakt. Därpå tyder den synnerligen omfattande utbildningen efter förvärvsarbetets påbörjande som man där noterar och den stora föreningsaktiviteten. Det senare kan också vara en följd av det förra. Det är de som studerar, de kunniga, som fått förtroendeuppdragen inom föreningarna. Ibland är det också så, att det är de föreningsaktiva, som känt behov av kunskaper och som ibland genom föreningens stöd kunnat skaffa sig kunskaper genom att delta i kursarrangemang, konferenser, studieledar- eller instruktörskurser eller som stipendiater genomgå folkhögskola. Denna korrelation antyder en växelverkan.

Den övriga bildningsverksamheten (sångkörer, teatercirklar etc.) har en betydligt vidare rekrytering. Men sifforna rörande uppgifter om utbildning efter förvärvsarbetets påbörjande samt uppgifterna om den relativt ringa föreningsaktiviteten bland bibliotekets besökare tyder liksom den jämna åldersfördelningen på att biblioteket tycks nå den bredaste publiken. Detta bestyrkes också av uppgifterna om motiven för besöken: avkoppling och förströelse dominerar som skäl. Det är då förvånande, att biblioteket inte tycks använda sig av eller har fått resultat av någon form av extensiv reklam utan

att de flesta fått reda på bibliotekets existens genom anvisningar från vänner och bekanta. Studieledarnas och den personliga propagandans roll för cirklar och grupper belyses av siffrorna för dessa bildningsformer.

Fördelningen av röster i fråga om motiven för bildningsverksamheten med 108 röster på intresse för ämnet eller för studier, 89 på avkoppling och förströelse, 66 på uppgiften att det främjar förmågan att delta i förenings- och samhällsliv samt 60 på allmänbildning ger säkerligen en god bild av drivkraften till bildningsarbetet i ett avancerat industrisamhälle.

Bland övriga allmänna synpunkter bör här också antecknas hur många som uppgivit att de fått sitt studieintresse väckt utanför skolan. Det är hela 114 mot 37, som anger motsatsen. Uppgifterna kompletteras i de flesta fall med upplysningar, att föreläsningar, ungdomsverksamhet eller annan bildningsverksamhet varit inspirationskällorna till det fria studie- och bildningsarbetet. Man får av dessa uppgifter en föreställning om den klyfta som tycks finnas mellan skola och fritt bildningsarbete på en ort, där det senare vuxit ut till den omfattning som det här är fråga om.

Sammanfattning.

Som redan framgått lånar sig detta material ej till en statistisk bearbetning. Ehuru över 1 600 svar kommit in, varav cirka hälften från Stockholm och hälften från det övriga Sverige, kan man inte ens utan vidare göra en jämförelse mellan svaren från Stockholm och svaren från landsorten. Som framgår av nedanstående tabellariska sammanställning av åldersfördelning och utbildningsstandard hos de tillfrågade ger exempelvis bibliotek i landsorten och i Stockholm i stort sett samma resultat, men man måste då hålla i minnet, att landsortens siffror domineras av biblioteket i en så stor stad som Västerås. Den enda anmärkningsvärda skillnaden i fråga om åldrar mellan Stockholm och det övriga landet synes vara att Stockholm har betydligt yngre deltagare i bildningsarbetet, men detta kan mycket väl tänkas sammanhänga med att materialet i Stockholm kommer från institutioner, som erbjuder ungdomen lämpliga bildningsmöjligheter såsom Kursverksamheten vid Stockholms Högskola och Stockholms Borgarskola, till vilka det inte finns motsvarigheter i landsortsmaterialet. Den påpekade åldersdifferensen framträder även om man för Stockholm borträknar Folkskoledirektionens frivilliga fritidsverksamhet med dess speciella klientel. I denna sammanställning framträder också vad som redan tidigare påpekats, att biblioteken synes ha den jämnaste åldersfördelningen, men att under vissa omständigheter (inom folkskolornas fritidsverksamhet, speciella ungdomscirklar, truppförbandens bildningsverksamhet) även studiecirklar och hobbyverksamhet kan ha en lika jämn åldersfördelning inom sitt klientel. Överhuvud är ålderskategorien födda 1920—1930 väl representerad.

Sammanställningen av utbildningsstandarden hos de tillfrågade ger ett intryck av att Stockholm skulle ha en betydligt mer kvalificerad publik än landsbygdens studiearbete, men detta sammanhänger med urvalet av bildningsinstitutioner (Borgarskolan. T.B.V. och Kursverksamheten vid Stockholms Högskola). Proportionerna torde emellertid väl motsvara de allmänna befolkningsproportionerna inom stockholmsbefolkningen mellan dem som endast har folkskola som underbyggnad och dem som fått vidare utbildning. En mellanställning har Västerås, som även skulle kunna sägas ha stadens olika »utbildningsklasser» väl representerade, då däremot den övriga landsorten uppvisar en bild, som knappast svarar mot den genomsnittliga sammansättningen av befolkningens allmänna utbildningsstandard. Men å andra sidan är

	Bibliotek		Föreläsningar		Studiecirklar		Övrig bildningsverksamhet		Summa
	Stockholm	Landsorten	Stockholm	Landsorten	Stockholm	Landsorten	Stockholm	Landsorten	
Åldersfördelning.									
—1900	11	63	5	4	31	46	9	3	172
1900—1910	6	75	3	22	86	73	28	23	316
1910—1920	28	87	2	19	147	66	66	32	447
1920—1925	35	47	2	12	161	38	34	10	339
1925—1930	12	53	3	—	57	58	40	15	238
1930—	—	24	—	—	23	7	64	10	128
Summa	**92**	**349**	**15**	**57**	**505**	**288**	**241**	**93**	**1 640**
Utbildningsstandard.									
Folkskola	30	201	9	39	184	199	152	91	905
Folkhögskola eller yrkesskola	6	39	1	13	63	46	25	4	197
Realexamen	24	75	3	—	132	17	50	3	304
Studentexamen	31	27	3	—	50	—	16	—	127
Akademisk examen	11	21	1	3	6	—	2	—	44
Summa	**102**	**363**	**17**	**55**	**435**	**262**	**245**	**98**	**1 577**
Frivilliga fritidsstudier	56	143	14	48	293	242	88	109	993

där bildningens »medelklass» och »överklass», d. v. s. personer med realskola, respektive studentexamen och akademisk examen bakom sig, så pass ringa att den ej räcker till för att liksom i Stockholm bilda egna och mera kvalificerade grupper. Detta förhållande korrelerar emellertid inte med uppgifterna om den frivilliga utbildning och bildning som förvärvats sedan förvärvsarbetet börjat. I detta hänseende är landsortsundersökningens publik överlägsen den publik som Stockholmsundersökningen mött. Men där finns likväl ett sammanhang. De små möjligheterna till skolbildning har säkerligen skapat ett starkare behov av frivilliga fritidsstudier på landet.

Sven Björklund.

Bilaga 2.

Folkbildningsarbetet i England.

I. Allmänt om folkbildningsarbetet.

1. Folkundervisning och folkbildning är för närvarande föremål för ett utomordentligt stort intresse i England. I allmänhet återföres detta på den nationella självprövning kriget förorsakat. Visserligen förbereddes en omfattande reformering av det engelska skolväsendet redan före kriget, men den nya lag rörande hela undervisningsväsendet, som antogs 1944, och som beräknas vara i stort genomförd 1946, innebär på många punkter långt vidsträcktare och långt mera djupgående förändringar än som någonsin tidigare ifrågasatts.

En annan anledning till det ökade folkbildningsintresset menar man sig spåra i den sociala revolution England nu faktiskt genomgår. Hand i hand med strävandena hän mot större social utjämning går en målmedveten verksamhet för ett höjande av de bredaste folkskiktens kulturella standard. Organisationer och institutioner med folkbildning på sina program inrikta sig på fullständigt nya förutsättningar för sin verksamhet. Parollen lyder: »Make a fresh start in the reconstruction period».

Den folkbildningsverksamhet, som bedrivits inom krigsmakten under kriget, har uppenbarligen givit mycket goda resultat. Man bereder sig nu på att tillvarata det intresse som väckts bland soldaterna och flerstädes har man också lyckats att få med dessa i kurser och studiecirklar. Också här spåras agitationen för »en ny tid», »en ny ordning», »nya-bättre-människor».

2. Det frivilliga bildningsarbetet inordnas i det allmänna undervisningsväsendet på ett långt mera organiskt sätt än hos oss. Den nya skollagen innehåller uttryckliga direktiv för de lokala skolmyndigheterna rörande deras uppgifter i fråga om »adult education». Skolmyndigheterna skola således underrätta sig om önskemålen inom de folkliga organisationerna rörande kurser och föreläsningar och i samverkan med dessa — och med universitetens folkbildningskommittéer — söka tillgodose dessa önskemål. Påfallande är också den respekt, med vilken det frivilliga folkbildningsarbetet i alla sammanhang behandlas. Förbindelsen med universiteten — the University Extension — har uppenbarligen härvid spelat en betydelsefull roll. Dock präglas hela folkbildningsarbetet av en målmedveten strävan efter hög kvalitet. Man ställer höga krav såväl på deltagarnas i kurserna ambition och uthållighet som på lärarnas pedagogiska skicklighet. Som exempel kan nämnas treårskurserna, vilka ledas av akademiska lärare eller för detta lärare. Deltagarna måste förbinda sig dels att regelbundet bevista de varje vecka under terminen återkommande sammanträdena, dels avlämna skriftliga redogörelser — eventuellt uppsatser — rörande studierna. Antalet kurser av detta slag uppgick höstterminen 1945 till ungefär 600.

3. Folkbildningsarbetet betraktas i England såsom en verksamhet med adress till *alla*. Visserligen får också här bildningsarbetet sin särskilda motivering av det förhållandet, att de största folkgrupperna icke komma i åtnjutande av högre skolundervisning. Dock gör sig en målmedveten strävan gällande att få alla samhällsgrupper engagerade i folkbildningsarbetet. Mottot lyder: »Education is a life-long process». En genomgående tankegång är härvid, att all verklig bildning förutsätter livserfarenhet. Skolan kan endast

skänka vissa formella förutsättningar för bildning. Inte ens universitetsbildningen tillerkännes värde annat än som en propedevtik. Därför är ett fortsatt studium under utnyttjande av ökad erfarenhet och insats och i korrespondens med andra d. v. s. i kursernas och cirklarnas form en förutsättning för en folkbildning, som kan tänkas innebära en verklig kulturell krafttillgång för folket.

En som alldeles särskilt gjort sig till talesman för denna allmänna syn på folkbildningens innebörd och syftning är Sir Richard Livingstone, professor i Oxford och en av de ledande folkbildningsmännen i England. Hans bok The future in education, som sedan 1941 utgått i nio upplagor, har spelat en stor roll för bildningspropagandan nu efter kriget och anses vara vägledande för det frivilliga bildningsarbetets planläggning och instruktion nu. Särskild uppmärksamhet har det kapitel väckt, som har till rubrik »Adult education for the educated». I detta påtalar han bristerna i de »bildades» bildning och påyrkar åtgärder emot den långtgående specialiseringen i bildning och utbildning — en specialisering, som Livingstone anser skadar sig själv så till vida som all verklig fackbildning också förutsätter insikt om sammanhang.

4. Folkbildningsarbetet i England har en utpräglad humanistisk inriktning. De ämnen som studeras i de olika kurserna (d. v. s. från tre-års-kurserna till terminskurserna) äro följande: Internationella frågor och återuppbyggnadsproblem, Skönlitteratur, Psykologi, Ekonomiska och sociala spörsmål, Historia o. s. v. Elementära ämnen — med undantag av språk — förekomma icke alls i dessa kurser. Sådan undervisning meddelas åt den, som efter skoltiden önskar sådan, huvudsakligen i särskilda »evenings-schools» — i någon mån motsvarande våra enklare privata handelsinstitut eller praktiska skolor. I samband med genomförandet av den nya skolreformen har stränga krav framförts på kontroll över skolväsendet ej minst med hänsyn till undervisningen i de elementära ämnena.

5. Engelsmännen betrakta sig själva som banbrytare för frivilligt bildningsarbete i världen. Med berättigad stolthet hänvisa de till den insats universiteten genom University Extension ända sedan 1870-talet gjort. En annan form av bildnings- och ungdomsverksamhet, som betraktas som ursprungligt engelsk, är settlementsrörelsen. Workers' Educational Association bildades redan 1903 och torde vara det första A.B.F. i världen.

Av inflytelser utifrån erkänner man oförbehållsamt den inspiration den danska folkhögskoleidén inneburit. Om de danska folkhögskolorna äger man också i allmänhet god kännedom. Sämre är det i fråga om förtrogenhet med svenskt folkbildningsarbete. Genom F. Margaret Forster's bok School for Life samt Harold C. Shearman's Adult education for democracy har emellertid vissa upplysningar av betydelse givits.

II. Organisationer och verksamhetsformer.

Att erhålla en fullständig och klar överblick över det engelska folkbildningsarbetets organisationer och verksamhetsformer erbjuder vissa svårigheter. Vad vi i Sverige förstå med frivilligt bildningsarbete ingår nämligen i England i långt större utsträckning än hos oss som led i verksamhet av annat slag. Religiösa, sociala och ekonomiska organisationer och institutioner bedriva en mången gång mycket omfattande upplysnings- och studieverksamhet. I vilken utsträckning denna är objektivt inriktad eller är avsedd att tjäna propagandan för vissa idéer och intressen är mycket svårt att avgöra. Inom vissa organisationer synes bildningsarbetet ock närmast uppfattas som en form för intellektuell underhållning. En föreläsning, en teaterpjäs ingår som

konstant led i samkvämsprogrammen. Att härvid alla grader av verkligt bildningsintresse finnes, säger sig själv. I Londons äldsta och mest bekanta settlement, Toynbee Hall, anordnades varje lördagseftermiddag under denna termin en teaterföreställning, vid vilken efter varje akt gavs orienterande och förklarande kommentarer. Avsikten att skänka åhörarna och åskådarna en klarare uppfattning av de litterära och psykologiska sammanhangen var uppenbar. Detta lyckades också att döma av de gruppsamtal, som följde på föreställningen.

Den mest betydande organisationen uteslutande för frivilligt bildningsarbete är

The Workers' Educational Association (W. E. A.).

Den är den engelska motsvarigheten till vårt A.B.F. Liksom A.B.F. har den sitt organisatoriska underlag i arbetarrörelsen. Den är uppdelad i 18 distrikt, med relativ självständighet i förhållande till huvudorganisationen och dess generalsekretariat. Varje distrikt har en heltidsanställd sekreterare. Distriktsorganisationerna innefatta sedan de lokala organisationerna, bestående såväl av enskilda medlemmar som organisationer.

Bildad redan 1903 har inom W.E.A. utformats ett omfattande och imponerande system av verksamhetsformer. De viktigaste äro följande:

1. Tutorial Classes. Dessa äro treåriga med 24 tvåtimmarssammanträden per år. De ledas av universitetslärare eller med sådana jämställda (akademiker med särskild uppgift att leda folkbildningskurser utanför universiteten). Deltagarna äro förpliktade att — utöver studium av anvisad litteratur — avlämna ett visst antal uppsatser. Efter avslutad godkänd kurs erhåller den studerande ett akademiskt diplom.

2. Sessional Courses eller ettårskurser. Dessa arbeta i huvudsak efter samma linjer som treårskurserna — alltså även med fastställda studieuppgifter för varje deltagare — men utan de fordringar ifråga om förkunskaper och arbetsprestationer som gälla i dessa. Av visst intresse är att dessa kurser i påfallande hög grad frekventeras av kvinnor.

3. Terminal Courses. Dessa kurser innefatta i allmänhet 10—15 sammankomster, äro av mera elementär karaktär och ålägga icke deltagarna obligatoriska studieuppgifter. Ej sällan uppfattas dessa kortare kurser som provkurser till de båda tidigare nämnda.

4. Week-end Schools. W.E.A:s mest populära verksamhetsform är week-end schools. Dessa, som i allmänhet förläggas till ett college, pågå från lördag eftermiddag till söndag kväll. Endast 2—3 föreläsningar hållas, för övrigt användes tiden till samtal och diskussioner. Möter svårigheter att ordna inkvartering inskränkas dessa »schools» till One-day Schools, vilka ofta kunna besökas av flera hundra deltagare. För den intresserade främmande besökaren av en sådan dagskurs framhölls, vilken vikt man tillade dessa kurser ur s. a. s. propagandasynpunkt. Just vid dessa kurser värvades deltagare i de längre.

5. Summer Schools. En särskild plats i W.E.A.:s verksamhetsprogram intaga de s. k. Summer Schools. De motsvara våra semesterkurser men besökas huvudsakligen av studerande från Tutorial Classes och Sessional Courses. Arbetet bedrives mest i seminarieövningarnas eller studiecirkelns form, alltid dock under en lärares ledning. Till ledning vid planläggandet av studierna har utarbetats ett stort antal studieplaner, s. k. topics.

Läraren spelar i engelskt folkbildningsarbete en avgjort mera framträdande roll än i svenskt. I samtliga ovan omnämnda kurser förutsättes en eller flera lärare. Detta gör att det engelska bildningsarbetet obestridligen har ett mera skolmässigt drag än det svenska. Emellertid lägges som ovan nämnts i alla

kurser stor vikt vid deltagarnas självverksamhet. Framför allt under den seminarieövning som regelbundet följer på en föreläsning ges tillfälle till fritt meningsutbyte. En påfallande kamratlig stämning är rådande inte endast mellan deltagarna utan även mellan lärarna och deltagarna.

I detta sammanhang bör nämnas att korrespondensundervisning utnyttjas endast i mycket ringa utsträckning i det engelska folkbildningsarbetet.

W.E.A. åtnjuter betydande understöd till sin kursverksamhet av allmänna medel, dels under »the Adult Education Regulations» till University Tutorial Classes och University Extension Courses, dels via de lokala skolstyrelserna under »the Regulations for Further Education» till kurser av annan art.

Educational Settlements Association.

En betydande roll i engelskt folkbildningsarbete spelar settlementsrörelsen. Den är visserligen ingen renodlad folkbildningsrörelse — till sitt ursprung är den i lika hög grad att betrakta såsom en social rörelse —, men utför nu ett både omfattande och högt kvalificerat bildningsarbete.

Det utmärkande för settlementsrörelsen är verksamhetens koncentrerande till ett centrum, ett »College». Detta har antingen karaktären av en folkhögskola, ett »Residential College», i vilken deltagarna bo under pågående kurs, eller ett »Non-Residential College» eller settlement, som ställer lokaler till förfogande och ordnar kurser, samkväm och dylikt, huvudsakligen för traktens befolkning. Verksamheten bedrives i stor utsträckning genom frivilliga medarbetare — oftast socialt intresserade studenter från universiteten. Ett intimt samarbete förekommer mellan settlementsrörelsen och W.E.A., och ett stort antal av universitetens »Extra-Mural Departements» kurser förläggas till dessa »Peoples' Colleges».

Residential Colleges.

Varje college är en fri och självständig institution. Educational Settlements Association är att betrakta som en samarbetsorganisation för tillvaratagande av gemensamma intressen. I de flesta fall ha dessa colleges ock tillkommit genom enskilda initiativ. De äga härigenom var och en sin särprägel. De mest kända äro följande:

Ruskin College — det äldsta (grundat 1899) — utgör den engelska arbetarrörelsens förnämsta högskola. Där anordnas tvåårskurser huvudsakligen i nationalekonomiska och sociala ämnen, efter vilka de studerande beredas tillfälle att undergå examen vid Oxfords universitet. Ruskin College har det enda mera betydande korrespondensinstitutet.

Fircroft College i Bournville i närheten av Birmingham upprättades 1909 med den danska folkhögskolan som förebild.

Hillcroft College i Surbiton är öppet endast för kvinnor. Det har spelat en mycket stor roll för utbildande av kvinnor för olika sociala uppgifter. Ämnesvalet vid detta college är mycket fritt. Det står den studerande öppet att deltaga i en kurs innefattande ett flertal ämnen, eller koncentrera sig på allenast ett enda ämne. Undervisning meddelas såväl i allmänna ämnen såsom historia, nationalekonomi, socialvård, psykologi som ämnen av mer speciell art såsom hemvård, barnavård och dylikt.

Avoncroft College är en lantbruksskola. Den meddelar emellertid vid sidan av praktisk lantbruksutbildning god allmänbildning. Även detta college har inspirerats av den danska folkhögskolan.

Woodbrooke College intill Birmingham upprättades 1903 av kväkarna. Det har en starkt religiös prägel, är emellertid öppet för män och kvinnor av alla konfessioner. Sedan många år har Woodbrooke jämväl varit mötes-

platsen för representanter för ekumeniska strävanden. Undervisning meddelas i ämnen av skilda slag, dock med en viss koncentration på religiösa och sociala spörsmål.

Coleg Harlech är ett college för Wales och Newbattle Abbey College ett college för Skottland.

Under kriget ha de flesta av dessa colleges tagits i anspråk för andra ändamål. Från och med hösten 1945 har emellertid verksamheten tagits upp på nytt.

Understöd av allmänna medel beräknat efter elevernas antal utgår till de flesta colleges. Stora möjligheter synas förefinnas för dem som önska besöka ett college att erhålla stipendier dels från de lokala skolmyndigheterna, dels från organisationer och donationsfonder.

Non-Residential Colleges och settlements.

Sådana finnas i stort antal och deras verksamhet är i allmänhet mycket omfattande. Tillsammans med universitetskurser och studiegrupper av skilda slag rymmas inom ett settlements program musik-, konst- och teatercirklar, schack- och badmintonklubbar, dansklubbar o. s. v. Språkkurser förekomma i settlementens verksamhet mera än inom andra grenar av folkbildningsarbetet. Som ovan nämnts förläggas ofta W.E.A:s kurser till ett college eller settlement.

Bildningsverksamhet genom de lokala skolstyrelserna (The Local Education Authorities).

Som ovan framhållits åligger det de lokala skolstyrelserna att svara jämväl för bildningsverksamhet bland vuxna. Detta sker på olika sätt. Det vanligaste torde vara att skolstyrelserna lämna understöd till frivilliga bildningsföretag. W.E.A:s kurser åtnjuta således i stor utsträckning kommunala anslag. Men exempel finnas även på initiativ tagna direkt av skolstyrelserna. De viktigaste torde vara de s. k. Evening Institutes. I dessa meddelas undervisning såväl i teoretiska som praktiska, d. v. s. mera yrkesbetonade ämnen.

I London har County Council upprättat ett antal »Literary Institutes» samt »Men's and Women's Institutes». Det största av dessa är »City Literary Institute». Åren närmast före kriget räknade detta institut 6 000—7 000 studerande. Kursschemat upptar sådana ämnen som Engelska språket och litteraturen, Främmande språk, Historia, Filosofi, Psykologi, Sociologi, Konst, Musik, Teater, Talteknik o. s. v. London County Council understödjer även kursverksamheten vid Toynbee Hall och Morley College liksom av W.E.A. anordnade kurser.

Universitetens folkbildningsverksamhet (University Extension).

Av alla folkbildningsföretag i England har inget spelat en större roll än University Extension. På ett avgörande sätt präglar också denna verksamhet alltjämt det engelska folkbildningsarbetet. Den knyter samman universitetsbildning och folkbildning. Självfallet har den ock verksamt bidragit till den höga kvalitet, som utmärker det engelska folkbildningsarbetet.

Vid varje universitet finnes en University Joint Committee. Denna består icke endast av representanter för universitetet utan också av representanter för frivilliga folkbildningsorganisationer, framför allt W.E.A. De skilda kommitteerna äro förenade i »The Universities Extra-Mural Consultative Committee».

Verksamheten är, som tidigare nämnts, huvudsakligen kursverksamhet.

Kurserna anordnas antingen direkt av universiteten eller ett University College eller i samverkan med andra organisationer. Av särskild betydelse ha de »Summer Schools» visat sig vara som i stor omfattning anordnats av universitetens »Joint Committees» och W.E.A. Deltagarna i dessa kurser utgöras huvudsakligen av elever från The Tutorial Classes.

Universitetens folkbildningsverksamhet är statsunderstödd.

Bildningsarbetet inom krigsmakten.

Inom alla grenar av den engelska krigsmakten har under kriget bedrivits ett energiskt bildningsarbete. I januari 1940 upprättades The Central Council for Adult Education in H. M. Forces, med representanter för universiteten och ett stort antal frivilliga bildnings- och ungdomsorganisationer. Den förnämsta insatsen synes ha skett genom W.E.A. och Y.W.C.A.

Efter krigets slut har The War Office utgivit ett program för ett fortsatt bildningsarbete. Det upptar icke mindre än 36 olika slags kurser, huvudsakligen avsedda att vara preparandkurser för inträde till skilda utbildningsanstalter.

III. Jämförelser och synpunkter.

1. Det engelska folkbildningsarbetet imponerar genom sin kvalitet — icke genom sin omfattning. I förhållande till folkmängden är det en mycket begränsad företeelse. Detsamma kan naturligtvis sägas om folkbildningsarbetet hos oss. Icke heller hos oss når denna verksamhet i egentlig mening ut till de stora massorna. Skillnaden är likväl påfallande. De folkgrupper i England, som äro direkt engagerade i folkbildningsverksamhet av olika slag, äro avsevärt mindre än hos oss. Orsakerna härtill gå säkerligen tillbaka på tvenne omständigheter. Trots det frivilliga bildningsarbetets i England ålder har insikten om dess betydelse först under allra senaste år blivit allmän. Det har med andra ord först nu börjat bli allmänt klart, vilken betydelsefull faktor i folkets andliga och materiella liv det frivilligt bedrivna folkbildningsarbetet är. Att en förändring nu faktiskt skett, framgår av förut anförda fakta.

Den andra omständigheten, som måste tagas i betraktande som förklaringsgrund till det engelska folkbildningsarbetets ringa omfattning hänför sig till bristerna i engelskt organisationsväsen. De folkliga organisationerna äro icke på långt när så utvecklade som hos oss. Ej heller har folkbildningsarbetet i samma utsträckning som hos oss blivit ett väsentligt led i organisationernas verksamhet. Om man undantager W.E.A., äger engelskt folkbildningsarbete få motsvarigheter till våra studieförbund.

Den stora frågan inom engelskt folkbildningsarbete av i dag är då frågan om bildningsarbetets vidd. På olika vägar söker man gripa sig an med lösandet av detta problem. Det har redan erinrats om de förhoppningar, som knytas till de resultat, som vunnits genom bildningsverksamheten inom krigsmakten. Under kriget utvecklades arbetsformer, som man nu vill försöka nyttiggöra även i det civila. Den nya skollagen synes ock erbjuda vissa förutsättningar för en gynnsam utveckling av folkbildningsarbetet. Ett visst organiskt samband har skapats mellan skolan och det frivilliga bildningsarbetet. De lokala skolmyndigheterna äro sålunda förpliktade att jämväl betjäna detta. Slutligen synas vissa strävanden göra sig gällande att nyorganisera bildningsarbetet. Inom tjänstemannagrupper ha framgångsrika försök till organiserat bildningsarbete gjorts. Av här berörda förhållanden erbjuder försöket att

åstadkomma ett naturligt samband mellan skola och frivilligt bildningsarbete för oss det största intresset.

2. Som av redogörelserna i de båda föregående avsnitten torde ha framgått, knyter sig intresset vid studiet av det engelska folkbildningsarbetet förnämligast till det samband som sedan länge åstadkommits mellan detta och universiteten. I själva verket har just i detta det engelska folkbildningsarbetet sin styrka och egenart. Bildningsarbetet har genom detta samband icke endast fått tillgång till högkvalificerade lärare. Det har organiskt förbundits med den aktuella vetenskapliga forskningen. Betydelsen härav kan inte överskattas. Även om det antal studerande, som äger möjligheter att tillgodogöra sig en strängt vetenskaplig undervisning, är mycket begränsat, utgör dock den omedelbara kontakten med forskningens värld en stimulans, verksam ej minst till ökande av intresset för studier och forskning. Den omsorg de akademiska lärarna, som engagerat sig i folkbildningsarbetet, ägna de enskilda studerandena, har ock möjliggjort utomordentliga prestationer. Ej så få studieresultat från universitetsstudiecirklarna ha presenterats i tryck.

3. Vid studium av det mera kvalificerade bildningsarbetet i England undgår man icke att uppmärksamma det intresse, som ägnas den enskildes studier. I avsevärt högre grad än hos oss lägges i allt studiearbete vikt vid det enskilda arbetet. Viss litteratur anvisad i studiehandledningarna skall läsas på egen hand. Studieresultaten skola redovisas i form av föredrag eller uppsatser. I universitetsstudiecirklarna följer läraren varje enskild studerandes arbete och bistår ständigt med råd och upplysningar. Vårt bildningsarbete har sin prägel huvudsakligen av de kollektiva studierna. Studiecirklarna, kurserna och föreläsningarna äro dess huvudformer. Häri ligger ovedersägligen en styrka. Kamratskapet i studierna tjänar både studieintresset och uthålligheten. Fråga är emellertid, om icke den i och för sig riktiga värdesättningen av de kollektiva studierna kommit oss att förbise vikten av de enskilda studierna och den individuella handledningen av dessa.

4. Att frågan om studielokaler för närvarande utgör ett av det engelska folkbildningsarbetets bekymmersammaste problem, säger sig själv. På det mest beundransvärda sätt söker man emellertid komma till rätta med svårigheterna. Förutom skolor och allmänna lokaler tagas skyddsrum, affärslokaler och enskildas bostäder i anspråk. Största intresset knytes dock till de planer, som nu utformas för framtiden. De gå i allmänhet ut på åstadkommande av klubbliknande lokaler, i vilka förutom hörsal förekomma bibliotek, studierum och sällskapsrum. Bekanta även hos oss äro de »Community Centres», som redan upprättats på åtskilliga platser i England. Utvecklingen av bildningsarbetet på landsbygden ser man nära knuten till möjligheten att inom snar framtid få dylika bildningscentra upprättade i varje kommun. Motsvarigheten hos oss till dessa »Community Centres» äro snarare att finna i våra studiehem, ungdomsgårdar och hemgårdar än i de s. k. allmänna samlingslokalerna. De senare sakna i de flesta fall den hem- eller klubbkaraktär, som i England anses nödvändig, för att en lokal skall bli den »folkliga» samlingsplats, som åsyftas.

Som torde ha framgått av den föregående framställningen ha vi på flera punkter betydelsefulla uppslag och lärdomar att hämta av det engelska folkbildningsarbetet. Emellertid te sig i stort sett det folkliga bildningsarbetets problem likartade i England och här. I England liksom här sökes efter vägar att nå ut till »massorna», d. v. s. att draga in allt vidare befolkningsskikt i bildningsarbetet. I England som hos oss äro de eko-

nomiska förutsättningarna för ett effektivt bildningsarbete relativt ringa, vilket i sin tur nödvändiggör en ständig uppfordran till myndigheter och institutioner att icke för knappt utmäta understöden till denna betydelsefulla form av kulturarbetet. I England som hos oss brottas man med problem rörande ledare och lärare. Beträffande flera av dessa frågor kan nog — utan självförhävelse — sägas, att vi hunnit längre och vunnit större förståelse och ordning än i England. I andra avseenden — av vilka några berörts i dessa anteckningar — ger oss det engelska folkbildningsarbetet anledning till självbesinning och omprövning av hittills brukade arbetsmetoder.

Gunnar Sundqvist

Bilaga 3.

Engelsk folkbildning och skolpolitik.

Vid en jämförelse mellan det engelska folkbildningsarbetet av i dag och dess läge vid tidpunkten efter förra kriget finner man att många nya drag kommit till. Dessa nya drag kan sammanfattas i följande punkter:

1. Folkbildningsarbetet, Adult Education, har fått en starkare ställning i det allmänna medvetandet, i den offentliga diskussionen och i litteraturen.
2. Arbetarnas Bildningsförbund, The Worker's Educational Association, har en starkare ställning än tillförne inom folkbildningen.
3. Sammanställningen folkbildning och skolpolitik förekommer nu oftare än förut. Skolpolitiken räknas nu med till det fria och frivilliga bildningsarbetet på ett annat sätt än tidigare.
4. Det märkes en tendens att skapa allt flera »Residential Colleges», d. v. s. närmaste motsvarigheten till den nordiska folkhögskolan.
5. Det finns en ny stark tendens inom den s. k. »University Extension».
6. Det finns en stark tendens inom den s. k. settlement-rörelsen från social-settlements till educational-settlements.

Som exempel på folkbildningsarbetets starkare ställning i det allmänna medvetandet och den offentliga diskussionen kan nämnas den långa rad nya böcker, som behandlar folkbildnings- och skolpolitik och som väckt diskussion långt utanför folkbildningens och skolmännens kretsar. Den bok som trängt ut mest och givit mesta stoffet till den allmänna diskussionen torde vara den stridbare professor Joad's, »About Education». Professor Joad hör till den krets som ursprungligen bildade radions s. k. »hjärntrust». Trots sin radikala läggning vill inte professor Joad avskaffa de gamla fina universiteten, Oxford och Cambridge och ej heller de s. k. public schools, Eton, Repton, Winchester m. fl. Han håller strängt på dessa äldre, traditionsmättade, stämningsfulla bildningsanstalter, inte minst för det värde de ha ur den rent estetiska fostrans synpunkt. Han föredrar alla dessa gamla universitet och colleges, med deras hemtrevliga lokaler, parker och stilla promenader längs flodstränderna, framför de nybyggda tegelstens-universiteten i Birmingham, Manchester och London. Han är emot de senares trista praktiska nyttobetoning. Men, och här är det radikala i hans syn! — han vill öppna de gamla, anrika universiteten och colleges för all Englands ungdom. Han vill ha en ny »stege» till alla dessa ställen som har plats för alla.

Joad är också entusiastisk för de nya byhögskolorna. Impington College, den förnämsta av dessa, får ett särskilt kapitel i hans bok.

Bland de övriga författarna bör främst nämnas bildningsveteranen Livingstone's bok, »The Future in Education» (Uppfostrans framtid), som tar upp mera ingående de stora principfrågorna i all bildningssträvan. Sedan kommer ett par böcker av Englands två främsta A.B.F.-män, Ernest Green, »Education for a new Society» och Harold Shearman, »Education for Citizenship» samt dr Spencer, »Education for the People». Professor Joad, som inte lider av överdriven blygsamhet, förklarar, att utom hans egen bok, är de här nämnda de enda läsvärda bland ett par hundra som utkommit under de senaste åren.

Det andra nya draget var W.E.A:s starka ställning inom folkbildningen. Detta beror inte bara på att dess ledande män med böcker och artiklar deltagit i den offentliga diskussionen, utan det beror kanske mest på att det

engelska A.B.F. under kriget trädde in som pionjär för studiearbetet inom krigsmakten (»His Majesty's forces»). Den metod, som där kommer till användning, är diskussionsgruppens. Det betyder, att man till och med på lediga timmar i kaserner, vid luftbevakningsstationerna och brandstationerna och i skyddsrummen satt i gång med diskussioner om vissa enkla, men brännande frågor, som intresserade alla och som alla deltagarna fått hjälp att tränga in lite grand uti genom ett enkelt studiematerial. A.B.F. har också i ett flertal distrikt haft ledningen av de samarbetskommittéer, som motsvara de s. k. bildningsråden här hemma.

Ett nytt drag är att folkbildningen och skolpolitiken allt mera kommit att sammanställas i den officiella diskussionen. Även där har W.E.A. gått i spetsen för att inom Labour Party skapa opinion för en skolreform. Denna har också blivit verklighet sedan första april detta år. Dock kommer de kostnadskrävande ändringarna att träda i kraft först 18 månader efter krigets slut och hela reformprogrammets förverkligande kommer att dröja minst 5 år efter krigets slut. Tre saker kan nämnas som värdefulla nyheter i denna skolreform. Det är först och främst höjningen av skolåldern från 14 till 15 år, eventuellt 16 år. Vidare slopandet av avgifter till s. k. »Secondary-schools», som väntas betyda att barn från fattiga föräldrar kan något lättare vinna inträde i dessa skolor, som omfatta åldrarna 14—18 år. Vidare slopandet av den gamla »Board of Education», och dess ersättande med ett »Ministry of Education». Det betyder på ren svenska, att den skolöverstyrelse, som hittills funnits och som saknat befogenhet att påverka de lokala skolmyndigheternas politik, är avskaffad och ersatt med ett undervisningsministerium, vars chef är den energiska och radikala Miss Ellen Wilkinson. Betydelsen för det fria bildningsarbetet kommer att ligga däri, att undervisningsministeriet har befogenhet att ge direktiv åt de lokala skolmyndigheterna, inte blott i det som gäller själva skolarbetet, utan också det fria och frivilliga bildningsarbetet på platsen. Skolmyndigheterna har sålunda skyldighet att se till att detta fria bildningsarbete gynnas i fråga om lokaler och i fråga om ekonomiskt stöd. Vi nämner vidare, att den nordiska folkhögskolan, framför allt då den danska, erkännes som ett mönster vilket bör i görligaste mån efterbildas på brittisk grund. Hittills finnes endast 6 sådana internatskolor, men flera planeras. Dessutom förekommer något som kallas »College i byn». Där har grevskapet intill Cambridge gått i spetsen och byhögskolan Impington, som jag hade tillfälle att besöka, var verkligen ett berömvärt initiativ. Dessa byhögskolor äro inte helt internatskolor, utan ett mellanting mellan folkhögskola och s. k. kommunalt församlingshus.

En gammal företeelse i engelsk folkbildning är universitetens populärvetenskapliga kurser, öppna för allmänheten och hållna antingen sommartid vid universiteten eller andra årstider på skilda orter i landet. Många svenskar deltog före kriget i dessa sommarkurser i Oxford och Cambridge. University Extension, som termen lyder, förekommer ännu. Men en ny tendens synes mig framträda allt starkare. Den innebär att universitetsutvidgningen (som man försvenskat termen) alltmer kommer att bli folkbildningskurser, som ordnas i samarbete mellan universiteten och folkbildningsorganisationerna, i synnerhet då med W.E.A. Det finns för detta syfte en samarbetskommitté (Joint Committee) vid varje universitet. Dessa kommittéer ordna också den viktiga verksamhetsgren inom såväl W.E.A. som andra folkbildningsorgan, som kallas »tutorial classes».

Det finnes också en intressant tendens i de s. k. settlementen — motsvarigheten till våra hemgårdar, Birkagården och andra. Dessa var tidigare starkare socialt betonade, d. v. s. man samlades till samkväm och uppbyggelse, ordnade klubbar för olika tidsfördriv o. s. v. Nu blir dessa hemgårdar mer

och mer centra för folkbildningsarbete, med bibliotek, föreläsningar, kvällskurser i skilda ämnen och studiecirklar. De s. k. Educational Settlements kommer att överväga. Och i deras bildningsarbete kommer alltmer den studieform att överväga, som är den förhärskande i W.E.A., nämligen the tutorial class.

Denna studieform motsvaras kanske närmast av våra universitetsstudiecirklar då dessa ledas av goda pedagoger med folklig läggning och mindre konventionellt umgängessätt. Ledaren-läraren är en universitetsman, oftast yngre, men inte så sällan doktor eller professor. Han föreläser första timmen t. ex. mellan 20—20.45 och efter pausen blir det frågor och meningsutbyte.

En sådan »klass» består av mellan 20 och 30 deltagare. Varje deltagare erlägger vid terminens början en liten avgift på 3—6 shillings. Man har tre sådana terminer vart år, med sammanlagt 24 sammankomster årligen. Det finns ettåriga klasser, men den riktiga typen av denna studieform är treårig.

En svensk folkbildningsman blir imponerad av den standard, det allvarliga och uthålliga studieintresse som den stora utbredningen av denna studieform bär vittne om. Hos oss är ju de högkvalificerade i de större studiecirklarna så sorgligt fåtaliga. Hos oss är det (åtminstone i de större städerna) en tendens till kortare kurser, ofta blott en termin långa. Det gäller både kurser och cirklar utom i de elementära ämnen och främmande språk, där uthålligheten lyckligtvis är större. Dessa elementära ämnen och språken förekommer i England både i hemgårdar, kommunala aftonskolor, community centres, byhögskolor etc. men *inte* i W.E.A. och därmed jämförliga bildningsorgan. Där förhärskar, vad studieformen beträffar, tutorial classes. Här ett exempel på ämnesfördelningen.

	% av klasserna
1. Internationella problem	17
2. Litteratur och dramatik	12,8
3. Efterkrigsproblemen	11,7
4. Musik (inklusive musikhistoria)	8,7
5. Psykologi	7,8
6. Politiska och sociala problem (inklusive aktuella världshändelser)	6,7
7. Historia (Englands, Europas och världens)	6,4
8. Statskunskap och politiska åskådningar	4,6
9. Ekonomisk, social och industriell historia	3,2
10. Filosofi och etik	3,2
11. Nationalekonomi	3,1
12. Stats- och kommunalkunskap	2,5
Summa	87,6

De övriga 12,4 % fördelas på följande ämnen: naturvetenskap, geografi, etnologi, religionshistoria, konst och arkitektur, talekonst och främmande språk, det sistnämnda, inbegripet esperanto, blott 1,02 %.

Antalet klasser av olika slag inom W.E.A. var år 1943—44 4 418 och deltagarnas antal var 80 730. Av dessa deltog över 23 000, alltså mer än 1/4 i de krävande tutorial classes.

Därmed har vi kommit in på olikheterna mellan England och Sverige. Till olikheterna hör också bland annat att arbetarnas bildningsarbete saknar ett Brunnsvik, fast man planerar ett sådant. Kooperatörerna får snart sin Vår Gård. Inom arbetarrörelsen finns ett konkurrentorgan till W.E.A., en marxistisk studieorganisation, som i korthet kallas N.C.L.C. (National Council of Labour Colleges). Det har lika mycket ekonomiskt stöd från fackföreningsrörelsen som W.E.A., men intet från stat, kommun och universitet. Det vill

heller inte ha något därifrån. Det arbetar mest med korrespondenskurser i ekonomi, socialism och fackföreningskunskap, med högkvarteret förlagt till Skottland.

Liksom det brittiska W.E.A. utger sin egen tidning, »The Highway» samt många serier småskrifter, har även N.C.L.C. sin egen publikation och skriftserie. På detta sätt åstadkommes, att inget avbrott sker i debatterna om klasskampsbildning eller partipolitiskt obunden, objektiv och odogmatisk bildning. Det engelska A.B.F. står i detta hänseende på samma ståndpunkt som det svenska: det fria och frivilliga bildningsarbetet skall vara partipolitiskt obundet och religiöst neutralt och eftersträva största saklighet vid studiet av alla de frågor och ämnen av vilka den enskilda bildningssökande känner behov.

Gunnar Hirdman.

Bilaga 4.

Förslag

till

Kungl. Maj:ts kungörelse angående understöd till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet.

Kungl. Maj:t har funnit gott föreskriva, att beträffande understöd till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet följande skall gälla tills vidare, så länge anslag utgår för ifrågavarande ändamål.

Kap. 2 och 3 ersätta tidigare gällande författningar rörande understöd till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten och s. k. flyttande folkhögskolekurser. Kap. 4 och 5 avse nya understödsformer.

Kap. 1.

Författningens tillämplighetsområde.

§ 1.

Understöd av statsmedel må under nedan angivna villkor utgå för populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet, för anordnande av kurser, som avse att meddela allmän och medborgerlig bildning, för anordnande av studiecirklar samt för enskilda studier.

Kap. 2.

Populärvetenskapliga föreläsningar.

§ 2.

Understöd av statsmedel för populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet må utgå dels till lokala anstalter eller föreningar (nedan kallade lokala föreläsningsanstalter), dels till riksförbund för studiecirkelverksamhet, dels ock till förbund och anstalter, som hava till uppgift att förmedla föreläsningar (nedan kallade föreläsningsförbund och centralbyråer).

Lokala föreläsningsanstalter.

§ 3.

Understöd av statsmedel må — frånsett resekostnadsersättning enligt § 6 nedan — utgå till lokal föreläsningsanstalt med högst 25 kronor för varje under samma budgetår anordnad föreläsning upp till 10 föreläsningar och därutöver med 10 kronor för varje föreläsning.

Inom samma kommun må icke mera än en föreläsningsanstalt uppbära statsunderstöd, dock att, om skolöverstyrelsen så prövar lämpligt, i vidsträcktare och folkrikare kommuner mer än en föreläsningsanstalt må uppbära understöd.

Se s. 161—162.

§ 4.

För åtnjutande av det i § 3 omnämnda understödet skola i övrigt följande villkor gälla:

a) Kommuner eller enskilda skola för anstaltens föreläsningsverksamhet tillskjuta minst lika stort belopp som statsunderstödet.

b) Föreläsningsanstaltens angelägenheter skola vårdas av en styrelse, som antager föreståndare och föreläsare.

c) Föreläsningarna, vilkas antal för budgetår räknat ej får understiga 10, skola så anordnas, att de antingen jämnt fördelas över föreläsningsåret eller ock, helt eller delvis, sammanföras till kurser på kortare tid.

d) Föreläsare och föreläsningsämnen skola väljas ur av skolöverstyrelsen utgiven föreläsningskatalog, övriga av skolöverstyrelsen godkända kataloger, den i enlighet med föreskrifterna nedan i § 14 c) utgivna förteckningen eller också eljest vara på förhand godkända av skolöverstyrelsen.

Se s. 163.

e) Innan föreläsningsprogrammet uppgöres, skola inom kommunen verksamma folkbildningsorganisationer (folkbibliotek, studiecirklar, lokala bildningsråd) sättas i tillfälle att inkomma med förslag till föreläsningar. Samarbete bör även sökas med andra inom kommunen verksamma organisationer, som hava bildningsverksamhet på sitt program.

Se s. 192.

f) Alla föreläsningar skola vara offentliga.

g) Så vitt möjligt skola litteratur- och studieanvisningar lämnas rörande de ämnen, som skola behandlas i föreläsningarna, varjämte tillfälle skall beredas åhörarna att i anslutning till föreläsningen framställa frågor och anhålla om förklaringar.

Utredningen har icke funnit skäl bibehålla den tidigare gällande bestämmelsen att åhörarna icke fingo framställa frågor och anhålla om förklaringar i samband med föreläsningar i politiska eller religiösa ämnen.

h) Styrelse för föreläsningsanstalt skall sörja för att föreläsningarna må kunna bliva till verklig nytta för dem, för vilka de äro avsedda, och skall, i den mån förhållandena sådant medgiva, tillse, att litteratur, lämpad efter föreläsningarnas innehåll, för utlåning och försäljning hålles tillgänglig i sammanhang med dessa.

i) Alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid föreläsningarna skola vara förbjudna. Dock må föreläsningsanstalt jämväl kunna anordna föreläsningar rörande politiska eller religiösa frågor, för så vitt de ha rent saklig karaktär och ej äro agitatoriskt hållna.

j) Underhållning med sång, musik, uppläsning eller dramatisk framställning, som fyller rimliga krav på konstnärlighet, och är åtföljd av en upplysande, ur folkbildningssynpunkt lämplig framställning, må i den omfattning, skolöverstyrelsen prövar skälig, för erhållande av statsunderstöd likställas med populärvetenskapliga föreläsningar.

k) Föreläsningsanstalten skall vara underkastad inspektion av en av skolöverstyrelsen förordnad inspektor, för vilken instruktion skall utfärdas av skolöverstyrelsen.

§ 5.

Föreläsningsanstalt, som erhållit statsunderstöd, men som på grund av smittosam sjukdom eller annan omständighet, över vilken anstalten icke kunnat råda, ej varit i stånd att anordna hela det i § 4 mom. c) här ovan stadgade minimiantalet föreläsningar, må efter skolöverstyrelsens beprövande uppbära statsunderstöd för det hållna antalet föreläsningar, därest övriga villkor blivit fullgjorda och vederbörande inspektor intygar, att föreskrivet antal föreläsningar ej kunnat anordnas på grund av anledning som nu nämnts. Ansökning härom skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 15 juni det budgetår, ansökningen avser.

Enligt nu gällande bestämmelser tillkommer denna prövning Kungl. Maj:t. Lämplighetsskäl tala för att prövningen överlåtes på skolöverstyrelsen. Samma gäller § 18.

§ 6.

Utöver vad i §§ 3 och 4 är stadgat må ersättning av statsmedel kunna utgå för föreläsares resekostnader under iakttagande:

a) att ersättning utgår allenast för det antal föreläsningar intill 30, vartill skolöverstyrelsen för budgetår bestämmer anslag enligt § 3;

b) att ersättningen utgår för resa i II klass å järnväg och för hyttplats å fartyg samt i övrigt efter de närmare grunder, som Kungl. Maj:t bestämmer; samt

c) att rekvisition av färdbiljetter skall ske genom de i § 12 här nedan omförmälda centralbyråerna för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten enligt de närmare bestämmelser, som skolöverstyrelsen meddelar.

Se sid. 158—159, 162—163.

Föreläsningsverksamhet, bedriven i anslutning till lokalt organiserat studiearbete.

§ 7.

Understöd av statsmedel må på nedan närmare angivna villkor utgå till riksförbund för studiecirkelverksamhet för anordnande av föreläsningar i samband med studiecirkelverksamhet eller annat lokalt organiserat studiearbete.

Ang. §§ 7 och 8 se s. 157.

§ 8.

För åtnjutande av det i § 7 omnämnda understödet skola följande villkor gälla:

a) Föreläsningarna skola anordnas i form av föreläsningsserier och kurser, omfattande var och en minst tre föreläsningar.

b) Finnes statsunderstödd lokal föreläsningsanstalt på plats, där en av riksförbund anordnad kurs skall hållas, skall vederbörande lokalavdelning av

riksförbundet samråda med föreläsningsanstaltens styrelse angående kursens anordnande.

c) I övrigt skola de villkor och bestämmelser iakttagas, som ovan i § 4 a), d)—j) finnas föreskrivna angående lokala föreläsningsanstalter.

Föreläsningsförbund.

§ 9.

Understöd av statsmedel må utgå till sammanslutning av föreläsningsanstalter inom ett större område (föreläsningsförbund), vilka hava till uppgift att förmedla föreläsningar, ordna föreläsningsturnéer samt i övrigt befordra samarbete mellan föreläsningsanstalterna inom området.

§ 10.

Föreläsningsförbunds område skall fastställas av skolöverstyrelsen.

Endast ett föreläsningsförbund inom ett och samma område må åtnjuta statsunderstöd.

§ 11.

Föreläsningsförbund äger att i kommuner, där föreläsningsanstalt icke finnes, eller genom andra organisationer än dylika anstalter anordna föreläsningar och för dessa åtnjuta statsunderstöd enligt de i §§ 3, 4 och 6 föreskrivna villkoren, dock att understödet — frånsett resekostnadsersättning — må utgå med högst 25 kronor för föreläsning oavsett antalet anordnade föreläsningar.

Här har tillagts bland annat »eller genom andra organisationer än dylika anstalter», vilket står i överensstämmelse med vad som under senare år föreskrivits i Kungl. Maj:ts villkor för anslag till denna verksamhet.

Centralbyråer.

§ 12.

För den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten ävensom för den genom riksförbund för studiecirkelverksamhet bedrivna föreläsningsverksamheten skola finnas särskilda av skolöverstyrelsen antagna centralbyråer, vilka åtnjuta understöd av statsmedel för sina organisations- och administrationskostnader.

§ 13.

Det åligger centralbyrå för den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten:

a) att tillhandagå anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, med förmedling av föreläsningar och undervisningsmateriel för föreläsningarna samt med råd och anvisningar beträffande föreläsningsverksamheten;

Se s. 161.

b) att, därest skolöverstyrelsen så föreskriver, inom av överstyrelsen anvisat område fylla ett föreläsningsförbunds uppgifter;

c) att årligen före den 15 januari till skolöverstyrelsen inkomma med förslag på lämpliga föreläsare och föreläsningsämnen för införande i den av skolöverstyrelsen för påföljande budgetår utgivna föreläsningskatalogen;

Se s. 163.

d) att enligt de närmare bestämmelser, som skolöverstyrelsen utfärdar, inom av överstyrelsen anvisat område tillhandahålla föreläsningsanstalterna och övriga bildningsorganisationer, som kunna ifrågakomma, rekvisitioner å färdbiljetter för föreläsare och därvid med hänsyn till önskvärdheten av resekostnadernas nedbringande aktgiva på att föreläsningarna i största möjliga utsträckning anordnas såsom turnéer.

Se s. 162—163.

§ 14.

Det åligger centralbyrå för den genom riksförbund för studiecirkelverksamhet bedrivna föreläsningsverksamheten:

a) att tillhandagå riksförbunden med förmedling av föreläsningsserier samt med råd och anvisningar beträffande föreläsningsverksamheten;

b) att verkställa fördelning av föreläsarnas resekostnader på sådant sätt att kostnaden fördelas lika på föreläsningarna oberoende av resekostnadens storlek; samt

c) att årligen enligt skolöverstyrelsens närmare bestämmelser av trycket utgiva förteckning över lämpliga föreläsare och föreläsningsserier.

Se s. 161.

KAP. 3.

Folkbildningskurser.

§ 15.

Understöd av statsmedel må för anordnande av kurser, som avse att meddela allmän och medborgerlig bildning (nedan kallade längre folkbildningskurser och ämneskurser), utgå till förbund (nedan benämnda folkbildningsförbund) med uppgift att på olika platser inom ett större område (län, landstingsområde, landskap) anordna dylika kurser.

Folkbildningsförbunds område skall fastställas av skolöverstyrelsen.

Endast ett folkbildningsförbund inom ett och samma område må åtnjuta statsunderstöd.

Enligt nu gällande bestämmelser kan understöd för anordnande av folkbildningskurser utgå till kursbestyrelse för kurs å plats, som icke är belägen inom folkbildningskursföreningens område. Numera finnas inom samtliga län folkbildningskursföreningar (folkbildningsförbund). Att endast för Stockholms stads vidkommande bibehålla bestämmelsen synes utredningen onödigt. Staden kan lämpligen anslutas till Stockholms läns bildningsförbund. Se vidare s. 164.

§ 16.

Statsunderstöd utgår:

a) för längre folkbildningskurs, som, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, skall omfatta minst 30 undervisningstimmar,

fördelade på minst 3 veckor med minst 6 undervisningstimmar i veckan i form av föreläsningar, övningar och studiecirkelarbete, därav minst 10 timmar föreläsningar, med högst 400 kronor för 30 timmars kurs med tillägg av högst 10 kronor för överskjutande timme upp till 60 timmar, vartill kommer resekostnadsersättning enligt i § 6 b) och c) angivna grunder för de föreläsningstimmar intill 10, som ingå i kursen; samt

Se s. 164—165.

b) för ämneskurs, som, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, skall omfatta minst 10 och högst 20 undervisningstimmar, fördelade med minst 5 undervisningstimmar i veckan, med högst 15 kronor för undervisningstimme.

Se s. 165—166.

§ 17.

För åtnjutande av de i § 16 omnämnda understöden skola i övrigt följande villkor gälla, nämligen:

a) Kommuner eller enskilda skola, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, för utgifterna tillskjuta minst lika stort belopp som statsunderstödet.

b) Längre folkbildningskurs skall, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, omfatta högst tre olika ämnen eller ämnesgrupper samt ämneskurs ett eller två ämnen.

Se s. 164.

c) Inom varje folkbildningsförbund må årligen enligt skolöverstyrelsens bestämmande högst två folkbildningskurser anordnas såsom instruktionskurser för studieledare.

Se sid. 146—147, 166.

d) För folkbildningsförbund skall finnas en styrelse. Envar av de inom förbundets område belägna statsunderstödda folkhögskolorna skall äga att utse en representant i styrelsen. Styrelsen tillsätter föreståndare antingen för varje särskild kurs eller för förbundets hela verksamhet samt antager på förslag av föreståndaren föreläsare och lärare. Föreståndaren äger närvara vid styrelsens sammanträden samt deltaga i överläggningarna men, såvida han ej utsetts till ledamot i styrelsen, ej i besluten. Övriga erforderliga bestämmelser angående styrelsens sammansättning och åligganden skola angivas i förbundets stadgar.

e) Föreläsare, lärare och ämnen skola väljas ur de i § 4 d) och § 20 omförmälda kataloger och förteckningar eller eljest vara på förhand godkända av skolöverstyrelsen.

Se s. 165.

f) Lärare, vars kompetens prövats och godkänts av skolöverstyrelsen enligt de för ämneslärare med fast anställning vid folkhögskola gällande bestämmelser, och vars tjänstgöring vid av dylika förbund anordnade kurser omfattar minst 24 veckor under arbetsår med i medeltal minst 10 tim-

mars tjänstgöring i veckan, skall av folkbildningsförbund tillförsäkras en kontant avlöning, som motsvarar den för folkhögskollärare med fast anställning vid huvudkurs stadgade begynnelselönen.

g) Arbetsplan skall vara av skolöverstyrelsen granskad och godkänd.

h) Förbund skall vid anordnande av folkbildningskurs samarbeta med de folkbildningsorganisationer (folkbibliotek, föreläsningsanstalter, studiecirklar, lokala bildningsråd), som äro verksamma på den plats, där kursen skall hållas. Samarbete bör även sökas med andra på platsen verksamma organisationer, som hava bildningsverksamhet på sitt program.

Se s. 192.

i) Förbund skall sörja för att undervisningen må kunna bliva till verklig nytta för dem, för vilka den är avsedd, och skall, i den mån förhållandena sådant medgiva, tillse, att litteratur, lämpad efter undervisningen, för utlåning och försäljning hålles tillgänglig i sammanhang med undervisningen.

j) Alla politiska och religiösa strider eller förhandlingar vid undervisningen skola vara förbjudna. Dock må undervisningen kunna omfatta jämväl politiska eller religiösa frågor, för så vitt den har rent saklig karaktär och ej är agitatoriskt hållen.

§ 18.

Förbund, som erhållit statsunderstöd men som på grund av smittsam sjukdom eller annan omständighet, över vilken förbundet icke kunnat råda, ej varit i stånd att anordna hela det i § 16 stadgade minimiantalet föreläsningar, må, därest övriga villkor blivit fullgjorda och skolöverstyrelsen finner skäl sådant medgiva, uppbära hela det statsunderstöd, som för kursen i fråga blivit förbundet tillerkänt. Ansökning härom skall ingivas till skolöverstyrelsen senast den 15 juni det budgetår, understödet avser.

Se anm. vid § 5.

§ 19.

Angående de grunder, efter vilka vid statsunderstödda folkbildningskurser fullgjord tjänstgöring må anses likvärdig med tjänstgöring vid under offentlig kontroll stående folkhögskola, gäller vad särskilt är stadgat.

Samarbetsorgan.

§ 20.

Understöd av statsmedel för rådgivning i anslutning till folkbildningskurserna må utgå till en sammanslutning av folkbildningsförbunden inom landet, under villkor att sammanslutningen skall visa sig hava från annat håll under budgetåret för ändamålet erhållit medel till minst lika stort belopp som statsunderstödet.

Det åligger sammanslutningen:

att tillhandagå folkbildningsförbunden med råd och anvisningar beträffande folkbildningskursernas ordnande samt

att genom konsulenter främja och stödja kursverksamheten.

Se s. 166—167.

Kap. 4.

Studiecirkelverksamhet.

§ 21.

Understöd av statsmedel må under nedan angivna villkor utgå för anordnande av studiecirklar dels till riksförbund för studiecirkelverksamhet, dels till fristående studiecirklar.

Till riksförbund för studiecirkelverksamhet må jämväl understöd utgå för organisations- och administrationskostnader i enlighet med vad här nedan säges.

Ang. §§ 21—26 se s. 167—178.

§ 22.

Med studiecirkel avses i detta kapitel en kamratkrets för gemensamma teoretiska eller praktiska studier över ett angivet ämne efter en på förhand uppgjord plan.

§ 23.

Riksförbund för studiecirkelverksamhet, som önskar komma i åtnjutande av statsunderstöd för anordnande av studiecirklar, skall omfatta minst 10 000 medlemmar, som huvuduppgift bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomspännande karaktär samt under föregående år haft utgifter för folkbildningsarbete om minst 2 000 kronor. Förbund skall godkännas av skolöverstyrelsen såsom riksförbund och dess bildningsverksamhet stå under överinseende av en av förbundet utsedd studierektor, vars kompetens för befattningen skall vara av skolöverstyrelsen godkänd.

Undantagsvis må skolöverstyrelsen kunna som riksförbund godkänna organisation, som utan att hava här föreskrivet medlemsantal fyller övriga villkor för statsunderstöds utgående.

Se s. 187—188.

§ 24.

Statsunderstöd utgår för anordnande av grundcirklar, bildningscirklar, ungdomscirklar och universitetscirklar.

Med grundcirkel förstås studiecirkel, som behandlar elementära ämnen av grundläggande karaktär (ämnen inom folkskolans kursplan, moderna språk, bokföring, maskinskrivning, stenografi, yrkesval).

Med bildningscirkel förstås studiecirkel, som behandlar ämnen av allmänt bildande karaktär (kultur- och bildningsfrågor, medborgarfrågor, språk, praktiska ämnen med bildande syfte).

Med ungdomscirkel förstås studiecirkel, som har medlemmar i åldern 14—18 år och behandlar grundcirkelns och bildningscirkelns ämnen på ett för ungdomen särskilt tillrättalagt sätt.

Med universitetscirkel förstås studiecirkel, som behandlar bildningscirkelns ämnen och ledes av genom högre akademiska studier kvalificerad lärare.

§ 25.

Statsunderstöd för anordnande av studiecirklar utgår enligt följande grunder.

För grundcirkel och ungdomscirkel utgår understöd med högst tre fjärdedelar av kostnaden för lärararvode, dock högst 3 kronor för studietimme, med högst tre fjärdedelar av kostnaden för ledararvode, dock högst 1 krona 50 öre för studietimme, med högst tre fjärdedelar av kostnaden för korrespondenskurs, dock högst 60 kronor, samt med högst hälften av kostnaderna för studieplaner och grundböcker, dock högst 2 kronor 50 öre för varje medlem i cirkeln.

För bildningscirkel utgår understöd med högst hälften av kostnaden för lärararvode, dock högst 3 kronor för studietimme, med högst hälften av kostnaden för ledararvode, dock högst 1 krona för studietimme, med högst hälften av kostnaden för korrespondenskurs, dock högst 40 kronor, samt med högst hälften av kostnaderna för studieplaner och grundböcker, dock högst 5 kronor för varje medlem i cirkeln. Till bildningscirkel må därutöver ur understödet till föreläsningsverksamhet i anslutning till lokalt organiserat studiearbete utgå bidrag till högst 2 föreläsningar per arbetsår utan hinder av i § 8 angivna villkor, enligt de närmare bestämmelser, som skolöverstyrelsen må utfärda.

Beträffande understöd till universitetscirkel är särskilt stadgat.

§ 26.

För utgående av i § 25 angivna understöd skola följande villkor gälla:

a) Studietiden skall, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, utgöra för grundcirkel minst 24 studietimmar fördelade på minst 12 sammankomster, samt för bildningscirkel och ungdomscirkel minst 16 studietimmar fördelade på minst 8 sammankomster.

b) Antalet deltagare vid varje cirkelsammankomst skall, om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag, utgöra för grundcirkel och ungdomscirkel minst 10 samt för bildningscirkel minst 5.

Såsom å s. 173 överst nämnts, förutsätter utredningen, att dispens från föreskrivet minimiantal deltagare skall medgivas under vissa förutsättningar, t. ex. vid musikcirklar ända ned till två deltagare.

c) Som lärare må riksförbund för studiecirkelverksamhet endast godkänna den, som genom avlagda kunskapsprov, genom deltagande i bildningskurser eller genom vunnen praktisk erfarenhet kan styrka sig besitta för lärareuppgiftens fullgörande erforderliga kunskaper inom den ämnesgrupp, som studiecirkelarbetet omfattar, och som i övrigt äger lämplighet för uppgiften. I tveksamma fall må riksförbund hänskjuta fråga om lärares kompetens till skolöverstyrelsens avgörande. I fråga om fristående studiecirklar avgöres kompetensen av skolöverstyrelsen.

d) Som studieledare må riksförbund godkänna den, som äger lämplighet för uppgiften. I fråga om fristående studiecirklar avgöres kompetensen av skolöverstyrelsen.

e) I fråga om föreläsare i bildningscirkel skola gälla i § 4 d) meddelade bestämmelser.

f) Statsunderstöd till korrespondenskurser må utgå endast under förutsättning, att kurserna tillhandahållas av under skolöverstyrelsens inseende stående korrespondensinstitut.

Se s. 122.

g) Vid studiecirkelsammankomst må icke förekomma propaganda för politiska eller religiösa åskådningar.

h) Av riksförbund för studiecirkelverksamhet anordnad studiecirkel skall följa av riksförbund godkänd plan. Fristående studiecirkel, som ansöker om statsunderstöd, skall till sin ansökan foga studieplan för skolöverstyrelsens godkännande.

i) Statsunderstöd för inköp av grundböcker må utgå endast under förutsättning, att boken finnes upptagen i av riksförbund för studiecirkelverksamhet utgivna studieplaner eller blivit av skolöverstyrelsen godkänd såsom grundbok.

Riksförbund för studiecirkelverksamhet.

§ 27.

Understöd av statsmedel för organisations- och administrationskostnader må utgå till riksförbund för studiecirkelverksamhet med högst hälften av förbundets utgifter för studieverksamheten, däri inräknade kostnaderna för av förbundet anordnade studieledare- och instruktionskurser samt för av förbundet anställda instruktörer och konsulenter.

Se s. 188—189.

Kap. 5.

Enskilda studier.

§ 28.

Understöd av statsmedel må utgå till riksförbund för studiecirkelverksamhet för bestridande av kostnaderna för enskild studerandes deltagande i korrespondenskurs. Sådant understöd må utgå med högst en tredjedel av den verkliga kostnaden, varvid en och samma person under samma år må uppbära högst 25 kronor.

Se s. 185—186.

Kap. 6.

Gemensamma bestämmelser.

§ 29.

Den verksamhet, till vilken understöd utgår enligt denna kungörelse, skall stå under inspektion av skolöverstyrelsen samt vara underkastad den kontroll och de villkor, som i övrigt av skolöverstyrelsen prövas nödiga och lämpliga.

§ 30.

a) Ansökning om tilldelande av understöd enligt §§ 3, 6 och 11 skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 15 juli det budgetår, ansökningen avser.

b) Ansökning om tilldelande av understöd enligt §§ 20 och 27 skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 31 juli budgetåret näst före det, ansökningen avser.

c) Ansökning om tilldelande av understöd enligt §§ 7, 9, 12 och 16 skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 15 augusti det budgetår, ansökningen avser.

d) Ansökning om tilldelande av understöd enligt §§ 25 och 28 skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 15 november det budgetår, ansökningen avser.

e) Ansökning, som avses i mom. a)—d) av denna paragraf, skall vara avfattad i huvudsaklig överensstämmelse med av skolöverstyrelsen godkända formulär och vara åtföljd av de handlingar, som skolöverstyrelsen föreskriver.

§ 31.

Det åligger skolöverstyrelsen att meddela beslut rörande i föregående paragraf omnämnda ansökningar. Därvid äger överstyrelsen att till prövning upptaga ansökning utan hinder därav, att någon avvikelse i fråga om den föreskrivna tiden för dess ingivande ägt rum. Underrättelse om överstyrelsens beslut skall ofördröjligen meddelas statskontoret, vederbörande länsstyrelser och sökandena.

§ 32.

1. Understöd enligt §§ 3, 7, 9, 11, 12, 16, 20, 25, 27 och 28 utbetalas till sökanden eller den, som eljest styrker sig vara berättigad uppbära detsamma; skolande härvid iakttagas i skolöverstyrelsens beslut angivna villkor och bestämmelser samt följande särskilda föreskrifter:

a) Understöd till lokal föreläsningsanstalt, däri inräknad föreläsningsverksamhet enligt § 11, folkbildningskurser samt fristående studiecirkel må utgå först sedan i förstnämnda fall anstaltens inspektor och i övriga fall skolöverstyrelsen vitsordat, att de för understödets åtnjutande föreskrivna villkoren blivit uppfyllda.

b) Organisation, som åtnjutit understöd enligt §§ 20, 25, 27 och 28, skall före den 1 juni det budgetår, då understödet utgått, inkomma till skolöverstyrelsen med redovisning för understödets användande.

2. Resekostnadsersättning enligt § 6 utbetalas av skolöverstyrelsen till vederbörande järnvägsmyndighet enligt därom särskilt utfärdade bestämmelser.

Denna kungörelse träder i kraft den ..... från och med vilken dag kungörelserna den 13 september 1928 (nr 418) angående statsunderstöd för anordnande av folkbildningskurser (flyttande folkhögskolekurser) och den 5 juli 1929 (nr 239) angående understöd till anstalter och föreningar, som anordna populärvetenskapliga föreläsningar, skola upphöra att gälla.

Betänkande med förslag angående hemvärnet. Beckman. 157 s. 1 bil. **Fö.**
Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. Almqvist & Wicksell. 867 s. **S.**
Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 3. Bilagor. Idun. 149 s. **Jo.**
Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetares lönefordran m. m. Norstedt. iv, 229 s. **Ju.**
Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. Marcus. iv, 128 s. **Jo.**
Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. Beckman 160 s. **Jo.**

65. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden, bil. 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. Statens Reproduktionsanstalt. 54 s. **S.**
66. Betänkande angående reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del 1. Marcus. 138 s. **Fi.**
67. Betänkande med utredning och förslag angående löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. V. Petterson. 223 s. **Fi.**
68. Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Del 1. Beckman. 254 s. **E.**

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 98) utgivas redningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. [49]
Betänkande ang. vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. [57]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkade med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]
1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. [48]
Betänkande ang. reglering av anställningsförhållandena för viss civil personal inom statsförvaltningen. Del 1. [66]
Betänkande med utredning och förslag ang. löneställningen för viss statsanställd sjukvårds- och ekonomipersonal m. m. [67]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringssakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]
1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag ang. idrottssammanslutningars beskattning för inkomst [56]

Politi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande ang. flyktingars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetsminskningen och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]
Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]
Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [13]
Den familjevårdande socialpolitiken. [17]
Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. [19]
Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23] 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37] 14. Utredning och förslag ang. ålderdomshem m. m. [52]
Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. [24] Bil. 2. Arbetsterapi, ett led i sjukvården. [65]
Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. [35]
Sakkunniga ang. arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. [44] Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. [51]
Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. [53]
Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. [60].

Hälso- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagares uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande ang. forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]
P M ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]
Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]
Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. [4 Del 2. [46] Del 3. Bilagor. [61]
Betänkande med förslag till åtgärder för främjande ridhästaveln m. m. [45]
Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. [4
Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt jordbruk [64]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottning lagstiftningen m. m. [3]
Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. [41]
Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. [6

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivning och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindus samt bildande av företagarnämnder. [22]
Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrä jande. [40]
Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnad arbetares lönefordran m. m. [62]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella beh och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]
Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för vä och vattenbyggnadsväsendet. [43]
Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. [58]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organi tion. [26]
Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkrin rörelse m. m. 1. Lagtext. [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrig

1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag t boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]
1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen.
1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. IV. Skolpliktstidens skolformer.
2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till und visningsplaner. [15]
4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]
VI. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran o undervisning. [31]
Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. Del 1. [12]
Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förs rörande statsvetenskapliga examina m. m. [30]
Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyr möte m. m. [32]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrl musikerbefattningarna m. m. Del 2. [50]
Utredning ang. reglering av den territoriella församlin indelningen i Stockholm. [54]
Utredning rörande sexualundervisningen i högre sko jämte förslag till handledning i sexualundervisning lärare i högre skolor. [55]
Betänkande och förslag ang. det fria och frivilliga fo bildningsarbetet. Del I. [68]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattni för viss personal vid försvarsväsendet. [4]
Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begrär antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten.
Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämm ser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets f svar. [25]
Betänkande med förslag rörande officersutbildningen in armén m. m. [38]
Betänkande med förslag ang. hemvärnet. [59]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Stockholm 1946. K. L. Beckmans Boktryckeri.

1570 46